

Anne Birgitta Pessi & Juho Saari (toim.)

HYVIEN IHMISTEN MAA
AUTTAMINEN KILPAILUKYKY-YHTEISKUNNASSA

Diakonia-ammattikorkeakoulu
Helsinki 2011

DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJA
A Tutkimuksia 31

Julkaisija: Diakonia-ammattikorkeakoulu

Kannen kuva: www.scanstockphoto.com

Taitto: Roope Lipasti

ISBN 978-952-493-110-6 (nid.)

ISBN 978-952-493-111-3 (pdf)

ISSN: 1455-9919

Juvenes Print Oy

Tampere 2011

TIIVISTELMÄ

Anne Birgitta Pessi &
Juho Saari (toim.)

Hyvien ihmisten maa. Auttaminen
kilpailukyky-yhteiskunnassa

Helsinki:

Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2011

331 s.

Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja
A Tutkimuksia 31

ISBN

978-952-493-110-6 (nid.)

ISSN

978-952-493-111-3 (pdf)

1455-9919

Hyvien ihmisten maa -kokoelmassa tarkastellaan ajantasaisten aineistojen avulla, onko viimeisen parin vuosikymmenen aikainen siirtymä kohti ”kilpailukyky-yhteiskuntaa” vaikuttanut suomalaisten auttamishaluun, yhteisöllisyyteen ja yhdistystoimintaan.

Teoksen ensimmäisessä osassa tarkastellaan auttamista teoreettisesti, poliittisesti ja mielipidetiedustelujen valossa. Ytimessä on kansalaisten näkökulma – eli *Kansan tahto*. Osan aloittavassa toisessa luvussa analysoidaan, miten kilpailukykyvaatimukset, julkisen vallan toiminta ja auttaminen sovitetaan yhteen Euroopan unionin jäsenmaissa. Niin ikään tarkastellaan suomalaisten auttamisasenteita toisia suomalaisia kohtaan sekä näiden asenteiden kanavoitumista suomalaiseen kehityspolitiikkaan. Ensimmäisen osan lopuksi pyritään osoittamaan, että Suomen julkisen kehitysyhteistyön toteutus on vuosikymmenten varrella eri tavoin heijastanut kulloisiakin muuttuvia mielipiteitä ja yhteiskunnallisia tilanteita.

Teoksen toisessa osassa *Auttavat kädet* tarkastellaan rahan liikkeitä auttamisen markkinoilla ja kansalaisyhteiskunnan organisoitumista. Jakson aluksi tutkitaan Suomen kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja, ja seuraavassa luvussa analysoidaan suurten ikäluokkien auttamiskäyttäytymistä. Suomalaista rahankeräystä, sen institutionaalisia rakenteita ja tuottoja tutkitaan toisen osan seuraavassa luvussa, ja tämän jälkeen tarkastellaan suomalaista kansalaisyhteiskuntaa ”sateentekijänä”, mikä viittaa sen rooliin ihmisiä yhdistävän sosiaalisen pääoman edistäjänä. Osan lopuksi analysoidaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toimintaa altruistisena organisaationa.

Teoksen kolmannessa osassa *Sosiaalisen suhteiden politiikka* analysoidaan auttamista ja yhteisöllisyyttä mahdollistavia institutionaalisia rakenteita. Osi-
on aluksi tarkastellaan yhteisen hyvän nimissä tapahtuvaa markkinoiden toi-
minnan sääntelyä neljän tapaustutkimuksen avulla. Seuraavaksi käsitellään
suomalaisten sosiaali- ja terveysalan kansalaisjärjestöjen muuttunutta ase-
maa. Teoksen lopuksi sen tulokset yhteen kokoavassa luvussa analysoidaan
hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan välistä suhdetta.

Asiasanat:

auttaminen, kilpailukyky,
markkinatalous, tulonsiirrot,
vapaaehtoistyö

Teemat:

Hyvinvointi ja terveys
Kansalaisyhteiskunta

Julkaistu:

Painettuna ja Open Access-verkkójulkaisuna

Painetun julkaisun tilaukset:

Granum-verkkokirjakauppa <http://granum.uta.fi/>

Verkko-osoite:

[http://www.diak.fi/files/diak/Julkaisutoiminta/A_31_](http://www.diak.fi/files/diak/Julkaisutoiminta/A_31_ISBN_9789524931113.pdf)
ISBN_9789524931113.pdf

ABSTRACT

**Anne Birgitta Pessi &
Juho Saari (toim.)**

Land of good people

Helsinki:
331 p.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2011
Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja
A Tutkimuksia 31

ISBN

978-952-493-110-6 (pbc)

ISSN

978-952-493-111-3 (pdf)

1455-9919

The publication *Hyvien ihmisten maa* (Land of good people) discusses, with the help of up-to-date material, whether the shift towards competitiveness in society during the last few decades has affected Finns' willingness to help, their feeling of community and their participation in voluntary associations.

The first part of the publication considers helping from a theoretical and political aspect, as well as in the light of opinion polls. The citizen perspective is at the core. The second chapter of the first part discusses how the competitiveness requirements, the actions of government officials and helping are conjoined in the member countries of the European Union. In addition, the attitudes of Finns towards helping other Finns are examined, as well as the manifestation of those attitudes on Finnish development policy. The end of the first part aims to show that the changing opinions and societal situations have in different ways been reflected in the practice of Finland's public developmental co-operation.

In the second part called *Auttavat kädet* (Helping hands), the movements of money in the helping market and the organization of civic society are examined. First the income transfers between Finnish households are examined, and in the second chapter the helping behavior of the baby boom generations is analyzed. Fundraising in Finland, its institutional structures and profits are examined in the following chapter, and after that the Finnish civic society as a "rainmaker", referring to society's role as a promo-

ter of social capital connecting people. At the end of the part the actions of the Evangelical Lutheran Church of Finland as an altruistic organization are analyzed.

In the third part *Sosiaalisen subteiden politiikka* (The politics of social relationships), the focus is on helping and the institutional structures enabling the feeling of community. First, with the help of four case studies, regulation of market activities in the light of common good is examined. Next the changed position of civic organizations in social and health care is discussed. In the concluding chapter the relationship between welfare state and civic society is analyzed.

Keywords:

helping, competitiveness,
market economy, income transfer,
voluntary work

Available:

Printed, Open Access

Order:

Granum <http://granum.uta.fi/>

Open access:

[http://www.diak.fi/files/diak/Julkaisutoiminta/A_31_](http://www.diak.fi/files/diak/Julkaisutoiminta/A_31_ISBN_9789524931113.pdf)
[ISBN_9789524931113.pdf](http://www.diak.fi/files/diak/Julkaisutoiminta/A_31_ISBN_9789524931113.pdf)

SISÄLTÖ

Esipuhe

Juho Saari & Anne Birgitta Pessi

1 Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa	15
Kilpailukyky ja yhteisöllisyys	16
Sosiaaliset loukut ja sosiaaliset suhteet	23
Kansalaisyhteiskunta ja oikeudenmukaisuus	25
Hyvien ihmisten maa	27
Kilpailukyky-yhteiskunta - puolesta ja vastaan	30
Aikaisempi tutkimus	34
Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa	37
Kirjallisuus	39

I OSA: KANSAN TAHTO	43
---------------------	----

Juho Saari

2 Kansalliset mallit ja auttaminen Euroopan unionissa	43
Kapitalismin muunnelmät ja institutionaaliset rakenteet	44
Aineistot ja menetelmät	50
Elämänalueet ja ajankohtaiset poliittiset kysymykset	51
Euroopan nykyaikaistaminen, kansalliset mallit ja auttaminen	59
Auttaminen modernisoituvassa Euroopan unionissa	66
Kirjallisuus	68

Anne Birgitta Pessi & Tomi Oravasaari

3 Suomalaisen altruismin tyypit. Auttamisen kolme muotokuvaa	71
Altruismi	72
Aineisto ja menetelmät	74
Mikä motivoi suomalaisia auttamaan?	75
Kolme auttajatyyppeä	78
Auttamisen mahdollisuus kilpailukyky-yhteiskunnassa	85
Kirjallisuus	88
Liite 1: Analyysien pohjana olevat kysymyspatteristot kokonaisuudessaan	89

Tapio Leskinen

4 Muukalaisten auttaminen. Suomalaiset ja kehitysapu	91
Kehitysyhteistyö, muukalaisuus ja kilpailuyhteiskunta	92
Ensimmäinen näkökulma: julkinen kehitysyhteistyö muutosten kohteena?	98
Toinen näkökulma: ei vaikutusta kansalaisjärjestöihin	101
Kolmas näkökulma: yritykset hyötyvät kilpailukyky-yhteiskunnan painotuksista kehitysyhteistyössä	104
Neljäs näkökulma: kansalaiset kannattavat kehitysyhteistyötä ja haluavat auttaa muukalaista myös kilpailukyky-yhteiskunnassa	105
Suomalaisten kehitysapuasetteet 2000–2008	109
Muukalaisuus kilpailukyky-yhteiskunnassa	115
Kirjallisuus	119

Antti Ainamo, Ilari Lindy & Erkki Sutinen

5 Altruismi ja taloudellinen itsekkyyks kehitysyhteistyössä	121
Pelin säännöt ja julkisen kehitysavun kentällä tapahtuva kamppailu	122
Suomalaisen kehitysyhteistyön alkujuurat	125
Yhteisvastuun ja kansainvälisen solidaarisuuden aikakausi: 1970-luku	127
Voimakkaan kasvun kausi, kaikkea kaikille: 1980-luku	131
Kansalaisjärjestötoiminta ja altruismi selättävät teollisuuden ja talouden logiikan: 1990-luku	133
Tieto- ja osaamisyhteiskunnan kehittäminen sekä innovaatiopolitiikka: 2000-luku	136
Auttaminen ja itsekkyyks kilpailukyky-yhteiskunnassa	138
Kirjallisuus	141

II OSA: AUTTAVAT KÄDET	145
-------------------------------	------------

Heikki Hiilamo & Mikko Niemelä

6 Paras turva perheessä? Suomen kotitalouksien väliset tulonsiirrot kansainvälisessä vertailussa	145
Kotitalouksien välisten tulonsiirtojen motivaatiot	146
Katsaus aikaisempaan tutkimukseen	148

Aineistot ja menetelmät	151
Tulokset	153
Taloudellinen tuki kilpailukyky-yhteiskunnassa	160
Kirjallisuus	162

Marjaana Seppänen & Anne Birgitta Pessi

7 Suuret ikäluokat. Paljon auttavia käsiä?	165
Kolmas ikä ja hoiva	166
Siirtyminen työelämän ulkopuolelle – vapauden valtakunta?	169
Sittenkin tuottavaa ikääntymistä?	171
Menevä elämä vai tuottava ikääntyminen?	175
Arvot ja tarpeet hoivan taustalla	178
Hoivaaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa	180
Kirjallisuus	183

Juho Saari & Anu Emilia Saukko

8 Antamisen markkinat. Rahankeräys 2000-luvun alun Suomessa	185
Rahankeräyksen institutionaalinen ja toiminnallinen rakenne	186
Rahankeräyksen tuotot, välineet ja kustannukset	192
Tuotot, kulut, maine	196
Moniulotteinen keräysrakenne	199
Rahankeräys kilpailukyky-yhteiskunnassa	207
Kirjallisuus	209

Antti Kouvo

9 Järjestöt sateentekijöinä. Suomalainen järjestöaktiivisuus luottamuksen lähteenä	211
Sosiaalisen pääoman lähteillä	212
Järjestöt sateentekijöinä	215
Esiintyykö Suomessa sateentekijävaikutuksia?	219
Sateentekijät kilpailukyky-yhteiskunnassa	226
Kirjallisuus	227

Henrietta Grönlund & Anne Birgitta Pessi

10 Julkista vai kansalaisyhteiskunnan apua? Auttaminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa	229
--	------------

Kirkon auttamistoiminta	230
Suomalaisten odotukset kirkon auttamistoiminnalle	234
Kirkon auttamistyö kansalaissektorin ja julkisen sektorin kentillä	238
Kirkko kilpailukyky-yhteiskunnassa	242
Kirjallisuus	245
Painamattomat lähteet	247
III OSA: SOSIAALISTEN SUHTEIDEN POLITIIKKA	249
<i>Juho Saari</i>	
11 Yhteisen hyvän vartijat. Kollektiivisten hyödykkeiden yhteiskunnallinen sääntely	249
Yhteinen hyvä	250
Motivaatiot ja hyödykkeet	253
Institutionaalinen rakenne ja yhteinen hyvä	259
Yhteisen hyvän sääntely kilpailukyky-yhteiskunnassa	266
Yhteisen hyvän yhteiskunnallinen sääntely	274
Kirjallisuus	276
<i>Riitta Särkelä</i>	
12 Sosiaali- ja terveysjärjestöt kilpailukyky-yhteiskunnassa	279
Ihmisten osallisuus, osallistuminen ja yhteenkuuluvuus	280
Sosiaali- ja terveysjärjestöjen aseman ja toiminnan muutos kilpailukyky-yhteiskunnassa	283
Suomalaisten osallistuminen sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan	288
Päätöksenteko, osallistumismahdollisuudet ja luottamus	293
Kunta- ja palvelurakennemuutos ja kuntalaisten osallisuus	298
Sosiaali- ja terveysjärjestöjen tulevaisuus kilpailukyky-yhteiskunnassa	302
Kirjallisuus	306
Julkaisemattomat lähteet	309
<i>Jorma Niemelä</i>	
13 Hyvien kansalaisten yhteiskunta?	311

Kansalaiseksi kasvetaan – tarvitaan sivistys- ja sosiaalipolitiikan liitto	312
Hyvinvointivaltion eetos nousee yhteisvastuun kulttuurista	313
Kilpailukykyisten ihmisten maa – käärmeitä paratiisisissa	314
Verkostot eivät ole ratkaisu siellä missä niitä ei ole	315
Valtion ja kansalaisyhteiskunnan vastuiden erilainen luonne	317
Valtio valtaistaa – yksilöt ja ryhmät voimaantuvat	318
Vastuun erilaiset toteuttamismuodot	320
Pahojen ja itsekkäiden ihmisten maa?	321
Uskovaisten ihmisten maa	323
Yksilöllisten – ja samallako yhteisöllisten – ihmisten maa?	324
Markkinaihmissen maa	325
Hyvien kansalaisten maa	326
Yhteenvedon 12 teesiä	329
Kirjallisuus	330
KIRJOITTAJAT	332

ESIPUHE

Käsillä olevan teoksen lähtökohtana on Sakari Möttösen ja Jorma Niemelän tiivistys heidän kirjassaan *Kunta ja kolmas sektori*. He kirjoittavat teoksen lopussa:

Hyvinvointivaltion tarvitsee tuekseen – nyt ja sen tulevassa murroksessa – yhteisvastuuta, lähimmäisenrakkautta, sosiaalisuutta ja solidaarisuutta korostavan kansalaisyhteiskunnan. Kysymys ei ole vain politiikasta, vaan kaikessa kansassa ja elävässä elämässä toteutuvasta huolenpidon ja yhteisvastuun kulttuurista – siis arvoista ja asenteista. On luotava hyvinvointivaltion kansalaisyhteiskuntaperustaa. (Möttönen & Niemelä 2005, 202.)

Lainauksessa on monta tärkeää havaintoa yhteisvastuusta, empatian merkityksestä sosiaalisissa suhteissa, hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan toisiaan vastavuoroisesta tukevasta vaikutuksesta. Möttönen ja Niemelä esittivät näkemyksensä kuitenkin ennemmin normatiivisena tilannekuvausena ja kannanottona kuin kysymyksenä siitä, miten hyvinvointivaltion kansalaisyhteiskuntaperusta tosiasiaassa toimii 2000-luvun Suomessa. Käsillä oleva teos pyrkii vastaamaan tuohon kysymykseen.

Kirjoittajat pohtivat, miten kansalaisyhteiskunta toimii ja minkälainen rooli sillä on ihmisten hyvinvoinnin ja turvallisuuden lähteenä. Tässä yhteydessä monista mahdollisista näkökulmista tarkastelun ytimeen on nostettu *auttaminen*. Se ei toki ole ainoa mahdollinen näkökulma. Yhtä hyvin olisi voitu tarttua esimerkiksi vertaistuen muotoihin tai vaikkapa ihmisten välisen solidaarisuuden toteutumiseen. Tässä yhteydessä auttaminen kuitenkin kattaa käsitteenä mielestämme olennaisen osan tarkasteltavana ole-

vasta ilmiöstä. Niinpä kirjassa tarkastellaan yhtäältä auttamisen asenteita ja toisaalta auttamisen tilannesidonnaisuutta. Lisäksi selvitetään auttamista mahdollistavia institutionaalisia rakenteita, kuten kansalaisjärjestöjen toimintaa, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon roolia ja yhteisen hyvän valvontaa. ”Kilpailukyky-yhteiskunnan” käsite puolestaan muistuttaa niistä haasteista, joita ihmisten ja organisaatioiden kiristynvä kilpailu aiheuttaa ihmisten hyvinvoinnille ja organisaatioiden toimintakyvylle.

Kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ei tarvitse vakuutella itseään alueen tärkeydestä suomalaisten terveydelle ja koetulle hyvinvoinnille. Ei ole juhlapuhetta ilman tuon aiheen käsittelyä. Keskinäisen kehumisen ohella on kuitenkin tärkeää, että kansalaisjärjestöjen ja vapaaehtoistyön aseman tiedostaa myös julkinen valta. Tässä suhteessa on merkityksellistä se, että Euroopan unioni nimesi vuoden 2011 vapaaehtoistyön vuodeksi. Käsillä olevan kirjan julkaisu on ajoitettu tukemaan tuon juhluvuoden toimintaa. Käsillä oleva kirja on toimitettu ja kirjoitettu ilman ulkopuolista rahoitusta kirjoittajien alan harrastuksesta. Toimittajat kiittävät sekä toisiaan että kirjoittajia hyvästä yhteistyöstä. Kiitokset kuuluvat myös Diakonia-ammattikorkeakoululle, joka on ottanut kirjan kustannusohjelmaansa.

Susanna Hyväri
Anne Birgitta Pessi
Juho Saari

1 AUTTAMINEN KILPAILUKYKY-YHTEISKUNNASSA

Viimeisten viidentoista vuoden aikana suomalaisen yhteiskuntapolitiikan johtotähtenä on ollut kilpailukykyyn lisääminen. Elinkeinoelämän kilpailukyky onkin parantunut, minkä seurauksena talouskasvu oli tyydyttävällä tasolla ja työllisyysasteet nousivat melkein viidentoista vuoden ajan aina vuoden 2008 lamaan saakka. Tuon ajanjakson loppupuolelta vuosina 2005–2006 oli vaikeaa löytää indikaattoria, jossa Suomi ei ollut kymmenen kärjessä maailmassa (Saari 2006; Saari 2010d). Toisaalta kilpailukykyvaatimus on muuttanut myös hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan toimintaperiaatteita. Myös näiden kahden alueella kilpailukykyvaatimus on enenevässä määrin politiikkaa muokkaava tekijä. Niiden alueilla tulokset ovat vähemmän yksiselitteisiä.

Suomalaisen yhteiskunnan nykytilan ja tulevaisuuden kannalta keskeinen kysymys on, kuinka useimpiin, jollei kaikkiin, julkisiin politiikkoihin levinneet ja eriasteisesti juurtuneet kilpailukykyvaatimukset vaikuttavat *sosiaaliseen yhteenkuuluvuuteen* ja ihmisten välisiin *sosiaalisiin suhteisiin*. Käsite *sosiaalinen yhteenkuuluvuus (social cohesion)* viittaa yhteiskuntapoliittisessa kielenkäytössä ensisijaisesti hyvinvointivaltion uudelleenjakavaan vaikutukseen, jonka keskeisiä mekanismeja ovat progressiivinen verotus, yrityksille ja yhteisöille kohdennetut velvoitteet ja helpotukset sekä kotitalouksille kohdennetut tulonsiirrot ja palvelut (ks. kuitenkin Friedkin 2004). Tapa käyttää sosiaalisen yhteenkuuluvuuden käsitettä välittyy suomalaiseen keskusteluun Euroopan unionista ja sen talous-, työllisyys-, sosiaali- ja terveyspolitiikan strategisista asiakirjoista. Toissijaisesti käsitteellä voidaan viitata laajemmin ”yhteiskuntaa koossapitäviin” eli yhteistoiminnan mahdollistaviin, epävirallisiin ja virallisiin sopimuksiin. *Sosiaaliset suhteet (social*

relations) liittyvät puolestaan kansalaisyhteiskunnan sisäiseen yleistettyyn vastavuoroisuuteen, jonka keskeisiä elementtejä ovat esimerkiksi vapaaehtoistyö, vertaistuki ja yhteisöllisyyden edistäminen. Näitä elementtejä ja niiden institutionalisoitumista voidaan tukea julkisen vallan toimesta.

Sosiaalisesta yhteenkuuluvuudesta on olemassa useita varsin kattavia tutkimuksia (esim. Saari & Yeung 2007; Taimio 2007; Taimio 2010; Saari 2010). Myös kansalaisyhteiskunnan toimintaperiaatteista ja niiden muutoksista on sekä runsaasti tutkimusta eri näkökulmista että mittavasti erilaisia linjauksia ja kannanottoja. Samaten yhteisöllisyyden eri näkökulmista (esim. sosiaalinen pääoma) on yhteiskuntatieteissä julkaistu runsaasti tutkimusta. Yhteiskunnan markkinaistamisen¹ ja kansalaisyhteiskunnan toimivuuden välisiä mekanismeja ei kuitenkaan ole toistaiseksi riittävästi analysoitu – eivätkä myöskään monivuotiset pyrkimykset uuden tasapainon saavuttamiseen näiden kahden välillä ole toistaiseksi olleet tuloksellisia; tämä sosiaalisten suhteiden politiikka ansaitsee aikaisempaa systemaattisemman huomion.

Tässä kokoelmassa analysoidaan *suomalaista kilpailukyky-yhteiskuntaa auttamisen, sosiaalisten suhteiden ja yhteisöllisyyden näkökulmista*. Tavoitteena on analysoida, miten suomalaiset suhteutuvat toisiinsa tilanteessa, jossa kilpailun ja markkinoiden merkitys yhteiskuntaa organisoivina ja suuntaavina periaatteina on korostunut. Aikajänne on 1990-luvun alun laman jälkeinen Suomi, mutta systemaattisin huomio kohdennetaan 2000-luvun alkuvuosiin. Keskeisiltä osin teos päättyy vuoteen 2008, joten uuden laman vaikutukset eivät vielä näy tässä tai muissakaan samaan aikaan työstetyissä kokoelmissa. Seuraavassa tarkennetaan kokoelman tavoitteet sekä edelleen perustellaan teeman tärkeyttä lukijalle. Sitten tarkastelua täydennetään ottamalla huomioon kollektiivisen toiminnan mekanismit ja sosiaalisen luottamuksen merkitys. Lopuksi avataan teoksen otsikot ja esitellään kokoelman sisältö.

Kilpailukyky ja yhteisöllisyys

Kilpailukykyyn edistäminen on ollut keskeinen osa suomalaista yhteiskuntapolitiikkaa 1990-luvun alusta eteenpäin. Pelkästään vuoden

¹ Tässä luvussa käytetään pääsääntöisesti sanaa ”markkinaistaminen” markkinoistumisen sijasta kuvaamaan suomalaisen yhteiskunnan muutosta, koska valitulla muodolla pyritään korostamaan toiminnan tavoitteellista luonnetta: julkinen valta on markkinaistanut Suomen mallia, se ei ole spontaanisti markkinoistunut.

2004 jälkeen hallitukset ovat teettäneet puolen tusinaa korkeatasoista ja yhteenlaskettuna satoja suosituksia sisältävää kilpailukyky selvitystä, joiden toimeenpanoa on myös aktiivisesti seurattu: näiden ohella syksyllä 2010 valmistui 2010-luvun tilannetta ja kasvun ja työllisyyden mahdollisuuksia arvioivia selvityksiä, jotka on tarkoitettu keväällä 2011 valtaan nousevan hallituksen työn tueksi (VNK 2004; VNK 2006; Puoskari 2007; VNK 2010a; VNK 2010b). Tämän ohella Suomi on raportoinut Euroopan unionille Lissabonin strategian mukaisista kansallisista kasvua ja työllisyyttä lisäävistä uudistuksista. Nämä talous- ja työllisyyspolitiikan tavoitteet yhteen sovittavien niin sanottujen integroitujen suuntaviivojen mukaiset raportit on toimitettu Euroopan yhteisöjen (vuodesta 2010 unionin) komissiolle parin vuoden välein vuodesta 2005 (esim. VM 2005; 2007). Kilpailu(kyvy)n merkitystä havainnollistaa myös se, että kilpailun käsite on eri muodoissaan Matti Vanhasen toisen hallituksen (2007–2011) ohjelmassa 57 kertaa (VN 2007). Yhdessä tuottavuuden ja kannustavuuden käsitteiden kanssa tuo käsite dominoi hallitusohjelmaa. Vertailun vuoksi voi todeta, että käsite demokratia mainitaan hallitusohjelmassa kaksi kertaa, eikä kumpikaan maininnoista liity Suomeen; myöskään oikeudenmukaisuuden käsitteellä ei ole hallitusohjelmassa¹ sijaa. (Saari & Yeung 2007.)

Kilpailukyky politiikan yhteiskuntapoliittista legitimeettiä eli oikeutusta on tukenut voimakkaasti se, että noin viidentoista vuoden (1994–2008) ajan suomalaisen yhteiskunnan muutos oli monen vakiintuneen mittarin valossa myönteistä. Myönteistä ajanjaksoa edelsi 1990-luvun alussa poikkeuksellisen syvä kolmivuotinen (1991–1993) lama. Se sekä avasi uusia mahdollisuuksia että loi uusia haasteita, ja molemmat kytkeytyvät yhteiskunnallisen muutoksen hallintaan. Mahdollisuuksien hallinta kytkeytyy Suomen mallissa julkisen vallan kykyyn edistää talouskasvua ja työllisyyttä yhteiskunnan sopeutumistehokkuutta lisäämällä. Haasteiden hallinta puolestaan liittyy olennaisesti tämän kasvua ja työllisyyttä lisäävän ”luovan tuhon” yhteiskunnallisten seurausten hallintaan. Luovaa tuhoa edistävän sopeutumistehokkuuden vahvistaminen lisää samanaikaisesti siitä aiheutuvia sopeutumiskustannuksia. (Vrt. Saari 2008.)

Sopeutumistehokkuuden ja -kustannusten välinen jännite on nostanut esiin kysymyksen talouskasvun, hyvinvointivaltion ja sosiaalisen yhteen-

¹ Tämä havainto ei arvioi hallitusohjelman tosiasiallista oikeudenmukaisuutta. Varsin perustellusti voi väittää, että Vanhasen toisen hallituksen linjaukset ovat oikeudenmukaisempia kuin monen aikaisemman hallituksen (toimeenpanemat) linjaukset.

kuuluvuuden välisistä sosiaalisista mekanismeista, erityisesti sen takia, että suomalaiseseen kasvumalliin kytkeytyy myös pyrkimys nostaa tuottavuutta kilpailua edistämällä. Tämänkaltainen tuottavuuden parantaminen markkinaistamalla on monella tapaa perusteltua elinkeino- ja työelämässä sekä tavoiteltavaa tuottavuuden ja tehokkuuden kannalta. Niillä on eräissä tapauksissa paikkansa myös hyvinvointipolitiikassa, joskin julkinen valta on Suomessa edelleen varsin pidättyväinen tällä alueella. Kilpailukykyvaatimukset eivät kuitenkaan kapseloidu vain elinkeino- ja työelämään (vrt. Etzioni 1988), vaan ne voivat ikään kuin valua myös elämän muille alueille. Näin niiden merkitys ihmisten elämää organisoivana ja elämäntapojen ja muokkaavana periaatteena voi vastaavasti voimistua myös elinkeino- ja työelämän ulkopuolella.

Perinteinen tapa analysoida elinkeinoelämän kilpailukykyä ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden välisiä yhtymäkohtia keskittyy talouskasvun ja resurssien uudelleenjaon välisiin mekanismeihin. Bruttokansantuotteen muutokseksi määritelty talouskasvu on tällöin elinkeinoelämän taloudellisen toiminnan likiarvo. Hyvinvointivaltion toimesta tapahtuvaa resurssien uudelleenjakoa sääntelevät institutionaaliset rakenteet vaikuttavat keskeisesti siihen, miten laajalle talouskasvun hedelmät leviävät: nouseeko ”Pihtiputaan mummon” kansaneläke, kun Suomen henkeä kohden laskettu kansantuote kasvaa, tai nostaako talouskasvu köyhien suhteellista tai absoluuttista tulo- tai palvelutasoa? Verotuksen ja tulonsiirtojen uudelleenjakovaikutusta eri tavoilla arvioivat Tilastokeskuksen indikaattorit osoittavat sosiaalisen yhteenkuuluvuuden heikentyneen 1990-luvun alun laman jälkeisenä ajanjaksona 1994–2009, joista viimeinen vuosi on ennakkotieto. Työllisyyden lisääntyminen ei ole kyennyt kompensoimaan uudelleenjaon heikentymisestä syntyvää eriarvoisuuden kasvua työllisen ja ei-työllisen väestön välillä.¹ (Saari 2009; Saari 2010c.)

Talouskasvusta seuraa usein yhteiskunnallista eriarvoistumista kasvun hedelmien keskittyessä tietyille avainryhmille, joilla on omistusoikeuksia työn tai omaisuuden muodossa yhteiskunnan kasvavilla alueilla. Suomessa tätä kasautumista on vielä tuettu erottamalla pääoman ja ansiotulojen verotus toisistaan (vuonna 1993), sekä kasvattamalla kannustamisen nimissä tuloeroja keventämällä verotusta ja vähentämällä tulonsiirtojen uu-

¹ Tulorojen kehityksen osalta usein esitetään, että erot olisivat kasvaneet myös sosiaaliluokkien välillä. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa (ks. myös Erola 2010). Erot ovat kasvaneet ennen kaikkea työllisen ja ei-työllisen väestön välillä, minkä ohella muutama ylin tulonsaajaprosentti on lähtenyt omille teilleen (Saari 2010c).

delleenjakavaa vaikutusta (Tuomala 2007; Kiander 2007; Taimio 2010). Jos eriarvoisuutta tarkastellaan yksiulotteisesti tuloihin liittyvänä muutoksena, talouskasvun hedelmät ovat yksiselitteisesti ja kiistatta jakautuneet aikaisempaa epätasa-arvoisemmin ja erityisesti jo aikaisemmin korkean tulotason omaavia ryhmiä suosivasti. Yleisempää eriarvoistumista koskeva tulos ei ole yksiselitteinen kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ryhmien osalta, sillä moniulotteiset köyhyysmittarit kohdentavat köyhyyden ja huono-osaisuuden muutokset eri väestöryhmiin. Tuloköyhyyden lisääntyminen kytkeytyy usein köyhyyden vähentymiseen erilaisilla puute- ja kokemus- sekä velka- ja asiakkuusmittareilla arvioituna. (Ritakallio 2007.)

Toiselta puolen voidaan tarkastella myös kilpailukykyvaatimusten ja kansalaisyhteiskunnan välisiä mekanismeja. Yhteiskunnan toimivuudelle keskeistä on se, kuinka kansalaisyhteiskunnan sisäiset sosiaaliset suhteet ovat rakenteistuneet ja miten julkinen valta ja organisoitu kansalaisyhteiskunta tukevat tai murentavat toisiaan. Tärkeää on myös se, millainen (yksilöiden ja instituutioiden välinen) keskinäisen luottamuksen ilmapiiri yhteiskunnassa vallitsee. Organisoitulla kansalaisyhteiskunnalla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä kotitalouksien välistä kollektiivista toimintaa, jonka tavoitteena on kerätä, kanavoida ja kohdentaa resursseja yhdessä sovittuihin tavoitteisiin. Keskeisiä teemoja ovat muun muassa seuraavat kysymykset: kuinka ulossulkevia kansalaisyhteiskunnan instituutiot ovat, vastaavatko ne ajankohtaisiin ongelmiin vai heijastavatko ne pikemminkin mennyttä maailmaa, missä määrin ne kannustavat auttamaan oman ryhmän ulkopuolisia henkilöitä ja kuinka ne ehkäisevät ja mahdollistavat ihmisten (kotitalouksien) välistä vastavuoroista käyttäytymistä ja julkisen vallan harjoittamaa uudelleenjakoa.

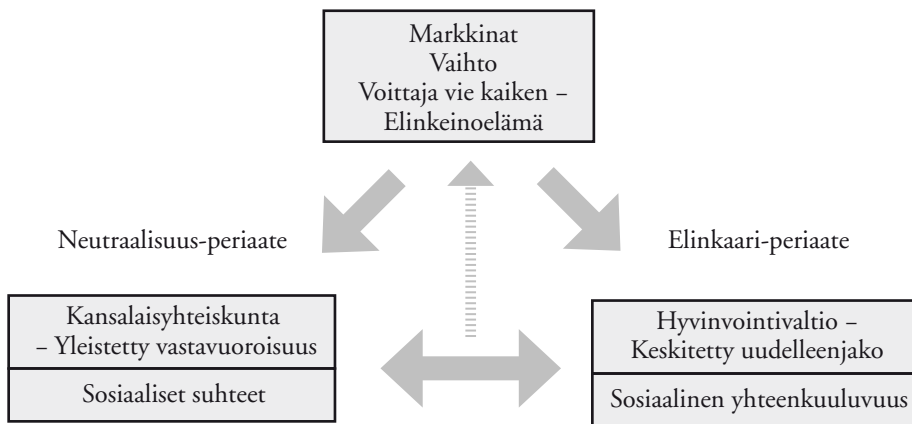
Hyvinvointivaltion kansalaisyhteiskuntaperusta nojautuu sekä sosiaalisiksi normeiksi määriteltäviin arvoihin ja asenteisiin että kansalaisyhteiskunnan toimintamallien institutionalisoitumiseen. Sosiaaliset suhteet ovat kansalaisyhteiskunnassa jaettuun statukseen (yhteiskunnalliseen asemaan) tukeutuva käsite. Tavanomaisia jaettuja statuksia ovat muun muassa vammaan, sairauteen tai yhteiseen sosiaaliseen tilanteeseen (kuten eronneet, yksihuoltajat ja lesket jne.) perustuvat asemat. Esimerkiksi Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) maksamat tuet perustuvat pitkälti tämänkaltaiseen statusluokitteluun. Yhteinen, sosiaalisten suhteiden kautta rakentuva status puolestaan mahdollistaa auttamisen ja vapaaehtoistyön sekä intressien

ryhmäpohjaisen organisoinnin. Institutionalisoituminen perustuu kansalaisyhteiskunnan sisäisiin sopimuksiin ja julkisen vallan päätöksiin. Institutionalisoituneita toimintamalleja ovat muun muassa yhdistyslaitos, yhdistyksiksi organisoituneiden kansalaisjärjestöjen yhteenliittymät, julkisen vallan luomat kansalaisyhteiskunnan rahoitusjärjestelmät ja yhteisen hyvän vartioinnin menetelmät.

Kutsumme mekanismiksi niitä institutionalisoituneita prosesseja tai tapahtumasarjoja, jotka järkevällä tavalla kytkevät yhteen syyt ja seuraukset. Järkevyys viittaa tässä siihen, että tutkija osoittaa yksityiskohtaisesti syy ja seurauksen väliset yhteydet tuottavat ”generatiiviset tai kausaaliset mekanismit” (Ruonavaara 2008, 44). Tavanomainen esimerkki sosiaalisesta mekanismista on työttömyyden ja työttömyysturvamenojen muutoksen yhteisvaihtelu. Työttömyyden nousu lisää työttömyysturvamenoja, mistä voidaan päätellä niiden välillä olevan syy-seuraussuhde (kausaalinen yhteys). Tämä yhteys ei kuitenkaan ole täydellinen (niin, että näiden välinen korrelaatio olisi 1.0: työttömyyden noustessa yhdellä yksiköllä myös menot nousisivat vastaavasti), vaan itse asiassa olennaisesti alhaisempi. Tämä johtuu siitä, että makrotasoiset käsitteet ”työttömyys” ja ”työttömyysmenot” välittyvät mikrotasolla työmarkkinoiksi ja työttömyysturvajärjestelmäksi kutsuttujen institutionaalisten rakenteiden (pelin sääntöjen) lävitse: osa työttömistä ei halua tai pääse työttömyysturvan piiriin, sen piiriin pääsevien turvan tasossa on vaihteluja ja kompensoidut työttömyysjaksot ovat eripituisia. Erityisesti haemme hyvinvointivaltiota ja kansalaisyhteiskuntaa välittäviä institutionalisoituneita mikrotason mekanismeja. Näitä ovat esimerkiksi erilaiset rahoitusmallit, auttamisen institutionalisoituneet muodot ja palvelutuotannon organisoititavat. Näitä ei kuitenkaan voida analyttisesti ymmärtää ottamatta huomioon yhtäältä ihmisiä ja organisaatioita motivoivia tekijöitä (kuten altruismia ja itsekkyyttä, jotka vieläpä arjessa sekoittuvat toisiinsa) ja toisaalta hyvinvointivaltion muodostamaa institutionaalista rakennetta.

Markkinoiden, kansalaisyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion väliset sosiaaliset mekanismit ovat viimeisen reilun vuosikymmenen (1995–2008) aikana olleet valinkauhassa. Tältä osin teoksemme lähtökohta on tiivistetty kuvioon 1.1. Siinä suomalainen yhteiskunta on jaettu markkinoihin, kansalaisyhteiskuntaan ja hyvinvointivaltioon. Markkinat ovat käsitteenä tunnetusti varsin epätarkka. Puhtaimmillaan sillä tarkoitetaan ostajan ja

myyjän välistä hetkellistä kohtaamista, joka hyödyntää molempia osapuolia. Tosiasiassa suurin osa markkinoista toimii organisaatioiden sisällä tai perustuu pitkän aikavälin sopimukseen. Markkinat on kuitenkin kielikuva, joka parhaiten kuvaa näiden organisaatioiden ja yksilöiden välistä vuorovaikutusta. Kansalaisyhteiskuntaa puolestaan dominoi *yleistetyn vastavuoroisuuden* periaate. Tämän periaatteen mukaan toimijat ovat ikään kuin kehämäisessä suhteessa toisiinsa ja toimivat yhteistoiminnassa toistensa kanssa, toisiinsa (ainakin pääosin) luottaen. Mallimme kolmas toimija on hyvinvointivaltio, jonka historiallinen perustehtävä on ollut resurssien *uudelleenjakaminen* sosioekonomisten ryhmien välille.

KUVIO 1.1. Markkinoiden hegemonia kilpailukyky-yhteiskunnassa.

Kuvion jaottelussa ei ole mitään uutta tai innovatiivista. Samankaltaisia jakoja on rakenneltu reilut puoli vuosisataa (ks. esim. Polanyi 1957). Jako on myös jäsentänyt yhteiskuntatieteellistä keskustelua. Siitä on myös tehty varsin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ihmisten motivaatioista ja eri sektoreiden moraalisisista arvoista. Tutkimusasetelmamme taustaoletusten hahmottamisen kannalta olennaista on kuitenkin nimenomaan se, että markkinoiden, vastavuoroisuuden ja uudelleenjaon keskinäiset suhteet *ovat* muutoksessa. Kyse ei ole satunnaisesta kohinasta tai suunnattomasta kehityksestä, vaan muutos kytkeytyy suomalaisen yhteiskunnan tai ”Suomen mallin”, kuten edellä muotoilimme, muuttuneisiin toimintaperiaatteisiin 1990-luvun alun niin kutsutun suunnanmuutoksen jälkeen (Julkunen 2001; Heiskala & Luhtakallio 2006; Saari 2006). Muutoksesta on helppo antaa yksittäisiä esimerkkejä, mutta sen elementtien yleisyydestä ei

kuitenkaan vielä ole selvää näkemystä. Myöskään tässä hankkeessa emme voi systemaattisesti osoittaa näiden väitteiden empiiristä osuvuutta tai yleistettävyyttä. Sen sijaan voimme analysoida niitä mekanismeja, joiden välityksellä nämä oletetut muutokset ovat voineet tai voivat realisoitua.

Lähtökohtana oletamme markkinoilla tapahtuneen merkittävän siirtymän kohti *Voittaja vie kaiken* (VVK) -periaatetta. Sen mukaan kilpailun kiristyminen markkinoiden läpinäkyvyyden lisääntymisen seurauksena johtaa yhä pienempien lisäarvoa luovien tuottavuuserojen yhä suurempaan palkitsemiseen. Voitot kohdentuvat yhä pienemmälle ryhmälle sekä organisaatioiden sisällä että niiden välillä. (Frank & Cook 1995.) Samalla organisaatioiden – yritysten – välinen kilpailu on kiristynyt yritysten tavoitellessa kasvua sekä lisäämällä markkinaosuuksia että avaamalla uusia alueita markkinoille.

Elinkeinoelämän suhteellisen painoarvon korostuminen ja pyrkimys uusien markkinoiden avaamiseen ovat edelleen muokanneet markkinoiden suhdetta kahteen muuhun toimintatapaan hyvinvointipolitiikassa. Yhtäältä markkinoilla toimiva elinkeinoelämä on *neutraalisuusperiaatteen* avulla vahvistanut asemaansa suhteessa kansalaisyhteiskuntaan (Valkama 2004). Tämän periaatteen mukaan yksityisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan välillä ei ole laadullista eroa mitä tulee niiden rooliin yhteiskunnallisten palvelujen tuottajana. Neutraalisuusperiaate on korvannut aikaisemman periaatteen, joka korosti kansalaisyhteiskunnan erityisluonnetta palvelujen tuottajana. Käytännössä tästä on seurannut se, että julkinen valta – useimmiten kunnat – kohtelee yrityksiltä ja kolmannelta sektorilta tehtyjä hankintoja neutraalisti, poistaen yksityisten ja kolmannen sektorin palvelutuottajien välistä kilpailua vääristäviä tukia (RAY) ja veroetuja.

Toisaalta suhteessa julkisen vallan harjoittamaan uudelleenjakoon markkinat ovat voimistaneet *elinkaariperiaatteen* merkitystä. Sen mukaan resursien keskittyä uudelleenjakoa tulee tarkastella elinkaaren eri vaiheiden kannalta. Se kiinnittää erityistä huomiota lapsuuden ja vanhuuden aikana saataviin resursseihin mutta vähemmän huomiota yksilön aikuisikäen työmarkkinoilla. Elinkaaren jokaisessa käännekohdassa haetaan työllistävää ja tuottavaa ratkaisua. Muun muassa vakuutusajatteluun tukeutuva elinkaariperiaate on korvaamassa perinteisemmän sosioekonomisten ryhmien välisen uudelleenjaon, jossa erityistä huomiota on kiinnitetty tasa-arvoon.

Sosiaaliset loukut ja sosiaaliset suhteet

Tiivistäen, sekä vastavuoroisuuden että uudelleenjaon ”sfääri” on menettänyt autonomiaansa markkinaperiaatteille ja samalla niiden mahdollisuudet määrittellä omat tavoitteensa ja keskinäiset suhteensa ovat heikentyneet. Markkinoihin kytkeytyvät neutraalisuus- ja elinkaariperiaatteet heikentävät Suomen mallille keskeistä vastavuoroisuutta ja uudelleenjakoa. Tällä markkinoiden hegemonisella asemalla on olennaisia vaikutuksia siihen, kuinka kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio toimivat 2000-luvun Suomessa.

Kansalaisyhteiskunta-analyysimme nojaa kolmeen taustaoletukseen. Ensimmäkin oletamme, että yhteiskuntaa *koossa pitävä* sidosaines muodostuu sekä julkisesta vallasta että toimivasta kansalaisyhteiskunnasta. Jälkimmäinen kattaa myös kansalaisten välisen luottamuksen ja sosiaaliset sidokset. Tällöin sekä hyvinvointivaltion uudelleenjakavat institutionaaliset rakenteet että kansalaisyhteiskunnan institutionalisoituneet sosiaaliset suhteet (siteet) asettuvat yhteiskuntapolitiikan ytimeen.

Hyvinvointivaltion instituutiot – yhteiskunnan pelisäännöt – ja niiden luotettavuus ovat avainasemassa sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ylläpitämisessä. Jos ihmiset eivät luota esimerkiksi julkiseen valtaan (hallitukseen, ministeriöihin, eduskuntaan, toimeenpanoviranomaisiin), sen kyky valmistella, päättää ja toimeenpanna erilaisia politiikkoja jää heikoksi. Toisaalta luottamus julkisen vallan instituutioihin kulkee käsi kädessä kansalaisyhteiskunnan sisäisistä sosiaalisista suhteista rakentuvan yhteiskunnallisen luottamuksen kanssa: mitä alhaisempi on ryhmien välinen luottamus, sitä voimakkaammin yhteiskunta on jakautunut sosiaalisen yhteenkuuluvuuden kannalta arvioituna. Lisäksi, mitä vahvempi on julkinen sektori, sitä vahvempi on myös kansalaisyhteiskunta, mikä selittynee niiden välisillä vastavuoroisesti vahvistavilla kytkennöillä. Sosiaalisen pääoman tutkimuksessa on korostettu kansalaisyhteiskunnan sosiaalisia suhteita ja niissä syntyvää luottamusta tärkeänä ihmisten elämää jäsentävänä tekijänä. Erilaiset heikot sidokset luovat siltoja ihmisten välille, mikä puolestaan mahdollistaa sekä emotionaalisesti latautuneen yhteenkuuluvuuden että organisoituneemman kollektiivisen toiminnan. Tärkeää on, että nämä sidokset ovat kyllin ohuita, jotta ne eivät muodostu ulossulkeviksi institutionaalisiksi rakenteiksi. (Woolcock 1998.)

Yhdessä nämä kaksi luottamuksen lajia – luottamus julkisen vallan instituutioihin sekä kansalaisyhteiskunnan sisäinen luottamus – lieventävät lyhytjännitteisyydestä johtuvia yhteiskunnallisia sosiaalisia loukkuja (*social traps*). Lyhytjännitteisyys viittaa rationaaliseen käyttäytymiseen, jossa kaikki tai useimmat kollektiivisen toiminnan osapuolet pyrkivät maksimoimaan lyhyen aikavälin (parametrinen) hyötynsä pitkän aikavälin kollektiivisen hyödyn tai kollektiivisen rationaalisuuden kustannuksella. (Rothstein 2005; Kollock 1998.) Havainnollinen julkisen vallan politiikkoihin liittyvä esimerkki tästä on sellainen eläkepolitiikka, jossa vakuutetuilla ja järjestelmän päätöksenteosta vastaavilla osapuolilla ei ole luottamusta järjestelmän kestävyyttä ja sopeutumiskykyä koskeviin pitkän aikavälin sitoumuksiin, vaan kukin toimija maksimoi välittömän etuustasonsa ja minimoi maksujensa määrän. Kollektiiviseen toimintaan osallistuvien toimijoiden luottamus puolestaan mahdollistaa sitoutumisen pitkän aikavälin tavoitteisiin, mikä puolestaan edellyttää pidättäytymistä välittömästä ”ulosmittauksesta”. Samalla tavalla, mikäli kansalaisjärjestöjen välillä ei ole yhteiset tai koordinoitua rahankeräykset mahdollistavaa luottamusta, lopputuloksena on lyhytjänteinen kilpailu, mikä puolestaan voi johtaa nettokeräyskustannusten kasvuun (Saari & Saukko, 8. luku tässä kokoelmassa).

Toiseksi oletamme, että auttamiseen sisältyvät (osittaiset) lahjasuhteet (*partial gift relations*) vahvistavat ihmisten välistä sosiaalista yhteenkuuluvuutta kansalaisyhteiskunnassa. Ihmiset antavat sosiaalisissa suhteissa vähän enemmän kuin olisi välttämätöntä ja vastaavasti saavat enemmän kuin tiukka sopimussuhde edellyttäisi (vrt. Akerlof 1984). Myöhemmissä luvuissa tätä kysymystä tarkastellaan yksityiskohtaisemmin.

Kolmanneksi oletamme, että sosiaalisiin suhteisiin tukeutuva ja yhteisöllisyyttä lisäävä kansalaisyhteiskunnan toiminta on luonteeltaan *institutionalisoitunutta*. Keskeinen osa kansalaisyhteiskunnan toiminnasta tapahtuu virallisten ja epävirallisten organisaatioiden (esim. rekisteröityneiden yhdistysten tai muuten vakiintuneiden ryhmien) toimesta. Institutionalisoituminen viittaa toiminnan jatkuvuuteen, jossa olennaisessa roolissa ovat vastuiden, velvollisuuksien ja oikeuksien itsesääntely. Pidemmälle menevän institutionalisoitumisen olennaisia osia ovat organisoituminen keskusjärjestöiksi ja yhteisen hyvän nimissä toimeenpantava sääntely, joka luo yhdistyksille varsin vahvan – joskus jopa monopoliasemaan verrattavan – aseman.

Kansalaisyhteiskunta ja oikeudenmukaisuus

Kansalaisyhteiskunta on tärkeä osa oikeudenmukaisen yhteiskunnan institutionaalista rakennetta. Yhteiskunnallisen toiminnan organisoinnin perusvaihtoehdot ja niihin liittyvät instituutiot on tiivistetty taulukkoon 1.1. Siinä on ideaalityyppisesti lueteltu motivaatiot, perusinstituutiot, ymmärrys yhteisestä hyvästä, luottamuksen osapuolet ja keskeinen vastuutaho. Taulukko on pitkälti itsensä selittävä, joten sitä ei tarvitse avata tässä yksityiskohtaisesti; muun muassa motivaatorakenteisiin palataan myöhemmin. Käsillä olevan luvun kannalta taulukon kolmesta teemasta ilman muuta tärkein on yhteisöllisyys ja sitä muokkaavat periaatteet, kuten vastavuoroisuus. Samalla on kuitenkin perusteltua kiinnittää huomiota yhteisöllisyyden vuorovaikutukseen kahden muun organisointiperiaatteen – markkinoiden ja uudelleenjaon – kanssa. Tätä kysymystä voidaan lähestyä John Rawlsin *Oikeudenmukaisuusteorian* (1971; suomennettu 1988) näkökulmasta, jossa hahmotellaan yksilön, yhteisön ja julkisen vallan välistä työnjakoa.

TAULUKKO 1.1. Vuorovaikutus ja institutionaalinen rakenne.

	Markkinat	Yhteisöllisyys / vastavuoroisuus	Yhteenkuuluvuus / uudelleenjako
Motivaatio	Oman edun edistäminen yksin tai yhteistyössä muiden kanssa.	Valistunut oman edun valvonta (<i>enlightened self-interest</i>) ja auttamista koskevat sosiaaliset normit.	Intressiryhmän etujen edistäminen julkisen foorumin sitomana.
Perusinstituutio	Vaihto.	Vastavuoroisuus.	Uudelleenjako.
Yhteisen hyvän määrittely	Markkinoiden institutionalisoituminen.	Sosiaalisten normien institutionalisoituminen.	Demokratian institutionalisoituminen.
Luottamus	Vaihdon osapuolten välinen.	Organisoitujen toimijoiden välinen.	Väestöryhmien välinen.
Vastuu	Yksilö.	Yhdistys/yhteisö.	Julkinen valta.

Rawlsin teoriassa ihmiset rakentavat oikeudenmukaisen yhteiskunnan institutionaalisen rakenteen tietämättömyyden verhon takana. Tällä ilmaisulla tarkoitetaan sitä, ihminen joutuu valintatilanteessa asettautumaan

kenen tahansa toisen ihmisen asemaan tietämättä tuohon asemaan joutumisen todennäköisyyttä. Tässä tilanteessa tehtävän päätöksenteon oletetaan perustuvan huonoimman mahdollisuuden äärimmäiseen välttämiseen. Rawlsille niin sanotun *maximin*-periaatteeseen tukeutuvan päätöksenteon lopputulema on sellainen yhteiskunnan institutionaalinen rakenne, jossa kaikkein heikoimmassa asemassa oleva yksilö on muihin mahdollisiin maailmoihin nähden parhaassa mahdollisessa asemassa.

Käsillä olevan teeman kannalta keskeinen kysymys on, minkälaiseksi markkinoiden, yhteisöllisyyden ja uudelleenjaon¹ välinen työnjako rakentuu sen jälkeen, kun tietämättömyyden verho nostetaan. Rawlsille hyvin organisoitunut yhteiskunta on portaittainen ”sosiaalisten liittojen sosiaalinen liitto”, toisin sanoen se rakentuu ikään kuin järjestörakenteena (paikallisosasto, kansallinen osasto, järjestöt yhdistävä keskusjärjestö). Jokainen alempi ”sosiaalinen liitto” muodostuu samankaltaiset arvot jakavista henkilöistä, joiden käsitykset oikeudenmukaisuudesta ja reiluudesta ovat kuitenkin osin päällekkäisiä muiden samalla ”hallintatasolla” olevien sosiaalisten liittojen kanssa. Toisaalta hänen näkemyksensä on yksioikoinen sikäli, että hänen mukaansa oikeudenmukainen yhteiskunta edellyttää byrokraattista rakennetta, jossa yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden perusteena olevat oikeudet ja velvollisuudet on lähtökohtaisesti annettu julkiselle vallalle. Tällöin suurin vastuu yhteiskunnan oikeudenmukaisuudesta on keskushallinnolla. (Coleman 1990.)

Tässä kohden tulkinta edellyttää Rawlsin taustaoletusten huomioon ottamista. Rawlsin näkemyksen mukaan oikeudenmukainen yhteiskunta ei lähtökohtaisesti perustu keskitettyyn resurssien *uudelleenjakoon* julkisen vallan toimesta. Rawls ei ole – toisin kuin usein on väitetty – hyvinvointivaltion kannattaja (päinvastaisesta kannasta ks. Kukathas & Pettitt 1990). Hänelle yhteiskunnan perusoikeudenmukaisuus ei perustu niinkään hyvinvointivaltion luomaan keskitettyyn *uudelleenjakoon* vaan reiluun *ensijakoon*, joka puolestaan edellyttää yksityisomaisuuden ja muun vastaavan varallisuuden mahdollisimman tasaista jakautumista kotitalouksien kesken (vrt. Rawls 1999, xiv–xv). Tämä omaisuuden tuoma turva puolestaan vähentää uudelleenjaon tarvetta. Mittava uudelleenjako ei itse asiassa ole mahdollista oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa, sillä Rawls suhtautuu varauksellisesti

¹ Tässä on tarkoituksellisesti sivuutettu ns. kykyjen kommunismin ongelma, joka aiheutuu yksilön panoksen luovuttamisesta yhteisön käyttöön ilman vastaavaa taloudellista kompensatiota.

tuloveroon. Reaalisesti olemassa olevassa maailmassa omaisuuden tasa-arvoista jakautumista koskeva reunaehto ei kuitenkaan toteudu, joten yhteiskunnan institutionaalinen rakenne on epäoikeudenmukainen rawlsilaisessa mielessä. Julkisen vallan uudelleenjakoa korjaa sitten tätä epäreilua institutionaalista rakennetta ikään kuin toiseksi parhaana vaihtoehtona.

Edellä olevan keskustelun perusteella yksityinen aloitteellisuus ja toiminta ovat avainroolissa hyvin organisoituneessa yhteiskunnassa. ”Sosiaalisia liittoja” luovan yhteisöllisyyden rooli yhteiskunnassa on tärkeä yksittäisten intressien ja arvojen välittäjänä ja yhteiskunnallisen toiminnan organisoijana. Valtio – ja byrokraatia – kantavat viimekätisen roolin yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden takaajana. Taustaoikeudenmukaisuus ei suomalaisessa yhteiskunnassa kuitenkaan toteudu omaisuuden epätasaisen jakautumisen takia. Tämä taustaoikeudenmukaisuuden puute tai vaje korostaa julkisen vallan roolia oikeudenmukaisuuden takaajana, mutta ei sinänsä vaikuta muihin sosiaalisia liittoja koskeviin argumentteihin.

Hyvien ihmisten maa

Vapaaehtoistoiminnalla ja vertaistuellalla on suuri merkitys suomalaiselle yhteiskunnalle. Ne eivät korvaa julkisen vallan sosiaalista vastuuta, mutta täydentävät sitä tavalla, jolla on erityinen merkitys kansalaisten vaikeissa elämäntilanteissa. (Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman (2003–2007) toimenpideluettelo, OM 2007.)

Olemme kiinnostuneita niistä sosiaalisista mekanismeista, joiden avulla erilaisilla motiiveilla varustetut ihmiset saadaan tukemaan ”yhteistä hyvää”. Tarkastelun ydin on yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden ylläpidossa, joka käsityksemme mukaan on toimivan yhteiskunnan perusedellytys – ja tavoite. Tarkastelun kohteena ovat suomalaisten auttamista ja sen rajoja käsittelevät asenteet ja teot, sosiaalisia suhteita käsittelevät tapaustutkimukset sekä sosiaalisten suhteiden politiikat. Kirjamme kytkeytyy myös suomalaisen yhteiskunnan erääseen erityispiirteeseen eli poikkeuksellisen laajaan luottamukseen eri väestöryhmien välillä ja suhteessa viranomaisiin. Tämän luottamuksen ylläpito ja vahvistaminen myös tulevaisuutta tähtyen edellyttävät kansalaisyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion välisten

sosiaalisten mekanismien analysointia. Juuri tähän haluamme kantaa kortemme kekoon.

Kansalaisyhteiskunnan ja julkisen vallan suhde kytkeytyy kysymykseen vastuiden oikeasta jakautumisesta. Matti Vanhasen toisen hallituksen (2007–2010) ohjelma viestii omalta osaltaan siitä, että tuo hallitus näki suomalaisen yhteiskunnan kehityksen osittain valuvikaisena mitä tulee yhteiskunnallisen vastuun jakautumiseen. Sen mukaan

Tarvitsemme uutta yhteisöllisyyttä. Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa hallitus haluaa selkiyttää oman vastuun, yhteisen vastuun ja yhteiskunnan vastuun välistä suhdetta. (Matti Vanhasen II hallituksen (2007–2011) ohjelma VN 2007).

Kyseisen hallitusohjelman mukaan vastuuta hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisesta on siirretty – tai se on siirtynyt – liikaa julkiselle vallalle. Tämän tulkinnan mukaan julkinen valta on heikentänyt sosiaalisia suhteita niin, että se ikään kuin syrjäyttää kansalaisten omaa aktiivisuutta ja osallistumista. Ratkaisuksi haetaan ”uutta yhteisöllisyyttä”, joka luodaan selkeyttämällä vastuita yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan välillä – eli käytännössä siirtämällä vastuita julkiselta vallalta yhteisöille ja yhteisöiltä yksilöille. Kyseisessä ohjelmassa ei julkilausutusti käsitellä markkinoiden ja kilpailukykyvaatimusten merkitystä hyvinvointivaltiolle ja yhteisöllisyydelle. Juuri tämä dilemma motivoi käsillä olevaa teosta: suomalaisen yhteisöllisyyden – tai sosiaalisten suhteiden – kannalta kilpailukykyvaatimukset voivat olla yhteisöllisyyttä (sosiaalisia suhteita) rikki repiviä.

Teoksemme nimestä *Hyvien ihmisten maa* käy ilmi, että korostamme tämän ajan yhteisöllisyyden ja auttamiskäyttäytymisen myönteisiä puolia. Yhteisöllisyyttä tarvitaan yhteiskunnan toimintakyvyn ylläpitämiseksi, ja siitä on pidettävä huolta – usein yhteisöllisyyttä tai valmiutta panostaa siihen on jo olemassa enemmän kuin kyynikot olettavat. Oletamme, että loppujen lopuksi kansalaisyhteiskunta ja luottamus saavat voimansa yksilön eriasteisista sekä itsekkäistä että altruistisista intresseistä. Samalla olemme toki tietoisia yhteisöllisyyteen liittyvistä rajoitteista, joita ovat muun muassa ulossulkevuus ja yhteisöjen sisäiset ja väliset valtasuhteet. Liian tiukka yhteisöllisyys voi myös olla yksilön valintoja rajoittavaa. Yhteisöllisyys voi siis olla myös ahdistavaa: mitä suljetummasta ja hierarkkisemmasta yhteisöstä on kysymys, sitä voimakkaampia yhteisöllisyyden kielteiset piirteet voivat olla. Esimerkik-

si voimakkaaseen tai karismaattiseen johtajuuteen perustuvat uskonnolliset yhteisöt ovat tässä mielessä sängen haasteellisia. Tiukka yhteisöllisyys luo väistämättä jännitteitä suhteessa muihin yksilöihin ja yhteisöihin. Samalla tavalla vastavuoroisuus ei kytkeydy ainoastaan myönteiseen auttamiseen; myös esimerkiksi eräissä yhteisöissä toimeenpantu verkosto perustuu vastavuoroisuuteen.

Emme myöskään oleta, että yhteisöllisyys olisi ratkaisu suomalaisen yhteiskunnan eriarvoistumisesta aiheutuviin haasteisiin – tai ylipäätään ainoa tulevaisuuden yhteiskunnallisen hyvinvoinnin raaka-aine. Yhteisöllisyys on toki usein tasa-arvoistavaa. Yhteisön symbolisesti tasa-arvoinen sosiaalinen jäsenyys voi kompensoida taloudellista eriarvoisuutta. Samalla tavalla sosiaalinen kansalaisuus voi kompensoida yhteiskunnan sosioekonomisia eroja. Yhteinen status ei kuitenkaan poista ryhmien välisiä sosioekonomisia eroja. Toisaalta on myös jonkin verran empiristä näyttöä siitä, että yhteiskunnan statusjärjestelmien epäselvyydet voivat myös aiheuttaa konflikteja – kuten monet yhdistysten toimintaan osallistuneet henkilöt tiedostavat. Tästä näkökulmasta tasa-arvoistavan yhteisöllisyyden vahvistamisesta seuraavat epäselvyydet sosiaalisten suhteiden hierarkioissa voivat olla yhteisöjen toimivuuden kannalta haasteellisia (Gould 2003). Yhteisöt näyttävät varsin usein tiedostavan tämän. Useimmat niistä siirtyvät varsin pian eri roolien kierrätyksestä vakiintuneeseen, osin hierarkkiseen työnjakoon.

Teoksemme alaotsikko *Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa* tuo puolestaan esiin ajankohtaisen jännitteen kilpailukykyvaatimusten ja auttamiseen olennaisin osin perustuvan yhteisöllisyyden välillä. Ytimeltään kysymys on siitä, missä määrin viime vuosina voimakkaasti edistetty, taloutta ja julkista politiikkaa läpäisevä kilpailukykyvaatimus ohentaa tai vahvistaa auttamista mahdollistavia ja yhteisöllisyyttä tukevia rakenteita. Yksilöiden ja organisaatioiden kilpailukyky edellyttävät enenevässä määrin suorituskykyistä toimintamallia, johon liittyy ajan niukkuus ja oman edun systemaattinen valvonta. Yhteisöllisyys puolestaan edellyttää ajankäytön autonomiaa ja eri väestöryhmien välistä solidaarisuutta. Teema nousee keskeiseksi arvioitaessa 1990-luvun alun jälkeisen yhteiskuntapolitiikan onnistuneisuutta. Onko julkinen valta luomassa yhteiskuntaa, jossa sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ja sosiaalisten suhteiden kannalta keskeisen toiminnan markkinaistaminen ei jätä poliittista ja hallinnollista tilaa yhteistä hyvää vahvistaville kansalaisyhteiskunnan institutionalisoituneille toimijoille?

Suomi on monella tavalla mielenkiintoinen tapaustutkimus auttamistutkimukselle. Se on eräs maailman menestyneimmistä maista, mitä tulee tavanomaisiin taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen sekä muutoksenhallinnan mittareihin (Saari 2006; Saari 2010d). Tämänkaltaisen menestys on kytköksissä sekä historialliseen kehitykseen että 1990-luvun murrukseen ja sen aikana tehtyihin valintoihin. Vertailevien tutkimusten mukaan Suomi on myös eräs ”hyvin sementoiduista” yhteiskunnista, joissa on *sekä* luotettava (ja jopa esikuvaksi kelpaava) julkinen sektori tai valta *että* hyvin organisoitunut kansalaisyhteiskunta. Nämä kaksi tukevat toisiaan ja mahdollistavat toistensa toimintaa. Suomi on lisäksi kulttuurisesti yksi Euroopan homogeenisimpia maita. Kaiken kaikkiaan mielenkiintoinen kysymys on se, edustaako Suomi menestyksellistä mallia myös kansalaisyhteiskunnan osalta.

Kilpailukyky-yhteiskunta – puolesta ja vastaan

Yhteiskuntatieteissä ”sumulamppu” tarkoitetaan informaatiota tiivistäviä ja analyttistä lisäarvoa tuovia käsitteitä, jotka kertovat yhteiskunnallisesta muutoksesta jotakin olennaista (Esping-Andersen 2000). Tämänkaltaisia käsitteellisiä sumulamppuja ovat aikaisemmin olleet muun muassa teollinen yhteiskunta, massayhteiskunta, hyvinvointikapitalismi ja tietoyhteiskunta. 2000 Vuosituhannen vaihteen Suomessa ”kilpailukyky-yhteiskunta” on tärkeä informaatiota tiivistävä ja lisäarvoa tuova sumulamppu. Sen avulla voidaan analysoida yhteiskunnallista muutosta monilla, jollei useimmilla, elämänalueilla.

Suomalaisessa tutkimusperinteessä vaikutusvaltainen kilpailukyky-yhteiskunnan käsitteen vakiinnuttaja on sosiologi Pertti Alasuutari (1996; 2004), joka on tutkinut suomalaisen yhteiskunnan pitkän aikavälin muutosta. Hänen kulttuurisosiologisesti virittyneen jaksotuksensa lähtökohtana ovat olleet niin sanotun rakennesosiologian heikkoudet suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisen muutoksen analysoinnissa. Julkilausuttuna tavoitteena on ollut elintilan luominen kulttuuritutkimuksen keinoin tehtävälle historialliselle sosiologialle korostamalla rakennesosiologian impotenssia. Näin toimimalla Alasuutari on tullut ehkä tarpeettoman voimakkaastikin kritisoinneeksi tuota monella tapaa selityskykyistä rakennesosiologista lähestymistapaa (Kosonen 1998). Toisaalta hän kuitenkin on myös osoittanut varsin vakuuttavasti, että suomalaisen yhteiskunnan kulttuuristen mallien muutoksen voi tiivistää kol-

meen vaiheeseen. Toisesta maailmansodasta aina 1960-luvulle saakka ulottuvan moraalitalouden aikana isänmaallis-moraaliset argumentit jäsensivät suomalaista kulttuuria. Tuon jälkeen aina 1980-luvulle saakka suomalainen yhteiskunta oli kulttuurisesti suunnittelunäkökulman läpikäynnä. 1990-luvun alusta eteenpäin suomalaisessa yhteiskunnassa on puolestaan korostunut kilpailukykyyn merkitys – ja eetos – yhteiskuntaa jäsentävänä yleisenä periaatteena. Tätä ajanjaksoa hän kutsuu kilpailukyky-yhteiskunnaksi (ks. myös Heiskala & Luhtakallio 2006).

Käsite ”kilpailukyky-yhteiskunta” sitoo teoksemme aikaan ja paikkaan historiallisessa ja kulttuurisessa kehityksessä. Historiallisesti kyse on 1990-luvun alkuvuosien syvän laman jälkeisestä ajanjaksosta Suomen historiassa. Kilpailukykyajattelu on levinnyt suomalaisesta elinkeinoelämästä hallitusohjelmiin ja viime vaiheessa enenevässä määrin myös yhteiskuntapolitiikan eri lohkoja jäsentäväksi käsitteeksi. Risto Heiskalan ja Eeva Luhtakallion (2006) toimittaman *Uusi jako* -teoksen (joka on vahvasti asettanut keskustelulle suuntaviivoja) valossa muutokset kohti kilpailukyky-yhteiskuntaa ovat ilmeisiä, mitä tulee retoriikkaan, käsitteisiin, liiketoimintajärjestelmiin ja poliittiseen hallintaan.

Samaan hengenvetoon on kuitenkin syytä todeta, että kilpailukyky-yhteiskunnan käsitteen julkituoma yhdensuuntaisuuden ja yksimielisyyden aate ei välttämättä kytkeydy todellisiin – systemaattisten tutkimusten avulla toistettavasti todennettaviin – institutionaalsiin muutoksiin organisaatioiden rakenteissa, tavoitteissa ja niiden toimeenpanossa tai kansalaisten välisissä sosiaalisissa suhteissa. Tämä havainto tulee esiin myös *Uusi jako* -teoksessa, joka on epäilemättä yksi tärkeimmistä ja kattavimmista viime vuosina tehdyistä suomalaisen yhteiskunnan analyysistä. Siinä kansalaisyhteiskuntaa analysoinut Kaj Ilmonen havaitsee nopeita muutoksia muun muassa ammattiyhdistysliikkeessä ja poliittisten järjestöjen jäsenyyksissä. Epäselväksi kuitenkin jää, missä määrin nämä muutokset ovat nimenomaan yhteydessä kilpailukyky-yhteiskunnan kehitykseen. Hyvä esimerkki hankalasti analysoitavasta muutoksesta on havainto, jonka mukaan ystävyden ja harrastusten merkitys on kasvanut. Kuten Ilmonen (2006, 130) toteaa, ”on kuitenkin epäselvää, mitä tämä merkitsee”.

Samassa kokoelmassa Klaus Helkama ja Tuija Seppälä analysoivat arvojen muutosta ja pohtivat niiden merkitystä kilpailukyky-yhteiskunnan kannalta. Heidän siteeraamiensa tutkimusten valossa suurimmat suomalais-

set arvomuutokset yksilöllisyyden ja postmaterialismin suuntaan tapahtuivat 1980-luvulla eivätkä niinkään kilpailukyky-yhteiskuntaan siirtymisen jälkeen. Heidän analyysinsä perustuu aikakauslehtien ”arvopuheessa” tapahtuneeseen muutokseen. Heidän perustuloksensa on, että ”mitään dramaattista yksilökeskeistymistä ei ... ole nähtävissä”. Pikemminkin tulokset kertovat jatkuvuudesta, sillä ”mitään selvää ja yhtenäistä ajallista trendiä ei – arvomainnosta kuitenkaan löydy”. (Helkama & Seppälä 2006, 146.) Erot ovat ylipäätään suuremmat eri aikakauslehtien kuin eri ajanjaksojen välillä.

Samalla tavalla voidaan löytää monia muita kilpailukykyteen kanssa ristiriidassa olevia havaintoja. Kilpailukyky-yhteiskuntahypoteesin mukaan voisi ajatella, että suomalaisten hyvinvointi olisi olennaisesti kärsinyt tästä kilpailueetoksen kaikkivaltaistumisesta. Systemaattinen empiirinen evi-denssi ei kuitenkaan tue tätä käsitystä. Esimerkiksi suomalaisten koettua hyvinvointia mittaavat hyvinvointi-, onnellisuus- ja turvattomuuskyselyt kertovat yllättävän myönteisiä tuloksia, joissa suunta on enimmäkseen parempaan, ei huonompaan. (Esim. Moisio ym. 2008; Saari 2010b.) Yhteiskunnan kilpailukykyvaatimukset eivät myöskään ole – monien tutkijoiden tekemien aikalaisdiagnoosien ja odotusten vastaisesti – lisänneet koettua yksinäisyyttä väestötasolla 1990-luvun puolivälin ja 2000-luvun alkupuolen välisenä aikana, pikemminkin päinvastoin: indikaattorit kertovat yksinäisyyden vähentymisestä. (Moisio & Rämö 2007; Saari 2010a.) Myös auttamisen asenteet ja teot vaikuttavat olevan vahvasti Suomessa voimissaan (Pessi & Saari 2008; Pessi & Oravasaari 3. luku tässä teoksessa)

Edellä olevia tuloksia voi tulkita monilla eri tavoilla. Ensimmäinen tulkin-ta on, että julkisen kilpailukyky-yhteiskunta-puheen ”performatiivisuus” ei todellisuudessa muokkaa *voimakkaasti* ihmisten elämää ja arvoja – tai ainakaan tämänkaltaista systemaattista yhteyttä ei voida osoittaa (Fourcade & Healy 2007; myötäsukaisemmasta kannasta performatiivisuuteen ks. Slater & Tonkiss 2001). Tiettyjen käsitteiden ilmentyminen julkisen vallan tai elinkeinoelämän retoriikkaan ei siis näyttäisi jäsentävän ihmisten kokemaa todellisuutta. Tämä on oikeastaan varsin itsestään selvää jo senkin vuoksi, että suurin osa suomalaisista on tietämättömiä hallitusohjelmien tai viranomaisten retorisisista linjauksista. Sama koskee useimpia sosiaali- ja terveystieteiden EU-asiakirjoja, joiden retoriikan analysoinnin perusteella on tehty varsin pitkälle meneviä johtopäätöksiä politiikan muutoksista.

Ei myöskään ole näyttöä siitä, että taloustiede – tai jokin muu tieteenala – kykenisi voimakkaasti ja systemaattisesti muuttamaan yhteiskunnan toimintaperiaatteita teorioidensa näköisiksi. Ainoa systemaattinen – joskin edelleen kiistanalainen – näyttö koskee taloustieteellisen koulutuksen itsekkyyttä lisäävää vaikutusta. Useimpien aihetta koskevien tutkimusten mukaan taloustieteilijöillä on tavanomaista suurempi taipumus vapaa- matkustaa muiden kustannuksella. Tämän on katsottu aiheutuvan heidän koulutuksestaan, joka korostaa itsekkyyttä ja markkinoita (ks. esim. Marglin 2008); tosin voidaan myös ajatella, että taloustieteilijäksi valikoituu keskimääräistä itsekkäämpiä tai raha-orientoituneempia ihmisiä. Tästä ei kuitenkaan ole syytä tehdä sitä johtopäätöstä, että markkinayhteiskunnissa elävät ihmiset olisivat yleisesti itsekkäämpiä tai että eläisimme jonkinlaista ”itsekkyyden aikakautta”. Ei esimerkiksi voida olettaa, että taloustieteellisen koulutuksen saaneet ihmiset – nuo performatiivisuusteesin mukaan markkinayhteiskunnan tuottamat ylipapit – olisivat muita itsekkäämpiä ihmisiä suhteissaan ja sosiaalisessa käyttäytymisessään tai vaikkapa keskimääräistä markkinamyönteisempiä poliittisissa mielipiteissään tai antaisivat vähemmän hyväntekeväisyyteen. Tämänkaltaisen väitteen tueksi ei ole, sikäli kuin tiedämme, empiiristä näyttöä. Omaan etuaan maksimoiva ”taloudellinen ihminen” ei ole dominoiva käyttäytymismalli yhdessäkään tutkitussa yhteiskunnassa. Sen sijaan on jonkin verran luotettavaa näyttöä sen puolesta, että ihminen on ”luonnoltaan” prososiaalinen olento. (Bowles & Gintis 2007.)

Kaiken kaikkiaan edellä mainitun *Uusi jako* -teoksen tulokset ovat auttamisen ja yhteisöllisyyden kannalta varsin hämmentäviä. Yhtäältä kilpailukyky-yhteiskuntaa koskeva perusviesti näyttäisi olevan, että individualisoituneet ja suorituskeskeiset ihmiset käyttävät aikaansa yhä enemmän joko työhön tai perheensä hyväksi. Tällöin auttamisen ja yhteisöllisyyden pitäisi olennaisesti vähentyä. Toisaalta ja toisaalla samat ihmiset nousevat vastarintaan ja korostavat arvoissaan ja toiminnassaan auttamisen ja yhteisöllisyyden merkitystä. Jännite on hedelmällinen, koska se luo yhteiskunnallisesta muutoksesta empiiristen aineistojen avulla testattavissa olevia hypoteeseja. Keitä ovat tämän päivän ”hyvät ihmiset” hyvien ihmisten maassa? Ketkä pyrkivät – tai halusivat pyrkiä – olemaan ”hyviä ihmisiä”?

Aikaisempi tutkimus

Tutkija, joka väittää tutkimuksensa kohdistuvan aikaisemmin tutkimattomaan aiheeseen, osoittaa lähinnä tietämättömyytensä aikaisemmasta tutkimuksesta. Jokaista vähänkin yhteiskunnallisesti merkittävää kysymystä on tutkittu runsaasti eri näkökulmista. Tutkimushankkeiden innovatiivisuus ei synny niinkään tutkittoman kartoittamisesta vaan uudesta näkökulman fokuksesta tai uudesta tavasta yhdistää erilaisia teoreettisia, metodologisia ja empiirisiä näkökulmia. Tässä mielessä innovatiivinen tutkimus ja yhteiskunnallinen toiminta ovat eri teemojen ”hybridisoimista”.

Tämä teos on ammentanut kolmesta peruslähteestä. Tärkein yksittäinen temaattinen kokonaisuus on altruismitutkimus, jossa pohditaan auttamisen esteitä ja edellytyksiä. Toinen tärkeä kirjallisuuden laji kytkee yhteen luottamuksen ja sosiaalisen pääoman yhteiskunnallisen kehityksen kanssa (esim. Lin 2001). Suomessa toimeenpantiin 2000-luvun alussa mittava tutkimusohjelma, joka nosti aiheen suomalaisen tutkimuksen aivan uudelle tasolle. Sosiaalisen pääoman ja luottamuksen tuoreet tutkimukset liittyvät myös aihepiiriimme kolmanteen peruslähteeseen: suomalaiseen kuten myös kansainväliseen kansalaisyhteiskunta-tutkimukseen.

Kunkin kolmen kirjallisuuslajin aiempaa tutkimusta kartoitetaan tarkemmin teoksemme yksittäisissä luvuissa. Yhden tuoreen näkökulman haluamme nostaa esille kuitenkin jo tässä. Kilpailukyky-yhteiskunnan eetoksessa olisi pidettävä mielessä myös *sosiaalisen kestävyys*den perspektiivi (Kautto ym. 2009). Emme siis voi enää keskittyä vain ekologiseen kestävyteen – myös sosiaalisen elämän ulottuvuuksia voidaan pohtia kestävyysden näkökulmasta. Sosiaalisen kestävyysden käsitteellä viitataan kolmeen teemaan: 1) oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon, 2) oman elämän vaikutusmahdollisuuksiin, elämäntapaan, 3) yhteisöllisen identiteetin vahvistamiseen. (Kautto & Metso 2008; ks. myös Littig & Grießler 2005.)

Auttamisen temaattinen nivoituu sosiaalisen kestävyysden teemoista erityisesti ensimmäiseen ja kolmanteen. Ensinnäkin altruismi ja keskinäinen tuki muodostavat oikeudenmukaisuuden yhden arjessa näkyvän kulmakiven. Auttaminen ja lähimmäisyys ovat keskeiset tekijät sen valottamisessa, miten kansalaiset toisalta toteuttavat oikeudenmukaisuutta, toisalta luottavat

yhteiskunnan oikeudenmukaisuuteen. Toiseksi, luottamus kanssaihminen ja instituutioiden tukeen sekä tuen tulevaisuuskuvat kertovat oleellisella tavalla yhteisöllisyyden tämänhetkisestä tilasta. Altruismi on oleellinen osa sosiaalista kestävyyttä useastakin syystä. Sosiaalisen pääoman näkökulmasta voidaan johtaa seuraavat neljä perustelua: 1) auttamisen ja vastavuoroisuuden käytännöt lisäävät luottamusta, 2) auttamisen kulttuuri vähentää vapaamatkustamista yhteisten hyödykkeiden tuottamisessa eli kannustaa jokaista kantamaan kortensa kekoon, 3) yksilöllisten(kin) tarpeiden toteuttaminen ja tavoitteiden saavuttaminen on helpompaa altruistisessa yhteisössä (esim. altruismi ylläpitää vuorovaikutusta: sosiaalisia suhteita ja niiden sidoksisuutta), 4) altruismin käytännöt ylläpitävät moraalisia normeja, hyveitä ja käytänteitä. (Pessi 2009.)

Sosiaalisen kestävyuden yhteyttä yhteiskunnalliseen kehitykseen voidaan hahmottaa seuraavasti: nopeasta taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta rakennemuutoksesta seuraa sosiaalisia kustannuksia, ja mitä pienemmällä sosiaalisilla kustannuksilla rakennemuutoksesta selvitään, sitä parempi on yhteiskunnan sosiaalinen kestävyys ja sitä korkeammat rakennemuutokseen sopeutumisen hyödyt (Kautto 2008; Kautto ym. 2009). Sosiaalinen kestävyys vaikuttaa terveeltä, mitä tulee altruismiin ja keskinäiseen tukeen: auttamiseen ollaan valmiita ja siihen motivoitutaan sisäisistä omaehtoisista syistä. Toiseksi, *yhteisöllisyyden* tiiviudessa on luottamukseen liittyen havaittavissa rakoja ja aukkoja. Tulosten mukaan sekä luottamus että toisaalta peräänkuuluttaminen suhteessa omaan apuun (”ihmisten pitäisi pitää parempaa huolta itsestään”) on vahvaa, ja samalla julkisen sektorin odotetaan tukevan erityisesti asunnottomia ja varattomia kuten myös vammaisia ja mielenterveysongelmaisia. Odotukset julkisen sektorin suuntaan ovat osin häkellyttävänkin vahvat: julkisen sektorin odotetaan auttavan esimerkiksi tilapäisessä lastenhoitoavussa lähes yhtä usein kuin avuntarvitsijan oman lähipiirin. Onko siis sosiaalisen kestävyuden tavoitteille kantavaa maaperää tämän päivän Suomessa? Yksilötasolla, keskinäisen tuen ja lähipiirin auttamisen mielessä, vastaus on ehdottomasti kyllä. Tämä jättää syrjään toki yksilöt, joilta aktiiviset sosiaaliset verkostot puuttuvat; syrjäytyneet ja syrjäytymisvaarassa olevat yksilöt ovat helposti altruisminkin marginaalissa. Yhteiskunnallisen luottamuksen tasolla vastaus ei ole yhtä selvän positiivinen. Pikemminkin olisi pohdittava, onko ristiriitaa siinä, että suomalaiset peräänkuuluttavat *sekä* oma- ja lähimmäisvastuun *että*

julkisen sektorin tuen nousua. Samalla voidaan nähdä, että tulos kertoo yleisen auttamisasenteen vahvuudesta; viesti tuntuu olevan, että ”ihmisen hyvinvoinnista on pidettävä parempaa huolta – jokaisen yksilön, jokaisen instituution”. (Pessi 2009, 51.)

Teoksemme ehkä keskeisin innovaatio kytkeytyy sen tapaan käsitellä julkisen vallan ja kansalaisyhteiskunnan välisiä mekanismeja. Suurin osa tutkimuksesta ja yhteiskuntapolitiikasta on keskittynyt pohtimaan hyvinvointivaltion ja markkinatalouden välisiä sosiaalisia mekanismeja talouden avautuessa, julkisen talouden rahoituksen muuttuessa rakenteellisesti niukemmaksi ja kulttuurin monimuotoistuessa. Vähemmän huomiota on kiinnitetty *kansalaisyhteiskunnan toimintakykyyn* hyvinvointivaltion ja markkinatalouden välisten voimasuhteiden muuttuessa. Toisella tavalla ilmaistuna, markkinoiden ja julkisen vallan välisen tasapainon etsintä on jättänyt varjoonsa näiden kahden instituution ja ”yhteiskunnan” väliset suhteet. Tämä on haasteellista sikäli, että ihmisiä ohjaavat sosiaaliset ja moraaliset normit rakentuvat useilta keskeisiltä osiltaan kansalaisyhteiskunnassa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa. Usein julkisen vallan tehtävänä on näiden sosiaalisten normien institutionalisoiminen pikemminkin kuin niiden luominen. Ylipäätään kansalaisyhteiskunta on kilpailukyky-yhteiskunta-keskustelussa siis jäänyt paitsioon. Teoksemme jokaisessa luvussa pyritään nyt viemään auttamisen, yhteisöllisyyden ja kansalaisyhteiskunnan teemoja dialogiin kilpailukyky-yhteiskunnan eetoksen kanssa.

Toiseksi tutkimuksemme, tässä teoksessa ja toisaalla, painottavat myönteisiä siirtymiä ja myönteistä hyvinvointia. Sosiaalitieteellisen tutkimuksen ja yhteiskuntapolitiikan ytimessä ovat edelleen sosiaaliset ongelmat ja julkisen vallan vastuu näistä ongelmista. Tämä lähestymistapa luo kuvan huono-osaisuuden dominoimasta suomalaisesta yhteiskunnasta – ja julkisuus, media vielä vahvistaa tätä tulkintaa. Kuitenkin valtaosa suomalaisista on varsin hyvinvoivia, mitä tulee taloudelliseen hyvinvointiin tulotasona ja asuinliöinä arvioituna. Suomalaisten valtaosalla on myös työtä tai koulutusta, ja he ovat ylipäätään hyvinvoivia perinteisillä hyvinvointi-indikaattoreilla arvioituna. Viimeisenä uutena tekijänä on vaurastuminen; vaurastuneiden hyvinvointiongelmat kytkeytyvät tärkeältä osaltaan sosiaaliin suhteisiin, koettuun hyvinvointiin ja hyvän elämän sisältöön. (Hiilamo & Saari 2008; Jordan 2008; Saari 2010ab; Hiilamo & Saari 2010.) Olemme siis kiinnostuneempia hyvinvoinnin kuin pahoinvoinnin sosiologiasta.

Kolmanneksi teoksemme korostaa yksilöiden valintojen merkitystä. Yhteiskuntien individualisoituminen – irrottautuminen sosiaalisten normien sääntelemästä käyttäytymisestä – on osaltaan johtamassa siihen, että yksilöiden omilla valinnoilla on sekä hyvässä että pahassa mielessä aikaisempaa keskeisempi rooli kunkin yksilön oman elämän rakentamisessa (esim. Elliot & Lemert 2006). Ydinhuomio ei ole uusi mutta yhä validi: ihmisten oma elämänpolitiikka on muuttumassa aikaisempaa keskeisemmäksi elämäntavan määrittäjäksi. Kun ulkoiset rakenteelliset, institutionaaliset ja kulttuuriset rajoitteet ovat ohentuneet, ihmiset voivat valita elämäntapansa aikaisempaa omaehtoisemmin. Ihmisten yksilölliset halut ja toiveet suuntaavat heidän käyttäytymistään aikaisempaa enemmän verrattuna perinteiseen luokkarakenteeseen.

Valinnanvapauden lisääntyminen ei kuitenkaan yksioikoisesti tarkoita, että yhteiskunnissa ei olisi eriarvoistavia rakenteita. Suomalainen yhteiskunta on edelleen luokkayhteiskunta, jossa sosioekonomiset asemat vaikuttavat resurssien jakautumiseen ja koettuun hyvinvointiin (Erola 2010). Työprosessien sisäiset erot sosioekonomisten ryhmien välillä ovat säilyneet ennallaan ja monella alueella jopa kasvaneet toistuvan valikoitumisen seurauksena. Monien aikalaisanalyysien perusongelma on, että korostaessaan elämänpolitiikan mahdollisuuksia ne eivät riittävässä määrin kiinnitä huomiota tämällytyypisiin rakenteellisiin eroihin. Rakenteelliset tekijät ovat aikaisempaa vaikeammin havaittavissa vakiintuneilla tutkimusmenetelmillä, mutta yhtä kaikki ne ovat edelleen ihmisten elämää suuntaavia. Pyrimme analysoimaan myös näitä tekijöitä.

Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa

Teoksemme ensimmäisessä osassa tarkastellaan auttamista teoreettisesti, poliittisesti ja mielipidetiedustelujen valossa. Ytimessä on kansalaisten näkökulma – eli *Kansan tahto*. Osan aloittavassa toisessa luvussa Juhon Saari analysoi, miten kilpailukykyvaatimukset, julkisen vallan toiminta ja auttaminen sovitetaan yhteen Euroopan unionin jäsenmaissa. Sitten Anne Birgitta Pessi ja Tomi Oravasaari analysoivat suomalaisten auttamisasenteita toisia suomalaisia kohtaan piirtäen auttamisen kolme suomalaista muotokuvaa, kolme auttamisen tyyppiä. Tapio Leskinen puolestaan tarkastelee suomalaisten auttamisasenteita ja niiden kanavoitumista

suomalaiseen kehityspolitiikkaan. Osan päättää Antti Ainamon, Ilari Lindyn ja Erkki Sutisen analyysi, jossa osoitetaan, että Suomen julkisen kehitysyhteistyön toteutus on vuosikymmenten varrella heijastanut kulloisiakin muuttuvia mielipiteitä ja yhteiskunnallisia tilanteita eri tavoin. Siten myös yhtäältä kehitysmaissa olevien ihmisten auttamiseen ja toisaalta kansalliseen tai taloudelliseen itsekkyyteen on suhtauduttu eri tavoin.

Teoksen toisessa osassa *Auttavat kädet* tarkastellaan rahan liikkeitä auttamisen markkinoilla ja kansalaisyhteiskunnan organisoitumista. Jakson aluksi Heikki Hiilamo ja Mikko Niemelä tutkivat kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja. Näillä on tärkeä rooli muun muassa sukupolvien välisten sosiaalisten sidosten ylläpitämisessä. Seuraavassa luvussa Marjaana Seppänen ja Anne Birgitta Pessi analysoivat suurten ikäluokkien auttamiskäyttäytymistä hoivan tarpeiden kasvaessa ja eläkkeelle jäämisen luodessa mahdollisuuksia tuolle toiminnalle. Sitten Juho Saari ja Anu Emilia Saukko tutkivat suomalaista rahankeräystä, sen institutionaalisia rakenteita ja tuottoja. Erityisen kiinnostuksen kohteena ovat legitimitetin, luottamuksen, kulujen ja tuottojen väliset jännitteet. Antti Kouvo puolestaan tarkastelee suomalaista kansalaisyhteiskuntaa ”sateentekijänä”, mikä viittaa sen rooliin ihmisiä yhdistävän sosiaalisen pääoman edistäjänä. Osan lopuksi Henrietta Grönlund ja Anne Birgitta Pessi analysoivat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toimintaa altruistisena organisaationa kysyen, piirtyykö kirkko osaksi julkista sektoria vai kansalaisyhteiskuntaa.

Teoksen kolmannessa osassa *Sosiaalisen suhteiden politiikka* analysoidaan auttamista ja yhteisöllisyyttä mahdollistavia institutionaalisia rakenteita. Käsite politiikka viittaa tässä julkisen vallan pyrkimykseen luoda auttamista mahdollistavia ja yhteenkuuluvuutta lisääviä institutionaalisia rakenteita. Osion aluksi Juho Saari analysoi yhteisen hyvän nimissä tapahtuvaa markkinoiden toiminnan sääntelyä neljän tapaustutkimuksen avulla. Hän vertailee verenluovutuksen, rahankeräyksen, uhkapelaamisen ja alkoholinkäytön yhteiskunnallista sääntelyä. Riitta Särkelä puolestaan tarkastelee suomalaisten sosiaali- ja terveysalan kansalaisjärjestöjen muuttunutta asemaa. Teoksen lopuksi sen tulokset yhteen kokoavassa luvussa Jorma Niemelä analysoi hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan välistä suhdetta.

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti 1996. Toinen tasavalta – Suomi 1946–1994. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti 2004. Suunnitteluloudesta kilpailulououteen – Miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (1), 3–16
- Akerlof, George 1984. *The Economist Theorist's Book of Tales*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bowles, Samuel & Herbert Gintis 2007. Social Preferences, Homo Economicus and Zoon Politikon. Teoksessa Robert E. Goodin & Charles Tilly (toim.) *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 172–186.
- Coleman, James 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Erola, Jani (toim.) 2010. *Luokaton Suomi?* Helsinki: Gaudeamus.
- Esping-Andersen, Gøsta 2000. Two Societies, One Sociology, and No Theory. *British Journal of Sociology* 51 (1), 59–77.
- Etzioni, Amitai 1988. *The Moral Dimension – Toward a New Economics*. New York: Free Press.
- Frank, Robert H. & Cook, Agartan 1995. *The Winner-Take-It-All-Society*. London: Penguin.
- Friedkin, Noah. E. 2004. Social Cohesion. *The Annual Review of Sociology* 30: 409–25.
- Fourcade, Marion & Healy, Kieran 2007. Morals Views of Market Society. *The Annual Review of Sociology* 33, 285–311.
- Gould, Roger V. 2003. *The Collision of Wills – How Ambiguity about Social Rank Breeds Social Conflict*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) 2006. *Uusi jako – Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helkama, Klaus & Seppälä, Tuija 2006. Arvojen muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako – Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 105–131.
- Hiilamo, Heikki & Saari, Juho 2008. Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka. Teoksessa Pentti Arajärvi & Riitta Särkelä (toim.) *Leipää ja lämpöä – Näkökulmia sosiaaliturvan uudistamiseksi*. Helsinki: STKL, 57–72.
- Hiilamo, Heikki & Saari, Juho (toim.) 2010. *Hyvinvoinnin uusi politiikka*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A27.
- Ilmonen, Kaj 2006. Suomalainen yhteiskunta ja yhteiskunnallinen muutos 1990-luvun lopulla. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako – Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 105–131.
- Jordan, Bill 2008. *Welfare and Well-being – Social Value in Public Policy*. Bristol: Policy Press.
- Julkunen, Raija 2001. *Suunnanmuutos – Sosiaalipoliittinen reformi 1990-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kautto, Mikko 2008. Sosiaalinen kestävyys ikärakenteen muuttuessa. Muistio 19.3.1008. Eläketurvakeskus.
- Kautto, Mikko ym. 2009. Eläketurvan sosiaalinen kestävyys. Teoksessa *Näkökulmia sosiaaliseen kestävyYTEEN*. Valtioneuvoston kanslian raportti 2/2009, 9–38.
- Kautto, Mikko & Metso, Laura 2008. Sosiaalinen kestävyys – uusi poliittinen horisontti? *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (4), 411–420.

- Kiander, Jaakko 2007. Kannustaminen hyvinvointivaltiossa ja tuloerojen kehitys. Teoksessa Juho Saari & Anne Birgitta Pessi (toim.) Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus, 155–180.
- Kollock, Peter 1998. Social Dilemmas – The Anatomy of Cooperation. *Annual Review of Sociology* 24: 183–214.
- Kosonen, Pekka 1998. Pohjoismaiset mallit murroksessa. Tampere: Vastapaino.
- Kukathas, Chandran & Pettitt, Philip 1990. Rawls – A Theory of Justice and its Critics. Standorf: Standorf University Press.
- Laitinen, Arto & Pessi, Anne Birgitta 2010. Moniongelmainen solidaarisuus – Yhteisöistä yhteiskuntaan, liikkeistä ihmiskuntaan. Teoksessa Arto Laitinen & Anne Birgitta Pessi (toim.) Solidaarisuus. Helsinki: Gaudeamus ilmestyy .
- Lin, Nan 2001. Social Capital – A Theory of Social Structure and Action. Cambridge: Cambridge University Press.
- Littig, Beate & Grießler, Erich 2005. Social Sustainability – A Catchword between Political Pragmatism and Social Theory. *International Journal of Sustainable Development* 8 (1), 65–79.
- Marglin, Stephen 2008. The Dismal Science – How Thinking Like an Economist Undermines Community. Cambridge: Harvard University Press.
- Moisio, Pasi & Rämö, Tuomas 2007. Koettu yksinäisyys demografisten ja sosioekonomisten taustatekijöiden mukaan Suomessa 1994 ja 2006. *Yhteiskuntapolitiikka* 72: 4, 392–401.
- Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari; Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.) 2008. Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes.
- OM [Oikeusministeriö] 2007. Demokratia ja kansalaisvaikuttaminen. OM: Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma.
- Pessi, Anne Birgitta 2009. Altruismista ja sosiaalisesta kestävydestä. Teoksessa Näkökulmia sosiaaliseen kestävyteen. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian raportti 2/2009, 39–56.
- Pessi, Anne Birgitta & Saari, Juho 2008. Hyvä tahto – Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Helsinki: STKL.
- Polanyi, Karl 1957. The Great Transformation – The Economic and Political Origins of Our Times. Boston: Beacon Press.
- Puoskari, Pertti 2007. Sosiaalinen, osaava Suomi selviytyy globalisaation ja väestökehityksen uudessa vaiheessa. Selvitysmiesraportti. Helsinki: Valtionvarainministeriön julkaisuja 3/2007.
- Rawls, John 1971/1988. Oikeudenmukaisuusteoria. Helsinki: WSOY.
- Rawls, John 1999. A Theory of Justice. 2nd edition. Cambridge: Belknap University Press.
- Ritakallio, Veli-Matti 2007. Vauraudesta osattomaksi jääneet – Köyhyys Suomessa 1995–2005. Teoksessa Heikki Taimio (toim.) Talouskasvun hedelmät – Kuka sai ja kuka jäi ilman? Helsinki: TSL, 122–140.
- Rothstein, Bo 2005. Social Traps and the Problem of Trust. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ruonavaara, Hannu 2008. Mekanismeilla selittäminen. *Sosiologia* 45 (1), 37–51.
- Saari, Juho 2009. Hyvinvointivaltion tulevaisuuden haasteet. Helsinki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisuja 1/2009.
- Saari, Juho 2010a. Yksinäisten yhteiskunta. Helsinki: WSOY.
- Saari, Juho 2010b. Sosiaalisen onnellisuuden politiikka. Teoksessa Heikki Hiilamo &

- Juho Saari (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka – Johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A27, 73–104.
- Saari, Juho 2010c. Suomalainen yhteiskunta – Menestystarina vai eriarvoistumisen laboratorio? Kuopio: julkaisematon artikkelin käsikirjoitus.
- Saari, Juho (toim.) 2006. Suomen malli – murroksesta menestykseen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Saari, Juho (toim.) 2008. Sosiaaliset innovaatiot ja hyvinvointivaltion muutos. Helsinki: STKL.
- Saari, Juho (toim.) 2010d. Tulevaisuuden voittajat – Hyvinvointivaltion mahdollisuudet 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Tulevaisuusvaliokunnan julkaisuja 5/2010.
- Saari, Juho & Yeung, Anne Birgitta (toim.) 2007. Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus.
- Slater, Don & Tonkiss, Fran 2001. Market Society – Markets and Modern Social Theory. Cambridge: Polity Press.
- Taimio, Heikki (toim.) 2007. Talouskasvun hedelmät – Kuka sai ja kuka jäi ilman? Helsinki: TSL.
- Taimio, Heikki (toim.) 2010. Hyvinvointivaltion suunta – Nousu vai lasku? Helsinki: TLS.
- Tuomala, Matti 2007. Markkinat ja hyvinvointivaltio. Teoksessa Juho Saari & Anne BirgittaPessi (toim.) Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus, 181–197.
- Valkama, Pekka 2004. Kilpailuneutraliteetin toteutuminen kuntapalvelujen näennäismarkkinoilla. Tampere: Acta Universitas Tamperensis 1039.
- VN [Valtioneuvosto] Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007. <http://www.vn.fi/tietoarkisto/aiemmat-hallitukset/vanhanenII/hallitusohjelma/pdf/hallitusohjelma-painoversio-040507.pdf>
- VM [Valtiovarainministeriö] 2005. Lissabonin strategia kasvun ja työllisyyden parantamiseksi. Suomen kansallinen toimenpideohjelma. Helsinki: Valtiovarainministeriö, taloudelliset ja talouspoliittiset katsaukset 3a/2005.
- VM [Valtiovarainministeriö] 2007. Suomen vakaushjelman tarkistus 2007. Helsinki: Valtiovarainministeriö, taloudelliset ja talouspoliittiset katsaukset 4a/2007.
- VNK [Valtioneuvoston kanslia] 2004. Suomi maailmantaloudessa. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2004.
- VNK [Valtioneuvoston kanslia] 2006. Suomen vastaus globalisaation haasteeseen. Talousneuvoston sihteeristön globalisaatioselvitys. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 17/2006.
- VNK [Valtioneuvoston kanslia] 2010a. Suomi 2020 – Tuumasta toimeen -Kasvutyöryhmän loppuraportti. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 11/2010.
- VNK [Valtioneuvoston kanslia] 2010b. Kestävän talouskasvun ja työllisyyden ohjelma. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 16/2010.
- Woolcock, Michael 1998. Social Capital and Economic Development – Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society* 27: 151–2008.

I OSA: KANSAN TAHTO

Juho Saari

2 KANSALLISET MALLIT JA AUTTAMINEN EUROOPAN UNIONISSA

Euroopan unionin kahdenkymmenenseitsemän jäsenvaltion institutionaaliset rakenteet ovat nopean muutoksen kourissa. Viimeisten vajaan kolmenkymmenen vuoden aikana, aina yhteisön sisämarkkinoiden – tavaroiden, palvelujen, pääomien ja ihmisten/työvoiman vapaan, mutta säännellyn liikkuvuuden - toimeenpanoa vauhdittaneesta yhtenäisasiakirjasta (1987) eteenpäin jäsenmaiden väliset institutionaaliset rajat ovat liudentuneet ja jäsenvaltioiden välille on rakentunut uusia varsin voimakkaita vastavuoroisen riippuvuuden mekanismeja (kuten talous- ja rahaliitto EMU). Samalla Euroopan unioniin on rakentunut aikaisempaa voimakkaampia keskitettyjä ohjauskeskuksia, jotka sääntelevät jäsenvaltioiden toimintaa lainsäädännön, poliittisen ohjauksen ja globaalipolitiikkojen (globaalin hallintatavan) alueilla. Tätä yhteisen tilan uudelleen rakentumista kutsutaan eurooppalaistumiseksi ja siihen liittyvää institutionaalista, kasvua ja työllisyyttä edistävää muutosta ”Euroopan sosiaalisen mallin nykyaikaistamiseksi”.

Tässä eurooppalaistumista ja nykyaikaistamista korostavassa politiikka-kehityksessä tavanomainen tutkimuskysymys on ollut, miten unionin kilpailukyky-, työllisyys- ja osallisuustavoitteet rakenteistuvat eri jäsenvaltioissa. Tällöin on toistuvasti havaittu, että nämä kolme kytkeytyvät toisiinsa. Useimmissa tutkimuksissa Pohjoismaat osoittautuvat esikuvallisiksi kaikilla näillä kolmella ulottuvuudella: niissä on hyvä kilpailukyky, kestävä julkinen talous, korkea työllisyys ja varsin pienet tuloerot (ks. Giddens 2006; Kari ym. 2008; Kiander & Saari 2007; Hagfors & Saari 2006; Raunio & Saari 2009). Tätä perinteistä kysymyksenasettelua voidaan kuitenkin laajentaa kysymällä, miten nämä Euroopan sosiaalisen mallin nykyaikaistamista koskevat tavoitteet sopivat yhteen *auttamisen kanssa*: onko esimerkiksi niin,

että Pohjoismaat osoittautuvat esikuvallisiksi tälläkin alueella, vai kytkeytykö onnistunut nykyaikaistuminen auttamisen yksilöllisen ja yhteiskunnallisen merkityksen supistumiseen? Auttamisen merkitystä voidaan tällöin arvioida esimerkiksi elämänalueen tai asiaan liittyvän yhteiskunnallisen ”huolestumisen” näkökulmista. Pohtimalla tämänkaltaista voidaan arvioida paitsi auttamisen ”esiintyvyyttä” Euroopassa myös eri politiikat yhteen kytkevän kansallisen mallin käsitteen soveltuvuutta tämänkaltaisen ilmiön analysointiin. Eurooppa-politiikan osalta voidaan myös pohdiskella, missä määrin eurooppalaiset kasvu- ja työllisyystavoitteet ovat yhdensuuntaisia yhteisöllisyyden kanssa

Tässä luvussa analysoidaan *Euroopan sosiaalisen mallin nykyaikaistamisen ja auttamisasenteiden välisiä mekanismeja 25 EU-jäsenmaassa*. Vuonna 2004 Euroopan unioniin liittyneet Romania ja Bulgaria on osaksi rajattu tarkastelun ulkopuolelle aineistositystä. Kokoelman kysymyksenasettelun mukaisesti kiinnostuksen kohteena ovat jäsenvaltioiden väliset erot auttamisasenteissa ja -rakenteissa. Taustaoletuksena on, että jäsenvaltion *institutionaalinen rakenne* selittää tärkeältä osaltaan auttamisasenteissa olevia eroja – jotka sinänsä ovat kiistattomia. Tämän mukaisesti on perusteltua analysoida auttamisasenteissa olevia eroja vertailevasti ottaen samalla huomioon institutionaalisen rakenteen vaikutuksen ihmisten arvoihin.

Kapitalismin muunnelmät ja institutionaaliset rakenteet

Eräs vertailevan sosiaalitutkimuksen lähtökohta on, miten yhteiskunnan institutionaalinen rakenne – sen viralliset lait ja epäviralliset sosiaaliset normit – vaikuttaa kansalaisten arvoihin ja asenteisiin (Mau 2004; Scott 2008). Tästä asiasta on erilaisia näkemyksiä. Eräiden tutkimussuuntausten mukaan arvot ja asenteet ovat *eksogeenisiä* asioita tai ilmiöitä, jotka ovat riippumattomia yhteiskunnan toimintaperiaatteista ja rakenteista. Tästä näkökulmasta katsottuna kansallisen mallin institutionaalisella rakenteella ei ole merkitystä arvoihin ja asenteisiin. Tuolle näkemyksellä vaihtoehtoisessa, tässä tutkimuksessa hyödynnetyssä institutionaalisessa tutkimusotteessa sosiaaliset normit ja arvot oletetaan *endogeenisiksi, prosessien osana ja toistuvien kokemusten myötä muuttuviksi* tekijöiksi, jotka rakentuvat institutionaalisen rakenteen osana (esim. Rothstein 1994; Hall 2007). Jäsenvaltion institutionaalinen rakenne on siis itseisarvoisesti

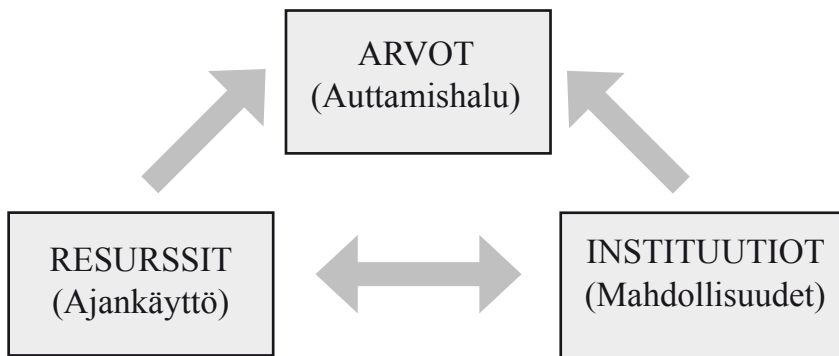
arvoihin ja asenteisiin vaikuttava tekijä, joka ei supistu esimerkiksi vastaajan sosioekonomiseen asemaan, ikään tai sukupuoleen. Tämän mukaisesti suomalainen keskiluokka ajattelee eri tavalla kuin vaikkapa maltalainen keskiluokka, koska Suomen institutionaalinen rakenne eroaa Maltan institutionaalista rakenteesta. Tämänkaltaisen institutionaalisen rakenteen eri osat ovat rakentuneet vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ja toisiaan vastavuoroisesti vahvistaen. (Deeg 2007.) Lopputuloksena on maantieteellis-poliittis-hallinnolliseen kokonaisuuteen sijoittuva arvo- ja asennerakenne, joka itseisarvoisesti eroaa muista samankaltaisista kokonaisuuksista.

Suuri murros ja kansalliset mallit

Institutionaalisen rakenteen merkitystä arvoille ja asenteille korostavalla lähestymistavalla on monia alkujuuria. Nykykeskustelun kannalta avainteos on unkarilaisen Karl Polanyin (1886–1964) klassikko *The Great Transformation* (1944/1957; suomennettu 2009 nimellä *Suuri murros*), jossa hän analysoi sekä kansallisten että kansainvälisten poliittisten ja taloudellisten tekijöiden muodostamaa kokonaisuutta. Ne mekanismit, joilla kansainvälinen kauppa ja politiikka sovitetaan yhteen kansallisten markkinoiden ja politiikkojen kanssa, muodostavat tuossa tilanteessa yhteiskunnan institutionaalisen perusrakenteen. Se tuottaa tässä tapauksessa taloudelliseen maksimointiin tähtäävän *homo economicuksen*, jolle on ominaista oman edun maksimointi (vrt. Ilmonen 2005; Rodrigues 2004). Polanyin omin sanoin ”yksilöllisen käyttäytymisen yhteiskunnalliset vaikutukset riippuvat tiettyjen institutionaalisten ehtojen olemassa olost” (Polanyi 1968, 150). Institutionaalisen tutkimuksen käsitteillä ilmaistuna arvot ja asenteet ovat endogeenisiä, kansallisen mallin tuottavia asioita.

Polanyin teoria institutionaalista mallista ihmisten käyttäytymistä tuottavana tekijänä on inspiroinut kokonaista sukupolvea kansallisen mallin tutkijoita. Hänen ajatteluaan soveltaneet (ja Polanyille kirjansa omistaneet) J. Rogers Hollingsworth ja Robert Boyer ovat tiivistäneet kapitalistisen yhteiskunnan mallin ytimeksi ”tuotannon yhteiskunnallisen järjestelmän” (*social system of production*). Sen he määrittelevät tavaksi, jolla yhteiskunnan rakenteet ja instituutiot rakenteistuvat yhdeksi ”konfiguraatioksi”. Teolliset suhteet, koulutusjärjestelmät, yritysten keskinäiset suhteet ja rahoitusjär-

jestelmät ja hyvinvointivaltion rakenteet muodostavat näin ”paketin”. Kä-sillä olevan teeman kannalta olennaisinta on kuitenkin se, että kansallisen mallin sisäinen rakenteistuminen ei rajoitu ainoastaan ”virallisen talouden instituutioihin”. Päinvastoin, malli muokkaa myös ”normeja, moraaliperi-aatteita, lakeja ja toimintamalleja”. Heidän mukaansa ”instituutioilla, or-ganisaatioilla ja sosiaalisilla arvoilla on taipumus samansuuntaistua, joskin niiden välillä on eroja siinä, missä määrin ne kytkeytyvät toisiinsa täysin johdonmukaisena järjestelmänä” (Hollingsworth & Boyer 1997, 2).

KUVIO 2.1. Arvot, resurssit ja instituutiot

Tämä näkemys viittaa siihen, että myös *auttamista* koskevat arvot ja teot ovat kytköksissä kansallisen mallin institutionaaliseen rakenteeseen. Tämän kysymyksen pohdinta edellyttää *arvojen, resurssien ja instituutioiden* analysointia (keskustelusta ks. myös Hall 2008; Perraton 2007). Arvot liittyvät tässä yhteydessä ihmisten auttamista koskeviin käsityksiin: näkevätkö he auttamisen tärkeänä *suhteessa* muihin sen kanssa kilpaileviin arvoihin? Mikäli tätä arvostusta ei ole, ei ole myöskään halukkuutta auttamiseen. Resurssit puolestaan liittyvät ihmisten kykyyn auttaa. Pohjimmiltaan kyse on ihmisten ajankäytöstä tai aikabudjetista, sillä yleensä auttaminen liittyy aikaa sitovaan tekemiseen. Näiden ohella makrotasolla elintaso vaikuttaa olennaisesti siihen, miten ihmiset arvottavat erilaisia sosiaalisia kysymyksiä. Auttamiseen tulee niin ikään olla institutionaalisen rakenteen luomia mahdollisuuksia ja kanavia, mikä edellyttää markkinoiden, hyvinvointivaltion ja organisoidun kansalaisyhteiskunnan työnjakoa ja yhteistoimintaa. Ajankäyttö kytkeytyy myös yhteiskunnan institutionaaliseen rakenteeseen, kuten erilaisiin tapoihin sovittaa yhteen

työ ja vapaa-aika, sukupuolten ja sukupolvien välistä työnjakoa koskeviin arvoihin ja asenteisiin sekä vapaa-ajan yksilöllistämistä tai kollektivisoimista vahvistaviin ja heikentäviin rakenteisiin. Kaiken kaikkiaan malliteorioissa lähestymistapa *arvot, resurssit ja instituutiot* muodostavat kehän, jossa nämä tekijät vaikuttavat toisiinsa enemmän tai vähemmän symmetrisesti (kuvio 2.1).

Euroopan unioni hallintajärjestelmänä

Suurin osa mallitutkimuksesta on keskittynyt luokittelemaan ja vertailemaan erilaisia muutaman – korkeintaan viiden tai kuuden valtion – muodostamia regiimejä, joilla on samankaltainen institutionaalinen rakenne ja kulttuurinen perimä (esim. Scharpft & Schmidt 2000; Pierson 2001). Tämän ohella samaan regiimiin kuuluvat maat ovat sekä sosiaalipoliittisesti että laajemminkin kehittyneet toistensa kanssa vuorovaikutuksessa. Euroopan integraatio on kuitenkin muuttanut tätä kansallisvaltioiden asemaa korostavaa perusasetelmaa luomalla jäsenvaltioiden vastavuoroisesti yhteen sitovan uuden *poliittisen* hallintatason, Euroopan unionin hallintajärjestelmät. Keskitetty poliittinen ohjaus luo yhteiset suuntaviivat harjoitetulle politiikalle, mikä puolestaan pakottaa enenevässä määrin läpinäkyvät jäsenvaltiot systeemikilpailuun. (Raunio & Saari 2009.)

Euroopan unionin ja yhteisön luomat talous-, työllisyys-, sosiaali- ja koulutuspolitiikan suuntaviivat keskittyvät ”tuotannon yhteiskunnallisen järjestelmän” siihen osaan, joka on välittömästi julkisen vallan ohjauksen ja elinkeinoelämän intressien piirissä. Tavanomaisia tutkittavia teemoja ovat kasvu, työllisyys ja tulonjako (sosiaalisesti yhteenkuuluvuudeksi tai sosiaalisesti osallisuudeksi määriteltynä). Samalla Euroopan unionissa keskeiset toimijat olettavat, että kaikki sen kannalta merkityksellinen inhimillinen toiminta tapahtuu joko tuotannosta vastaavassa virallisessa taloudessa tai sitten kulutuksesta vastaavassa kotitaloudessa. Tämän ohella kotitaloudet nähdään eräiden palkattomien hoivapalvelujen tuottajana, joilla on merkittävä rooli työ- ja perhe-elämän yhteensovittamisessa. Keskittymällä laeilla ja asetuksilla säädellyn virallisen talouden sisällä tapahtuvaan tuotantoon ja uudelleenjakoon ja kotitalouksissa tapahtuvaan kulutukseen yhteisöllisyys ja vapaaehtoistyö – laajemmin määriteltynä kansalaisyhteiskunta – jäävät katveeseen sekä taloudellisesti että yhteiskuntapoliittisesti arvioituna.

Tärkein syy edellä kuvatulle politiikalle on, että yhteisön toimivallat eivät mahdollista muunlaista menettelyä. Nizzassa (sovittu 2001/ toimeenpantu 2003) hyväksytyn uudistetun yhteisösopimuksen¹ 295. artiklan mukaan ”tällä sopimuksella ei puututa jäsenvaltioiden omistusoikeusjärjestelmiin”, joten yhteisön on politiikoissaan suhtauduttava neutraalisti erilaisiin omistusjärjestelyihin. Toisaalta tämä neutraalisuusperiaate tarkoittaa myös sitä, että unioni ei voi omissa politiikoissaan antaa valtiolle, markkinoille tai kansalaisyhteiskunnalle (tai jollekin muulle omistusoikeusjärjestelmälle) omistusjärjestelyyn perustuvaa prioriteettiasemaa. Niinpä esimerkiksi suomalainen tapa kytkeä yleishyödyllisyys kolmannen sektorin toimintaan on hankauksessa tämän neutraalisuusperiaatteen kanssa.

Toiseksi unioni tai yhteisö toimii perustellusti, kun se keskittyy tosiasiallisen vaikutus- ja toimivaltansa piirissä oleviin asioihin, kuten talouskasvuun, työllisyyteen ja resurssien kohdentumiseen. Unioni voi olennaisesti vaikuttaa jäsenvaltioiden toimintaan näillä alueilla luomalla niille yhteisiä suuntaviivoja ja velvoittamalla ne eri tavoin – ja eriateisen onnistuneesti – toimeenpanemaan niiden mukaisia uudistuksia. Se voi myös seurata uudistusten toimeenpanoa sekä osana päätöksentekoprosessia että erilaisilla seurantaindikaattoreilla. Unionilla ei sen sijaan ole moniakaan välineitä, joilla se voisi vaikuttaa kansalaisyhteiskunnan toimintaperiaatteisiin. Näin unionin vaikutukset kansalaisyhteiskuntaan ovat useimmiten näiden kasvu-, työllisyys- ja osallisuuspolitiikkojen sivutuotetta.

Kolmanneksi unionin kansalaisyhteiskuntapolitiikka on perusluonteeltaan institutionaalisia rakenteita säilyttävää. Tämän mukaisesti unioni tunnustaa kansalaisjärjestöjen myönteisen roolin yhteiskunnalliselle kehitykselle. Peruslinjaus on kirjattu Maastrichtin yhteisösopimuksen (1993) julistukseen numero 23: ”Konferenssi korostaa sitä merkitystä, joka on Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 117 artiklan tavoitteiden saavuttamiseksi yhteisön sekä hyväntekeväisyysjärjestöjen sekä sosiaalilaitoksista ja sosiaalipalveluista vastaavien säätiöiden välisellä yhteistyöllä.” (117 artikla vastaa sisällöltään Nizzan sopimuksen (2003) 136 artiklaa). Tämän ohella

¹ Yhteisösopimukset rakentuvat monista kerrostumista, joista kustakin on päätetty hallitustenvälisessä konferenssissa. Perustan muodostaa Rooman sopimus (1957). Se uudistettiin vuonna 1987, jolloin saavutettiin yhteisymmärrys sisämarkkinat toimeenpanevasta yhteismarkkinasopimuksesta. Seuraava käännekohta on Maastrichtin sopimus (1991/1993), jonka olennainen osa on sopimus talous- ja rahaliitosta ja Euroopan kansalaisuudesta. Tämä sopimusrakenne uudistettiin Amsterdamin sopimuksessa (sovittu 1997, voimaan 1999) ja uudestaan Nizzan sopimuksessa (2001/2003). Kaikki nämä sopimukset löytyvät Internetistä, joten niitä ei ole sisällytetty kirjallisuusluetteloon. Vuonna 2010 tuli voimaan Lissabonin sopimus. Kuitenkin koska nyt tarkasteltavana ajanjaksona oli voimassa Nizzan sopimus, seuraavassa viitataan tuon sopimuksen artikloihin.

Amsterdamin yhteisösopimuksen (1999) uudistukseen on liitetty julistus 38, jonka mukaan ”konferenssi tunnustaa vapaaehtoispalvelun merkittävän osuuden yhteiskunnallisen yhteisvastuullisuuden kehittämässä” ja ”yhteisö edistää vapaaehtoisjärjestöjen Euroopan laajuista ulottuvuutta painottamalla erityisesti tiedon ja kokemusten vaihtoa sekä nuorten ja ikäänntyneiden osallistumista vapaaehtoistyöhön”.

Julistukset ovat yhteisön keino korostaa jonkin asian tärkeyttä tilanteessa, jossa eriytyneet intressit estävät yhteisösopimuksen oikeusperustan uudistamisen. Niinpä nämä julistukset kertovat ennen kaikkea siitä, että unionissa ei ole yksimielisyyttä kansalaisyhteiskunnan oikeudellisesta (erityis) asemasta. Sen velvoittamana komissio voi kuitenkin rahoittaa tärkeimpien eurooppalaisten kansalaisjärjestöjen toimintaa pysyvällä rahoituksella. Tämän perusrahoituksen ohella unioni/komissio kohdentaa erilaisten politiikkaohjelmien rahoitusta kansalaisjärjestöjen verkostoille. Toiseksi komissio on myös kehittänyt konsultaatiomenettelyjä, joilla kansalaisjärjestöjen edustavuutta ja oikeutta tulla kuulluksi on pyritty selkeyttämään. Järjestöjen edustavuus on ollut komissiolle erityinen ongelma, sillä monissa jäsenvaltioissa on kilpailevia organisaatioita, jotka eivät ole suostuvaisia yhteisedustukseen tai joiden edustavuus on kaiken kaikkiaan vähäinen. (Suomessa tämänkaltaisia ongelmia on ollut varsin vähän, kiitos kansalaisjärjestöjen keskusjärjestörakenteen).

Aikaisempien tutkimusten valossa Euroopan unionijäsenyyden tosiasialliset vaikutukset jäsenvaltioiden harjoittamiin instituutioihin ja politiikkoihin ovat epäselviä erityisesti hyvinvointivaltiopolitiikkojen osalta (ks. esim. Raunio & Saari 2009). Komission tekemät arvioinnit viestivät suuremmista ja pidemmälle menevistä vaikutuksista kuin riippumattomat tutkimukset, joissa vaikutukset osoittautuvat usein varsin vähäisiksi tai olemattomiksi. Tämän vuoksi ei ole perusteltua olettaa ilman mahdollisten mekanismien systemaattista analysointia, että unioni olisi olennaisesti muokannut jäsenvaltioiden politiikkoja. (Ks. Saari 2008; Kiander & Saari 2007.) Samalla on kuitenkin perusteltua selvittää, missä määrin jäsenvaltiot muodostavat malleja ja mikä rooli auttamista koskevilla arvoilla on näissä institutionaalisissa rakenteissa. Näin voidaan arvioida unionin politiikkojen ja kansallisten mallien välisiä jännitteitä myös tästä näkökulmasta käsin.

Aineistot ja menetelmät

Teoreettisesta keskustelusta löytyy useita eri tulkintoja markkinatalouden yhteiskuntaa ja sen sosiaalisia siteitä muokkaavasta vaikutuksesta. Kysymys on pitkän aikavälin prosesseista, joiden perinpohjainen analysointi edellyttäisi periaatteessa useiden maiden samanaikaista historiallisvertailevaa käsittelyä. Tässä yhteydessä se ei kuitenkaan ole aineistositystä mahdollista. Parhaana toteuttamiskelpoisena vaihtoehtona näitä muutoksia voidaan tarkastella poikkileikkausaineistolla.

Perusaineistona on seuraavassa käytetty Eurostatin *European social reality* (66.3)-kyselyä, joka on noin 28 000 henkilön mikroaineisto vuodelta 2007.¹ Aineisto on saatavissa Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisestä tietoaarkistosta. Se kattaa kaikki 27 jäsenmaata. Tähän aineistoon sisältyy lukuisia auttamisen kannalta tärkeitä muuttujia. Aineisto on käytössä mikroaineistona ja sen laajuus on n. 1000 henkilöä jäsenmaata kohden. Luvun alkupuolella käytetään tätä aineistoa, jolloin tarkastelun kohteena ovat kaikki 27 EU-jäsenmaata.

Tutkimuksen loppupuolella puolestaan tarkastellaan joitakin sellaisia teemoja, joita koskevia tietoja ei ole mikroaineistossa. Esimerkiksi kilpailukykyä ja sukupuolten tasa-arvoa koskevaa mikrotason kysymystä ei ole käytössä. Kilpailukykyä analysoidaan Lissabonin strategian mukaisella kilpailukykyindeksillä ja sukupuolten tasa-arvoa *Gender Empowerment*-indeksillä, joka on osa Inhimillisen kehityksen (*Human Development*) indeksipatteria. Koska tässä yhteydessä kilpailukyky- ja sukupuolimuuttujat ovat kansallisia, myös muista mikrotason muuttujista on käytetty mikrotason aineistosta laskettuja kansallisia arvoja. Romanian ja Bulgarian tietojen puuttuessa tarkastelu on rajattu 25 jäsenmaahan. Toisaalta 25 maatakin mahdollistaa jo vähän pidemmälle menevän vertailevan tutkimuksen – se on olennainen parannus aikaisemmin tavanomaisiin 12:een tai 18:aan maahan.

Tilastolliset analyysit on tehty SPSS14-ohjelmalla. Mikroaineistoista on laskettu tärkeimmät tunnusluvut. Lisäksi on tarkasteltu yksityiskohtaisesti eri muuttujien välisiä korrelaatioita, joiden perusteella on valittu tarkaste-

¹ FSD2280 Eurobarometri 66.3, marras-joulukuu 2006 . European Commission: Eurobarometer 66.3, November-December 2006 [elektroninen aineisto]. Conducted by TNS Opinion & Social and managed by EOS Gallup Europe, Directorate General Press and Communication, Opinion Polls. ZA4528 2nd release, Cologne Germany: Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung [jakaja], 2007. Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja], 2008

luun teoreettisesti mielenkiintoisimmat ja empiirisesti selitysvomaisimmat muuttujat. Nyt esiteltyjen muuttujien ohella testattiin 37 muuta muuttujaa. Kuviot on viimeistelty EXCEL-ohjelmistopakettilla.

Elämäalueet ja ajankohtaiset poliittiset kysymykset

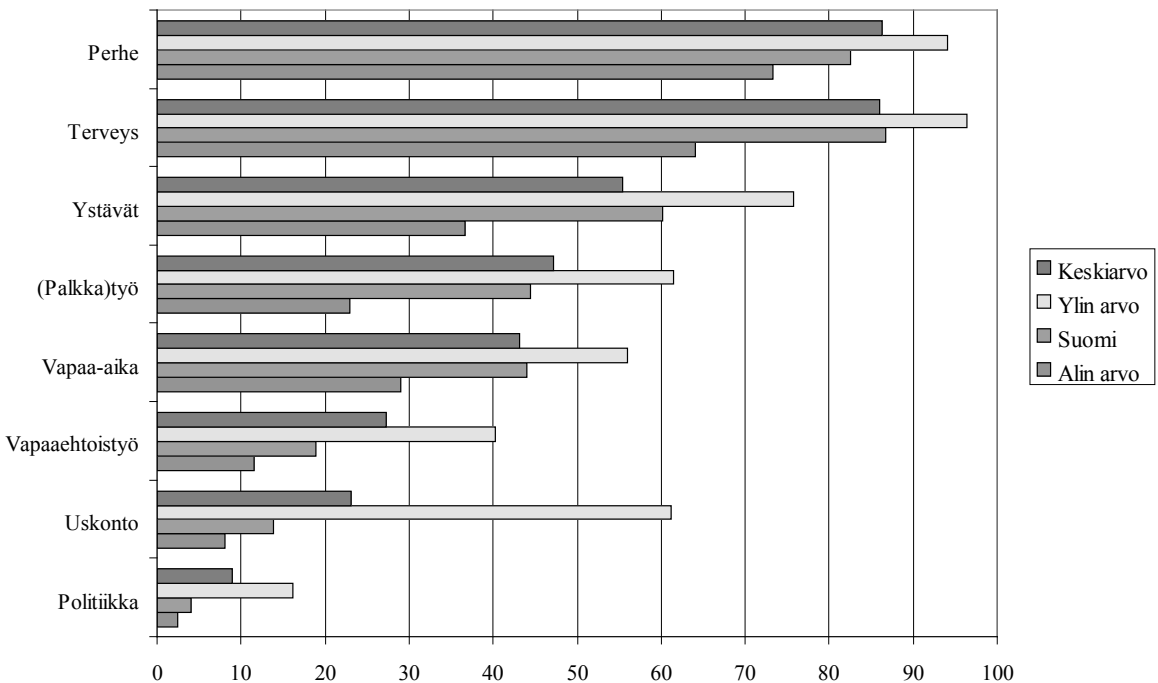
Aineisto mahdollistaa auttamisen tarkastelun kahdesta toisiaan täydentävästä näkökulmasta. Ensinnäkin voidaan tarkastella vapaaehtoistyötä *elämäalueena*. Kysymys on siitä, kuinka tärkeä tietty elämäalue on vastaajan elämässä. Tarkasteltavat elämäalueet olivat työ, perhe, ystävät ja tuttavat, vapaa-aika, politiikka, uskonto, muiden auttaminen ja vapaaehtoistyö sekä terveys. Kukin vastaaja arvotti kunkin ulottuvuuden erikseen asteikolla ”hyvin tärkeä – ei lainkaan tärkeä” (neljä luokkaa) tai ”en tiedä”. Toiseksi vastaajilta kysyttiin, mitkä asiat *huolestuttavat* heitä tällä hetkellä. Vaihtoehtoja annettiin kuusitoista, ja niistä sai valita kolme eniten huolestuttavaa asiaa. Kysymykset koskivat muun muassa taloutta, työttömyyttä, ympäristöä, liikennettä. Niiden ohella kysyttiin huolenaiheena ”ihmisten halukkuutta huolehtia muista”.

Elämäalueet

Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä on varsin suuria eroja, mitä tulee eri elämäalueiden arvostukseen. Samalla ihmiset ovat kuitenkin varsin johdonmukaisia. Tätä on havainnollistettu kuviossa 2.2, jossa on tiivistetty eri elämäalueiden arvostus Euroopan unionissa maakohtaisesti painotettuna, kunkin ulottuvuuden minimi- ja maksimiarvo Euroopan unionissa sekä yleisen kiinnostuvuuden vuoksi Suomen arvo. Elämäalueet ovat politiikka, vapaaehtoistyö, vapaa-aika, uskonto, työ, ystävät, perhe ja terveys. Kukin vastaaja on nimennyt niistä itselleen tärkeimmät. Elämäalueet on laitettu Euroopan unionin jäsenvaltioista saatujen keskiarvojen mukaiseen järjestykseen. Kuvion alareunassa ovat vähemmän tärkeät ja sen yläreunassa tärkeämmät elämäalueet.

Kuvion yläreunassa ovat perinteiset tärkeät alueet eli terveys, perhe ja ystävät, jotka ovat tärkeitä kaikkialla. Tulos on yhdensuuntainen aikaisempien tutkimusten kanssa (ks. esim. Offer 2006; Lane 2000). Muilla elämäalueilla on suurempaa vaihtelua. Käsillä olevan luvun teeman kannalta

kuviossa on muutama erityinen viesti. Yhtäältä vapaaehtoistyö ei ole erittäin tärkeä elämänalue yhdessäkään jäsenvaltiossa. Noin neljännes jäsenvaltiokohtaisesti painotetuista vastaajista näyttäisi olevan sitä mieltä. Toisaalta vapaaehtoistyön merkitys kuitenkin vaihtelee varsin mittavasti 10–40 % välillä, mikä viestinee sen yhteydestä yhteiskunnan institutionaaliin rakenteisiin. Korkeimmillaan tämä osuus on Luxemburgissa, Kreikassa, Maltalla ja Kyproksessa, alhaisimmillaan Itävallassa, Slovakiassa, Suomessa (19 %) ja – selvästi muita vähemmän – Latviassa (11 %). Kaiken kaikkiaan maat eivät ryhmity selviin regiimeihin. Esimerkiksi Pohjoismaista Tanskan arvo on ryhmän 8:nneksi korkein (28 %) ja Ruotsin 11:nneksi (27 %). Ne ovat varsin lähellä toisiaan, joskin niiden väliin sijoittuvat Italia ja Unkari. Suomen osalta on huomionarvoista, että vapaaehtoistyö sijoittuu suomalaisten arvohierarkiassa suurin piirtein samalle tasolle suhteessa muihin arvoihin kuin muissakin jäsenvaltioissa. Suomalaiset eroavat kuitenkin keski-vertoeurooppalaisista siinä, että meillä sekä vapaaehtoistyön että uskonnon arvostus elämänalueena on suhteellisen vähäistä.

KUVIO 2.2. Elämänalueiden tärkeys Euroopan unionissa (27 jäsenmaata)

Elämänalueiden välisen maakohtaisen tilastollisen yhteisvaihtelun analysointi osoittaa, että maa-aineistossa vapaaehtoistyö elämänalueena kytkeytyy varsin heikosti muihin elämänalueisiin. Sillä on maa-aineistossa tilastollisesti melkein merkitsevä yhteys uskonnollisuuteen ja vapaa-aikaan. Näin ollen ei voida sanoa, että olisi jokin erityinen jäsenvaltion institutionaaliseen rakenteeseen kytkeytyvä, vapaaehtoistyötä elämänalueena selittävä elämänarvojen kasauma. Toisaalta kun samaa asiaa tarkastellaan 27 jäsenvaltiota kattavalla mikroaineistolla, eri elämänalueiden yhteisvaihtelu on tilastollisesti erittäin merkitsevää. Korrelaatiot ovat samansuuntaisia ja tilastollisesti erittäin merkitseviä. Tulokset pysyvät ennallaan, vaikka jäsenvaltio, ikä, sosioekonominen asema ja sukupuoli vakioidaan, mikä viittaa siihen, että kyse on nimenomaan ihmisten arvostuksista eikä niinkään yhteiskuntien sosioekonomisista rakenteista. Korrelaatiokertoimet ovat kuitenkin varsin matalia. Tilasyistä näitä tuloksia ei esitellä tässä.

Ennen seuraaviin teemoihin siirtymistä on syytä hiukan tarkastella vapaaehtoistyön sosioekonomista rakennetta. Elämänalueena vapaaehtoistyössä ei ole selkeää johdonmukaisuutta sosioekonomisten ryhmien välillä. Monissa jäsenvaltioissa tämä alue on korostuneemmin esillä ylemmällä keski-luokalla kuin työväestöllä. Näitä jäsenmaita ovat muun muassa Espanja, Italia, Itävalta, Slovakia ja Suomi. Päinvastaisia tapauksia on myös runsaasti: kärjessä ovat Alankomaat, Luxemburg, Malta ja Tanska. Tässä kohden ei ole näkyvissä sisäistä johdonmukaisuutta tai erilaisia regiimejä puoleen tai toiseen.

Myös iän suhteen linjat vaihtelevat Euroopassa. Koko Euroopan unionissa maakohtaisesti painotettuna ikääntyneet (yli 55-vuotiaat) pitävät vapaaehtoistyötä selvästi tärkeämpänä elämänalueena kuin nuoret (25–39) henkilöt. Tosin tässä kohden kysymyksen sanamuodolla voi olla merkitystä eri sukupolville. Luvut ovat ikääntyneillä 28 % ja nuorilla 23 %, eroa siis 5 prosenttiyksikköä. Suurin ero on Alankomaissa, Irlannissa ja Kyproksella sekä Maltalla. Nuorille vapaaehtoistyö on elämänalueena ikääntyneitä tärkeämpi muun muassa Maltalla, jossa ero on nuorten hyväksi peräti 13 prosenttiyksikköä, mutta myös monissa entisissä sosialistisissa jäsenmaissa. Suomi sijoittuu koko lailla puoleen väliin. Meilläkin ikääntyneet korostavat tämän elämänalueen merkitystä nuoria enemmän. Suomessa nämä luvut ovat 23 % ja 15 %, eli ero ikääntyneiden hyväksi on noin 8 prosenttiyksikköä.

Vapaaehtoisuus elämänalueena on naisille tärkeämpi kuin miehille. Ero on keskimäärin noin 6 prosenttiyksikköä, mutta jäsenmaiden välillä on huomattavia eroja tässä suhteessa. Prosenttiyksikköinä laskettuna erot ovat suurimmallaan Alankomaissa, Espanjassa, Suomessa ja Virossa. Prosentteina Suomi on omaa luokkaansa: täällä naiset korostavat tätä elämänaluetta lähes kaksi kertaa enemmän kuin miehet.

Ajankohtaiset kysymykset

Toisenlainen tulos saadaan, kun tarkastellaan eurooppalaisille *tällä hetkellä* tärkeitä huolenaiheita. Tuloksia tulkittaessa on pidettävä mielessä, että aineisto on kerätty vuonna 2007, eli ennen vuoden 2008 syvää taantumaa. Hyvinkin mahdollista on, että taantuma on nostanut esiin eräitä huolenaiheita ja vähentänyt toisten merkitystä. Vuonna 2007 eurooppalaisten mielestä tärkeitä kysymyksiä tai huolenaiheita olivat muun muassa elinkustannukset, terveys, eläkkeet ja työttömyys. Auttaminen sijoittui puolestaan vähemmän tärkeiden asioiden listalle, samaan ryhmään maahanmuuton, globalisaation ja ympäristön kanssa. Auttamisen mainitsi vajaa kymmenen prosenttia eurooppalaisista, mikä on vähemmän tärkeiden asioiden ryhmässä keskitasoa oleva arvo. Vastaukset ovat käytännössä samalla tasolla ja samassa järjestyksessä myös kysyttäessä tulevaisuuden tärkeitä asioita. Selvästikään auttaminen ei ollut jäsenvaltioiden kansalaisille *keskimäärin* erityisen merkittävä ja ajankohtainen ongelma. Tämä keskimäärä, joka on siis aineiston rakenteen takia maakohtaisesti painotettu, peittää kuitenkin alleen huomattavan määrän vaihtelua. Koska jäsenvaltioilla ei käytännöllisesti katsoen ole eroa siinä, miten ne näkevät nykyiset ja tulevat tärkeät asiat (näiden kahden kysymyksen maatasoinen yhteisvaihtelu $r=,96$), seuraavassa tarkastellaan vain vuoden 2007 tilannetta.

Aineistona on jälleen maakohtainen data. Taulukossa 2.1 on kuusitoista teemaa. Aluksi aineistosta on laskettu kunkin jäsenvaltion tiedot kustakin huolenaiheesta. Näin on saatu jäsenvaltiokohtainen huoliprofiili, jossa on kutakin huolenaihetta koskeva prosenttiluku tärkeysjärjestyksessä. Tämän jälkeen huoliprofiili on muutettu järjestyslukuasteikolliseksi niin, että suurin huolenaihe on saanut pienimmin arvon ja vastaavasti vähäisin huolenaihe suurimman arvon, joka tässä tapauksessa on kuusitoista. Näin eri huoliulottuvuudet on saatu kalibroituja yhteismitallisiksi. Tämän

jälkeen Borda-sääntöjä noudattaen on laskettu järjestyslukuasteikkojen summat kustakin huoliulottuvuudesta. Jos kaikki 27 jäsenvaltiota olisivat johdonmukaisesti arvottaneet jonkun huolen kaikkein tärkeimmäksi, tämän ulottuvuuden Borda-luku olisi 27. Ylipäätään siis mitä pienempi on arvo, sitä suurempi on huoli. Vastaavasti jos kaikki 27 jäsenvaltiota olisivat arvottaneet jonkin ulottuvuuden vähiten tärkeimmäksi, arvo olisi 432. Borda-lukuja tulkittaessa on otettava huomioon, että niiden takana olevat maakohtaiset keskiarvot eivät kiinnitä huomiota alaryhmiin, joissa jokin huolenaihe voi olla hyvinkin korkea. Esimerkiksi väestötasolla vähäisiksi huolenaiheiksi osoittautuvat vanhuspalvelut voivat olla vanhusväestössä keskeisin huolenaihe. Järjestyslukuihin perustuvina Borda-luvut eivät myöskään kerro huolenaiheiden intensiteetistä.

Kultakin huoliulottuvuudelta maakohtaisesti laskettujen järjestyslukujen summa määrää kyseisen huoliulottuvuuden ranking-aseman. Taulukossa huoliulottuvuudet on luokiteltu Borda-lukujen mukaisessa järjestyksessä. Tulokset ovat yksitotisia. Euroopassa tärkein ajankohtainen huoli on terveydenhuolto. Tämän jälkeen tulevat varsin pienin välein elinkustannukset, rikollisuus, eläkkeet ja työttömyys. Niiden jälkeen Borda-luvut kasvavat huomattavasti. Toisessa ääripäässä vähiten tärkeiden asioiden joukossa ovat auttaminen, ulkomaalaisten kotouttaminen, vammaisten hoito ja viimeisenä yhdyskuntarakentamiseen ja infrastruktuuriin liittyvät teemat.

Taulukkoon on sisällytetty myös muita tunnuslukuja. Keskiarvot ovat yhdenmukaisia Borda-lukujen kanssa, mikä tässä kohden lähinnä osoittaa, että analyysissä ei ole tehty teknisiä virheitä. Tyypillisintä tapausta kuvaavat koodiluvut ovat sen sijaan mielenkiintoisempia. Yleisintä tapausta kuvaavan moodiarvon 1 saavat sekä terveydenhuolto että työttömyys. Tämä tieto yhdistettynä Borda-lukuihin kertoo siitä, että työttömyys on keskeinen huolenaihe vain osassa jäsenvaltioita, mutta niissä se onkin sitten voimakkaasti priorisoitu. Sama koskee osin rikollisuutta. Sen moodi on 5, mutta Borda-lukujen mukainen sijoitus 3. Muuten moodit ovat odotusten mukaisia. Sama koskee myös mediaanilukuja, jotka kertovat keskimmäisen havainnon sijoittumisesta.

Jatkotarkastelun kannalta mielenkiintoisimmat tiedot ovat kuitenkin minimi- ja maksimi-arvot kertovassa sarakkeessa. Minimiarvo on pienin järjestysluku, jonka tietty huoliulottuvuus saa yhdessäkään jäsenmaassa ja vastaavasti maksimi-arvo on suurin samanlainen luku. Luvut kertovat huo-

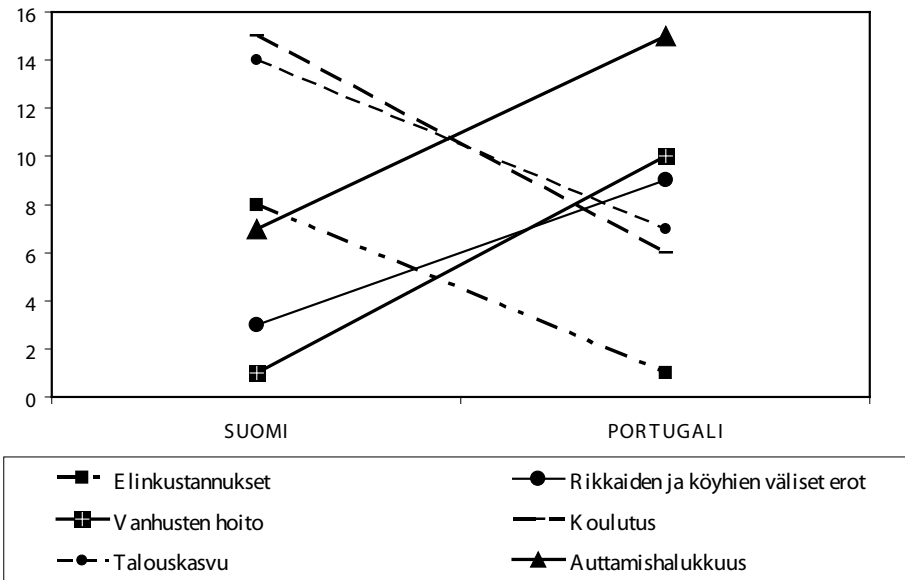
mattavasta vaihtelusta, mikä osaltaan selittää, miksi kaikkien jäsenmaiden lukuja ei esitetä kuviossa: kuviot olisivat lukukelvottomia. Seitsemän huolenaihetta on ollut ensimmäisellä sijalla jossakin jäsenmaassa. Heikoimmalla Borda-luvulla ensimmäiseksi on päässyt ympäristö, joka on ruotsalaisten ykköshuoli. Tämä on ensi katsomalta yllättävää, sillä Ruotsin ympäristön tila on kuitenkin parhaasta päästä maailmassa. Terrorismia priorisoivat Espanja ja Tanska, joilla molemmilla oli vuonna 2006 – siis ennen tätä kyselyä – aiheeseen liittyvää kuohuntaa. Vanhustenhuolto on puolestaan suomalaisten keskeisin huolenaihe. Muissa huolenaiheissa on monta kärkimaata. Toiselta puolen myös huolenaiheiden vähämerkityksisyydessä on huomattavaa vaihtelua. Terveystenhoito ei ole espanjalaisten eikä rikollisuus romanialaisten päällimmäinen huoli (myös 10. sija) ja tanskalaisilla ja alankomaalaisilla ei ole suurta huolta eläkkeistä (11. sija).

TAULUKKO 2.1. Yhteiskunnalliset huolenaiheet Euroopan unionin 27:ssä jäsenmaassa

	BORDA	Keskiarvo	Moodi	Mediaani	Minimi	Maksimi
Terveystenhoito	91	3,4	1	3	1	10
Elinkustannukset	105	3,9	2	2	1	16
Rikollisuus	120	4,4	5	5	1	10
Eläkkeet	121	4,5	3	4	2	11
Työttömyys	135	5,0	1	4	1	16
Eriarvoisuus	212	7,9	7	7	3	13
Vanhusten hoito	218	8,1	9	9	1	13
Terrorismi	221	8,2	8	8	1	14
Koulutus	229	8,5	6	8	3	15
Ympäristö	249	9,2	9	9	1	14
Taloukasvu	277	10,3	12	11	2	16
Maahanmuutto	299	11,1	12	12	4	16
Auttamishalukkuus	300	11,1	13	11	4	15
Kotouttaminen	327	12,1	16	13	4	16
Vammaisten hoito	364	13,5	15	14	9	16
Liikenne- infrastruktuuri	404	15,0	16	15	12	16

Huoliprofilien yksityiskohtaisempi tarkastelu tuo esiin mielenkiintoisen säännönmukaisuuden, mikä osaltaan selittää Ruotsin edellä mainittua tulosta. Huoli auttamisesta ja ympäristöstä nousee huoliprofileissa ylöspäin vasta kun esimerkiksi perheen talouteen, työhön ja terveyteen liittyvät kysymykset eivät enää ole vastaajan päällimmäisiä huolenaiheita. Näiden jäsenmaiden huoliprofilit osoittavat, että niissä ollaan olennaisesti vähemmän huolissaan elinkustannuksista, eläkkeistä ja osin myös työttömyydestä kuin monissa muissa EU-maissa. Samalla näissä jäsenmaissa näyttää olevan tilaa myös tuloeroja, vanhusten hoitoa ja sen laatua sekä ympäristöä koskevalle ajankohtaisuudelle. Tästä näkökulmasta auttaminen on vaurastuneiden yhteiskuntien huolenaihe, joka nousee esiin vasta kun perinteiset materiaaliset kysymykset ovat poistuneet poliittisten agendojen kärjestä.

Tätä voidaan havainnollistaa seuraavassa kuviossa 2.3, jossa vertaillaan Portugalia ja Suomea. Siihen on sisällytetty vain ne muuttujat, joissa näiden kahden maan välillä on olennaista eroavaisuutta. Portugalissa perushuolia ovat elinkustannukset, työttömyys, terveydenhuolto ja eläkkeet. Suomalaisen profiili on varsin erilainen. Suomessa vanhustenhuolto – siis sosiaalipalvelu – on keskeinen huolenaihe, mikä heijastelee vuoden 2007 vaalien alla esiin nostettuja teemoja. Tämän jälkeen tulee joka maan kestoosuus terveydenhuolto. Kolmantena ovat tuloerot ja neljäntenä työttömyys. Näiden kahden maan välinen vertailu osoittaa myös joitakin selviä eroavaisuuksia. Portugalilaisille elinkustannukset ja koulutus ovat voimakkaasti esillä. Nämä ovat pitkälti selviytymiseen liittyviä asioita. Suomalaisen arvohierarkiassa korostuvat puolestaan rikkaiden ja köyhien väliset tuloerot ja auttaminen. Nämä ovat selkeämmin suhteellisiin eroihin ja ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin liittyviä asioita.

KUVIO 2.3. Portugalin ja Suomen Borda-asteikot

Seuraavassa jaksossa tarkastellaan auttamista jäsenvaltioiden välisenä kysymyksenä. Ennen tätä kuitenkin on syytä esittää muutama vertaileva havainto auttamisnäkemysten sosioekonomisesta rakenteesta. Ensinnäkin auttaminen on useimmissa jäsenmaissa keskiluokan pikemmin kuin työväestön ajankohtainen huoli. Kolme jäsenmaata lukuun ottamatta kaikissa jäsenmaissa ylemmät toimihenkilöt ovat selvästi enemmän huolissaan tästä ilmiöstä kuin työväestö. Poikkeuksia ovat Belgia, Luxemburg ja Italia. Tämä selittyy sillä, että useimmissa Euroopan unionin jäsenmaissa talouteen liittyvät huolenaiheet ovat väistyneet keskiluokkien ”huoliprofileista” väestön vaurastuessa. Näkemykset ovat kytköksissä myös kansalliseen malliin: sosioekonomisten ryhmien välillä on suurehkoja eroja, mutta niiden väliset korrelaatiot ovat sekä systemaattisia että varsin korkeita ($r=.74$).

Toiseksi, ikäryhmittäin tarkasteltuna useimmissa jäsenmaissa nuoret pitävät auttamista ajankohtaisempaan asiana kuin ikääntyneet. Erityisen voimakasta tämä nuorten (25–39-vuotiaat) huoli on Tanskassa, Suomessa, Alankomaissa ja Ruotsissa, joissa nuoret ovat olennaisesti enemmän huolissaan kuin muiden EU-maiden nuoret – tai eurooppalaiset keskimäärin. Samankaltaista huolta ei kuitenkaan ole ikääntyneillä tanskalaisilla, suo-

malaisilla, alankomaalaisilla ja ruotsalaisilla, jotka eivät olennaisesti eroa muiden EU-maiden kansalaisista tässä suhteessa. Ikääntyneet pitävät kysymystä nuoria tärkeämpänä ainoastaan Irlannissa. Tämän tuloksen takana ovat jälleen ilmeiset syyt: nuoret eivät vielä kannata samassa mitassa vastuuta omasta taloudesta ja toisten materiaalisesta hyvinvoinnista, joten heillä on ”varaa” kantaa huolta auttamisen kaltaisista kysymyksistä. Korrelaatiot jäsenmaiden välillä ovat korkeat ($r=.84$), mikä viittaa kansallisen mallin keskeiseen merkitykseen.

Sukupuolen mukaan jaoteltuna tulokset vahvistavat aikaisempien tutkimusten tulokset. Naiset korostavat hivenen enemmän auttamista kuin miehet, mutta sukupuoli ei ole keskeinen auttamiseen liittyvä jakolinja. Erot ovat yleensä vaihteluvälin puitteissa, joten erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Useimmissa tapauksissa ero on prosentin osia. Tulos on jälleen varsin luonteva. Lähtökohtaisesti ei ole syytä olettaa miesten ja naisten elintason ja siihen liittyvien ensisijaisten taloudellisten huolien eroavan toisistaan. Jäsenmaiden välinen korrelaatio sukupuolten välillä on tässä kohden erittäin korkea ($r=.95$), mikä myös tukee edellä tehtyjä tulkintoja.

Euroopan nykyaikaistaminen, kansalliset mallit ja auttaminen

Toistaiseksi tarkastelun kohteena ovat olleet eurooppalaiset vaihteluvälit, yhteisvaihtelut ja keskiarvot täydennettyinä Suomea koskevilla tiedoilla. Seuraava kysymys on, mitkä tekijät vaikuttavat jäsenvaltioiden välisiin eroihin. Samalla ne nostavat esiin perustavanlaatuisen kysymyksen: kuinka unionin politiikkojen mukaiset toimenpiteet vaikuttavat kansalaisten väliseen, auttamiseen perustuvaan sosiaaliseen koheesioon – onko eri tavoitteiden välillä poissulkevuusongelmia, vai täydentävätkö ne toisiaan? Ainakin ensisilmäykseltä tavoitteet ovat ristiriidassa keskenään. Kun aika on väistämättä niukka resurssi ja vaatimukset ajankäytölle kasvavat, jostakin – tai jommastakummasta – on valintatilanteessa tingittävä. Poissulkevuushaasteita vielä vaikeuttaa se, että ihmisten ajalle on myös muita ottajia kuin palkkatyö ja auttaminen. Käytämme aikaamme myös sekä tuottamiseen että kuluttamiseen kotitaloudessa alkaen lastenhoidosta ja päättyen television katseluun. Toisaalta ajan niukkuuden lisääntyminen ei teknisesti ottaen ole välttämätöntä. Kilpailukyky liittyy tuottavuuden parantumiseen, joka puolestaan voidaan määritellä samassa ajassa

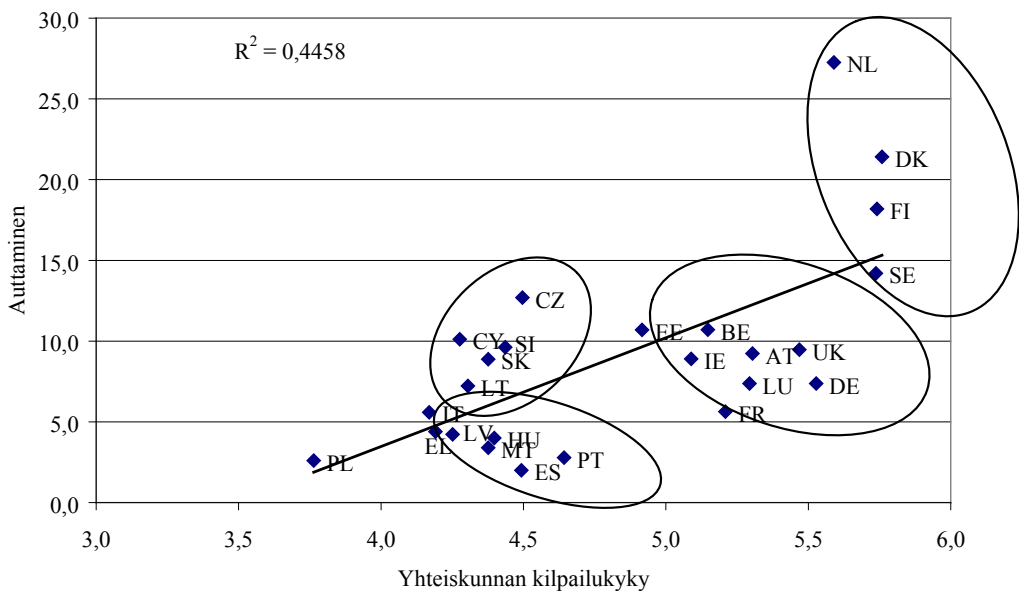
tuotettujen hyödykkeiden määrän kasvuna. Voidaan myös ajatella, että ”hyvät ominaisuudet” kasautuvat. Tämänkaltaisen kasautuvan muutoksen merkitystä korostavan mallin mukaan hyvä kilpailukyky kytkeytyy korkeaan työllisyyteen, toimivaan hyvinvointivaltioon, kansalaisten väliseen luottamukseen ja viime kädessä myös auttamiseen.

Viime kädessä nämä kysymykset ovat empiirisiä, ja niihin voi etsiä vastauksia vertailevien tutkimusten avulla. Tässä tapauksessa asiaa analysoidaan vertailemalla 25 EU-jäsenvaltion tilanteita. Tarkastelun kohteena on auttamista koskeva huoli. Käsillä olevalle teokselle niissä on ratkaisevaa se, kuinka kansalliset mallit rakenteistavat auttamisen, kansalaisyhteiskunnan, hyvinvointivaltion ja kilpailukyvyn välisiä suhteita. Tässä kohden tilastolliset menetelmät eivät kuitenkaan ongelmitta sovellu tarkasteluun, sillä auttamisen ajankohtaisuutta koskeva muuttuja ei ole normaalijakautunut. Tämän vuoksi seuraavassa on menetelty toisella tavalla ja kysymyksenasettelua on havainnollistettu kuvioilla. Tarkasteluun on valittu ne muuttujat, joiden kanssa auttamisasenteilla on yhteisvaihtelua. Nämä ovat ”sosiaalinen kilpailukyky”, erilaisten järjestöjen jäsenyys, ystävyys-suhteet, luottamus julkiseen valtaan sekä sukupuolten tasa-arvo.

Sosiaalisen kilpailukyvyn käsitteellä arvioidaan yhteiskunnan kilpailukykyisyyttä. Se on siis kilpailukyky-yhteiskunnan likiarvo. Sen kaksi tärkeintä ulottuvuutta ovat sosiaalinen yhteenkuuluvuus ja kilpailukyky. Näistä sosiaalisen yhteenkuuluvuuden selitysaste on korkeampi ($r^2=.58$) kuin kilpailukyvyn ($r^2=.45$). Näiden kahden välin yhteisvaihtelu (multikollineaarisuus) on kuitenkin peräti 0.89^{***} , joten toinen niistä on syytä sulkea jatkoanalyysistä pois. Kun vielä otetaan huomioon, että sosiaalinen yhteenkuuluvuus on kilpailukykyindeksiin yksi alakomponentti, on perusteltua seuraavassa keskittyä kilpailukyvyn tarkasteluun.

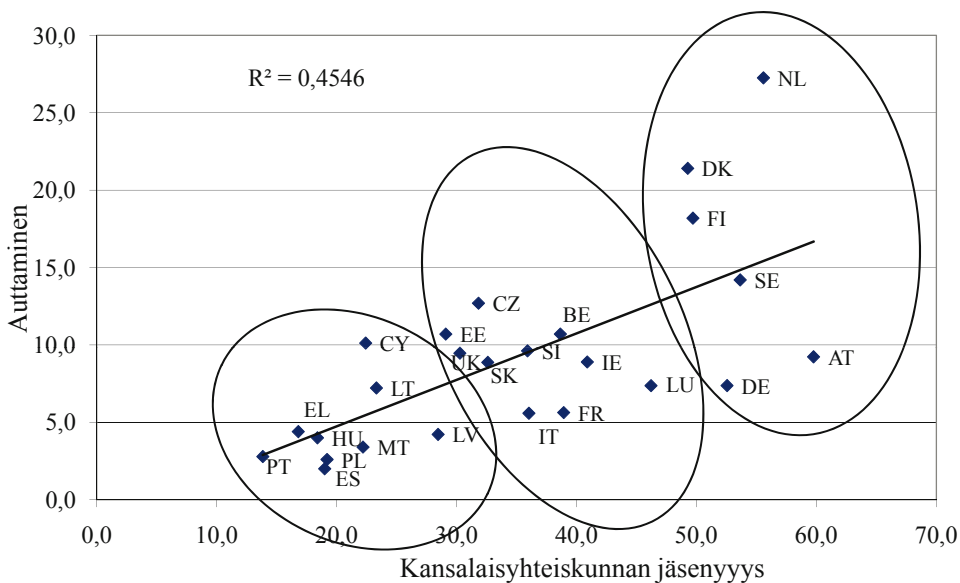
Tuloksen mukaan siellä missä asiat ovat suhteellisen hyvin, siellä kannetaan suurinta huolta auttamisesta. Yhteys on jopa hämmästyttävän vahva. Tuloksen voi tulkita niin, että ihmisten sosiaalinen yhteenkuuluvuus (ymmärrettynä Euroopan unionin tavalla työllisyyteen, sosiaaliturvan tasoon ja sukupuolten tasa-arvoon liittyvänä kokonaisuutena) luo sosiaalisia sidoksia, mikä puolestaan mahdollistaa yhteisvastuun kulttuurin. Toisaalta on mielenkiintoista, että myös auttamisasenteet ja kilpailukykyindeksi korreloivat voimakkaasti (ja samalla tavalla myös sosiaalinen yhteenkuuluvuus ja kilpailukyky kytkeytyvät tunnetusti voimakkaasti toisiinsa).

Kuviosta 2.4. nousee myös esiin joitakin ryhmiä. Ensimmäisen kokonaisuuden muodostavat jäsenmaat, joilla on korkea ”sosiaalinen kilpailukyky”. Nämä ovat kilpailukykyjärjestyksessä Tanska, Suomi, Ruotsi ja Alankomaat. Tämä tulos kertoo osaltaan voimakkaasta kytkennästä auttamisen ja tasapainoisen sosiaalisen kehityksen välillä. Kilpailukyvyyn suhteen keskiryhmään kuuluviissa jäsenmaissa auttamisen merkitys on selvästi vähäisempi. Ryhmän sisällä ei yhteisvaihtelua ole näiden kahden tekijän välillä – tai jos on, sitä voi pitää käänteisenä sikäli, että kilpailukyky vähentää auttamisen merkitystä. Loppujen jäsenvaltioiden osalta on vaikea tehdä yksiselitteisiä johtopäätöksiä. Yhtäältä kuviossa on maaryhmä, jossa myönteinen yhteisvaihtelu on voimakasta. Toisaalta siinä on toinen alaryhmä, jossa yhteisvaihtelu on käänteistä. Tämän ohella Puola muodostaa oman ryhmänsä, jossa ei ole sen paremmin auttamista koskevia odotuksia kuin kilpailukykyäkään.

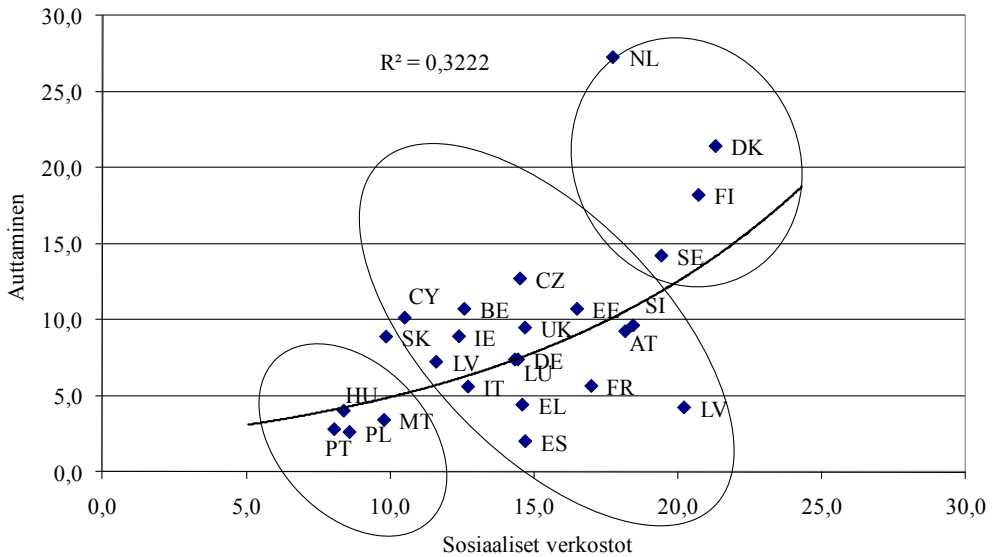

KUVIO 2.4. Auttaminen ja kilpailukyky 25:ssä EU-maassa

Toinen merkittävä selittävä tekijä on erilaisten yhdistysten jäsenyys (kuvio 2.5). *Yhdistysjäsenyys* on puolestaan likiarvo kansalaistoiminnan aktiivisuudesta. Sosiaalisen pääoman kielellä tämä on siltoja luovaa (*bridging*) luottamusta (vrt. Burt 2005). Tämä muuttuja on rakennettu mikroaineistosta, jossa on kysytty yhdistysten jäsenyyksiä. Tässä kohden on otettu huomioon kaikki yhdistysten jäsenyydet. Sen alaryhmä olisi erikseen sosiaalialan tai hyväntekeväisyysjärjestön jäsenyydet. Kumpikin näistä muuttujista on suhteellisen hyviä likiarvoja kansalaisyhteiskunnan aktiivisuudelle. Yleinen yhdistysjäsenyys kuitenkin selittää voimakkaammin auttamista koskevia arvoja ($R^2 = 0,4546$) kuin sosiaali- ja hyväntekeväisyysjärjestöjen jäsenyys ($R^2 = 0,2317$). Niiden välillä on myös voimakasta yhteisvaihtelua ($r = .84$). Lisäksi ei ole mitään erityistä syytä olettaa, että yleinen auttamista koskeva huoli olisi rajautunut yksinomaisesti tai ensisijaisesti sosiaalialan järjestöjen jäsenyyksiin. Samankaltaista huolta voivat kantaa myös vaikkapa urheiluseuran jäsenet. Näistä syistä seuraavassa tarkastellaan vain yleistä järjestöjäsenyyttä organisoituneen kansalaisyhteiskunnan mittarina. Tulokset ovat yksioikoisia sikäli, että auttaminen osoittautuu huolenaiheeksi niissä maissa, joissa kansalaisyhteiskunta on hyvin organisoitunut. Maiden välillä on kuitenkin huomattavan suuria eroja erityisesti hyvin organisoituneiden maiden ryhmän sisällä.

KUVIO 2.5. Auttaminen ja organisoitunut kansalaisyhteiskunta 25:ssä EU-maassa

KUVIO 2.6. Auttaminen ja ystävyyssuhteet 25:ssä EU-maassa

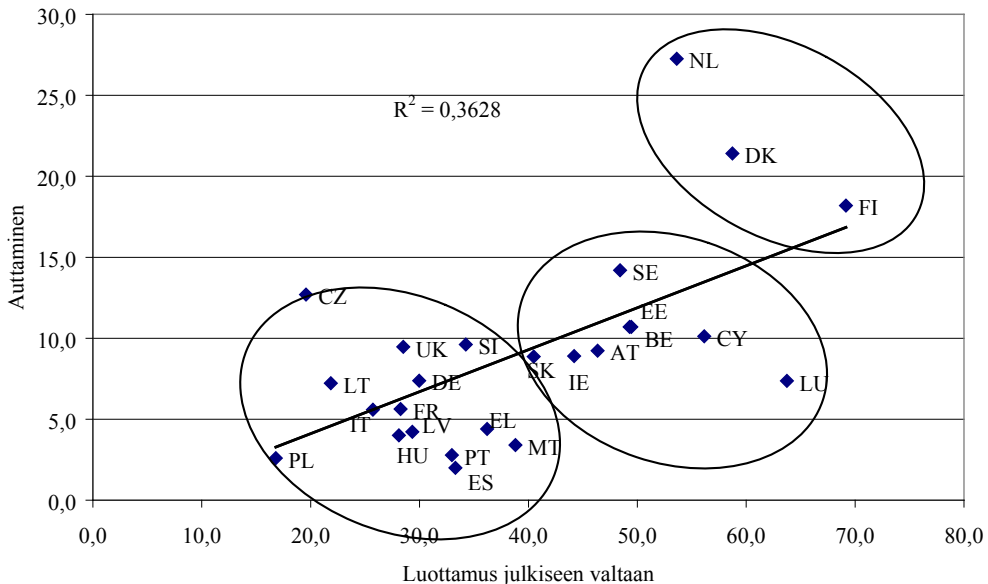
Yhdistysten jäsenyyden ohella toinen keskeinen sosiaalisten suhteiden analysoinnin indikaattori on lähiyhteisöllisyys, jonka voi määritellä perheen ulkopuoliseksi auttamiseksi toisilleen tuttujen henkilöiden kesken. Aineistossa tätä asiaa selvitettiin kysymyksellä ”keneltä voisit pyytää apua henkilökohtaisissa asioissa”. Vaihtoehtoja olivat muun muassa puoliso, sukulaiset, työtoveri, ystävä, naapuri tai joku muu (sekä ei ketään/en tiedä). Vastausvaihtoehdoista sai valita vain yhden. Kun kiinnostuksen kohteena on tässä yhteydessä lähiyhteisöllisyys, puoliso ja suku rajautuvat määritelmällisesti ulos. Jäljelle jääneistä vaihtoehdoista työtoverit ja naapurit eivät oikeastaan heijasta vapaita valintoja, joten vaihtoehdot ovat ”ystäväapu” ja kaatoluokka ”muut”.

Näistä kahdesta ”lähiyhteisöllisyyttä” mittaa paremmin ystäväapu. Se on operationalisoitu niiden henkilöiden osuudeksi kyseisen jäsenmaan väestöstä, jotka voisivat pyytää ystävältä apua kuvattunkaltaisessa tilanteessa. Siellä missä ystävien merkitys on korkea, sitovia sidoksia luovien perhe- ja sukuyhteisöjen merkitys on suhteellisen vähäinen. Sosiaalisen pääoman käsittein siellä missä perhesiteet ovat vahvoja, valtaosan sosiaalisesta pääomasta voi katsoa olevan sitovaa (*bonding*) kun taas ystävyyteen perustuvat verkostot viittaavat siltoja rakentaviin heikkoihin sidoksiin (*bridging*) (vrt. Burt 2005; Lehtonen & Kääriäinen 2005). Ehkä hiukan yllättävää on, että parhaimmillaankin vain neljänneksellä minkään jäsenmaan kansalaisista

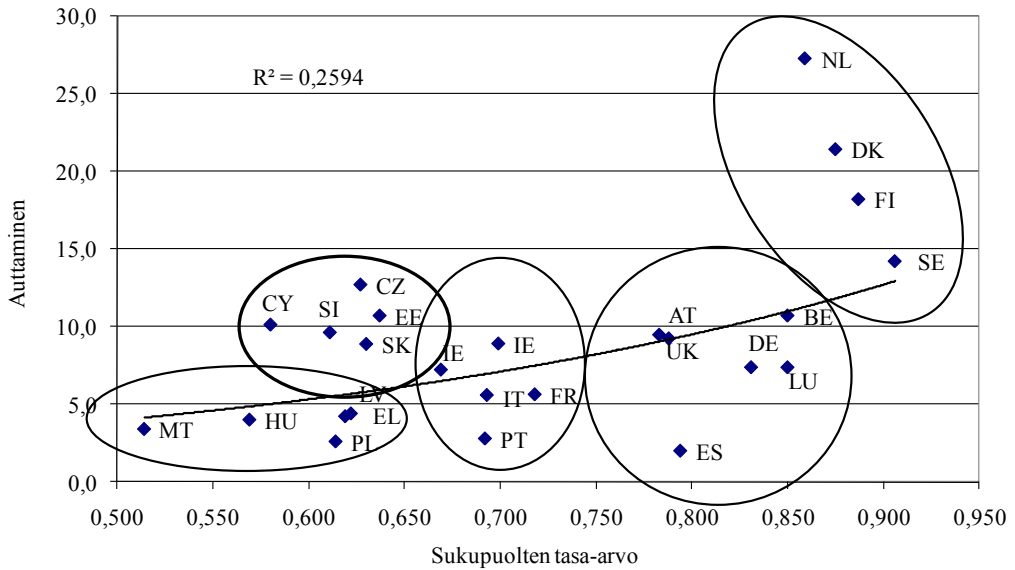
on tämänkaltainen ystävä. Nämä maat ovat yleensä hyvinvointivaltioita. Tulos kertoo myös perhesiteiden tiivyydestä muualla Euroopan unionissa. (Kuvio 2.6.)

Luottamuksen kolmas ulottuvuus yhdistystoiminnan ja sosiaalisten suhteiden ohella on luottamus julkiseen valtaan. Tämän luottamuksen muodon ja auttamista koskevan huolen välillä on monenlaisia mahdollisia mekanismeja. Yhtäältä voidaan ajatella, että ihmiset tuovat julki auttamista koskevaa huoltaan, koska he luottavat julkisen vallan kykyyn vastata tähän haasteeseen. Toisaalta voidaan ajatella päinvastoin, että huoli on sitä suurempi, mitä vähemmän ihmiset luottavat julkiseen valtaan. Kuvioon 2.7 tiivistetyt tulokset tukevat ensimmäistä mekanismia koskevaa tulkintaa. Siellä missä luottamus on korkeinta, näyttää olevan myös auttamista koskevaa huolta.

Viimeinen tarkasteltava ulottuvuus on sukupuolten tasa-arvo. Sukupuoli on ominaisuus, jonka yleensä oletetaan voimakkaasti kytkeytyvän sekä kansalliseen malliin (sukupuolijärjestelmä) että auttamista koskevaan huoleen. Tämä tulkinta näkee hoivaamisen olevan voimakkaasti sukupuolisidonnaisista. Tulosten mukaan näyttäisi siltä, että sukupuolten tasa-arvoistuminen ajankohtaistaa auttamista koskevat kysymyksenasettelut. Kummassakaan tapauksessa korrelaatiosta ei kuitenkaan ole syytä tehdä kovin pitkälle meneviä mekanismeja koskevia tulkintoja. (Kuvio 2.8.)

KUVIO 2.7. Auttaminen ja luottamus julkiseen valtaan 25:ssä EU-maassa

KUVIO 2.8. Auttaminen ja sukupuolten tasa-arvo 25:ssä EU-maassa

TAULUKKO 2.2. Korrelaatiomatriisi

		Kilpailukyky	Luottamus	Auttaminen	Jäsenyys	Ystävyys-suhteet	Sukupuolen valtaistuminen
Kilpailukyky	Korrelaatio	1,000					
	Sig. (1-tailed)	.					
Luottamus	Korrelaatio	,539(**)	1,000				
	Sig. (1-tailed)	,003	.				
Auttaminen	Korrelaatio	,649(**)	,587(**)	1,000			
	Sig. (1-tailed)	,000	,001	.			
Jäsenyys	Korrelaatio	,740(**)	,473(**)	,686(**)	1,000		
	Sig. (1-tailed)	,000	,008	,000	.		
Ystävyys-suhteet	Korrelaatio	,550(**)	,375(*)	,575(**)	,583(**)	1,000	
	Sig. (1-tailed)	,002	,033	,001	,001	.	
Sukupuolen valtaistuminen	Korrelaatio	,823(**)	,485(**)	,507(**)	,729(**)	,526(**)	1,000
	Sig. (1-tailed)	,000	,007	,005	,000	,003	.

** Correlation is significant at the 0.01 level (1-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (1-tailed).

Taulukkoon 2.2 on tiivistetty eri muuttujien väliset korrelaatiot. Tulokset ovat sikäli yksitotisia, että ne tukevat ajatusta kansallisesta mallista, jossa institutionaaliset ulottuvuudet muuttuvat toistensa ehdollistamina. Korrelaatiokertoimet viittaavat myös siihen, että ns. hyvät asiat kasautuvat. Tulokset ovat myös sopusoinnussa aikaisempien tutkimusten kanssa. Toisaalta korrelaatiokertoimet ovat liian korkeita, jotta eri muuttujien selitysvoimaa voitaisiin arvioida monimuuttujamenetelmillä. Myös muuttujien vaihteluvälit eroavat olennaisesti, ja muuttujat eivät ole normaalijakautuneita.¹ Monimuuttujamenetelmien soveltaminen aineistoihin on näistä syistä jonkin verran kyseenalaista, joskaan ei yhteiskuntatieteissä tavatonta. Odotusten mukaisesti tulokset osoittautuivat tilastollisesti ei-merkittäviksi, joten tarkastelua ei esitellä tässä. Aihepiirin systemaattisempi analyysi edellyttää monitasomuuttujilla tehtävää tarkastelua.

Auttaminen modernisoituvassa Euroopan unionissa

Käsillä olevassa luvussa on tarkasteltu auttamisen yhteiskunnallisen roolin ja auttamisasenteiden eroja Euroopan unionin jäsenvaltioissa. Erityisen kiinnostuksen kohteena on ollut auttamisen ja kansallisten mallien välisten mekanismien analysointi. Tässä yhteydessä on ollut mahdollista lähinnä arvioida poikkileikkausaineistolla EU-kansalaisten tilannetta. Mikroaineistolla tehtyjä analyysejä on täydennetty muutamalla makrotason muuttujalla niistä teemoista, joista ei ole saatavissa mikrotason aineistoja.

Tulosten mukaan jäsenvaltioiden välillä on auttamiseen liittyviä eroja sekä punnittaessa auttamista elämänalueena että pohdittaessa sitä ajankohtaisena yhteiskunnallisena kysymyksenä. Havaitut erot eivät supistu erilaisiin yksilöihin liittyviin taustamuuttujiin, kuten sosioekonomiseen asemaan, vaan ne ovat kytköksissä myös – usein ehkä ensisijaisesti – kansalliseen malliin. Elämänalueet ja ajankohtaiset kysymykset ovat rakenteistuneet vuorovaikutuksessa jäsenvaltioiden institutionaalisen rakenteen kanssa. Tulokset siis tukevat kansallisen institutionaalisen rakenteen merkitystä korostavaa näkökantaa. Tämän ohella on kuitenkin säilytettävä jonkinasteinen herkkyys satunnaisille tapahtumille: esimerkiksi vanhustenhuolto, terrorismi ja maahanmuutto olivat eräissä jäsenmaissa voimakkaasti poliittisilla asialis-

¹ Nämä ongelmat voidaan kuitenkin poistaa kalibroimalla muuttujat ja tekemällä niiden pohjalta fuzzy-set analyysejä. Tuo lähestymistapa ei kuitenkaan palvele tämän kokoelman tavoitteita.

toilla aineiston keräämisen aikaan (2007–2008), mikä näkyy mahdollisesti tavanomaisesta poikkeavana priorisointina Suomessa, Espanjassa ja Tanskassa.

Auttaminen yhteiskunnallisena huolenaineena näyttää kytkeytyvän yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen sikäli, että siihen kiinnitetään suurempaa huomiota niissä jäsenmaissa, jotka ovat myös muuten menestyneitä käytettävissä olevien indikaattoreiden valossa. Tulosta voidaan tulkita eri tavoilla. Eräs mahdollinen tulkinta on, että vasta riittävän korkea elintaso ja hyvinvointivaltion tuoma kohtuullinen turva antavat ihmisten mielessä tilaa myös auttamisen kaltaisten kysymysten priorisoinnille. Vaihtoehtoinen tulkinta viittaisi siihen, että nämä menestyvät yhteiskunnat ovat siten rakentuneita, että niissä on aikaisempaa enemmän ”auttamisvajausta”. Käsillä olevat aineistot ja käytetyt menetelmät eivät mahdollista sen selvittämistä, kumpi näistä tulkinnoista on perustellumpi. Jälleen kerran aineistoihin siivilöitynyt todellisuus on osoittautunut teoreettisia ennusteita monimutkaisemmaksi – ja luonut uusia jatkotutkimuksen aiheita.

Kirjallisuus

- Burt, Ronald S. 2005. *Brokerage & Closure – An Introduction to Social Capital*. Oxford: Oxford University Press.
- Deeg, Richard 2007. Complementarity and Institutional Change in Capitalist Systems. *Journal of European Public Policy* 14 (4), 611–630.
- Giddens, Anthony 2006. *Europe in a Global Age*. Cambridge: Polity.
- Hall, Peter A. 2007. The Evolution of Varieties of Capitalism in Europe. Teoksessa Bob Hancké, Martin Rhodes & Mark Thatcher (toim.) *Beyond Varieties of Capitalism*. Oxford: Oxford University Press, 39–87.
- Hagfors, Robert & Saari, Juho 2006. *Social Policy in the Economic and Monetary Union – Social Expenditures and Public Indebtedness in 15 EU Countries*. Helsinki: Social Security and Health Reports 72, Social Insurance Institution
- Hollingsworth, J.R. & Boyer, Robert 1997. Co-ordination of Economic Actors and Social Systems of Production. Teoksessa J.R. Hollingsworth & Robert Boyer (toim.) *Contemporary Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–48.
- Ilmonen, Kaj 2005. *Johan on markkinat*. Tampere: Vastapaino.
- Kari, Matti; Kattelus, Mervi & Saari, Juho 2008. *Sosiaalinen Eurooppa murroksessa*. Helsinki: Eurooppatiedotus.
- Kiander, Jaakko & Saari, Juho 2007. Hyvinvointivaltioiden tulevaisuus Euroopan unionissa. Teoksessa Tapio Raunio & Juho Saari (toim.) *Euroopan tulevaisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 111–148.
- Lane, Robert E. 2000. *The Loss of Happiness in Market Democracies*. New Haven: Yale University Press.
- Lehtonen, Heikki & Kääriäinen, Juha 2005. Hyvinvointivaltiot ja sosiaalisen pääoman ulottuvuudet. Teoksessa Pertti Jokivuori (toim.) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva, 293–312.
- Mau, Steffen 2004. Welfare Regimes and the Norms of Social Exchange. *Current Sociology* 52: 1, 53–74.
- Offer, Avner 2006. *The Challenge of Affluence – Self-control and Well-being in the United States and Britain since 1950*. Oxford: Oxford University Press.
- Perraton, Jonathan 2007. Varieties of Capitalism and Institutional Change. *Comparative Social Research* 24: 205–258.
- Pierson, Paul (toim.) 2001. *The New Politics of the Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polanyi, Karl 1944/1957. *The Great Transformation – An Economic and Political Origins of Our Times*. Boston: Beacon Press.
- Polanyi, Karl 1968. The Economy as Instituted Process [Alun perin vuodelta 1957]. Teoksessa George Dalton (toim.) *Primitive, Archaic and Modern Economies – Essays of Karl Polanyi*. Boston: Beacon Press, 139–174.
- Rodrigues, Joao 2004. Endogenous Preferences and Embeddedness – A Reappraisal of Karl Polanyi. *Journal of Economic Issues* 38: 1, 189–200.
- Raunio, Tapio & Juho Saari 2009. *Euroopan unionin jännitteet*. Helsinki: Eurooppatiedotus 194/2009.
- Rothstein, Bo 1994. *Vad bör staten göra?* Stockholm: SNS.
- Saari, Juho 2008. Lissabonin strategia sosiaalisena innovaationa. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Sosiaaliset innovaatiot ja hyvinvointivaltion muutos*. Helsinki: STKL,

167–198.

Scharpf, Fritz W. & Schmidt, Vivien A (toim.) 2000. Welfare and Work in the Open Economy. Oxford: Oxford University Press.

Scott, W. Richard 2008. Institutions and Organizations – Ideas and Interests. New York: Sage.

3 SUOMALAISEN ALTRUISMIN TYYPIT. AUTTAMISEN KOLME MUOTOKUVAA

Ihmisen altruistisuus on samanaikaisesti itsestään selvää ja sosiaalitieteiden eräs keskeisimmistä tutkimusongelmista. Suomalaiset ovat sekä itsekkäitä että auttavaisia. Tämä egoismin ja altruismin rinnakkainelo ei kytkeydy erityisesti suomalaisuuteen tai vaikkapa savolaisuuteen. Sama koskee mitä tahansa yhteiskuntaa tai ihmisryhmää, on sitten kyse metsästäjä-keräilijäyhteiskunnista tai newyorkilaisista täysin urbanisoituneista ihmisistä. Tutkimusten perusteella tiedetään myös, että itsekkyyks vaihtelee sekä ryhmien sisällä että välillä – ja epäilemättä sama henkilö voi olla joissakin tilanteissa itsekkäämpi kuin toisissa (ks. Saari, 11. luku). Haastavampaa on altruismin systemaattinen analysointi, eli sen selvittäminen, mitkä tekijät vaikuttavat ihmisten arvoihin, minkälaiden mekanismien välityksellä arvot välittyvät käyttäytymiseen, missä kulkevat itsekkyyden ja altruismin rajat. (Pessi & Saari 2008.)

Tässä luvussa tyypitellään suomalaisen altruismin – auttamisen – maisemakuva. Tavoittelemme suomalaisen auttamisen tyypillisiä orientaatioita. Kysymme, millaisia auttamisen tyyppjä eli auttamisen erilaisia tyypillisiä muotokuvia suomalaisista tänä päivänä hahmottuu. Aluksi luvussa tarkastellaan auttamisen asenteita: nähdäänkö auttaminen itsekkäänä vai epäitsekkäänä ja mistä ihmiset kokevat omakohtaisen auttamisen motivaation nousevan? Auttamisen motivaatioiden tarkastelua jatketaan ryhmittelemällä auttamisen motivaatiot kolmeen erilaiseen auttajatyyppiin, joiden auttamiskäyttäytymiseen pureudutaan myös. Ihmisten jakautumista auttajatyyppisiin tarkastellaan suhteessa taustamuuttujiin. Luku päättyy pohdintaan.

Altruismi

Altruismi on toisen huomioon ottavaa käyttäytymistä. Altruismi on siis ennen kaikkea tekoja: auttamiseen liittyviä yksittäisiä tekoja ja sosiaalista (kollektiivista) toimintaa. Tämä määritelmä on hyvin lähellä suositua, paljon viitattua, määritelmää ”toiminta, jota tehdään toisen hyväksi, ilman odotusta palkkiosta ulkoisista lähteistä” (Macaulay ja Berkowitz 1970, 3). Mainittuun määritelmään mahtuvat sisäiset palkkiot, kuten syyllisyyden vähenemisen halu, itsetunnon kohotus tai oman hyvän olon tavoittelu (Rushton & Sorrentino 1981, 425–440). Lisäksi kyseisellä määritelmällä vältetään filosofinen dilemma ”todellisesta” epäitsekkyudesta – tai sen mahdollisuudesta.

Viime vuosien kattavimmassa altruismiteoksessa, Andrew Flescherin ja Daniel Worthenin *The Altruistic Species* kehitetään altruismin määritelmä, jonka pohjana toimii laaja joukko eri alojen tutkimuksia: ”Altruismi on toimintaa toisen tai toisten ihmisten puolesta, jossa toiminnassa toisten hyvinvointi on perimmäinen tavoite. Altruismi aiheuttaa yleensä, muttei aina, kustannuksia tekijälleen ja hyötyä vastaanottajalleen. Se on usein toimintaa, jossa toimija tavoitteellisesti pyrkii autettavan hyvään”. (Flescher & Worthen 2007, 238.) Ytimeksi määritelmässä muodostuu toisen hyvinvointi pohjimmaisena – ei esimerkiksi välineellisenä – tavoitteena; muutoin määritelmä on hyvinkin väljä. Määritelmän ydin on aito toisen hyvinvoinnin huomioiminen.

Vielä parikymmentä vuotta sitten eri tieteenaloja, kuten taloustieteitä ja biologiaa, luonnehti pyyteettömän altruismin kyseenalaistaminen. Tutkijat pyrkivät osoittamaan, että altruistiselta näyttävät ilmiöt palvelevat viime kädessä ihmisen omaa etua. Auttaminen tulkittiin lähinnä sukulaisten suosimiseksi, ja lyhyellä aikavälillä altruistiselta näyttänyt teko osoittautuikin tarkemmassa tarkastelussa – tai sen tulkittiin osoittautuvan – toimijan omaa pitkän aikavälin etua palvelevaksi toiminnaksi. (Pessi & Saari 2008.)

Viimeisten viidentoista vuoden aikana kysymyksenasettelut ovat muuttuneet. Nykyisin eri tieteenaloilla tutkimus kohdistuu yhä enemmän ”pyyteettömään altruismiin”, jolloin ilmiöille ei enää pyritä hakemaan ensisijaisesti itsekkyyteen nojaavaa selitystä: ihminen katsotaan kykeneväksi myös epäitsekääseen altruismiin, joka ei supistu sukulaisten suosimiseen. Näkemys on yhteinen niin empiiriselle kuin filosofisellekin keskustelulle. (Ks tarkemmin Pessi & Saari 2008.) Näkemyksestä voidaan ottaa esimer-

kiksi sosiaalipsykologi Daniel C. Batsonin tutkimukset. Hän on kehittänyt empatia-altruismiteorian laboratorikokeiden pohjalta. Kokeissa tutkittiin muiden muassa opiskelijoiden empatiaa ja auttamisvalmiutta (esimerkiksi ovatko tutkittavat valmiita asettumaan koehenkilön paikalle, joiden olettiivat saavan sähköiskuja, ja paljonko empatia selittää tätä). Batsonin mukaan empatian tunne herättää altruistiset motiivit ja auttamishalun – ja tätä todella myös tapahtuu. Empatian herättäminen edellyttää puolestaan kahta tekijää: toisen tarpeiden huomioimista, siis toisen näkemistä apua tarvitsevana, sekä toisen perspektiiviin samaistumista. (Batson & Moran 1999.)

Ihminen siis kykenee altruismiin, mutta miksi yksilöiden auttamisvalmiuden välillä sitten on selviä eroja? Aiemmat tutkimukset eri aloilla (esimerkiksi filosofiassa Seidler 1992; politiikan tutkimuksessa Monroe 1996; evoluutiotutkimuksessa ja antropologiassa Cohen 1992; psykologiassa Jarymowicz 1992) painottavat yksilötasolla erityisesti seuraavia tekijöitä, joiden voidaan katsoa erottavan ”altruistin” ”ei-altruistista”:

- Ympäristöön liittyvät tekijät; esimerkiksi pienissä maaseutuyhteisöissä auttamisen normit ovat vahvemmat.
- Vuorovaikutukseen liittyvät elementit; ihmiset ovat mm. sitä valmiimpia auttamaan yksilöä, mitä samankaltaisemmasta (suhteessa heihin itseensä) yksilöstä on kysymys. Näitä kriteerejä ovat muiden muassa kieli ja kulttuuri.
- Perspektiivi suhteessa toisiin ihmisiin ja inklusiivinen ihmiskuva; ei tehdä eroa ihmisten välillä minkään tekijän perusteella. Empatia siis suhteessa ihmisyyteen, ihmisiin.
- Yksilön mielentila; mitä onnellisempi, mitä paremmalla tuulella yksilö on ja mitä enemmän sympatiaa ja myötätuntoa yksilö kokee, sitä todennäköisemmin hän auttaa.
- Yksilön piirteet; muiden muassa terve itsetunto ja omakuva sekä sosiaaliset vuorovaikutustaidot (sekä joidenkin tutkimusten mukaan myös uskonnollisuus ja feminiinisiä piirteitä korostava kasvatus) edistävät auttamista.

Kaikkien näiden laajojen osatekijöiden taustalla – ja sisällä – vaikuttavat lisäksi oleellisesti yksilön arvot ja moraalit. Arvoihin kuuluu oleellisesti myös käsitys oikeudenmukaisuudesta, mukaan lukien eriarvoisuudesta. Koska ar-

vot ja moraalit muokkautuvat yhteisöllisessä kontekstissa, ne ovat toki myös oleellinen osa ympäristöön liittyviä tekijöitä. (Pessi & Saari 2008.)

Altruismin survey-tutkimuksissa kartoitetaan ihmisten arvostuksia tai mitataan altruistista käyttäytymistä joidenkin havaittavissa ja mitattavissa olevien asioiden avulla. Keskeisimmät tutkitut teemat käsittelevät muiden muassa veren- ja elintenluovutusta (Healy 2000; 2004; 2006), kolehteja ja keräyksiä (Saari ym. 2005) ja sosiaali- ja terveystieteisiin liittyviä asenteita (Fong ym. 2005). Myös tämän luvun pohjana käytetään useista mittareista koostuvaa kyselyaineistoa. Yksittäisten mittareiden tarkastelua kuitenkin laajennetaan siten, että aineistosta haetaan mittarijoukkoja, joiden pohjalta voidaan tilastollisesti hahmottaa erilaisia auttajatyyppejä. Useiden mittareiden eli mittarijoukkojen käsitteleminen yhdessä paljastaa ihmisten auttamisen asenteista enemmän kuin mitä yksittäinen mittari voisi kertoa.

Aineisto ja menetelmät

Auttajatyyppien hahmottamisen pohjalla käytetään Suomalaisten auttamisen asenteet ja teot (SAAT) -aineistoa. SAAT-aineiston pohjaksi poimittiin vuonna 2006 postikyselyä varten Väestörekisterikeskuksessa mannersuomalaisista, äidinkieleltään suomen- tai ruotsinkielisistä suomalaisista yhteensä 3500 henkilön tasaväliotos kahdessa ryhmässä. Ensimmäisen ryhmän henkilöt olivat poimintahetkellä iältään 18–70-vuotiaita. Lisäksi poimittiin 200 henkilön lisäotos (synt. 1.1.1973–31.12.1975), jotta nuorten vastaajien joukko saataisiin mukaan varmasti ja edustavana joukkona.

Vastauksia palautui 1051 kappaletta, mikä on hieman yli 30 % lähetyistä 3500 lomakkeesta. Vastaajissa oli suhteessa sängen tasaisesti eri ikäryhmien edustajia kaikissa ikäryhmissä välillä 18–73-vuotiaat verrattuna suomalaiseseen väestöön samaisessa ikähaarukassa vuonna 2006. Voimme siis kuitenkin sanoa, että aineisto karkeasti ottaen edustaa keskivertosuomalaisen altruismin asenteita ja tekoja. On kuitenkin huomattava, että vastausprosentti kyselyssämme on suhteellisen alhainen. Toisaalta kolmanneksen vastaajajoukkoa voidaan pitää sängen hyvänä näinkin abstraktia teemaa käsittelevälle tutkimukselle. Lisäksi on toisaalta huomioitava, että aineistoa leimaa naisten enemmistö vastaajissa, kaksi kolmannesta (65 %) vastaajista on naisia kun miehiä vastanneista on vain reilu kolmannes (35 %).

Auttajatyypien muodostaminen tehtiin tilastollisesti luokittelemalla yksittäisiä vastaajia ryhmiin, joissa vastaukset kysymyksiin muistuttivat toisiaan. Jotta luokittelu olisi mielekäs, laajasta kyselyaineistosta oli löydettävä sellaisia kysymyksiä, jotka mittaisivat keskeisimpiä eroja ihmisten auttamiskäyttäytymisessä. Luokittelun pohjaksi haettiin samantyyppisiä asioita mittaavia kysymyssarjoja. Pienellä aineistolla luokittelu ei olisi ollut mielekäs, ja toisaalta liian suuressa aineistossa on helposti ylimääräistä tai tarpeetonta tietoa, joka vaikeuttaa luokittelua. Samantyyppisiä asioita mittaavien muuttujien löytämiseksi aineistosta tehtiin tätä lukua varten eri kysymyssarjoille faktorianalyysit. Faktorianalyysi on muuttujien välisten suhteiden analysoinnissa käytettävä tilastollinen menetelmä. Se muistuttaa hieman lääkärin toimintaa. Tutkiessaan potilasta lääkäri selvittää ensin, millaisia oireita potilaalla on, ja näiden perusteella lopulta päättää, mikä potilasta vaivaa. Kun tautia ei pysty suoraan tunnistamaan, se on tunnistettava epäsuorasti oireiden perusteella. Faktorianalyysissä pyritään samalla tavoin löytämään tutkimuskohdetta mittaavista monista kysymyksistä piileviä yhdenmukaisuuksia. Näitä yhteneväisyyksiä nimitetään faktoreiksi, ja niillä pyritään siis tiivistämään useilla eri kysymyksillä mitattu asia.

Auttajatyypien muodostamista testattiin erilaisilla faktoroinnin avulla löytyneillä kysymyssarjoilla. Lopulta selkein ja selitysvoimaisin luokittelu pystyttiin muodostamaan vastaajien auttamisen motivaatiota kuvaavista kysymyssarjoista. Faktoroinnin perusteella nämä kysymyssarjat mittaavat kolmea asiaa: missä määrin auttaminen koetaan palkitsevana, missä määrin auttaminen nousee omista arvoista sekä missä määrin itsekkäät syyt motivoivat auttamaan.¹ Motivaatiota kuvaavien mittareiden ottaminen luokittelun pohjalle on muutenkin perusteltua, sillä juuri erilaiset motivaatiot tuottavat erilaista käyttäytymistä.

Mikä motivoi suomalaisia auttamaan?

Kuten edellä mainittiin, auttajatyypit muodostettiin aineistostamme vastaajien auttamismotivaatiota kuvaavista kysymyssarjoista. Ennen varsinaista auttajatyypien esittelyä on syytä tutustua aineistomme mittareiden ja

¹ Aineisto faktoroidtiin käyttäen *maximum likelihood* -menetelmää ja rotatointina käytettiin *varimax*-rotaatiota. Mittareista poistettiin en osaa sanoa -vastaukset. Lopulliseen faktoriratkaisuun otettiin mukaan selitysvoimaimmat muuttujat, ja tulkinta tehtiin rotatoidusta faktorimatriisistä. Mittareiden pohjalta vastaajat ryhmiteltiin erilaisiin auttajatyyppeihin käyttäen *K-Means Cluster Analysis* -menetelmää. Ryhmittelyä kokeiltiin erilaisilla ryhmien määrillä, ja lopulta valittiin selitysvoimaisin ryhmittely, jossa oli kolme eri auttajatyyppeä.

niistä muodostettujen mittarijoukkojen pohjalta hahmottuvaan yleiskuvaan suomalaisten auttamisen motiiveista. Suomalaiset auttajatyypit ovat ikään kuin valmiiksi kätkettyinä tähän mittarijoukkojen antamaan yleiskuvaan. Samalla yleiskuva itsessään antaa vastauksen kysymykseen, mikä motivoi suomalaisia auttamaan.

Auttajatyypien muodostamisen pohjaksi otettuja motivaatiota kuvaavia mittareita oli yhteensä kaksitoista kappaletta. Myöhemmin esiteltävät auttajatyypit ryhmiteltiin siis sen mukaan, miten ihmisten vastaukset erosivat näissä kysymyksissä. Yksittäiset mittarit muodostivat kolme erilaista auttamismotivaation ulottuvuutta kuvaavaa mittariryhmää. Seuraavassa esitellään tarkemmin mittariryhmät ja niiden pohjalta muodostuva yleiskuva suomalaisten auttamismotivaatiosta.

Auttaminen palkitsee -mittariryhmä kuvaa nimensä mukaisesti sitä, miten luontevaksi ja luonteenomaiseksi sekä henkisesti palkitsevaksi ja antoisaksi suomalaiset kokevat auttamisen. Ryhmään kuuluvat seuraavat mittarit:

- Auttaminen tuottaa minulle iloa.
- Auttaminen tekee minut onnelliseksi.
- Auttaminen on minulle luonteenomaista.
- Saan auttamisesta itselle yhtä paljon kuin annan toiselle.

Noin kaksi kolmasosaa kokee, että väittämä ”auttaminen tuottaa minulle iloa” sopii heihin vähintäänkin melko hyvin. Vastaavasti kolmannes vastaajista kokee, että auttaminen tekee heidät onnelliseksi. Yli puolet pitää auttamista itselleen luonteenomaisena tai kokee saavansa auttamisesta yhtä paljon kuin on itse antanut. Täysin samaa mieltä iloa koskevan väittämän kanssa on kolmannes ja muiden väittämien kanssa noin neljännes vastaajista.

Periaatteellinen auttaminen -mittariryhmä puolestaan kuvaa auttamisen taustalla olevan arvopohjan vahvuutta. Ryhmään kuuluvat seuraavat mittarit:

- Auttaminen on velvollisuuteni.
- Tunnen myötätuntoa.
- Auttaminen on oikein.
- Toimisin periaatteitani vastaan, jos en auttaisi.

Neljä viidestä vastaajasta kokee, että väittämä ”auttaminen on oikein” kuvaa heidän auttamismotivaatiotaan vähintäänkin melko hyvin. Vastaavasti kolme neljästä vastaajasta kokee, että henkilökohtainen myötätunto motivoi auttamaan. Reilu puolet kokee velvollisuudentunnon ja kaksi kolmesta omien periaatteidensa motivoivan heitä auttamaan. Suomalainen auttamismotivaatio vaikuttaa siis kumpuavan erityisesti myötätunnosta sekä auttamisen normista (”auttaminen on oikein”), kuten myös sangen vahvasti auttamisen ilosta.

Itsekkäät auttamismotiivit -mittariryhmä kuvaa sitä, missä määrin suomalaiset kokevat itsekkäiden syiden motivoivan heitä auttamaan. Ryhmään kuuluvat seuraavat mittarit:

- Autan, jotta minua autettaisiin tulevaisuudessa.
- Tutustun ihmisiin.
- Auttajia arvostetaan.
- Ihmiset pitävät minua avuliaana.

Reilu neljäsosa vastaajista kokee, että odotus vastavuoroisesta avusta kuvaa heidän motivaatiotaan vähintäänkin melko hyvin. Samoin noin neljännes vastaajista kokee, että auttamisen kautta muilta ihmisiltä tuleva arvostus motivoi heitä auttamaan. Suurempi joukko, yli puolet, kokee, että mahdollisuus tutustua ihmisiin motivoi heitä auttamaan. Muiden odotukset avuliaisuudesta (”ihmiset pitävät minua avuliaana”) motivoivat lisäksi reilua kolmannesta auttamaan. Enemmistö vastaajista ajattelee siis itsekkäiden motiivien vaikuttavan jossain määrin auttamisvalmiuteensa. Eniten itsekkäisiin motiiveihin vetoavat mahdollisuus tutustua auttamisen kautta uusiin ihmisiin ja muiden ihmisten odotukset avuliaisuudesta. Lisäksi auttaminen voi olla keino turvata apua itselle myöhemmin: autettavan ehkä ajatellaan jäävän kiitollisuuden velkaan. Odotukset avuliaisuudesta ovat itsekkäänä motiivina kuitenkin monisyinen elementti, joka voi vallan hyvin sisältää myös epäitsekkäämpiä elementtejä. Itsekkyydestä kyse voi olla esimerkiksi siten, että ihminen haluaa vastata odotettuun avuliaisuuteen, koska kaipaa arvostusta tai myönteistä palautetta. Ihminen voi auttaa näyttääkseen muiden silmissä hyvältä. Juuri nämä elementit kietoutuvat analyysissamme korreloiviksi mittareiksi. Elementtien dilemmaisuus osoittaa kuitenkin pohjimmiltaan sen, ettei altruismia ja egoismia voi tyystin koskaan erottaa toisistaan.

Kolme auttajatyyppiä

Motivaatiota kuvaavien mittarien pohjalta luokiteltiin kolme erilaista auttajatyyppiä. Ensimmäinen auttajatyyppi – *iloiset auttajat* – kuvaa ihmisiä, jotka ovat kaikkein myönteisimpiä auttamiselle ja monin tavoin motivoituneita auttamaan. Toisten ihmisten auttaminen on vahvasti osa heidän arvomaailmaansa. Auttaminen tekee heidät iloisiksi ja onnellisiksi. Heitä motivoivat myös auttamisen kautta avautuva mahdollisuus tutustua uusiin ihmisiin, auttamisesta saatava arvostus ja muiden ihmisten heihin kohdistamat odotukset.

Toinen auttajatyyppi – *varaukselliset auttajat* – kuvaa niitä ihmisiä, jotka suhtautuvat auttamiseen tietyin varauksin myönteisesti. Itse auttamiseen he suhtautuvat kyllä myönteisesti ja tuntevat myötätuntoa muita ihmisiä kohtaan, mutta he eivät koe auttamista kovin luonteenomaisena tai velvoittavana. Myös auttamisen sosiaalinen luonne tuntuu heille hieman vieraalta. Heitä motivoi auttamiseen vain vähäisessä määrin odotukset vastavuoroisesta avusta ja uusiin ihmisiin tutustuminen. He eivät myöskään koe tärkeäksi hakea auttamisella arvostusta muilta ihmisiltä tai toteuttaa auttamalla muiden ihmisten odotuksia.

Kolmas auttajatyyppi – *itsenäiset auttamismyönteiset* – muodostui ryhmittelyssä kaikkein suurimmaksi, ja se kuvaa ihmisiä, jotka suhtautuvat auttamiseen myönteisesti ja kokevat sen omakohtaisesti mielekkäänä. Illoisiin auttajiin verrattuna auttamismyönteiset eivät kuitenkaan koe sosiaalisia palkkioita ja muiden ihmisten odotuksia samalla tavoin auttamiseen motivoivina tekijöinä; hieman karrikoiden voisi sanoa, että heitä ei motivoi niinkään esimerkiksi kiltteys tai vaikkapa halu tulla hyväksytyksi kuin itsenäinen auttamishalu, omat arvot. Tämä ei toki tarkoita sitä, etteivätkö vilpitön halu auttaa, omat arvot ja kiltteys vallan hyvin sekoitu myös toisiinsa ihmisen motiiveissa.

Auttajatyypit ja auttamiskäyttäytyminen

Auttajatyyppien välillä on eroja sekä motivaatiossa että auttamiskäyttäytymisessä ja -valmiudessa. Aineistossamme ihmisiä pyydettiin itse arvioimaan omaa viimeaikaista auttamistaan. Kyse ei ole siis todistetuista auttamisen teoista, vaan ihmisten omista tekojensa raportoinneista; sosiaalisesti suotavan vastauksen mahdollisuus on – kuten toki aina altruismitutkimuk-

nessa – olemassa. Seuraavassa taulukossa tarkastellaan eri auttajatyyppeihin kuuluvien ihmisten erilaista auttamiskäyttäytymistä. Prosenttiosuus kertoo sen, kuinka moni auttajatyyppiin kuuluva on auttanut kysytyllä tavalla. Tuloksen tilastollisen eron merkitsevyys on kuvattu seuraavalla tavalla: ei merkitsevä (-), melkein merkitsevä (*), merkitsevä (**), erittäin merkitsevä (***).¹

TAULUKKO 3.1. Auttajatyyppien ja auttamiskäyttäytymisen vertailu

Oletko viimeisen kahden vuoden aikana tehnyt jotain seuraavista:	Iloiset auttajat	Varaukselliset auttajat	Itsenäiset auttamismyönteiset	Koko aineisto yhteensä	Merkitsevyys
Perheenjäsenten auttaminen	98 %	96 %	98 %	97 %	-
Sukulaisten auttaminen	90 %	76 %	87 %	85 %	***
Ystävien auttaminen	96 %	80 %	95 %	92 %	***
Naapureiden auttaminen	67 %	53 %	62 %	61 %	***
Jonkun tuntemattoman ihmisen auttaminen (esim. paikan antaminen bussissa)	94 %	74 %	86 %	85 %	***
Rahan lahjoittaminen keräykseen	87 %	73 %	88 %	84 %	***
Vapaaehtoistoimintaan osallistuminen	43 %	18 %	35 %	33 %	***
Johonkin pidempiaikaiseen avustushankkeeseen sitoutuminen	29 %	11 %	21 %	20 %	***

Kuten taulukosta 3.1. ilmenee, oman perheen auttaminen ei tee kovin isoa eroa erilaisten auttajatyyppien välille: lähintä piiriään auttavat kaikki. Kuitenkin jo sukulaisten ja ystävien kohdalla havaitaan, että erilainen asennoituminen auttamiseen näkyy myös auttamiskäyttäytymisessä. Iloiset auttajat -ryhmään kuuluvat ihmiset näyttävät auttavan enemmän kautta linjan. Itsenäiset auttamismyönteiset ovat kuitenkin hieman useammin lahjoittaneet rahaa keräyksiin kuin iloiset auttajat. Syynä siihen, että itsenäiset auttamismyönteiset kirivät iloisten auttajien edelle osallistumisessa

¹ Luokittelun perusteena on käytetty läpi tekstin seuraavia p-arvoja: ei merkitsevä (-) [p>0,1], melkein merkitsevä (*) [0,1>p>0,05], merkitsevä (**) [0,05>p>0,01], erittäin merkitsevä (***) [p<0,01].

keräyksiin, saattaa olla, että iloiset auttajat auttavat mieluummin muita ihmisiä kasvatusten.

Varaukselliset auttajat ovat kautta linjan auttaneet vähemmän kuin kahteen muuhun ryhmään kuuluvat. Valmius auttaa tuntemattomia on selvästi vähäisempää kuin kahteen muuhun ryhmään kuuluvilla. Vapaaehtoistoimintaa ja pidempiaikaiseen avustushankkeeseen osallistuneita on itsenäisissä auttamismyönteisissä lähes kaksinkertaisesti verrattuna varauksellisiin auttajiin. Iloisiin auttajiin verrattuna ero on vielä suurempi. Auttamiskielteisinä varauksellisia auttajia ei silti voi pitää. Noin kolme neljästä varauksellisesta auttajasta on kuitenkin auttanut myös tuntemattomia tai lahjoittanut rahaa keräyksiin.

Seuraavassa taulukossa 3.2. auttajatyyppejä tarkastellaan sen suhteen, missä määrin ryhmien välillä on eroja valmiudessa auttaa tulevaisuudessa. Auttamisvalmiutta kysyttiin viisiportaisella asteikolla, jossa oli mukana *en osaa sanoa* -vaihtoehto. Prosentteina on ilmoitettu niiden määrä, jotka ovat ehdottoman valmiita auttamaan kysytyllä tavalla, koska juuri näin erot auttajatyyppien välillä tulivat selvimmiksi esille.

TAULUKKO 3.2. Auttajatyyppien ja auttamisvalmiuden vertailu

Ehdottoman valmiita auttamaan	Iloiset auttajat	Varaukselliset auttajat	Itsenäiset auttamismyönteiset	Koko aineisto yhteensä	Merkitsevyys
Perheenjäsenten auttaminen	97 %	88 %	94 %	93 %	*
Sukulaisten auttaminen	79 %	44 %	65 %	64 %	***
Ystävien auttaminen	84 %	48 %	71 %	69 %	***
Naapureiden auttaminen	53 %	21 %	37 %	37 %	***
Jonkun tuntemattoman ihmisen auttaminen (esim. paikan antaminen bussissa)	44 %	10 %	27 %	27 %	***
Rahan lahjoittaminen keräykseen	43 %	14 %	34 %	31 %	***
Vapaaehtoistoimintaan osallistuminen	25 %	4 %	14 %	15 %	***
Johonkin pidempiaikaiseen avustushankkeeseen sitoutuminen	14 %	6 %	10 %	10 %	***

Iloiset auttajat ovat kautta linjan valmiimpia auttamaan kuin kahteen muuhun auttajatyyppiin kuuluvat. Vahvimmin ihmiset ovat valmiita auttamaan omaan lähipiiriinsä kuuluvia ihmisiä. Eri auttajatyyppeihin kuuluvat ihmiset kertovat auttaneensa perheenjäseniään suunnilleen yhtä paljon, mutta varauksellisten auttajien kohdalla valmius auttaa tulevaisuudessa eroaa kahdesta muusta ryhmästä selvästi. Varauksellisista auttajista alle puolet on ehdottoman valmiita auttamaan tulevaisuudessa sukulaisiaan tai ystäviään. Itsenäisistä auttamismyönteisistä sukulaisiaan auttaisi ehdottomasti kaksi kolmasosaa ja ystäviään melkein kolme neljästä. Iloisten auttajien kohdalla taas voisi sanoa, että vain pieni osa ei ole ehdottoman valmiita auttamaan tulevaisuudessa sukulaisiaan ja ystäviään. Iloisista auttajista yli puolet on myös ehdottoman valmiita auttamaan naapureitaan ja vastaavasti itsenäisistä auttajista kolmannes ja varauksellisista viidennes. Tuntemattomia ihmisiä on ehdottomasti valmiita auttamaan varauksellisista auttajista kymmenesosa ja iloisista auttajista vastaavasti yli nelinkertainen määrä. Itsenäisistä auttamismyönteisistä tuntemattomia auttaisi ehdottomasti reilu neljännes. Keräysten kohdalla varauksellisten auttajien ja itsenäisten auttamismyönteisten välinen ero kuitenkin hieman kapenee. Iloisista auttajista neljännes on ehdottoman valmiita osallistumaan vapaaehtoistoimintaan, mutta itsenäisiin auttamismyönteisiin ja varauksellisiin auttajiin tämä ei vetoa samalla tavoin. Pitempiaikaiseen avustushankkeeseen on itsenäisistä auttamismyönteisistä ehdottoman valmiita sitoutumaan kymmenesosa ja iloisista auttajista hieman useampi. Mielenkiintoista kyllä varauksellisista auttajista hieman useampi on ehdottoman valmis osallistumaan pidempiaikaiseen avustushankkeeseen kuin vapaaehtoistoimintaan.

Vastaajien auttamiskäyttäytymisen ja auttamisvalmiuden vertailun perusteella luokittelu on onnistunut. Iloiset auttajat auttavat selvästi eniten ja ovat kaikkein valmiimpia auttamaan. Itsenäiset auttamismyönteiset auttavat kuitenkin lähes yhtä paljon kuin iloiset auttajat. Auttamisvalmiutta kuvaavien mittareiden pohjalta voisi olettaa toteutuneen auttamisen erojen olevan suurempia. Voisiko olla ehkä niin, että itsenäiset auttamismyönteiset eivät pidä itseään auttajina, mutta auttavat kuitenkin? Varaukselliset auttajat taas auttavat selvästi vähiten. Ero on havaittavissa jopa ystävien auttamisessa, jossa ei kahden muun ryhmän välillä juuri ole eroa. Mutta myös varauksellisten auttajien kohdalla on havaittavissa, että vaikka auttamisvalmiudessa erot ovat suuria, niin lopulta viimeisen kahden vuoden auttamiskäyttäytymisessä erot ovat pienempiä.

Mitkä taustamuuttajat ovat yhteydessä eri auttajatyyppeihin? Mikä erottaa tyypit toisistaan? Sekä miehistä että naisista enemmistö sijoittuu itsenäisten auttamismyönteisten ryhmään. Naisista reilu kolmannes kuuluu iloisten auttajien ryhmään, jossa siis auttaminen koetaan hyvin palkitsevana ja iloa tuottavana asiana. Miehistä vastaavasti vajaa viidennes sijoittuu tähän ryhmään. Varauksellisten auttajien kohdalla miesten ja naisten määrät ovat käänteiset. Miehistä reilu kolmannes sijoittuu varauksellisiin auttajiin ja naisista viidennes.

Kun auttajatyyppejä tarkastellaan suhteessa vastaajien ikään, kaikkein nuorimmat (18–24-vuotiaat) erottuvat joukosta auttamismyönteisimpinä, eli heistä suurin osa, lähes puolet, kuuluu iloisten auttajien joukkoon. Työikäisten ikäluokissa (25–64-vuotiaat) lähes puolet vastaajista sijoittuu itsenäisten auttamismyönteisten ryhmään. Varauksellisten auttajien määrä kasvaa iän kasvaessa. Eniten varaukselliset auttajat -ryhmään kuuluvia vastaajia on 65–74-vuotiaiden ikäluokassa. On kuitenkin hyvä muistaa, että ihmisten auttamisasennoitumiseen vaikuttavat monet tekijät, ikä on vain yksi niistä.

Koulutusaste muodostaa merkittävän eron auttajatyyppeihin kuulumisessa. Matalimmin koulutetut jakautuvat tasaisesti kolmeen eri auttajatyyppeihin. Koulutustason noustessa auttamismyönteisten ryhmään kuuluvien osuus nousee. Yli puolet korkeakoulututkinnon suorittaneista on auttamismyönteisiä, mutta vastaavasti iloisissa auttajissa heidän määränsä on alhaisin. Varauksellisia auttajia on vähiten lukiokoulutuksen tai ylioppilastutkinnon suorittaneissa. Herää kysymys, ovatko korkeimmin koulutetut todella auttavaisempia vai sosiaalistaako (muiden muassa) koulutus heidät muita vahvemmin auttamisen sosiaaliseen suotavuuteen (esimerkiksi kyselyihin vastattaessa). Toki voi olla niinkin, että koulutuksen kautta yksilöiden silmät avautuvat entistä enemmän ymmärtämään myös muiden hätää.

Ammattiasema on myös merkittävä tekijä auttajatyyppeihin kuulumisessa. Työntekijöiden joukossa on eniten iloisia auttajia, ja vähiten heitä on maanviljelijöissä. Suhteellisesti eniten maanviljelijöitä on auttamismyönteisten ryhmässä. Varauksellisia auttajia on niukasti eniten yrittäjien joukossa. Se, onko vastaaja työtön, työssäkäyvä, opiskelija tai eläkkeellä, ei tee merkittävää eroa auttajatyyppeihin kuulumisen välillä.

Eri auttajatyyppeihin kuulumisen ja vastaajan tulotason välillä vaikuttaisi olevan heikko yhteys, joskaan erot eivät aineistossa ylittäneet tilastollisen

merkitsevyyden rajaa. Kaikissa tuloluokissa itsenäisiä auttamismyönteisiä on eniten, mutta heidän suhteellinen osuutensa on suurin yli 5000 euroa kuukaudessa ansaitsevilla kotitalouksissa. Iloisia auttajia on eniten alle 3000 euroa ansaitsevien joukossa. Varauksellisia auttajia on suhteessa eniten yli 3000 mutta alle 5000 euroa kuussa ansaitsevien kotitalouksien ryhmässä.

Auttajatyyppiin kuulumisessa on jossain määrin havaittavissa myös asuinpaikan vaikutusta. Varauksellisista auttajista lähes puolet asuu suurissa kaupungeissa ja vastaavasti iloisia auttajia on niissä vähiten. Iloisia auttajia on suurissa kaupungeissa noin neljännes ja pienemmillä paikkakunnilla vajaa kolmannes. Erot eivät kuitenkaan ole tilastollisesti merkittäviä. Asuinpaikalla Suomen sisällä ei myöskään ole tilastollisesti merkittävää eroa tyyppiin välillä, joskin prosentuaalisesti iloisia auttajia on vähiten Etelä-Suomessa ja auttamismyönteisiä eniten Keski- ja Etelä-Suomessa. Kielellisiä eroja ei ole havaittavissa: äidinkieleltään suomen- ja ruotsinkieliset jakautuvat samassa suhteessa eri auttajatyyppeihin.

Asuinpaikkaa merkittävämpi tekijä auttajatyyppien välisten erojen hahmottamisessa on tunne yhteenkuuluvuudesta. Kyselyaineistossa vastaajia pyydettiin arvioimaan viisiportaisella asteikolla, kuinka suurta yhteenkuuluvaisuutta ja läheisyyttä he tunsivat erilaisten ihmisten kanssa. Mukana asteikossa oli *en osaa sanoa* -vaihtoehto. Seuraavassa taulukossa 3.3. on kuvattu, kuinka moni auttajatyyppiin kuulunut koki hyvin tai melko vahvaa yhteenkuuluvuudentunnetta eri ihmisten kanssa.

TAULUKKO 3.3. Auttajatyyppien ja yhteenkuuluvuudentunten vertailu

Hyvin tai melko vahva yhteenkuuluvuudentunne	Iloiset auttajat	Varaukselliset auttajat	Itsenäiset auttamismyönteiset	Koko aineisto yhteensä	Merkitsevyys
Perhe	99 %	98 %	98 %	%	-
Sukulaiset	83 %	69 %	82 %	%	***
Ystävät	96 %	80 %	94 %	90 %	***
Naapurit	42 %	22 %	32 %	33 %	***
Oman seurakunnan jäsenet	23 %	5 %	11 %	13 %	***
Suomen ev.lut. kirkko	26 %	8 %	18 %	18 %	***
Suomalaiset	79 %	62 %	76 %	73 %	***
Eurooppalaiset	39 %	20 %	34 %	32 %	***
Ihmiset ylipäätään	77 %	36 %	61 %	59 %	***

Perhettä lukuun ottamatta eri auttajatyyppien välillä on selkeä ero siinä, miten ihmiset kokevat yhteenkuuluvuutta erilaisten ihmisryhmien kanssa. Kaikissa auttajatyypeissä koetaan eniten yhteenkuuluvuutta oman perheen, ystävien, sukulaisten, suomalaisten sekä ihmisten kanssa ylipäätään. Iloiset auttajat kokevat yhteenkuuluvuutta kautta linjan eniten, mutta erot eivät ole erityisen suuria verrattuna itsenäisiin auttamismyönteisiin. Varaukselliset auttajat kokevat selvästi vähemmän yhteenkuuluvuudentunnetta kuin muut auttajatyypit.

Kokemus yhteenkuuluvuudesta suhteessa seurakunnan jäseniin ja evankelisluterilaiseen kirkkoon antaa viitteitä uskonnollisuuden merkityksestä auttajatyyppiin kuulumisessa. Erot ovat selviä erityisesti *iloiset auttajat* ja *varaukselliset auttajat* -ryhmien välillä. Tulos liittyy myös laajemmin vastaajien uskonnollisuuteen; itsensä hyvin uskonnollisiksi kokevista ihmisistä lähes puolet sijoittuu iloiseen auttajiin. Heistä varauksellisia auttajia on vain reilu kymmenesosa. Käytetyn viisiportaisen asteikon toisessa ääripäässä – vähiten itsensä uskonnollisiksi kokevien joukossa – iloiseen auttajiin sijoittuu vain vajaa viidennes. Varauksellisiin auttajiin kuuluvien määrä kasvaa tasaisesti sitä mukaan, mitä vähemmän vastaaja kokee itsensä uskonnolliseksi. Vähiten uskonnollisista varauksellisia auttajia on yli kolmannes. Itsenäisten auttamismyönteisten kohdalla erot eivät ole yhtä suuria. Kaikissa muissa paitsi hyvin uskonnollisten ryhmässä enemmistö – lähes puolet – vastaajista sijoittuu itsenäisiin auttamismyönteisiin. Mielenkiintoista kyllä, hyvin uskonnollisissa on vähiten itsenäisiä auttamismyönteisiä ja jokseenkin uskonnollisissa eniten. Tämä kertonee siitä, että hyvin uskonnolliset toimivat auttajina aktiivisimmin ja jokseenkin uskonnollisilla arvot ovat kyllä vahvat mutta käytännön toiminta hieman vähäisempää. Joka tapauksessa uskonnollisuus on vahvasti yhteydessä kolmeen auttamisen tyyppiin.

Aineistossa vastaajia pyydettiin lisäksi arvioimaan viisiportaisella asteikolla, kuinka tyytyväisiä he ovat elämäänsä ja kuinka onnellisiksi he itsensä kokevat. Tulokset on tiivistetty taulukkoon 3.4.

TAULUKKO 3.4. Tyytyväisyys ja onnellisuus -vertailu

Erittäin tai melko samaa mieltä	Iloiset auttajat	Varaukselliset auttajat	Itsenäiset auttamismyönteiset	Koko aineisto yhteensä	Merkitsevyys
Tyytyväinen elämäänsä kokonaisuudessaan	86 %	77 %	78 %	%	-
Onnellinen	85 %	71 %	76 %	59 %	***

Erittäin tyytyväisiä ja erittäin onnellisia on selvästi eniten iloisten auttajien ryhmässä. Onnellisuuden kohdalla on tietenkin vaikeaa sanoa, onko kyse siitä, että onnelliset ihmiset ovat valmiimpia auttamaan, vai siitä, että itse auttaminen tekee heidät onnellisemmiksi.

Auttamisen mahdollisuus kilpailukyky-yhteiskunnassa

Tässä luvussa esiteltyjen tulosten mukaan suomalaiset pitävät auttamista hyvin tärkeänä. Kilpailukyky-yhteiskunnan aika ei ole tehnyt ihmisistä ”susia toisilleen”, vaan toisten ihmisten auttaminen koetaan henkilökohtaisesti tärkeäksi ja myös muiden ihmisten ja valtion toivottaisiin auttavan enemmän. Mikä sitten saa ihmiset auttamaan? Auttamiseen motivoitutaan erityisesti myönteisyydestä kumpuavista ja periaatteellisista syistä. Auttaminen koetaan henkisesti erittäin palkitsevaksi, mutta lähes kaikki suomalaiset kokevat myös, että heidän omat arvonsa kannustavat heitä auttamaan. Itsekkäämpiä syitä, joiden voisi ajatella korostuvan kilpailukyky-yhteiskunnan eetoksessa, ei koeta läheskään yhtä tärkeiksi auttamismotivaation kannalta.

Oman perheen auttaminen on sosiaalinen normi, mutta melkein kaikki ovat myös valmiita auttamaan omaa lähipiiriä. Erityisen valmiita ollaan auttamaan ystäviä ja sukulaisia, mutta jopa yllättävän paljon autettaisiin myös naapureita. Vaikka lähipiiri on tärkein, silti suuri osa suomalaisista on myös hyvin valmiita auttamaan ihmisiä ylipäätään. Tämäkään ei ole ”puhtaan kilpailueetoksen” mukaista.

Kaiken kaikkiaan suomalaisista profiloituu kolme erilaista auttajatyyppiä, kuten tulokset edellä osoittivat: iloiset auttajat (auttavat vahvimmin, useimmin nuoria ja naisia, muita uskonnollisempia), varaukselliset auttajat (iäkkäämpiä, miehet naisia useammin, vähiten uskonnollisia) sekä itsenäiset auttamismyönteiset (valtaosa suomalaisista). Tyypit ovat selvästi yhteydessä sekä menneeseen että tulevaan auttamiskäyttäytymiseen.

Kuten luvun alkupuolella mainitsimme, aiemmassa tutkimuksessa on hahmoteltu vastausta siihen, miksi toinen auttaa, toinen ei. Useimmin tutkimuksissa mainitut tekijät liittyvät siis ympäristöön, vuorovaikutukseen, perspektiiviin suhteessa toisiin ihmisiin kuten myös yksilön mielentilaan, piirteisiin sekä arvoihin ja uskonnollisuuteen. Kaikkia näitä elementtejä olisi vaikea saada samaan lomakkeeseen, ja luotettava tutkimus vaatisi

myös muita menetelmiä kuin kyselylomakkeen. Lisäksi osa elementeistä (esimerkiksi vuorovaikutus: kuinka samanlaisia auttaja ja autettava ovat) tekee erotteluja erilaisen auttamisen välillä, eri tilanteissa (toisin kuin meidän aineistomme).

Lisätutkimuksen tarve siis on ilmeinen, mutta analyysimme pohjalta voidaan sanoa, että kapeakin tyyppittely – suomalaisen auttamisen kolme tyyppiä – vahvistaa muutamia aiemmissä tutkimuksissa esille nousseita seikkoja. Tuloksemme ensiksikin nostavat uskonnon esiin varsin keskeisenä tekijänä verrattuna aiempiin tutkimuksiin. Tyyppiemme vertailu antaa siis osviittaa siihen suuntaan, että uskonnollisuus tarkoittaa suomalaisille tänä päivänä vahvasti myös auttamista. Tämä, mielenkiintoista kyllä, siitäkkin huolimatta, että saman aineiston mukaan suomalaiset eivät kannata vahvasti ajatusta, että uskonnolliset ihmiset ovat auttavaisempia (ks. Pessi & Saari 2008).

Toiseksi, tuloksemme ovat yhdenmukaisia aiempiin tutkimuksiin siltä osin, että onnellisuus vaikuttaa olevan vahvassa yhteydessä auttamiseen. Mielentila todella vaikuttaa. Kyse on mahdollisesti kehästä: onnellisempi auttaa, ja auttaminen tuo iloa ja hyvää mieltä. Kolmanneksi, tuloksemme vaikuttaisivat olevan linjassa aiempiin tutkimuksiin myös sikäli, että urbaani konteksti on vähemmän yhteydessä vahvimpaan auttamisen tyyppiin eli iloisein auttajiin. Heitä on enemmän pienemmällä paikkakunnilla. Auttamisen taustalla voi tätä kautta nähdä yhteisöllisyyden ja perinteikkyyden elementtejä. Tämä vaikuttaisi liittyvän puolestaan laajemmin siihen, että suomalaiset ”iloiset auttajat” kokevat yhteenkuuluvaisuutta kaikkiin ryhmiin muita auttajatyyppettä enemmän. Auttaminen ja yhteisöllisyys kulkevat käsi kädessä. Jatkossa onkin pohdittava, miten yhteisöllisyys ja kilpailukyky-yhteiskunnan aika ja eetos suhtautuvat toisiinsa.

Tuloksemme herättävät pohtimaan altruistisen perspektiivin ja koulutuksen suhdetta: voisiko tuloksissamme esille noussut korkean koulutuksen vahva auttamista edistävä elementti liittyä aiemmissä tutkimuksissa mainittuun altruistiseen perspektiiviin? Vahvistaako korkeampi koulutus juuri sitä, että ihmiset eivät vahvasti tee eroa ihmisten tai esimerkiksi rotujen välillä? Tämä vaatisi kuitenkin lisätutkimuksia, erityisesti eri koulutusalojen välillä.

Toisin kuin aiemmissä tutkimuksissa, sukupuoli vaikuttaisi tulostemme mukaan olevan selvästi yhteydessä auttamisen tyyppiin; erityisesti huomio kiinnittyy naisvaltaiseen iloisten auttajien ryhmään. Samoin ikä vaikuttaa

yllättävänkin vahvasti: erityisesti nuorimmat vastaajat profiloituvat muita innokkaampina auttamaan.

Kokonaisuudessaan tulokset siis piirtävät suomalaisista kuvan sangen auttamismyönteisinä ja -aktiivisina ihmisinä. Tulos on linjassa toisella kyselyaineistolla saatuihin tuoreisiin tuloksiin (Pessi 2008). Tämän vertailututkimuksenkin mukaan suomalaiset ovat aktiivisia auttajia. Puolet auttaa vähintään kuukausittain. Naiset ovat miehiä aktiivisempia auttajia. Iällä ei ole merkitystä, eikä sillä, missä päin Suomea asuu. Valtaosa avusta suuntautuu lähipiiriin: 91 % suomalaisista on auttanut lähipiiriinsä kuuluvia. Suomalaiset auttavat niin naapureitaan kuin tuntemattomiakin ihmisiä yhtä paljon (58 % on auttanut). Useampi kuin kolmannes on mukana vapaaehtoistoiminnassa, neljännes on sitoutunut pidempiaikaiseen avustushankkeeseen. Myös suomalaisten keräykseen rahan antaminen on aktiivista (73 %).

Myös auttamismotivaatiota koskevat tulokset resonoivat tuloksiimme (Pessi 2008): peräti yhdeksän suomalaista kymmenestä auttaa myötätunnosta tai siksi, että auttaminen tuottaa itselle iloa. Keskeisiä auttamismotiiveja ovat auttamisen oikeus (”auttaminen on oikein”) ja velvollisuus. Naisia motivoi erityisesti velvollisuudentunto, miehiä vastavuoroisuus. Kristillinen lähimmäisenrakkaus vaikuttaa motiiveissa puolella. Valtaosa (68 %) suomalaisista on valmis auttamaan myös tulevaisuudessa teoilla (esimerkiksi vapaaehtoistyö), ja rahalliseenkin auttamiseen on valmis lähes sama määrä (59 %). Erityisen valmiita ollaan auttamaan omia lapsia ja sairaita lapsia. Matalimmatkin luvut ovat korkeita: auttamisvalmiista yksilöistä, ei siis kaikista suomalaisista, alkoholin ja huumeiden käyttäjiä on valmis auttamaan kolmannes, kerjäläisiä viidennes.

Suomalainen altruismi on siis voimissaan, mutta jos kilpailukyky-yhteiskunnan eetos ja arvot edelleen etenevät, onko tämä perintö uhattuna? Tämänhetkinen taloustaantuma on sikäli terve käänne, että lamoilla on tapana nostaa auttamisen arvo – lähimmäisyyden ja oikeudenmukaisuuden arvo – korkeammalle ihmisten arvokartalla. Muistamme, että muullakin on väliä kuin rahalla. Muistamme ehkä vaikeuksien keskellä, että monella muulla menee vielä kehnommin. Kilpailukyky-yhteiskunnankin aikana on äärettömän tärkeää, että pienten ja heikkojen ja voimattomien asemaa pidetään esillä. Kaikilla kolmella auttamisen tyypillä on resonointipintansa suhteessa toisen ihmisen hätään. Auttaminen, lähimmäisyys on aito mahdollisuus .

Kirjallisuus

- Batson C. Daniel; Moran, Tecia 1999. Empathy-induced Altruism in a Prisoner's Dilemma. *European Journal of Social Psychology* 29:7, 909–924.
- Cohen, Ronald 1992. Altruism and the Evolution of Civil Society. Teoksessa Oliner, P.M ym. (toim.): *Embracing the Other – Philosophical, psychological, and historical perspectives on Altruism*. New York: New York University Press, 104–129.
- Flescher, Andrew Michael; Worthen, Daniel L. 2007. *Altruistic Species. Scientific, Philosophical, and Religious Perspectives of Human Benevolence*. Philadelphia: Templeton Foundation Press.
- Fong, Christina M.; Bowles, Samuel; Gintis, Herbert 2005. Reciprocity and the Welfare State. Teoksessa Gintis, Herbert & Samuel Bowles & Robert Boyd & Ernst Fehr (toim.): *Moral Sentiments and Material Interests – The Foundations of Cooperation in Economic life*. Cambridge MA: The MIT Press, 277–302.
- Healy, Kieran 2001. Embedded altruism – Blood Collection Regimes and the European Union's Donor Population. *American Journal of Sociology* 105, 1633–1657.
- Healy, Kieran 2004. Altruism as an Organizational Problem – The Case of Organ Procurement. *American Sociological Review* 69, 387–404.
- Healy, Kieran 2006. *Last Best Gifts – Altruism and the market for human blood and organs*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Jarymowicz, Maria 1992. Self, We and Other(s) – Schemata, Distinctiveness, and Altruism. Teoksessa Oliner, Pearl M.; Oliner, Samuel P.; Baron, Lawrence; Blum, Lawrence A.; Krebs, Dennis L.; Smolenska, Zusanna M. (toim.): *Embracing the Other – Philosophical, Psychological, and Historical Perspectives on Altruism*. New York: New York University Press, 194–212.
- Macaulay, Jacqueline R.; Berkowitz, Leonard (toim.) 1970. *Altruism and Helping Behavior: Social Psychological Studies of Some Antecedents and Consequences*. New York: Academic Press.
- Monroe, Kristen Renwick 1996. *The Heart of Altruism – Perceptions of a Common Humanity*. Princeton: Princeton University Press.
- Pessi, Anne Birgitta 2008. *Suomalaiset auttajina ja luottamus avun lähteisiin*. RAY:n juhluvuoden kansalaiskyselyjen tulokset. Helsinki: RAY.
- Pessi, Anne Birgitta; Saari, Juho 2008. *Hyvä tahto – Suomalaisen auttamisen asenteet ja rakenteet*. Helsinki: STKL.
- Rushton, J. Philippe; Sorrentino, Richard M. 1981. Altruism and Helping Behaviour – Current Perspectives and Future Possibilities. Teoksessa Rushton, Philippe J.; Sorrentino, Richard M. (toim.): *Altruism and Helping Behavior: Social, Personality and Developmental Perspectives*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 425–440.
- Saari, Juho; Kainulainen, Sakari; Yeung, Anne Birgitta 2005. *Altruismi – Antamisen lahja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Seidler, Victor J. 1992. Rescue, Righteousness, and Morality. Teoksessa Oliner, Pearl M.; Oliner, Samuel P.; Baron, Lawrence; Blum, Lawrence A.; Krebs, Dennis L.; Smolenska, Zusanna M. (toim.): *Embracing the Other – Philosophical, psychological, and historical perspectives to altruism*. New York: New York University Press, 48–65.

Liite 1: Analyysien pohjana olevat kysymyspatteristot kokonaisuudessaan

Auttaminen: epäitsekästä vai itsekästä?

Kysymyspatteristossa vastaajia pyydettiin kertomaan mielipiteensä kustakin väittämästä. Vaihtoehtoina olivat: täysin samaa mieltä; jokseenkin samaa mieltä; osin eri, osin samaa mieltä; jokseenkin eri mieltä; täysin eri mieltä.

1. Ihmisten tulisi olla valmiita auttamaan huonompiosaisia.
2. Avuntarvitsijoiden tulisi oppia elämään itsenäisesti, ilman riippuvuutta toisista.
3. Toisten auttaminen on minulle hyvin tärkeää.
4. Ihmisten tulisi huolehtia ennen kaikkea itsestään.
5. Koska maksan jo veroja, minun ei tarvitse auttaa.
6. Toisten ihmisten auttaminen on Jumalan valtakunnan työtä.
7. Aikuisten lasten velvollisuus on auttaa vanhempiaan.
8. Suomen valtion tulisi auttaa kehitysmaita nykyistä enemmän.
9. Ihmisten tulisi huolehtia nykyistä enemmän toisten hyvinvoinnista.
10. Auttamisen taustalla on aina myös itsekkäitä syitä.
11. Lahjojen antamisen taustalla on aina myös itsekkäitä syitä.
12. Sosiaaliturva on vähentänyt suomalaisten oma-aloitteisuutta.
13. Yritysten ainoa tehtävä on tuottaa voittoa.
14. Rikkaiden ja köyhien välillä on Suomessa liian suuri ero.
15. Useimpiin ihmisiin voi luottaa.
16. Ihmiset ovat yleisesti ottaen auttavaisia.
17. Kokisin vaikeaksi hakea toimeentulotukea, vaikka tarvitsisin kipeästi taloudellista apua.

Mikä motivoi ihmisiä auttamaan?

Kysymyspatteristossa vastaajia pyydettiin arvioimaan kunkin väittämän kohdalla, missä määrin se sopi heihin. Vaihtoehtoina olivat: hyvin; melko hyvin; jossain määrin; ei kovin hyvin; ei lainkaan.

1. Auttaminen on velvollisuuteni.
2. Tunnen myötätuntoa.

3. Haluan toteuttaa kristillistä lähimmäisenrakkautta.
4. Auttaminen on yhteiskunnalle hyväksi.
5. Tunnen, että minua tarvitaan.
6. Minuakin on autettu.
7. Autan, jotta minua autettaisiin tulevaisuudessa.
8. Tutustun ihmisiin.
9. Auttaminen on minulle luonteenomaista.
10. Saan auttamisesta itselle yhtä paljon kuin annan toiselle.
11. Auttaminen tuottaa minulle iloa.
12. Auttaminen tekee minut onnelliseksi.
13. Auttaminen on minulle elämäntapa.
14. Auttajia arvostetaan.
15. Auttaminen on oikein.
16. Toimisin periaatteitani vastaan, jos en auttaisi.
17. Ihmiset pitävät minua avuliaana.

Tapio Leskinen

4 MUUKALAISTEN AUTTAMINEN. SUOMALAISET JA KEHITYSAPU

Suomalaisen kehitysavun historia on vakuuttava todistus suomalaisten lähipiiriä kauemmaksi ulottuvasta auttamishalusta. Suomen virallinen kehitysapu alkoi 1950-luvulla, mutta kansalaiset ovat osallistuneet kehitysyhteistyöhön paljon kauemmin antaessaan tukensa lähetysjärjestöjen ja kansalaisjärjestöjen työhön eri puolilla maailmaa. Suomen Lähetysseura (SLS), jota voidaan pitää kehitysyhteistyön pioneerina, aloitti palvelutoiminnan ja yhteiskunnallisen kehitystyön Namibiassa vuonna 1870. Työ onnistui vahvan kotimaisen verkoston tuella. Sen hankkimiseksi tarvittiin monipuolista yhteydenpitoa ja tiedonvälitystä Suomen ja työalueiden välillä. Nykyaikainen kehitysyhteistyö rakentuu tälle pohjalle. Kehitysyhteistyöhön osallistuvat nykyisin julkinen valta, yritykset, kansalaisjärjestöt sekä yksityiset kansalaiset. Kehitysyhteistyön keskeisinä pontimina ovat olleet yhteiset auttamisen ja kaukaisista ihmisistä huolehtimisen arvot ja asenteet sekä valmius antaa aikaa ja rahaa kehitysyhteistyötoimintaan. (Artto 2005; Leskinen 2003; 2008.)

Suomen virallinen kehitysyhteistyöorganisaatio käynnistettiin vuonna 1965. Suomi liittyi YK:n jäseneksi vuonna 1955, mikä velvoitti osallistumaan huolenpitoon maailman köyhistä kansoista. Kehitysavun kansainväliseksi tavoitteeksi asetettiin 1960-luvun alussa yksi prosentti bruttokansantulosta. Suomessa useimmat puolueet kannattivat vähintään puolen prosentin ja monet myös yhden prosentin tavoitetta. Vuonna 1970 Suomen kehitysapatavoitetta tarkennettiin siten, että julkisen kehitysavun osuuden tulisi olla 0,7 prosenttia vuosikymmenen puoliväliin mennessä. Sama tavoite uudistettiin vuoden 2007 kehityspoliittisessa ohjelmassa, jonka mukaan Suomi pyrkii saavuttamaan 0,7 prosentin tavoitteen vuonna 2015. (Artto 2005, 20–22; UM 2007b.)

Tässä luvussa analysoin suomalaisen kehitysyhteistyön kehitystä ja muutosta kilpailukyky-yhteiskunnassa. Lisäksi pohdin muukalaisen auttamiseen liittyviä arvoja ja asenteita sekä selvitän, miten sosiaaliset verkostot ja siteet vaikuttavat kehitysyhteistyössä ja tekevät osaltaan mahdolliseksi rajat ylittävän kansainvälisen yhteistyön ja avunannon. Aluksi käsitellen kilpailukyky-yhteiskuntaan siirtymisen vaikutusta kehitysyhteistyöhön. Luvun laajin osa koskee kehitysyhteistyöasenteita. Teoreettisena pohjana on altruismitutkimus ja erityisesti institutionaalisen altruismin sisältämät näkökohdat (esimerkiksi Pessi & Saari 2008). Aineistona ovat kehityspoliittiset ohjelmat ja muut kehitysyhteistyötä koskevat linjaukset, historiatiedot, tilastotiedot, kannatustutkimukset sekä kehitysyhteistyötä ja altruismia koskeva tutkimus ja keskustelu. Keskityn pääasiassa asenteisiin ja yritän nähdä, miten kehitysapu on suomalaisen altruistisuuden tärkeä ilmenemismuoto kilpailukyky-yhteiskunnassa. Aluksi tutkin kilpailukyky-yhteiskunnan vaikutusta suomalaiseen kehitysyhteistyöhön neljästä näkökulmasta. Painopiste on neljännessä osiossa, jossa käsitellen kehitysyhteistyöasenteita.

Kehitysyhteistyö, muukalaisuus ja kilpailuyhteiskunta

Kehitysyhteistyön voimakkaan kasvun vuodet osuvat 1980-luvulle, ja huipputulos 0,80 prosenttia bruttokansantulosta saavutettiin vuonna 1991. Lamavuosina 1991–1993 kehitysapua leikattiin rajummin kuin muita toimialoja, ja apu putosi kymmeneksi vuodeksi 0,32–0,37 prosentin tasolle. Kuten taulukosta 4.1 näkyy, lievä kasvu alkoi vuonna 2005, ja vuonna 2008 kehitysyhteistyön määrärahat olivat 0,44 prosenttia. Juhani Artto (2005) jakaa historiikissaan kehitysyhteistyön neljään historialliseen jaksoon. Nämä ovat alkukauden vuodet 1965–1978, voimakkaan kasvun vuodet 1979–1991, romahduksen vuodet 1992–2005 sekä kehitysyhteistyön viides vuosikymmen.

TAULUKKO 4.1. Suomen valtion julkisen kehitysyhteistyön määrärahat ja prosenttiosuudet bruttokansantulosta vuosina 1965–2012

Vuosi	%
1965–1970	alle 0,15
1971–1978	0,15–0,17
1979	0,21
1983	0,32
1985	0,40
1987	0,50
1988	0,60
1989	0,63
1990	0,71
1991	0,80
1992	0,64
1993	0,45
1994–2004	0,32–0,37
2005–2008	0,38–0,45
2009–2010	0,50–0,51
2011–2012	0,58–0,59

Kehitysyhteistyötä ohjataan hallitusohjelmilla, erilaisilla sopimuksilla ja linjauksilla sekä varsinkin 2000-luvulta lähtien kehityspoliittisilla ohjelmilla. Näissä dokumenteissa määritellään Suomen kehitysyhteistyön sisällöt, toimintatavat, yhteistyökumppanit, kohdemaat, määrärahojen suuruus ja tavoiteltu prosenttiosuus bruttokansantulosta sekä muiden kehitysyhteistyötoimijoiden roolit. (Ks. UM 2004; 2006; 2007b.)

Kehitysyhteistyön sisältö ja painopisteet ovat muuttuneet vuosien varrella. Alkuvaiheessa kehitysapua annettiin yhteistyössä muiden Pohjoismaiden kanssa harvempiin maihin ja lähinnä koulutukseen ja teollisiin hankkeisiin. Voimakkaan kasvun vuosina apu suuntautui sosiaalisiin sekä kaupallisen yhteistyön hankkeisiin yhä useammassa maissa. Demokratian, ihmisoikeuksien, kestävän kehityksen ja hyvän hallinnon periaatteet tulivat mukaan 1990-luvulla. (Artto 2005.)

Kehitysyhteistyö on erityisen vaativa auttamisen muoto, koska on kyettävä tunnistamaan kaukainen inhimillinen hätä ja tuntemaan sympatiaa tuntemattomia ihmisiä kohtaan. Kehitysyhteistyön tavoitteena on auttaa kehitysmaiden ihmisiä, joita emme henkilökohtaisesti tunne ja jotka asuvat kaukana. Avun toimittaminen kauas on myös logistinen ongelma.

Kilpailukyky-yhteiskuntaan siirtyminen Suomessa 1990-luvun alkupuolella (Saari & Pessi, tämä kokoelma, luku 1) osuu yhteen kehitysyhteistyön viimeisimmän kehitysjakson kanssa. Tälle jaksolle oli tyypillistä laman aiheuttamat leikkaukset ja avun tason pysyvä lasku. Uudet sisällölliset tavoitteet, demokratia, kestävä kehitys ja hyvä hallinto, pakottivat myös uudistamaan ja tehostamaan työtä. Ei ole aivan selvää, voiko näitä tavoitteita pitää nimenomaan kilpailuyhteiskuntaan kuuluvina uusina haasteina. Kehitysyhteistyö on aatteellista toimintaa, johon kilpailukyky-yhteiskunnan taloudellisesta logiikasta nousevat tavoitteet sopivat huonosti. Toisaalta kehitysyhteistyön konteksti eli ulkoiset ehdot ja resurssit, jotka ovat arvojen ohella keskeisiä tekijöitä auttamistoiminnassa, suosii tiukkaa kilpailulinjaa: niukoista määrärahoista vain pätevimmat järjestöt ja hankkeet saattavat saada tukea. Kehitysyhteistyölle kilpailukyky-yhteiskunnan edellyttämät suoritustehokkuus, tuloksellisuus, osaaminen, menestys ja kilpailu ovat olleet suuri haaste. Kun määrärahat ovat niukat, on kehitysyhteistyötoimijoiden huolehdittava kilpailukyvystään. On hyvin mahdollista, että kehitysyhteistyötoimijat ovat tietoisesti tai vaistomaisesti uudistaneet toimintaansa näiden tavoitteiden mukaisesti.

Kyse voi olla hyvin kokonaisvaltaisesta toiminta- ja ajattelumallin muutoksesta. Suoritustehokkuus, kilpailu ja menestys sekä hyvän hallinnon vaatimus kohdistuvat auttamisen ketjun jokaiseen kohtaan: on varmistettava kannatus, huolehdittava resursseista, valittava oikeat sisällöt ja toimintatavat sekä hallittava ja tunnettava apua tarvitsevien ihmisten sosiaaliset verkostot.

Antaako suomalaisen osaavan ja menestyvän kilpailukyky-yhteiskunnan vauraus ja hyvinvointi paremmat mahdollisuudet auttaa muukalaisia, kehitysmaiden ihmisiä? Voiko kehitysyhteistyö hyötyä kilpailukyky-yhteiskunnan eetoksesta, arvoista, tavoitteista ja toimintatavoista; saavatko auttajat ja autettavat lisäarvoa kilpailua ja menestystä korostavista toimintatavoista?

Luvun neljästä näkökulmasta ensimmäinen on kilpailukyky-yhteiskunnan tuoma muutos valtion julkisen kehitysyhteistyön sisältöön ja toiminta-

periaatteisiin. Kehitysyhteistyö perustuu Suomen hyväksymään kansainväliseen tehtävään, jossa valtiot toimivat yhdessä globaalien kehityksen ja turvallisuuden hyväksi. Suomessa suhtauduttiin myönteisesti YK:n 1960-luvun alussa asettamaan valtioiden viralliseen yhden prosentin kehitysaputavoitteeseen sekä avun moraalisiin ja oikeudenmukaisuutta korostaviin lähtökohtiin. Kehitysapua pidettiin tärkeänä työvälineenä kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden edistämiseksi. Sen tuli edistää sosiaalista ja taloudellista kehitystä. Viimeisissä kehityspoliittisissa ohjelmissa on korostettu turvallisuusmotiivia, koska uudet globaalit uhkat, ympäristön ja ilmaston muutokset sekä monet paikalliset ja alueelliset konfliktit lisäävät epävarmuutta. Kehitysyhteistyö liittyy entistä selvemmin laajempaan kehityspoliittikkaan ja kokonaisvaltaiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. (Artto 2005; UM 2007b.)

Kilpailukyky-yhteiskunta ja sen tavoitteet on havaittu kehitysyhteistyössä erityisesti kahta viimeistä kehityspoliittista ohjelmaa muodostettaessa. Kehityspoliittisen ohjelman 2007 julkistamistilaisuudessa lokakuussa 2007 ministeri Paavo Väyrynen korosti, että viime vuosina hyvin menestynyt Suomi voi tarjota kokemustensa ja osaamisensa pohjalta laadukasta apua huonommin menestyneille maille. Siksi kehitysyhteistyön tulisi suuntautua alueille, joilla suomalaisen osaamisen ja menestyksen hyödyntäminen onnistuu parhaiten. Toisaalta tehostamisvaatimukset voivat myös aiheuttaa hankaluuksia, kun kehitysyhteistyön määrärahoja halutaan lisätä ja hallintoa tehostaa ilman vastaavia lisäresursseja. Esimerkiksi valtion tuottavuusohjelma on pakottanut myös UM:n kiinnittämään huomiota toimintatapojen tehostamiseen.

Vuoden 2007 kehityspoliittisen ohjelman mukaisesti kehitysyhteistyön uusia teemoja ovat metsä-, energia-, vesi-, informaatioteknologia- ja ympäristökysymykset. Kehityspoliittisen toimikunnan arviointitilaisuudessa toukokuussa 2009 ministeri Väyrynen kuitenkin korosti, ettei kehitysyhteistyön entisiä teemoja ja painotuksia, kuten opetusta ja terveydenhoitoa, ole unohdettu. Ne ovat mukana myös uudessa kehityspoliittisessa ohjelmassa, jossa uudet teemat on nostettu keskeiseen asemaan.

Hypoteesi 1: Kilpailukyky-yhteiskunnan taloudelliset tavoitteet, suoritustehokkuus, tulosten ja vaikuttavuuden seuranta sekä suomalaisen lisäarvon ja osaamisen edistäminen vaikuttavat julkisen kehitysyhteistyön sisältöön, toimintaperiaatteisiin, yhteistyökumppaneiden valintaan sekä yh-

teistyöhön kansalaisjärjestöjen ja yritysten kanssa. Jos kehitysyhteistyöllä tavoitellaan taloudellista hyötyä ja se tukee toimeentulon edellytyksiä, sen hyväksyttävyyks kasvaa, varsinkin jos kyse on myös suomalaisen osaamisen hyödyntämisestä kehitysyhteistyössä.

Toinen näkökulma on kansalaisyhteiskunnan ja kansalaisjärjestöjen rooli. Kilpailukyky-yhteiskunnan kehitysyhteistyössä kysymykset kansalaisjärjestöille ovat samat kuin valtion kehitysyhteistyössä: myös niiltä odotetaan suorituksia, tuloksia ja vaikuttavuutta. Kansalaisjärjestöjen vahvuutena on perinteisesti pidetty läheistä yhteyttä kehitysmaihin ja niiden kansalaisjärjestömaailmaan, ruohonjuuritasolle ja erilaisiin vertaisryhmiin. Kansalaisjärjestöjen hallinnollinen osaaminen voi olla puutteellista, mutta aatteellisuus, motivaatio sekä kyky ylläpitää ja hankkia vertaistukea korvaavat puutteet. Rajoja on ylitetty ja madallettu kehitysmaiden muukalaisten ja suomalaisten välillä. Vuosikymmenien aikana syntyneet kumppanuussuhteet ovat lisänneet solidaarisuutta ja antaneet ensi käden tietoa kehitysmaiden elämästä ja tarpeista. Kehityspoliittisen toimikunnan arviointitilaisuudessa kansalaisjärjestöjen rooli nousi esille mielenkiintoisella tavalla, kun ministeri Paavo Väyrynen (12.5.2009) kannatti ajatusta, että tietyt sosiaalisen sektorin, esimerkiksi vammaistyön, tehtävät kuuluvatkin nimenomaan kansalaisjärjestöille.

Hypoteesi 2: Kansalaisjärjestöjen rooli kehitysyhteistyössä ei muutu kilpailukyky-yhteiskunnassa olennaisesti, koska se perustuu yhteisiin arvoihin yhteistyökumppaneiden ja tukijoiden kanssa. Konteksti ei ole kilpailukyky-yhteiskuntaan siirryttäessä muuttanut ratkaisevasti, koska kansalaisjärjestöt saavat edelleen tukea valtiolta ja kansalaisilta. Kansalaisjärjestötyöhön kohdistuvat kuitenkin samat tehokkuusvaatimukset kuin valtion toimintaan, ja ne ovat UM:n tuen saamisen ehto. Oletus on, että kilpailuyhteiskunnan vuoksi kansalaisjärjestöt muuttavat jonkin verran työnsä sisältöjä sekä parantavat hallintoaan UM:n ohjeiden mukaisesti. Erilaiset erityistarkastukset ja evaluaatiot lisääntyvät, ja tämä voi merkitä suurtakin muutosta järjestöille, joiden on lisättävä voimavarojaan hallinnon, suunnittelun ja seurannan kehittämisessä.

Kolmas näkökulma on yritysten rooli kehitysyhteistyössä. Yritykset ovat olleet ratkaisevassa asemassa jo 1970- ja 1980-luvun kasvuvuosina, jolloin kehitysyhteistyö ja kaupalliset intressit kulkivat samaan suuntaan. Yritykset saivat vientiluottoja ja korkotukea kehityskaatoimintaansa. Kehitysavus-

ta palautui Suomeen 1980-luvulla yli 60 prosenttia erilaisina hankintoina ja maksuina asiantuntijapalveluista. Keskustelua käytiin siitä, tuleeko näin olla vai tuleeko kehitysyhteistyön keskittyä voimakkaammin sosiaaliseen työhön. Kehitysyhteistyöstä vastannut korkea virkamies Martti Ahtisaari katsoi vuonna 1984, että kysymyksenasettelu on väärä, koska kehitysmaat eivät voi edistää sosiaalisen kehityksen ohjelmiaan, jos niissä ei käynnisty riittävää tuotannollista toimintaa. UM:ssä korostettiin, ettei kehitysyhteistyö ole sosiaalityötä vaan erityisesti kehityksen taloudellisten edellytysten takaamista. Yhdeksi syyksi kehitysyhteistyön kasvuun 1980-luvulla on arvioitu yritysten ja talouselämän kiinnostusta kehitysyhteistyöhön, kun siinä vahvistuivat taloudelliset tavoitteet. Yritysmaailmassa on viime vuosina kiinnostuttu entistä enemmän eettisestä toiminnasta ja ympäristövastuusta. Samassa yhteydessä on todettu, että taloudelliset kasvutavoitteet voivat olla ristiriidassa sosiaalisen ja ympäristöllisen kehityksen kanssa. Toisaalta erityisesti yritysten johtamisesta puhuttaessa on korostettu järjen käytön lisäksi kokemusta, intuitiota, vaistonvaraisuutta ja aistien käyttöä. (Artto 2005; Metropoliitta Ambrosius ym. 2009, 50–60, 94.) Tämäntyyppiset arvioinnit osoittavat, että yritykset joutuvat suhteessaan kansainväliseen toimintaan ja kehitysyhteistyöhön ottamaan entistä paremmin huomioon kokonaisvaltaisen kehityksen haasteet sekä eettisyyden ja yhteiskuntavastuun kysymykset.

Hypoteesi 3: Yritykset ovat kilpailukyky-yhteiskunnassa aiempaa kiinnostuneempia kehitysyhteistyöstä ja tarjoavat osaamistaan ja suomalaista lisäarvoa sekä julkiseen että järjestöjen tekemään kehitysyhteistyöhön. Yrityksiä kiinnostaa taloudellinen ja kaupallinen hyöty, mutta niissä vahvistuu eettisyys ja sensitiivisyys kehitysmaiden ihmisten tarpeita ja ympäristön ongelmia kohtaan.

Neljäs näkökulma on kansalaisten asennoituminen ja osallistuminen kehitysyhteistyöhön. Jo ensimmäisissä mielipidemittauksissa 1980-luvun alkupuolella suomalaiset asettuivat tukemaan kehitysyhteistyötä. Esimerkkinä tästä on Uuden Suomen kirjoitus vuodelta 1981, jonka mukaan enemmistö kansalaisista katsoo, että varojen lisääminen kehitysapuun on valtion menojen tärkein lisäyskohde sosiaalimenojen jälkeen. Tämä myönteinen linja on jatkunut läpi vuosikymmenien. (Mm. Artto 2005; Leskinen 2003.)

Hypoteesi 4: Kansalaisten asennoitumiseen ja osallistumiseen kehitysyhteistyöhön kilpailukyky-yhteiskuntaan siirtyminen vaikuttaa vain vähän. Kansalaisten käsitykset ja toiminta perustuvat pitempiaikaisiin auttamisen moraalisiin arvoihin, joita tukee myös globalisaation kautta syntyvä ja vahvistuva globaalin vastuun kosmopoliittinen arvomaailma. Käsitellessään yksilöllisyyttä ja yhteisöllisyyttä emeritusprofessori Markku Ojanen (2009) sanoo, että vapautta ja itsenäisyyttä ja samalla nimenomaan yksilöllisiä arvoja korostavissa Pohjoismaissa yksilöllisyys merkitsee universaalisten arvojen kasvua. Sen vastakohtana ovat traditionaaliseen yhteisöllisyyteen kuuluvat ryhmäkuntaiset ja toiseutta vieroksuvat arvot, epädemokraattisuus ja hierarkkisuus. Tämä avaa mielenkiintoisen mahdollisuuden nähdä yksilöllistyminen kehitysyhteistyötä tukevana asiana: universaalisuus on seurausta yksilöllisyyden kasvusta. Näin ollen kilpailuyhteiskunnan tuottama mahdollinen muutos kollektiivisista arvoista yksilöllisempiin arvoihin ei heikennä suomalaisten myönteistä asennoitumista ja osallistumista kehitysyhteistyöhön.

Ensimmäinen näkökulma: julkinen kehitysyhteistyö muutosten kohteena?

Suomen virallinen kehitysyhteistyö alkoi vuonna 1965. Ensimmäinen varsinainen yhteistyömaa oli Tansania, mutta apua annettiin myös mm. Tunisiaan, jossa koulutettiin metsäalan työntekijöitä. Suomella oli läheiset yhteydet muihin Pohjoismaihin, joiden kanssa jaettiin kokemuksia. 1970-luvulla Suomen kehitysyhteistyö laajeni viiteen varsinaiseen yhteistyömaahan (Tansania, Sambia, Chile, Nigeria, Vietnam) sekä eräisiin kohtalaisen tuen maihin. Suomi lähetti Tansaniaan myös kehitysjoukkoja, joiden tehtävänä oli antaa käytännön ohjausta kehitysyhteistyön tehtävissä. Kokemukset olivat jonkin verran ristiriitaisia, sillä suomalaisten ei ollut helppoa elää toisenlaisissa oloissa ja soveltaa osaamistaan vieraassa kulttuurissa. Toisaalta suomalaiset oppivat paljon, ja oppia sovellettiin myöhemmin kehitysyhteistyötä kehitettäessä. Virallinen kehitysyhteistyö laajeni sittemmin lukuisiin maihin, mutta valintaperusteet eivät olleet kovin systemaattisia. Suomi toteutti monia teollistamishankkeita mm. Tansaniassa ja Vietnamissa. Kehitysyhteistyökeskustelussa arvosteltiin avun suuntautumista vain teolliseen ja tekniseen yhteistyöhön. Vastapainoksi korostettiin, ettei kehitysyh-

teistyö ole sosiaaliohjelma, vaan siinä on edistettävä myös taloudellista kehitystä ja toimeentulon edellytyksiä. (Artto 2005.)

Jälkeenpäin 1980-luvun teollisiin hankkeisiin suuntautunutta kehitysyhteistyötä on arvioitu sekä auttajien että avunsaajien etujen näkökulmasta. Suomi luotti teollistumiseen oman historiansa ja kokemuksensa pohjalta mutta tajusi myöhemmin, että afrikkalaisissa oloissa tarvittiin toisenlaisia kehitystä. Suuntaa oli muutettava, ja teollisuushankkeiden sijaan alettiin kehittää maaseutua ja maataloutta. Maavalintoihin vaikuttivat 1970-luvulta alkaen myös poliittiset näkemykset, kun Suomi alkoi tukea afrikkalaisia vapautusliikkeitä. Chilen apu keskeytettiin sotilasvallankaappauksen yhteydessä vuonna 1973. Kehitysyhteistyöllä Suomi pyrki osoittamaan, että se kuuluu läntiseen maailmaan erotukseksi Neuvostoliitosta. Suomen kehitysyhteistyön kumppanimaiden lukumäärä on pysynyt hieman kymmenen molemmin puolin. (Artto 2005.) Vuonna 2009 Suomella on kahdeksan virallisen kehitysyhteistyön kumppanimaata (UM 2007b).

Julkisen kehitysyhteistyön peruslinjat, teemat, organisaatio sekä määrärahojen kasvutavoitteet sisältyvät hallituksen kehityspoliittisiin ohjelmiin. Viimeisimmät kehityspoliittiset ohjelmat ovat vuosilta 2004 ja 2007. Molemmissa ohjelmissa kehitysyhteistyö nähdään osana laajempaa kehityspolitiikkaa, jossa politiikan eri alat toimivat yhteistyössä. Kehityspolitiikkaan kuuluvat kehitysyhteistyön lisäksi muun muassa kauppapolitiikka ja ulko- ja turvallisuuspolitiikka. Kokonaisvaltaisuus on suomalaisen kehityspolitiikan keskeinen tavoite. Omien kehitysaputavoitteidensa ohella Suomi sitoutuu kehityspoliittisissa ohjelmissaan YK:n ja EU:n asettamiin tavoitteisiin: vuoden 2004 ohjelmassa YK:n 0,7 prosentin tavoite oli tarkoitus saavuttaa vuonna 2010, vuoden 2007 ohjelmassa sama tavoite asetettiin vuodelle 2015; EU:n vanhoille jäsenmaille asetettu 0,51 prosentin minimitavoite oli tarkoitus saavuttaa vuonna 2007. Vuoden 2007 kehityspoliittisessa ohjelmassa, jonka nimessä esiintyy sana ihmiskuntapolitiikka, korostetaan sosiaalisesti, taloudellisesti ja luonnontaloudellisesti kestävä kehitystä edellä mainittujen päämäärien lisäksi. Ohjelmassa sitoudutaan YK:ssa vuonna 2000 sovittuihin kahdeksaan vuosittuhattavoitteeseen, joista keskeisin on köyhyyden puolittaminen vuoteen 2015 mennessä. (UM 2004; 2007b.)

TAULUKKO 4.2. YK:n vuosituhatavoitteet

1. Puolittaa äärimmäinen köyhyys ja nälkä. Äärimmäisen köyhinä pidetään ihmisiä, jotka elävät alle dollarilla päivässä. Heidän suhteellinen määränsä – samoin kuin nälkää kärsivien suhteellinen määrä – on puolitettava vuoteen 2015 mennessä.
2. Ulottaa peruskoulutus kaikille.
3. Edistää sukupuolten tasa-arvoa ja parantaa naisten asemaa. Tasa-arvo peruskoulutuksessa vuoteen 2005 mennessä, ja kaikessa koulutuksessa vuoteen 2015 mennessä.
4. Vähentää lapsikuolleisuutta. Alle 5-vuotiaiden kuolleisuuden vähentäminen kahdella kolmasosalla vuoteen 2015 mennessä.
5. Parantaa odottavien äitien terveyttä. Äitiyskuolleisuuden vähentäminen kolmella neljäsosalla vuoteen 2015 mennessä.
6. Taistella aidsia, malariaa, tuberkuloosia ja muita tauteja vastaan.
7. Turvata ympäristön kestävä kehitys. Puhdasta juomavettä vaillo olevien suhteellisen lukumäärän puolittaminen vuoteen 2015 mennessä. Ainakin sadan miljoonan slummiasukkaan elinolosuhteiden parantaminen merkittävästi vuoteen 2020 mennessä.
8. Luoda globaali kumppanuus kehitykseen. Tarkoittaa toimia yhteisen ja tasaveroisemman maailman puolesta. Niitä ovat muun muassa kehitysavun lisääminen, syrjimättömän kauppaja rahoitusjärjestelmän luominen ja velkahelpotukset.

Kehitysyhteistyössä apua annetaan kauas, ja siksi avun perille menon takaaminen on erityisen vaativa tehtävä. Kehitysyhteistyöltä on jatkuvasti vaadittu tehokkuutta, tuloksia ja varmuutta siitä, että apu menee oikeisiin kohteisiin. Siksi kilpailukyky-yhteiskunnan vaatimukset ja tavoitteet eivät ole kehitysyhteistyön näkökulmasta aivan uusia, vaikka muutosten tarve tunnustetaan myös kehitysyhteistyössä: vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta on jatkuvasti puntaroitava. 1970-luvulla uskottiin, että kehitysmaiden megaongelmat, nälkä, köyhyys ja sairaudet, voitaisiin voittaa melko nopeasti modernisoimalla ja teollistamalla kehitysmaiden yhteiskuntia. Kun toivottuja tuloksia ei saatu, alettiin teollistamisen sijaan kehittää maaseutua. Myöhemmin 1990-luvulla kehitettiin laaja-alaisempia ja kokonaisvaltaisia kehitystavoitteita, joissa korostetaan paikallisen hallinnon, demokratian, ihmisoikeuksien ja osallistumisen tavoitteita. Kokonaisvaltaiseen kehitysjatteluun sisältyvät niin paikallisen sosiaalisen ja taloudellisen kehityksen kuin kansainvälisen kaupan ja turvallisuuden tavoitteetkin. (UM 2004; 2007b; Artto 2005.)

Kilpailukyky-yhteiskunnan tavoitteiden mukaisesti kehityspoliittisten ohjelmien ja linjausten avainkäsitteiksi ovat tulleet tulokset, vaikuttavuus ja hyvä hallinto. Kehitysyhteistyössä on terävöitetty työn sisältöjä, henkilökunnan

ja yhteistyökumppaneiden osaamista, hallintoa ja organisaatiota, arviointeja ja sisäistä tarkastusta. Tämä kehitys alkoi 1990-luvun alun syvästä lamasta. Määrärahojen leikkausta ei pidetty täysin onnettomana ratkaisuna. Se nähtiin pikemminkin eräänlaisena suursiivouksena, joka antoi hyvän syyn huonojen hankkeiden lopettamiseen. (Arto 2005, 51).

Kilpailukyky-yhteiskuntaan siirtyminen on tehostanut kehitysyhteistyötä luomalla uutta osaamista ja tarkempaa suunnittelua taloudellisten realiteettien pohjalta. Toisaalta tämä on voinut johtaa aiempaa teknisempään avun antamiseen ja oman lyhytaikaisen edun tavoitteluun kilpailutilanteessa. Valistunut itsekkyyden tunnettiin kehitysyhteistyön motiivina jo 1970-luvulla, joten näkökulma ei ole uusi eikä vain kilpailukyky-yhteiskunnan arvoista nouseva. Jos tehostuva kehitysyhteistyö ymmärretään laajasti koko kansainvälisen yhteisön turvallisuuden edistäjäksi ja globaalien ongelmien ratkaisijaksi, koituvat tulokset myös Suomen eduksi. Tehostaessaan kansainvälistä kehitysyhteistyötä kilpailukyky-yhteiskunta ja lisääntyvä kilpailukyky kohentavat maailman turvallisuustilannetta, ja tähän tarvitaan myös suomalaista osaamista. Kehitysyhteistyö pysyy uskollisena globaaleille tavoitteilleen myös kilpailukyky-yhteiskunnassa. Sen edellytyksenä ja tuotteena on tehokas, osaava ja tuloksiin tähtäävä moraalisen vastuun kosmopoliittinen tila, joka laajenee koko maailmaan. Tässä vastuun tilassa voimme omaa etuamme hylkäämättä huolehtia myös kaukaisten ihmisten edusta. Ryhmärajat voivat murtua myös globaalisti (vrt. Pessi & Saari 2008). Tuloksena on vahvaa globaalia altruismia, kehityspolitiikkaa ja kehitysyhteistyötä parhaimmillaan. Tietotekniikan kehitys luo kehitysyhteistyölle entistä paremmat mahdollisuudet. Hypoteesi 1 pitää paikkansa.

Toinen näkökulma: ei vaikutusta kansalaisjärjestöihin

Kehitysyhteistyötä tekevät valtion lisäksi kansalaisjärjestöt, jotka täyttäänsään vaaditut ehdot saavat toimintaansa valtion tukea. Kansalaisjärjestötukea alettiin maksaa vuonna 1975. Toimintaa on kehitetty siten, että osalle kansalaisjärjestöistä on annettu ns. kumppanuusstatus, joka oikeuttaa kolmivuotisiin kehys sopimuksiin UM:n kanssa. Näitä järjestöjä on nykyisin kymmenen, mutta joukkoa ollaan laajentamassa. Tässä yhteydessä on keskusteltu kriteereistä, joista keskeisin on vankka kehitysyhteistyöosaaminen. Kansalaisjärjestötuen osuus kehitysyhteistyöbudjetissa kasvoi vuosina 2002–2008 kymmenestä prosentista 12,1 prosenttiin, euroissa 37 mil-

joonasta 81 miljoonaan, josta kymmenen kumppanuusjärjestön osuus on yli puolet. Tuen saamisen ehtona on valtion kehitysyhteistyön päämäärin ja YK:n vuosituhattavoitteiden tukeminen järjestön omassa työssä (UM 2006; 2008).

TAULUKKO 4.3. Kansalaisjärjestöjen saama UM:n tuki ja osuus (%) julkisen kehitysyhteistyön määrärahoista vuosina 2002–2008

Vuosi	Miljoonaa euroa	Osuus %
2002	37,0	10,1
2003	40,8	11,0
2004	44,4	10,8
2005	51,6	11,3
2006	66,8	12,9
2007	75,9	13,0
2008	81,0	12,1

Kansalaisjärjestöt ovat kasvattaneet kehitysyhteistyöpanostaan tasaisesti. Taulukosta 4.3 näkyy, että erityisesti valtion kansalaisjärjestötuki on lisääntynyt. Järjestöjen kokonaispanos koostuu valtion tuen lisäksi omasta varainhankinnasta, jolla ne huolehtivat tuen omavastuuosuudesta. Se oli vuoteen 2006 asti 20 % ja siitä eteenpäin 15 %. Pienentämällä omavastuuosuutta valtio antoi merkittävän lisäpanoksen järjestöjen kehitysyhteistyölle. Lamavuodet 1990-luvun alussa hidastivat valtion tuen kasvuvauhtia, mutta sittemmin myönteinen suunta on jatkunut. Varainhankinnassa järjestöt ovat ottaneet käyttöönsä uusia näkyvyyttä lisääviä menetelmiä. Internetin käyttö ja suora kadulla tapahtuva varainhankinta ovat tuottaneet hyviä tuloksia. Näkyvyyttä tuovat myös julkisuuden henkilöt, jotka antavat tukensa kehitysyhteistyöjärjestöille. Humanitaarista apua antavat järjestöt saavat tukea ja näkyvyyttä toiminnalleen katastrofien sattuessa.

Kehitysyhteistyötä tekevät kansalaisjärjestöt ovat organisoituneet Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen (Kepa) jäseniksi: vuonna 2009 sillä oli 279 jäsenjärjestöä. Järjestöt edustavat erilaisia aatteellisia, uskonnollisia ja temaattisia päämääriä, ja monien taustalla vaikuttavat erilaiset yhteiskunnal-

liset liikkeet. Järjestöjen kyky maksimoida kannatustaan ja sitouttaa ja motivoida kannattajat yhteiseen työhön tuo lisäarvoa suomalaiselle kehitysyhteistyölle. Järjestöillä on läheinen yhteys kehitysmaiden todellisuuteen ja ihmisten elämään. Suurelta osalta vapaaehtoisuuteen perustuva työ on halpaa. Järjestöt edustavat arvoja ja aatteita, joihin kannattajat sitoutuvat (esim. Leskinen 2003). Tämä sitoutuminen on pitkäaikaista muukalaisen auttamiseen tähtäävää toimintaa, jossa moraaliset arvot ovat keskeisessä asemassa.

Kansalaisjärjestöt käyttävät kehitysyhteistyöhönsä UM:ltä saatavan tuen lisäksi vuosittain noin 40–50 miljoonaa euroa. Monet järjestöt ovat kasvattaneet kannatustaan viime vuosina (Starck, 2008). Rahat saadaan kampanjoilla ja keräyksillä yksityisiltä kansalaisilta, yrityksiltä ja yhteisöiltä. Kaikkiaan kansalaisjärjestöt käyttävät kehitysyhteistyöhönsä vuosittain noin 120–130 miljoonaa euroa. Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyö on edellyttänyt vuosikymmenien kovaa perustason työtä, uurastusta ja uskoa asiaansa, ihmisten motivoimista, kekseliästä varainhankintaa sekä laajaa kotimaista ja kansainvälistä verkostoitumista.

Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyössä kilpailukyky-yhteiskunnan tavoitteet voivat näkyä kahdella tavalla. Tuen saamisen ehtoja on viime vuosina kiristetty siten, että järjestöiltä edellytetään aiempaa enemmän kyvykkyyttä ja osaamista, tuloksellisuutta ja vaikuttavuuden todentamista sekä työn hyvää hallintoa. Näitä asioita seurataan evaluaatioilla ja erityistarkastuksin. Toiseksi järjestöt ovat omaehtoisesti tehostaneet osaamistaan koulutusohjelmissaan. Myös valtion kansalaisjärjestöyhteistyön linjauksessa vuodelta 2006 sekä humanitaarisen toiminnan linjauksessa vuodelta 2007 nostetaan esille toimijoiden kyvykkyys ja osaaminen. Entistä selvemmin valtio korostaa, ettei valtion tuen piiriin pääseminen merkitse sitä, että tuki jatkuu automaattisesti, vaan se voidaan myös menettää. Osana kehitysyhteistyön hallinnon tehostamista UM on useaan otteeseen selvittänyt omien toimintojensa ja erityisesti pienten järjestöjen tukitoiminnan ulkoistamista joko suuremmille kansalaisjärjestöille tai konsulttifirmoille, mutta toistaiseksi on päätetty lisätä UM:n omaa henkilöstöä. (Mm. UM 2006; 2007a; 2007b.)

Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyöltä toivotaan hyviä avustushankkeita, hyvää osaamista, luotettavuutta, vaikuttavuutta sekä varmuutta siitä, että apu menee perille. Järjestöt edustavat arvoja ja aatteita, joihin sitoudu-

taan. Kilpailukyky-yhteiskunnan tehostamispyrkimykset kohdistuvat järjestöjen osaamiseen, mutta eivät niinkään järjestöjen edustamiin arvoihin. Tosin taloudellisten tavoitteiden korostaminen saattaa viedä painopistettä arvoista ja aatteellisuudesta hyvän teknisen suorittamisen suuntaan. Kehittäessään toimintaansa ja erityisesti kilpaillessaan tukijoiden suosiosta järjestöt ovat tottuneet tehostamaan työtään. Kilpailukyky-yhteiskunta vahvistaa tätä linjaa mutta edellyttää järjestöiltä entistä parempaa osaamista. Järjestöjen edustamat aatteet ja arvot eivät olennaisesti muutu kilpailukyky-yhteiskunnassa, mutta toimintatapoja muutetaan jonkin verran. Näin hypoteesi 2 voidaan hyväksyä.

Kolmas näkökulma: yritykset hyötyvät kilpailukyky-yhteiskunnan painotuksista kehitysyhteistyössä

Taloudelliset tavoitteet ovat määritelleet suomalaisten yritysten tavoitteita myös kehitysyhteistyössä. Yritykset ovat osallistuneet kehitysyhteistyöhön jo varhain, koska niiden erityisosaamista on tarvittu ja sitä on myös tarjottu kehitysmaille. Yrityksiä on houkutelut taloudellinen hyöty, Suomesta tehtävät välinehankinnat, vientituki, mahdollisuus lähettää työntekijöitä sekä työstä saatava osaaminen kansainvälisessä toiminnassa. Kilpailu ei ole uutta yritysten maailmassa, mutta sen asettaminen etusijalle myös kehitysyhteistyössä on voinut parantaa yritysten asemaa kehitysyhteistyön toteuttajina. Yrityksille kilpailu ja kilpailukyky ovat tutumpia kuin julkiselle vallalle ja kansalaisjärjestöille, jotka ovat joutuneet opettelemaan kilpailukysymyksiä usein varsin vähäisin voimavaroin.

Kun kehitysyhteistyö nähdään kokonaisvaltaisena kehityspoliittisena toimintana, jolla on myös kansainväliseen turvallisuuteen liittyviä tavoitteita, joutuvat myös yritykset laajentamaan näkökulmaansa puhdasta liiketoimintaa kauemmas. Sisällölliset laatuvaatimukset ja yleisen kehityspoliittikan ymmärtäminen edellyttävät yrityksiltä eettisyyttä, yhteiskuntavastuuta sekä ympäristökysymysten ja muiden kansainvälisten kysymysten entistä huolellisempaa huomioon ottamista. (Artto 2005; UM 2007b.)

Yritykset vahvistavat kehitysyhteistyötään, jos ja kun siinä tarvitaan suomalaista osaamista esimerkiksi Kehityspoliittisessa ohjelmassa 2007 mainituilla menestysalueilla, joita ovat energia-, ympäristö-, vesi- ja informaatioteknologia. Jos kehitysyhteistyö suuntautuu entistä voimakkaammin näille

alueille, kasvanee suomalaisen yritysmaailman tuki kehitysyhteistyölle. Tämä voi johtaa kehitysyhteistyön yleisen hyväksyttävyyden kasvuun. Hypoteesi 3 voidaan hyväksyä.

Neljäs näkökulma: kansalaiset kannattavat kehitysyhteistyötä ja haluavat auttaa muukalaista myös kilpailukyky-yhteiskunnassa.

Asennoituminen kehitysyhteistyöhön on Suomessa säilynyt myönteisenä läpi vuosikymmenien. Suomi on altruistinen maa, jossa yhteisölliset ja kollektiiviset arvot ovat jossakin määrin muita maita voimakkaampia. Sen vuoksi ei ole yllättävää, että valtaosa suomalaisista kannattaa kehitysyhteistyötä ja on valmis lisäämään sitä. Kyse ei ole vain passiivisesta kannatuksesta, sillä kansalaiset osallistuvat aktiivisesti järjestöjen toimintaan ja keräyksiin, ottavat kantaa kehitysyhteistyöhön ja kertovat, miten, missä, kuinka paljon ja keiden kanssa kehitysyhteistyötä tulisi tehdä. (Leskinen 2003.)

Altruismitutkimuksessa muukalaisen ja varsinkin kehitysmaiden ihmisten auttamista pidetään vaativana altruismina. Muukalainen on vieras, tuntematon ja etäällä. Altruismi on todennäköisempää, kun autettava on lähellä ja tunnemme hänet; etäisyys vähentää altruismin todennäköisyyttä. Tutkimuksessaan Anne Birgitta Pessi ja Juho Saari (2008) viittaavat de Waalin auttamisen pyramidiin sekä keskusteluun moraalisuuden piiristä, jossa turvataan ensin lähimpänä olevien terveys ja eloonjääminen. Tästä seuraa, että solidaarisuuden piiri on laajempi vauraammassa yhteiskunnassa, joille kaukaisten kehitysmaiden ihmisten auttaminen on vaurauden vuoksi helpompaa. Voidaan kuitenkin osoittaa, että huolimatta etäisyyden aiheuttamasta moraalisuuden piirin heikkenemisestä altruismi ei suinkaan kaikissa tapauksissa rajaudu vain lähipiiriin. (Pessi & Saari 2008, 113–116.)

Neljäs näkökulma käsittelee ensisijaisesti muukalaisen, kaukana olevan ja meille tuntemattoman ihmisen auttamista. Pessin ja Saaren (2008, 67–69) altruismin luokittelussa muukalaisen auttaminen sijoittuu ns. neljänteen luokkaan eli pyyteettömän altruismin luokkaan. Pyyteetön altruisti ei itse hyödy auttamisesta, koska hän elää eri maailmassa kuin autettava. Kehitysmaiden ihmisten auttaminen kuuluu siis pyyteettömän auttamisen luokkaan.

Kehitysyhteistyöasenteita tutkittaessa ei ole useimmiten asetettu kysymyksiä siten, että niistä voitaisiin nähdä selvästi kilpailuyhteiskunnan vai-

kutukset vastaajien käsityksiin. Taloudellisen elämän piiristä myös muille aloille etenevä kilpailuyhteiskunnan ja kilpailukyky-yhteiskunnan eetos on kuitenkin vaikuttanut myös auttamisen ja samalla kehitysyhteistyön arvioimiseen (ks. Saari, tämä kokoelma, luku 2). Kehitysyhteistyön piirissä ovat pitkään vaikuttaneet monet tehostamis- ja vaikuttavuushaasteet, jotka ovat peräisin kilpailuyhteiskunnan kilpailua ja tehokkuutta korostavista malleista. Näiden mallien voi olettaa vaikuttaneen ihmisten käsityksiin varsinkin viimeaikaisissa tutkimuksissa ja tiedusteluissa. Kilpailuyhteiskunnan voi arvioida vaikuttaneen kansalaisten käsityksiin myös siten, että kehitysyhteistyötä halutaan tehostaa esimerkiksi suomalaista yritystoimintaa ja osaamista tukemalla. Vaikutus voisi olla myös päinvastainen: kehitysyhteistyö nähdään tarpeettomaksi ja tehottomaksi toiminnaksi globaalien kehityksen ongelmien ratkaisemisessa.

Anne Birgitta Pessin (2008) auttamistutkimuksessa todettiin, että yli puolet suomalaisista uskoo halukkuuden tukea lähipiirin ulkopuolisia ihmisiä laskevan tulevaisuudessa. Kolmannes vastaajista uskoo, että myös halukkuus tukea omaa lähipiiriä on laskusuunnassa. Nuoret poikkeavat muista, sillä varsinkin 15–24-vuotiaat ovat valmiita auttamaan ventovieraita ihmisiä, myös kehitysmaiden kansalaisia. Lähes kaksi kolmannelta niistä, jotka aikovat jatkaa auttamista tulevaisuudessa, on valmis auttamaan myös kehitysmaiden ihmisiä, nuorista jopa 80 prosenttia. Samoilla linjoilla ovat erityisesti naiset ja korkeammin koulutetut. Apua annetaan yhtä lailla Suomen köyhille kuin kehitysmaiden ihmisille. Puolet suomalaisista ja 70 % iäkkäämmistä kokee auttamisen motiivikseen lähimmäisenrakkauden. Tutkimustulokset viittaavat siihen, että kehitysyhteistyömyönteisyys säilyy tulevaisuudessakin ja että kehitysyhteistyö kuuluu luontevana osana suomalaiseen altruistisuuteen.

Omassa tutkimuksessani selvitin suomalaisten arvoja ja kehitysyhteistyöasenteita vuonna 2000 kootun kyselyaineiston perusteella. Keskeinen tulos oli, että arvot vaikuttavat asenteisiin ja toimintaan: mitä altruistisempia ja yhteisöllisempiä arvot ovat, sitä myönteisemmin asennoidutaan myös kehitysyhteistyöhön ja sitä runsaammin sitä tuetaan. Vastaavasti kävi ilmi, että mitä yksilöllisempiä menestymiseen ja varakkuuteen liittyviä tavoitteita ihmiset kannattavat, sitä vähemmän heillä on alttiutta auttaa kehitysmaita. (Leskinen 2003.)

Myönteinen suhtautuminen kehitysapuun liittyy yleiseen auttamishaluun. Kun on halua auttaa kotimaassa, voi myös auttaa kehitysmaissa. Us-

konnollisuus ja yleinen humanistisuus tukevat kehitysapumyönteisyyttä. Molemmat ovat hyvin pysyväisluonteisia arvoja, joten ne lupaavat hyvää jatkoa myös kehitysyhteistyölle. Suomalaisten arvoja tutkinut Martti Puhoniemi (2002, 27–37) on vuosien 1991–2001 arvomuutoksia koskevan tutkimuksen perusteella sitä mieltä, etteivät suomalaisten arvot ole kulttuuriin juurtuneiden välittämisen ja toisista huolehtimisen arvojen osalta juurikaan muuttuneet.

Pertti Suhosen (1988, 183–185; 2007, johon viittaus SELK 2008, 20–21) mukaan suomalaiset arvot ovat viime vuosina muuttuneet yksilöllisten arvojen suuntaan. Minäkeskeiset arvot ovat kasvattaneet vuodesta 1984 vuoteen 2006 suosiotaan 44 prosentista 76 prosenttiin. Globaalien arvojen, kuten rauhan, nälän poistamisen ja luonnon säilymisen arvojen, kannatus on vähentynyt 40 prosentista 14 prosenttiin.

Teija Mikkolan (2003) mukaan modernin arvomaailman yksilöllisyys on erityisesti itsenäistä valintojen tekemistä. Näistä valinnoista muodostuu yksilöllinen arvomaailma, joka ei välttämättä ole minäkeskeinen, koska siihen voivat valikoitua myös yhteisölliset arvot. Olennaista on, että arvomaailma perustuu omaan ajatteluun. Suomalaisten uskonnollinen kanta syntyy nykyisin mieluummin oman valinnan perusteella kuin ulkoapäin määritellen. Omilla ehdoillaan toimivat yksilöllisesti ohjautuvat suomalaiset ovat valinnoissaan entistä varmempia ja itsenäisempiä. Näin myös kehitysyhteistyön kannatuksen nousun voi ajatella perustuvan itsenäisten suomalaisten yhteisöllisyyteen, joka syntyy yksilöiden arvovalinnoista ja yhteiseen hyvään johdattavasta arvojen hyväksymisestä omalla kohdalla. (Mikkola 2003, 51–53, 303–305; ks. myös SELK 2008, 23.)

Arvojen yksilöllistyminen voi tukea altruistisuutta ja siten myös myönteistä suhtautumista kehitysyhteistyöhön. Tämän ajatuksen ovat esittäneet Wuthnow (1991, 286–287), jonka mukaan individualismi oikeastaan auttaa altruistisuutta ja huolenpitoa toisista, sekä Anne Birgitta Yeung, joka puhuu mieluummin altruistisesta individualismista kuin individualistisesta altruismista (Pessi & Saari 2008, 48, jossa viittaukset Yeung 2004). Kun kehitysavun kannatus on Suomessa säilynyt vahvana, voidaan olettaa, että kannatusta ylläpitävät syyt ovat edelleen voimassa. Syyt voivat olla arvoissa, jotka ovat säilyneet altruistisina. Syy voi olla myös siinä, että muukalaisen auttaminen koetaan legitimiiksi toiminnaksi, koska myös muukalainen voidaan lukea kunniallisten autettavien piiriin. Tämä tekee mahdolliseksi

rajojen ylittämisen ja solidaarisuuden myös kaukaisempien ihmisten kanssa. Auttamisen legitimoivat avuntarpeen tunnistaminen ja hädän ymmärtäminen yhteisen ihmisyyden loukkaamiseksi.

Vuoden 2008 selvityksen mukaan suomalaiset toivovat kehitysyhteistyömäärärahojen kasvattamista, koska kehitysmaiden köyhyyden ja nälän voittaminen on heille tärkeää. Tämä voidaan perustella myös yksilöllisemmästä arvomaailmasta lähtien, koska kehitysyhteistyössä toimitaan myös yksilöinä, ei vain kollektiiveina ja kollektiivisia arvoja edistäen. Jokainen voi toimia yksilötasolla, maksaa veroja, osallistua kehitysmaissa auttavien järjestöjen keräyksiin tai ostaa kehitysmaiden tuottajia oikeudenmukaisemmin kohtelevan reilun kaupan tuotteita. Tämä näkyy taulukosta 4.3 siten, että kansalaisjärjestöjen saama UM:n tuki kasvoi vuosina 2002–2006 lähes kaksinkertaiseksi ja vuosina 2007–2008 viidellä miljoonalla eurolla. Samalla oli myös järjestöjen omavastuuosuuden pitänyt kasvaa vastaavasti: ensimmäisellä jaksolla se oli pääosassa hankkeita 15 prosenttia ja viimeisessä vaiheessa 20 %. Vuonna 2008 73 % suomalaisista kertoo antaneensa rahaa hyväntekeväisyyteen erityisesti sotaveteraaneille, lapsille ja kansainvälisiin kriiseihin (Pessi 2008). Tämä vastaa vuoden 2000 kyselyn tulosta, jolloin 69 % vastaajista ilmoitti lahjoittaneensa rahaa ulkomaisiin keräyksiin; 23 % vastaajista ilmoitti kasvattaneensa ja 13 % vähentäneensä lahjoituksiaan kuluneiden kymmenen vuoden aikana (Leskinen 2003, 99–102).

Kehitysyhteistyön kannatuksen muutoksia voidaan tarkastella arvojen ja asenteiden sekä avuntarpeen näkökulmista. Kun arvot ovat altruistisia, ne ovat altruistisia myös kehitysyhteistyössä: mitä myönteisemmin suhtaudutaan toisten ihmisten auttamiseen yleensä, sitä myönteisempiä ollaan myös kehitysyhteistyölle (Leskinen 2003). Kehitysmaiden auttaminen on haastavaa, koska autettava ja hänen avuntarvettaan ja kunniallisuuttaan avunsaajana ei tunneta. Kun autetaan kaukaista ihmistä, muukalaista, avun antaminen ei palkitse auttajaa samalla tavoin kuin esimerkiksi lähellä olevien tai lähisukulaisten auttaminen. Toisaalta globaali muutos on pienentänyt meidän ja muukalaisten välisiä eroja, sosiaaliset verkostot ovat vahvempia ja ulottuvat kauemmas. Kun sosiaalinen ja spatiaalinen etäisyys vähentää auttamista (Pessi & Saari 2008, 57, 113–114), niin voidaan olettaa, että globaali lähentyminen ja kosmopoliittinen maailmanyhteisö lisäävät auttamista; lähentyminen lisää luottamusta, jota kehitysyhteistyössä tarvitaan. Kyse on vastavuoroisuudesta: kehitysyhteistyö lisää luottamusta ja lähentää ih-

misiä toisiinsa. Tämä tekee auttamisen mahdolliseksi myös silloin, kun autettava on muukalainen ja kaukana meistä. Kehitysyhteistyössä läheisyyttä on rakennettu yli kansallisten ryhmärajojen jo vuosikymmenien ajan, joten tarvittavaa läheisyyttä ja luottamusta muukalaisen auttamiselle on ennistä enemmän.

Arvojen yksilöllistyminen Suomessa ei ole asettanut kehitysyhteistyön tukemista kyseenalaiseksi. Suomen arvomaailmaa on kuvattu myös niin, että 1960-luvulla vallitsivat kollektiiviset arvot, 1980-luvulla minäkeskeiset arvot ja 1990-luvulla ylikollektiiviset arvot (Suhonen 1988, 183–185). Kun kehitysavun kasvu – ja lyhytaikainen pudotus 1990-luvun alussa laman vaikutuksesta – ja yleinen kehitysapumyönteisyys toteutuvat samaan aikaan, voidaan päätellä, että kehitysapu ja sen edustama altruistisuus ei ole välttämättä sidoksissa arvojen minäkeskeisyyden ja kollektiivisuuden peruslinjauksiin. Voi olla niinkin, että kehitysapua tukeva altruistisuus perustuu yksilöllisiin arvopainotuksiin, jolloin kollektiivisten arvojen heikkeneminen ei suoraan vaikuta sen kannatukseen.

Suomalaisten kehitysapuasenteet 2000–2008

UM on tutkinut suomalaisten kehitysyhteistyöasenteita säännöllisesti 1990-luvulla sekä vuosina 2000–2003 ja 2005–2007. Tutkimukset ovat olleet ns. Omnibus-tutkimuksia, joissa kehitysyhteistyötä on käsitelty osana muita kysymyksiä. Uusin eli vuoden 2008 (Taloustutkimus 2008a) tutkimus toteutettiin touko-kesäkuussa, ja siihen osallistui 978 henkilöä. Tutkimuksen tuloksia voidaan verrata aiempiin, sen verran samanlaisia ne ovat.

Vuoden 2008 tutkimuksen mukaan suomalaiset pitivät kehitysyhteistyötä tärkeänä asiana, 86 % vähintään melko tärkeänä. Syyksi sanottiin oikeudenmukaisuuden tarve ja rikkaiden velvollisuus auttaa köyhiä kehitysmaita. Kohdealueiksi nimettiin luonnonkatastrofeista kärsivät maat ja Afriikka. Erityisesti kannatettiin terveydenhuollon, opetuksen ja vesihuollon sekä ihmisoikeuksien ja tasa-arvon edistämistä. YK:n vuosituhattavoitteista oli kuullut vain viidesosa vastaajista. Tavoitteiden esittämisen jälkeen vastaajat nostivat tärkeimmiksi äärimmäisen köyhyyden ja nälän poistamisen sekä perusopetuksen ja aidsin ja malarian vastaisen taistelun. Lähes 90 % katsoi, että kehitysyhteistyö lisää kansainvälistä turvallisuutta, 38 % oli jopa täysin samaa mieltä väitteen kanssa.

Suomalaisilla on riittävästi tietoa kehitysyhteistyöstä ja kehitysmaista (72 % vastaajista). Silti tietoa tarvittaisiin määrärahojen käytöstä (52 %), kehitysmaiden ihmisten elämästä (27 %) sekä siitä, miten globalisaatio vaikuttaa kehitysmaihiin (23 %). Ilmastonmuutoksen takia kehitysmaita pitäisi tukea uusiutuvien energiavarojen käytössä (52 %); on myös autettava Intian ja Kiinan kaltaisia maita ja toisaalta kaikkein köyhimpiä maita ja toimitettava ympäristöystävällistä teknologiaa.

Tärkeimpinä kehitysyhteistyön muotoina pidettiin monenkeskistä yhteistyötä, humanitaarista apua sekä EU:n kautta tehtävää kehitysyhteistyötä. Valtion kehitysyhteistyötä toteutetaan näiden lisäksi kahdenvälisessä yhteistyössä ja yhteistyössä kansalaisjärjestöjen kanssa. Kahdenvälisessä yhteistyössä on pyritty keskittämään apua aikaisempaa harvempiin maihin avun tehokkuuden lisäämiseksi. Nykyisin tuetaan kahdeksaa pääyhteistyömaata, joiden ongelmina ovat köyhyys ja erilaiset konfliktit ja kriisit. Monenkeskisessä toiminnassa tuetaan ja uudistetaan erityisesti YK:n ja sen erityisjärjestöjen työtä, jotka kehittävät ja toteuttavat muun muassa kansainvälistä ruokaturvaa ja huolehtivat keskeisistä globaaleista terveyshankkeista. Humanitaarista apua annetaan aseellisten konfliktien ja katastrofien uhreille, usein YK:n järjestöjen tai muiden kansainvälisten ja suomalaisten kansalaisjärjestöjen kautta. YK:n ja EU:n toimintaa Suomi tukee jäsenyytensä perusteella. Mielipidekyselyssä kolmasosa vastaajista katsoi edelleen, että kaupan ja kehitysyhteistyön tavoitteiden pitää olla sopusoinnussa, neljäsosan mielestä kauppapolitiikan pitää tukea kehitysmaatuontia. Luotettavaa tietoa kehitysyhteistyöstä antavat vastaajien mukaan viranomaiset (81 % tätä mieltä), kansalaisjärjestöt (80 %) ja tiedotusvälineet (71 %). Tärkeimmät tiedon lähteet ovat televisio, sanomalehdet ja radio; internetin merkitys on kasvamassa.

Vuoden 2008 selvityksestä ilmenee, että suomalaiset eivät tiedä kovin hyvin, kuinka paljon euroja käytetään julkiseen kehitysapuun. Oikean tiedon osasi nimetä 19 % vastaajista; 16 % ei osannut. Neljäsosa vastaajista katsoi, että 0,7 % bruttokansantulosta on sopiva kehitysavun määrä. Kaksi kolmasosaa katsoi, että Suomen tulisi lisätä kehitysyhteistyömäärärahoja tulevaisuudessa. Mielipidekyselyn ongelmakohtana voi pitää sitä, ettei kehitysyhteistyön kannatusta verrattu muihin sosiaalisiin tarpeisiin.

Vuoden 2000 kehitysyhteistyökyselyssä toisaalta voitiin nähdä, että myönteinen asennoituminen ja aktiivinen osallistuminen kehitysyhteis-

työhön yhdistyivät myönteiseen asennoitumiseen ja aktiiviseen osallistumiseen myös kotimaisessa auttamisessa. Tässä mielipidekyselyssä kehitysyhteistyön suosiota vahvistaa kuitenkin vastaajien näkemys siitä, mistä rahat kehitysyhteistyöhön tulisi ottaa. Vastaajat kannattivat seuraavia vaihtoehtoja: leikkaamalla muita valtion menoja, kehittämällä erillinen vero lentomatkustajille tai järjestämällä kansalaiskeräyksiä ja antamalla muita lahjoituksia. (Leskinen 2003.)

Valtion menojen leikkaaminen viittaa muihin tärkeisiin julkisen vallan tehtäviin, kuten sosiaaliseen sektoriin. Lentoveron ehdottaminen soveltuu globaaliin toimintaan, joten se kertoo myös myönteisestä suhtautumisesta nimienomaan kehitysyhteistyöhön. Sellaista toivomusta tuskin esitettäisiin kotimaisen sosiaalisen toiminnan rahoittamiseen. Eri tarkoituksiin järjestetyt kansalaiskeräykset kilpailevat luonnollisesti keskenään, mutta niiden kannatus kehitysyhteistyön rahoittamisvalikossa osoittaa selvää myönteistä kantaa kehitysyhteistyön puolesta kilpailutilanteessa.

Suomen kehitysyhteistyötä pidetään tehokkaana ja tuloksellisena. UM:n mielipidetiedustelujen vertailukohtana ei tässä kysymyksessä ole niinkään muiden maiden harjoittama kehitysyhteistyö, vaan kysymyksellä selvitetään käsityksiä kehitysyhteistyön toimivuudesta toisaalta suomalaisessa hallinnossa ja sosiaalisen toiminnan kentässä sekä toisaalta kehitysmaiden tilanteesta. Tähän liittyvät kehitysyhteistyön haasteet, joista vaikeimpina vastaajat pitivät avun perille toimittamista, avun tarvitsijoiden tavoittamista ja kehitysmaissa vallitsevaa korruptiota. Puolet vastaajista katsoi, että kehitysapu vaikuttaa ja tuottaa tulosta ihmisten ja yhteiskuntien elämässä mutta että tämä ei yksin riitä. Apu koetaan usein vain hädän lievittämiseksi, ja siksi vajaa neljännes vastaajista toivoi pysyvää kehitystä edistävää kehitysyhteistyötä. Vähän yli viidennes katsoi, että kehitysyhteistyöllä on ratkaiseva merkitys kehitysmaiden nostamisessa pois köyhyydestä. Mielipidetiedustelussa ei tarkistettu vastaajien käsityksiä siitä, mitä he köyhyydellä ymmärtävät. Toisaalta kehitysmaat ymmärretään yleisesti köyhiksi maiksi, joissa nälkä, puute ja sairaudet ovat jatkuva ongelma. Edellisten kysymysten viittaukset hädän lievittämiseen ja toisaalta toiveet pysyvän kehityksen aikaansaamisesta osoittavat, että vastaajat ymmärtävät varsin hyvin, mistä kehitysyhteistyössä kysymys.

Vuoden 2008 tulokset olivat samansuuntaiset kuin vuosina 2005–2007, vaikka eräitä mielenkiintoisia poikkeamiakin oli. Kehitysyhteistyön aloista

kolme tärkeintä eli terveys, opetus ja vesihuolto ovat samassa järjestyksessä mutta hieman laskevin lukuina. Vuonna 2008 uutena mukaan tullutta kriisinhallintaa ja rauhan rakentamista pitää tärkeänä kehitysyhteistyön alana 24 % vastaajista.

Tietoisuus YK:n vuosituhtavoitteista oli kasvanut, vaikka se oli edelleen vaatimatonta. Suomalaiset eivät osaa nimetä kahdeksasta vuosituhtavoitteesta muita kuin köyhyys- (25 % osaa) ja peruskoulutustavoitteen (12 %). Autettuna valtaosa vastaajista katsoi köyhyyden ja nälän poistamisen tärkeimmäksi vuosituhtavoitteeksi (80–81 % vastaajista), sitten tulivat peruskoulutus, taistelu aidsia, malariaa ja muita tauteja vastaan, ympäristö, tasa-arvo, lapsikuolleisuuden vähentäminen, odottavien äitien tuki sekä globaalin kumppanuuden kehittäminen. Vuodesta 2003 oli muita enemmän laskenut tautien vastaisen taistelun kannatus. Kehitysyhteistyön merkitys kansainvälisen turvallisuuden rakentajana nähtiin hieman vähäisemmäksi kuin aiemmin. Käsitys siitä, että Suomessa on riittävästi tietoa kehitysmaista, on vahvistunut vuoteen 2002 verrattuna. Kehitysmaista ja ympäristökysymyksistä halutaan tietoa aikaisempaa vähemmän, EU:n kehityspolitiikasta aikaisempaa enemmän.

Suomalaisten enemmistö piti viranomaisten, kansalaisjärjestöjen ja tiedotusvälineiden antamaa tietoa luotettavana; vuodesta 2002 vuoteen 2008 luottamus oli kasvanut kaikkien kohdalla. Eniten luotettiin vuonna 2008 viranomaisten antamaan tietoon, jota 20 % piti erittäin luotettavana, sitten kansalaisjärjestöihin (17 %) ja kolmanneksi tiedotusvälineiden antamaan tietoon (15 %). Tiedon välineitä olivat tv, lehdet, radio, internet, opinnot, kansalaisjärjestöt ja oma tuttavapiiri. Kolmen ensimmäisen merkitys oli kasvanut vuodesta 2005. Kansalaisjärjestöjen merkityksestä kysyttiin ensimmäistä kertaa vuonna 2008: 9 % katsoi saaneensa tietoa sitä kautta.

Kehitysyhteistyön kasvattamista tulevaisuudessa toivottiin vuoteen 2005 verrattuna enemmän: vuonna 2005 kasvua toivoi 36 % ja vuonna 2008 61 % vastaajista, noin kolmasosa ei halua kasvattaa apua. Vuonna 2005 oli poikkeuksellisen paljon niitä (27 %), jotka eivät osanneet sanoa mielipidettään (2008 8 %). Keskimäärin neljännes vastaajista katsoi vuosina 2002–2008, että sopiva kehitysavun määrä on 0,7 % bruttokansantulosta. Kehitysapua halutaan kasvattaa, mutta maltillisesti.

Lähes puolet suomalaisista on sitä mieltä, että kehitysavun kasvun rahoitus pitäisi hoitaa leikkaamalla muita menoja; neljännes voisi lisätä valtion

menoja. Muita menoja ei esitelty, joten suoraa vertailua vastaajilta ei pyydetty. Kansalaiskeräyksillä ja uusilla rahoituslähteillä toimisi 41 ja 43 % vastaajista. Haasteita ovat avun tavoittavuus (44 % vastaajista), korruptio (36 %), kriisit ja konfliktit (19 %), väärä menettely, riittämättömyys, heikko hallinto kehitysmaissa, maailmankaupan rakenteet ja se, ettei kehitysavulla saavuteta kestäviä tuloksia.

Yksityishenkilöinä voi toimia monin tavoin, mutta tärkeimmäksi katsotaan vuosina 2005–2008 lahjoitukset (lähes puolet vastaajista), verot ja raha sitä kautta kehitysapuun (lähes puolet), Reilun kaupan tuotteiden ostaminen, järjestöjen toimintaan osallistuminen ja kummilasten tukeminen. Vaikuttamista poliitikkoihin kehitysavun lisäämiseksi kannatti reilu kymmenesosa vastaajista. Omiin vaikutusmahdollisuuksiin uskottiin selvästi enemmän kuin vuonna 2005, jolloin 17 % ei uskonut mahdollisuuksiinsa: vuonna 2008 kaikki uskoivat. Valtaosa uskoi, että kehitysyhteistyöllä on vaikutusta; vain 2 % ei uskonut vaikutuksiin, ja haitallisena sitä ei pitänyt kukaan.

Ulkoasiainministeriön vertailuryhmään (Taloustutkimus 2008b) valittiin neljä kohderyhmää, jotka edustivat UM:n sidosryhmiä: poliittiset päättäjät, valtionhallinnon virkamiehet, tiedotusvälineiden edustajat sekä talouselämän päättäjät (n=128). Tavoitteena oli verrata kansalaisten käsityksiä päättäjien ja johtavien vastuunkantajien näkemyksiin. Vertailuryhmän ja kansalaisten käsitykset olivat varsin yhdensuuntaisia, mutta pieniä eroja oli. Sopivimmaksi summaksi puolet vastaajista arvioi 0,7 % bruttokansantulostta, selvästi enemmän kuin kansalaisryhmässä. Kehitysavun kasvattamista toivoi 81 % eli suurempi osuus kuin kansalaistutkimuksessa. Alueista nostettiin esille Afrikka ja haasteista erityisesti korruptio. Lisääntyvä tuki tuli rahoittaa erityisesti uusilla rahoituskeinoilla, kuten lentoverolla (54 %), kansalaiskeräyksiä pidettiin vähemmän tärkeinä (15 %). Yksityishenkilönä paras tapa auttaa on maksaa veronsa sekä antaa lahjoituksia kehitysmaita auttaville järjestöille.

Kepan tutkimuksessa vuodelta 2006 selvitettiin käsityksiä Suomen osallistumisesta muiden teollistuneiden maiden kanssa meitä köyhempien maiden hyvinvoinnista huolehtimiseen. Tutkimuksen mukaan vastaajista 76 % (n=300) suhtautui positiivisesti kehitysyhteistyöhön, noin neljänneksen mielestä kehitysyhteistyöllä on saatu aikaan parannuksia köyhien maiden ihmisten elinoloissa, neljännes piti kansalaisjärjestöjä tehokkaina hy-

vinvoinnin lisääjinä kehitysmaissa ja viidennes halusi ehdottomasti nostaa kehitysavun YK:n suosittamaan 0,7 %:n tasoon. (Kepa 2006.)

Suomen Lähetysseura teetti syksyllä 2008 mielipidetutkimuksen lähetystyöstä ja järjestön toiminnasta yhteistyössä Taloustutkimuksen kanssa (Tuominen 2008). Tulokset olivat oletettua myönteisimpiä lähetystyölle, kun havaittiin muun muassa, että 15–79-vuotiaista suomalaisista lähes kaikilla on ajatuksia ja mielikuvia lähetystyöstä, keskimäärin mieleen tulee kaksi asiaa. Lähes puolet vastaajista ymmärtää lähetystyön auttamisena, kolmasosa ajattelee, että kyse on kirkosta, uskonnosta tai kristinuskosta, seuraava neljännes vastaajista katsoo, että lähetystyö liittyy kehitysmaihin, Afrikkaan ja Ambomaahan. Viidesosa vastaajista mainitsee uskonnon levittämisen, käännättämisen tai kastamisen. Joka kuudes muistaa koulutuksen, terveydenhoidon ja kaivojen rakentamisen sekä kylien kehittämisen. Joka kymmenes ajattelee, että kyse on lähetystyöntekijöiden lähettämisestä. Lisäksi mainittiin hyväntekeväisyys, rahan kerääminen, tärkeä asia, positiivisuus sekä joitakin negatiivisia ja ristiriitaisia ajatuksia.

Alle 45-vuotiaille lähetystyö on ensisijaisesti auttamista, 34–44-vuotiaille kehitysmaatoimintaa ja kansainvälisyyttä, 45–59-vuotiaille kastamista ja uskonnon levittämistä. Kuudelle kymmenestä lähetystyön herättämät ajatukset ovat pääosin myönteisiä, vain muutamalle prosentille mielikuvat ovat kielteisiä, kolmannekselle syntyy ristiriitaisia ajatuksia, sekä positiivisia että negatiivisia. Nuorten ajatukset eivät poikkea muiden ajatuksista. Kielteisimmät ajatukset ovat kirkkoon tai uskontoihin kuulumattomilla, mutta heistäkin vain joka kahdeksannen mielikuva lähetystyöstä on negatiivinen.

Suomalaisista 74–80 % on samaa mieltä seuraavien väittämien kanssa:

- Lähetystyö on tarpeellista toimintaa kehitysmaissa, ja lähetystyössä toteutetaan kehitysyhteistyötä.
- Lähetystyön lähtökohtana on lähimmäisenrakkaus, ja se edistää sekä henkistä että aineellista hyvinvointia.
- Kannatan seurakuntien tekemää lähetystyötä.

Yli 60 % suomalaisista katsoo lähetystyön edistävän tasa-arvoa kaikkialla. Puolet on sitä mieltä, että lähetystyö on käännytystoimintaa. Lähes puolet tukee toimintaa rahalahjoituksilla, mutta kolmannes ei tue. Mieluiten tu-

kevat naiset, 60-vuotiaat, eläkeläiset, yksineläjät sekä evankelisluterilaiseen tai muuhun kristilliseen kirkkoon kuuluvat. (Tuominen 2008.)

Kehitysyhteistyön palvelukeskuksessa selvitettiin heinä-elokuussa 2008 yritysten globaalia yhteiskuntavastuuta sekä yhteistyömahdollisuuksia kehitysyhteistyöjärjestöjen kanssa (Kepa 2008). Tutkimukseen osallistui 100 eri toimialan edustajaa. Puolet vastaajista ei ollut kuullut aiemmin Kepasta. Globaalia yhteiskuntavastuuta ei tunnettu kovin hyvin, mutta toisaalta sen osa-alueita osattiin nimetä samoin kuin kehitysyhteistyötä ja globaalia vastuuta hoitavia organisaatioita. Toisaalta yritykset panostavat globaaliin yhteiskuntavastuuseen, muun muassa ympäristö- ja energiansäästöön (97 % vastaajista), eettisiin hankintoihin sekä jonkin verran myös rahalliseen tukemiseen tai kummilapsitoimintaan. Syyksi tukea globaalia yhteiskuntavastuuta vastaajat esittävät muun muassa asian yhteneväisyyden yrityksen arvojen kanssa ja myönteisen vaikutuksen imagoon sekä kannattavuuden ja kilpailukyvyn tavoitteen. Esteitä ovat osaamisen, tiedon ja keinojen vähäisyys sekä kehitysyhteistyöhön liittyvät epäselvyydet ja negatiivinen julkisuus.

Yhteiskuntavastuu ei myöskään aina ole yrityksen arvojen mukaista toimintaa. Osa-alueista tärkeimmiksi nimettiin ympäristön suojeleminen, kestävä kehitys ja ihmisoikeudet, joita hieman vähemmän saivat kannatusta oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo. Yritykset tulevat tutkimuksen mukaan kasvattamaan panostustaan globaaliin yhteiskuntavastuuseen (72 % vastaajista oli tätä mieltä). Noin joka kymmenes yritys oli kiinnostunut yhteistyöstä Kepan ja muiden kehitysyhteistyötä edistävien järjestöjen kanssa, ja tulevaisuudessa kiinnostuneita voi olla yli kolmannes; puolet ei ole kiinnostunut yhteistyöstä. Yhteistyön edellytyksenä on yhteinen arvopohja ja muun muassa järjestön poliittinen ja uskonnollinen riippumattomuus. (Kepa 2008.)

Muukalaisuus kilpailukyky-yhteiskunnassa

Globalisaation yhdeksi vaikutukseksi on katsottu globaalin kosmopoliittisen tilan syntyminen. Tässä uudessa moraalisen vastuun tilassa kaikista maailman kansalaisista tulee entistä enemmän ”meikäläisiä”. Kehitysyhteistyön kannatuksen esteenä on pidetty etäisyyttä kehitysmaiden ihmisiin ja elämään. Etäisyyden vuoksi rikkaiden ja köyhien maiden kansojen ja ih-

misten välille ei synny sellaista rajoja ylittävää empatiaa, läheisyyttä ja kohdalonyhteyttä, jossa altruistisuus, muukalaisen auttaminen, olisi mahdollista.

Muutamien vuosikymmenien takaisissa tutkimuksissa puhuttiin globaalista kansalaisuudesta, jota ei ole saatu vielä toimimaan hyvin. Silti esimerkiksi suuret nälkäkatastrofit ovat kyenneet vetoamaan ihmisiin niin, että he ovat ryhtyneet auttamaan sellaisiakin kaukana asuvia ihmisiä, joita he eivät ole koskaan tavanneet. Etäisyydestä huolimatta heidän kanssaan on syntynyt inhimillinen kosketus. Kun päästään pintaa syvemmälle ja ihmiset tulevat – vaikkakin usein vain hengessä ja hetkeksi – toisilleen läheisiksi, lähimmäisiksi, syntyy myös halu auttaa. Tämä vastaa englantilaisen sosiologi Zygmunt Baumanin (1989, 182–188) ajatusta siitä, että läheisyys on väistämättä vastuullisuutta toisesta ja oikeastaan vastuullisuuden uusi nimi. Mitä etäisempiä ja kasvottomampia kehitysmaiden ihmiset ja heidän elämäntilanteensa ovat meille, sitä vaikeampi meidän on tunkea inhimillistä yhteyttä heidän kanssaan. Bauman muistuttaa, että ihmisten välille voidaan rakentaa tietoisesti läheisyyttä mutta myös etäisyyttä. Kehitysyhteistyön kannalta tämä merkitsee erityistä haastetta yhtä hyvin julkiselle kuin kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan sekä yritysten kehitysyhteistyölle. Läheisyyttä tarvitaan, koska altruistitutkimuksen mukaan läheisiä autetaan mieluummin. Kehitysyhteistyön toimijoiden haasteellisena tehtävänä on tässä tilanteessa luoda yhteyksiä ja rikkoa raja-aitoja, synnyttää läheisyyttä, joka ulottuu lähipiiriä kauemmaksi.

Jorgen Lissnerin (1977) mukaan kehitysapuun voidaan saada tukea kahdella tavalla: merten takaa toimivassa mallissa ihmiset virittyvät auttamaan, kun heille kerrotaan hädästä ja kun se herättää heidän myötätuntonsa. Toinen tapa saada ihmiset liikkeelle on vahvistaa omassa lähipiirissä opittua toimintaa, jossa on yritetty ratkaista lähialueen ongelmia. Oppiminen johtaa vastuun laajenemiseen lähipiirin ulkopuolelle kansainväliseen toimintaan ja kehitysmaihin saakka. Ihmiset eivät hyväksy mitä tahansa ideoita, koska he haluavat kriittisinä ja osaavina ihmisinä noudattaa arvojaan ja näkyjään ja ymmärrystään omilla ehdoillaan. Lopulta ihmiset tukevat sellaista järjestöä, jolla on sama ideologinen leima kuin heillä itsellään on. (Lissner 1977, 76–83, 128–144.)

Kehitysapumyönteisyyttä tukee Suomessa vahva altruistinen arvomaailma ja avun vahvat perinteet. Aina perinteet eivät toimi: muutokset ja uudet

haasteet koettelevat osaamista esimerkiksi kriisitilanteissa. Kehitysavusta kansalaiset ovat yksimielisiä: sitä on lisättävä entisestään. Muukalaisen auttaminen on vaikeaa, mutta se on suomalaisen uudistuvan ja alttiiksi asetuvan altruistisuuden olennainen osa. Altruistisuus on sekä myönteisiä ajatuksia että konkreettista toimintaa ja tekoja.

Kehitysyhteistyön toimijat joutuvat jatkuvasti ja erityisen paljon perustelemaan rooliaan ja toimintaansa globaalien vastuun ja solidaarisuuden puolestajina. Toimijat ovat aatteiltaan ja arvoiltaan alttiita, mutta teknisessä osaamisessa yritys- ja konsulttimaailmaa lukuun ottamatta vielä oppilaita. Usein kuilu suomalaisen kehitysyhteistyötoimijan ja etelän yhteistyökumppanin välillä on hallinnollisessa osaamisessa vielä syvempi. Perustelujen tarve on entistä suurempi suoritustehokkuutta, työn tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta korostavassa kilpailukyky-yhteiskunnassa. Julkisen vallan, kansalaisyhteiskunnan ja yritysten on perusteltava työtään veronmaksajille, kannattajilleen sekä asiakkailleen. Perustelut on esitettävä myös etelän yhteistyökumppaneille ja kansainvälisille yhteistyöjärjestöille.

Viimeisimpien kehityspoliittisten ohjelmien mukaan kehitysyhteistyössä tulee korostaa kilpailukyky-yhteiskunnan yleiseen eetokseen liittyen erityisesti taloudellista toimintaa, suomalaista osaamista sekä suoritustehokkuutta. Sitä varten on kehitetty suunnittelua, seuranta ja evaluointia edistäviä toimintamalleja. Kansalaisten kannalta avun perillemeno ja luottamus siihen, ettei raha joudu vääriin käsiin, on ollut pysyvä huolenaihe. Se sopii kilpailukyky-yhteiskunnan arvoihin hyvin.

Miksi Suomen kehitysavun kasvu kohti YK:n suosittamaa 0,7 prosenttia on ollut niin hidasta? Nykyaikaisessa auttamisessa ratkaisevaa on, millaisessa kontekstissa toimitaan, sillä kontekstiin liittyvien tekijöiden katsotaan selittävän auttamista paremmin kuin arvojen ja asenteiden (Saari & Pessi, tämä kokoelma). Suomen kehitysapu kasvoi hitaasti 1960- ja 1970-luvuilla, nopeasti 1980-luvulla, romahti 1990-luvun alussa sekä aloitti hitaan kasvun lamavuosien jälkeen. Suomalaiset ovat koko ajan olleet globaalien auttamisen puolella. Kansalaisyhteiskunta on turhaan toivonut nopeampaa toimintaa kehitysavun lisäämisessä. Kontekstilla voidaan tässä tapauksessa tarkoittaa viranomaisten ja päättäjien toimintaa. Sitä leimasi niukan kasvun vuosina taloudellinen ja hallinnollinen realismi, epäilykset avun tehokkuudesta, tiedot epäonnistumisista, ja ennen kaikkea epäily siitä, ettei Suomen oma etu toteudu harjoitetussa kehitysyhteistyössä. Konteks-

tiin kuuluu myös, että hallitusten kehitysyhteistyöohjelmiin liitettiin usein klausuuli, jonka mukaan luvatut kehitysaputavoitteet pidetään, jos Suomen yleinen taloudellinen kehitys sen sallii.

Suomalaisten kehitysyhteistyömäärärahojen selvästi hitaampi kasvu kilpailuyhteiskuntaan siirryttäessä samalla kun suomalaisten arvot ja asenteet ovat pysyneet kutakuinkin myönteisinä kehitysyhteistyölle, osoittanee, että auttamisen lopullisen kohtalon ratkaisee pikemmin konteksti kuin arvot ja asenteet. Jos halutaan edetä nopeammin, on vaikutettava kaikkein keskeisiin vaikuttajiin ja päättäjiin tai odotettava erityisen voimakasta yleistä talouskasvua ja hyvinvoinnin lisäystä. Voidaan myös olettaa, ettei kehitysyhteistyömäärärahoja silloinkaan voida ratkaisevasti lisätä, elleivät arvot ja asenteet ole samanaikaisesti myönteisiä. Vain myönteiset arvot ja asenteet varmistavat aktiivisen osallistumisen kehityskaatoiminnassa.

Maailman talouskriisin vaikutuksia tulevaan kehityspolitiikkaan ja ihmisten arvoihin on mahdotonta vielä arvioida. Auttaminen on onneksi ankkuroitu yhtäältä arvoihin ja toisaalta sosiaalisiin verkostoihin, joissa ihmiset toteuttavat sosiaalisuuttaan, saavat palautetta, iloa ja tarkoitusta elämäänsä sekä ystäviä. Aivan pienet taloudelliset murheet eivät luultavasti murra tätä asetelmaa. Altruistisuuden perusta kestää, koska se ei ole sidoksissa vain ja ainoastaan kollektiivisiin arvoihin. Toisaalta myös tuo linkki on vahva.

Kehitysyhteistyöllä on suomalaisuudessa vankka taustansa. Työ lähti liikkeelle kirkon ja lähetysjärjestöjen ja kansalaisjärjestöjen toiminnasta jo yli sata vuotta sitten. Kehitysyhteistyö on kansalaisten omaa toimintaa, jota he haluavat tukea monin tavoin. Konkreettinen kosketus kehitysmaiden elämään ja meno pintaa syvemmälle ruohonjuuritasolle on merkinnyt muukalaisuuden kohtaamista ja rajojen purkamista. Kansalaiset ja heidän järjestönsä osaavat asiansa, ne kuuntelevat yhteistyökumppaneita ja niihin luotetaan. On intoa. Lähimmäisyyden aatteet ja arvot pitävät huolen siitä, että kehitysmaiden auttamisen altruistinen peruslinja pitää.

Kirjallisuus

- Arto, Juhani 2005. Kohti kumppanuutta. Kuinka Suomi oppi tekemään kehitysyhteistyötä 1965–2005. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Bauman, Zygmunt 1989. *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.
- Kepa 2006. Tutkimus käsityksistä Suomen osallistumisesta köyhempien maiden auttamiseen. Kehitysyhteistyön palvelukeskus. Helsinki: Dagmar.
- Kepa 2008. Yritysten globaalien yhteiskuntavastuun tutkimus. Kehitysyhteistyön palvelukeskus. Helsinki: Innolink Research.
- Leskinen, Tapio 2003. Globaalien auttajien arvot ja moraalit. Tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoiseen kehitysyhteistyöhön. Helsinki: Kirkkopalvelut.
- Leskinen, Tapio 2008. Kirkon kansainvälinen vastuu. Lähetystyö ja kirkollinen avustustyö – yhdessä vai erikseen? Teoksessa Liisa Hovila-Helminen (toim.): *Uskoa teoiksi 150 vuotta. Suomen Lähetysseura 1859–2009*. Helsinki: Suomen Lähetysseura, 158–171.
- Lissner, Jørgen 1977. *The Politics of Altruism. A Study of the Political Behaviour of Voluntary Development Agencies*. Geneva: Lutheran World Federation, Department of Studies.
- Metropoliitta Ambrosius; Tikkanen, Henriikki & Kietäväinen, Timo 2009. *Henkinen johtajuus*. Helsinki: Kirjapaja.
- Mikkola, Teija 2003. Muuttuvat arvot ja uusi keskiluokka. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 241. Helsinki. Saatavissa <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosio/vk/mikkola/muuttuva.pdf>.
- Ojanen, Markku 2009. Haastattelu Kouvolan Sanomissa 16.5.2009.
- Pessi, Anne Birgitta 2008. Suomalaiset auttajina. RAY:n juhluvuoden kansalaiskyselyn tuloksia (Osa1). Helsinki: Raha-automaattiyhdistys.
- Pessi, Anne Birgitta & Saari, Juho 2008. Hyvä tahto – Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Puohiniemi, Martti 2002. Arvot, asenteet ja ajankuva. Opaskirja suomalaisen arkielämän tulkintaan. Vantaa: Limor kustannus.
- SELK 2008. Monikasvoinen kirkko – Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Starck, Auli 2008. Kepan työntekijä. Helsinki. Sähköpostiviesti 15.12.2008. Vastaanottaja Tapio Leskinen. Tuloste tekijän hallussa.
- Suhonen, Pertti 1988. Suomalaisien arvot ja politiikka. Porvoo: WSOY.
- Taloustutkimus 2008a. Kehitysyhteistyö 2008. Taloustutkimus Oy. Tuomo Turja / Pauliina Aho. Kesäkuu 2008. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Taloustutkimus 2008b. Sidosryhmätutkimus 2008. Taloustutkimus Oy. Tuomo Turja / Pauliina Aho. Kesäkuu 2008. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Tuominen, Merja 2008. Asenteet lähetystyötä kohtaan ja Suomen Lähetysseuran nimi. Suomen Lähetysseura. Omnibus syys 2.2008. Helsinki: Taloustutkimus Oy.
- UM [Ulkoasiainministeriö] 2004. Kehityspoliittinen ohjelma. Valtionneuvoston periaatepäätös 2004. Saatavissa <http://formin.finland.fi>.
- UM [Ulkoasiainministeriö] 2006. Kansalaisjärjestölinjaus 2006. Valtionneuvoston periaatepäätös. Saatavissa <http://formin.finland.fi>.

- UM [Ulkoasiainministeriö] 2007a. Humanitaarisen avun linjaus. Valtionneuvoston periaatepäätös. Saatavissa <http://formin.finland.fi>.
- UM [Ulkoasiainministeriö] 2007b. Kehityspoliittinen ohjelma 2007. Kohti oikeudenmukaista ja kestävää ihmiskuntapolitiikkaa. Valtionneuvoston periaatepäätös. Saatavissa <http://formin.finland.fi>.
- UM [Ulkoasiainministeriö] 2008. Kehitysyhteistyön määrärahat vuosina 1988–2007 sekä arvio vuosille 2008–2012. Varsinainen kehitysyhteistyö. Saatavissa <http://formin.finland.fi>.
- Väyrynen, Paavo 2009. Keskustelupuheenvuoro Kehityspoliittisen toimikunnan arviointitilaisuudessa 12.5.2009.
- Wuthnow, Robert 1991. *Acts of Compassion. Caring for Others and Helping Ourselves*. Princeton: Princeton University Press.
- Yeung, Anne Birgitta 2004. *Individually Together. Volunteering in Late Modernity: Social Work in the Finnish Church*. Helsinki: The Finnish Federation for Social Welfare and Health.

Antti Ainamo, Ilari Lindy & Erkki Sutinen

5 ALTRUISMI JA TALOUDELLINEN ITSEKKYYS KEHITYSYHTEISTYÖSSÄ

Suomalainen yhteiskunta on muuttunut varsin suljetusta rakenteesta erääksi maailman avoimimmista maista. Samalla Suomi on alkanut aikaisempaa aktiivisemmin ottaa vastuuta myös globaaleista kysymyksistä. Konkreettisimmillaan vastuunkanto näkyy suomalaisten harjoittamassa kehitysyhteistyössä. Tällä tarkoitetaan kaikkia niitä julkisen sektorin toimenpiteitä, jotka ohjaavat avustusvirtoja (rahat, pääoma, tavarat, palvelut, tiedot ja taidot) kehitysmaille tai kehitysapua antaville monenkeskisille laitoksille, järjestöille tai yksiköille (Suomen kehitysyhteistyön perustilastot 2000, 67).

Mielenkiintoinen kysymys on, mitkä itsekkäät ja altruistiset tekijät ovat motivoineet suomalaista kehitysyhteistyötä 1960-luvulta näihin päiviin; miten ja miksi altruismi ja taloudellinen itsekkyyks ovat näkyneet osina suomalaista julkista kehitysyhteistyötä? Historiallisen ja uusinstitutionaalisen taloustieteen periaattein toteutettu analyysimme (North 1990; Nelson 2005) perustuu tilastoihin Suomen julkisen kehitysyhteistyön määrärahojen jakautumisesta. Olemme etsineet merkkejä altruismin ja taloudellisen itsekkyyden välisistä jännitteistä ja tavoista käsitellä näitä jännitteitä. Pyrimme osoittamaan, että Suomen julkisen kehitysyhteistyön toteutus on vuosikymmenten varrella heijastanut kulloisiakin muuttuvia mielipiteitä ja yhteiskunnallisia tilanteita. Kehitysyhteistyön muotoiluun, suunnitteluun ja toteuttamiseen on osallistunut sellaisia toimijoita kuin julkinen valta, kansainväliset organisaatiot, yritykset, konsultit, kansalaisjärjestöt, kirkko ja oppilaitokset. Näiden toimijoiden yhtäältä osittain erilaiset käsitykset altruismista ja taloudellisesta itsekkyydestä sekä toisaalta muuttuvat valta-

suhteet ovat vuosikymmenten varrella määrittäneet, miten ja miksi taloudellinen itsekkyyks tai altruismi ovat kulloinkin kytkeytyneet toisiinsa.

Pelin säännöt ja julkisen kehitysavun kentällä tapahtuva kamppailu

Uusinstitutionaalisen taloustieteen mukaan yhteisö ja yhteisössä vaikuttavat ryhmät tavoittelevat itselleen parempaa elämää lähtökohtanaan jonkinlaiset ”instituutiot” tai näiden puute. Instituutiot määritellään tässä yhteydessä erilaisten sosiaalisten rakenteiden (järjestöt, yritykset jne.) järjestelmänä, joiden toimintaa ohjaavat viralliset tai epäviralliset ”pelisäännöt”. Varsinaisten pelisääntöjen lisäksi järjestelmän olennaisia osia ovat yhteisymmärrys, kannustimet ja rangaistukset, jotka kukin omalla tavallaan varmistavat, että sääntöjä noudatetaan (North 1990, 2005.)

Vaaleilla tai muulla tavoin valtaan päässeillä toimijoilla on paras mahdollisuus muuttaa pelisääntöjä. Virallisia sääntöjä on helpompi muuttaa kuin epävirallisia sääntöjä. Toisaalta virallisia sääntöjä ei ole koskaan kuin paperilla. Vallitsevat valtasuhteet eivät käytännössä koskaan käänny nopeasti ja tehokkaasti muutoksiksi sääntöjärjestelmässä. Viralliset säännöt rakentuvat epävirallisten sääntöjen ja sääntöjen noudattamisen muodostamille perinteille. Ratkaisevassa asemassa pelisääntöjen toimivuuden kannalta ovat arvot, asenteet ja käytännöt, jotka muuttuvat vain hitaasti ja ovat suurelta osin epävirallisia pelisääntöjä. Tässä mielessä uusinstitutionaalinen taloustiede muistuttaa sosiologian tutkijoille yleistä käsitystä, että sosiaaliset suhteet ovat viime kädessä olennaisempia kuin yksilön tai muun toimijan mielihalut tai kyvyt.

Toisaalta kuten kaikilla muillakin taloustieteillä myös uusinstitutionaalisella taloustieteellä on taipumus olettaa, että niin mitä tahansa toimijaryhmää kuin yksittäistä toimijaakin ohjaa taloudellinen itsekkyyks. Taloudellinen itsekkyyks määritellään yleisesti asenteeksi pyrkiä tilanteeseen, jossa henkilökohtaiset hyödyt ylittävät henkilökohtaiset kustannukset. Uusinstitutionaalisisessa taloustieteessä altruismi on siksi harvoin mainittu käsite.

Yleisen määritelmän mukaan altruismi on lähimmäisen auttamista huolimatta henkilökohtaisista uhrauksista ja näyttäytyy näin taloudellisen itsekkyyden vastakohtana. Edellä kuvattujen määrittelyjen pohjalta on helppo ymmärtää, miksi taloudellinen itsekkyyks ja altruismi ovat kautta historian olleet kaksi toistensa kanssa kamppailevaa voimaa (Nowak & Sigismund 2000; Hardin 1995, 45).

Uusinstitutionaalinen taloustiede selittää Amerikan Yhdysvaltojen taloudellista nousua 1800- ja 1900-luvuilla maalle tuolloin ominaisella ylivoimaisella sääntöjärjestelmällä, joka suosi yhtäältä kokeilua ja toisaalta kykyä nopeaan kurssin korjaamiseen silloin, kun kokeilu ei onnistunut (North 1990; Nelson 2005). North yleistää, että vallitsevat olosuhteet ja vallassa olevat arvot voivat vaihdella historian saatossa minkä tahansa maan tapauksessa. Olosuhteet ja arvot johtavat sosiaalisiin ja julkisiin valintoihin, joiden polkuriippuvuutta on myöhemmin vaikea peruuttaa. Tämä johtaa menestymiseen yhdenlaisessa ja epäonnistumiseen toisenlaisessa toiminnassa. Ulkoisten olosuhteiden kehitys suosii yhdenlaista suuntautumista ja sakottaa toisenlaista. (North 2005.)

Martinussenin (1997) mukaan länsimaille oli toisen maailmansodan jälkeisen leimallista modernisaatiousko, jonka mukaan köyhiä maita pitäisi auttaa niiden talousjärjestelmän kehittämisessä siten, että myös ne ennen pitkää muuttuisivat länsimaiden kaltaisiksi. Usko kääntyi tutkimuksiksi, jotka omalta osaltaan ovat lisänneet käsitystä taloudellisen kehityksen ja kansallisen itsekkyuden autuaiksi tekevästä voimista. Modernisaatiouskon osittaisena vastakohtana 1950-luvulla syntyi riippuvuusajattelu, joka pohjautui kriittiseen teoriaan ja korosti yhteiskuntarakenteiden osien ja myöhemmin rikkaan pohjoisen ja köyhän etelän eriarvoisuutta. Riippuvuusajattelu haastoi modernisaation yhtenä ainoana parhaana valtioiden välisen yhteistyön paradigmana. (Martinussen 1997, 85.) Tämän riippuvuusokoulukunnan sisällä vahvistui 1990-luvun loppuun mennessä käsitys, että ”inhimillinen kehitys” ja ”monikulttuurisuus” olisivat avaimia käynnistettäessä ja pidettäessä yllä taloudellista ja sosiaalista kehitystä länsimaiden ulkopuolella. Tuon näkemyksen edustajat suosittelivat, että yhteiskuntarakenteen rooli häivytetään taustalle ja sen sijaan etualalle tuodaan empowerment eli yksilön, kansalaisten ja sitä kautta koko kansalaisyhteisön ”valtaistaminen” (Martinussen 1997; Sen 1999; Nederveen Pieterse 2000; Koria 2009).

Uusinstitutionalistien mukaan inhimillisen kehityksen korostaminen ja kansallisten yhteiskuntarakenteiden häivyttäminen eivät ole muuttaneet tosiseikkaa, että järjestelmät muuttuvat vain hitaasti. Paikalliset, toistensa kanssa ristiriitaiset yhteiskunnalliset järjestelmät ovat monissa tapauksissa joutuneet ristiriitoihin ja hankauksiin, kun globalisaatio on lisännyt niiden vuorovaikutusta. (Djelic & Quack 2003.) Ristiriitujen ja hankauksien käsittely ja välttäminen nousevat etualalle riippumatta siitä, tarkoitetaanko onnistumisella tai menestymisellä altruismin toteutumista vai itsekkyyttä (Hardin 1995, 45).

Uusinstitutionaaliseen taloustieteeseen sovellettuna monikulttuurisuus ja inhimillinen kehitys tarkoittavat, että minkä tahansa säännön valvonta on perusteltua erottaa ainakin käsitteellisesti itse säännöstä. Globaalissa taloudessa muutokset tapahtuvat usein äkillisesti, samaan aikaan kuin yhteiskunnat voivat muuttua vain hitaasti. Säännön ja sen valvonnan erottaminen toisistaan edistää sekä taloudellis-yhteiskunnallisen järjestelmän läpinäkyvyyttä että yhteiskunnassa piileviä kykyjä kehittää toimintaansa parhaiten sopivia tapoja valvoa sääntöjä. Polkuriippuvuus ja valtaistaminen yhdessä merkitsevät tällöin, että yhteiskunnassa voidaan yhtäältä luottaa jonkinlaiseen pysyvyyteen eli tiettyihin perussääntöihin tai -arvoihin mutta toisaalta kurssia voidaan korjata nopeasti onnistumisen todennäköisyyden kasvattamiseksi. (North 1990; 2005.)

Taloudellista menestymistä, yhteiskunnallisesti kestävästä kehitystä ja tietynä ajanhetkenä vallitsevaa yhteiskunnallista harmoniaa voidaan näistä näkökulmista pitää ”ekosysteeminä”, jossa erilaiset dynaamiset järjestelmät ja niiden muodostumat verkottuvat ja toimivat monimuotoisin tavoin toistensa kanssa silläkin uhalla, että toiminta ja sen kehitys eivät ole kestävällä pohjalla (Nachira 2002). Tällainen verkostonäkemyksellinen liittyy tutkimuksiin, joiden mukaan tiedon ja kommunikaation jäsentäminen sekä tuotannon organisointi ovat olennaisia, kun jännitteinen järjestelmä halutaan pitää tasapainossa. Hyvin toimivassa yhteiskuntajärjestelmässä toimijat voivat tunnistaa toistensa osana laajempaa kokonaisuutta ja ennakoita tekojensa mahdollisia vaikutuksia tässä laajemmassa ympäristössä (Eriksson 2004). Vuorovaikutus luo tilaisuuksia parannuksiin ja kehitysmaiden ja kehittyvien talouksien saattamiseen osiksi uutta toimintamallia, jossa kehitys on kestävällä pohjalla (Metcalf & Ramlogan 2008; van Waarden & Casper 2005). Dynaamisena järjestelmänä sekä kehitysmaahan että jälkiteollisen maan yhteiskunta voi sopeutua globaalin talousympäristön muutoksiin ja avata uusia markkinoita toimijoilleen (Carlsson ym. 2002). Julkiseen kehitysyhteistyöhön liittyvien politiikkalohkojen – kuten tutkimuksen ja sen rahoituksen – ohella julkista kehitysyhteistyötä tulee siten ohjata vuorovaikutukseen ja kohtaamisiin muiden yhteiskunnan ja talouden sektoreiden kanssa.

Kun talous- ja yhteiskuntajärjestelmä hahmotetaan tällä tapaa monesta näkökulmasta, vaikuttaisi siltä, että myöskään Suomen julkista kehitysyhteistyötä ei pidä nähdä ainoastaan ohjausvaatimusten näkökulmasta. Pitkän aikavälin kehityskaarilla ja yhteyksillä muihin yhteiskunnan järjestel-

miin – kuten innovaatiopolitiikkaan – on merkitystä, ja niitä on syytä tutkia (Ahola & Rautiainen 2009; Lemola 2004). Tarkastelemme tässä kirjan luvussa tätä tutkimusideaa.

Suomen julkisen kehitysyhteistyön toteutuksen painopistealueet ovat vaihdelleet vuosikymmenestä toiseen. Panostusten suhteellinen vaihtelu yhtäältä kohdemaiden tuotannollisen ja taloudellisen perusrakenteen ja toisaalta sosiaalisen kehityksen välillä on lisännyt erilaisten edunsaajaryhmien menestymismahdollisuuksia Suomessa ja kohdemaissa. Vastaavasti se on ainakin joissakin tapauksissa vähentänyt tällaisia mahdollisuuksia. Yhtäältä talouden perusrakenteen kehittäminen on edellyttänyt yksityisen sektorin ja yritysten osallistumista ja näiden taloudellisten intressien huomioimista. Toisaalta kasvavat panostukset sosiaaliseen kehitykseen ovat edellyttäneet muiden edunsaajaryhmien, kuten esimerkiksi kansalaisjärjestöjen, intressien huomioimista. Viime aikojen avaukset kehitysmaiden tietoyhteiskuntakehityksen tukemisessa ovat luoneet yhteyden Suomen kansainvälistyvään innovaatiopolitiikkaan. Tieto- ja osaamisyhteiskunnan toteutuksen nähdään edellyttävän laajapohjaisia kumppanuuksia, joissa yksityisen sektorin taloudelliset intressit kohtaavat sosiaalisen kehityksen tavoitteet. Mikä selittää tällaista sosiaalisen kehityksen ja taloudellisten intressien rinnakkaisloa?

Suomalaisen kehitysyhteistyön alkujuuret

Suomalainen kehitysyhteistyö sai alkunsa jo 1860-luvulla. Suomen Lähetysseura aloitti tuolloin lähetystyön tekemisen nykyisen Namibian alueella ja loi samalla toiminnallaan ensimmäiset yhteydet Suomen ja kehitysmaiden välille (Leskinen 2003). Vähitellen lähetystyö monipuolistui ja tehostui. Se alkoi sisältää myös aineellisen puutteen ja hädän torjuntaan liittyviä muotoja. Kehitysmaiden asukkaita ei nähty pelkästään lähetystyön kohteina vaan myös materiaalista apua tarvitsevinä lähimmäisinä. (Kehitysyhteistyökomitean mietintö 1978.) Kirkko rahoitti lähetystyötään kirkollisveroilla, kolehdeilla ja yksityisten henkilöiden lahjoituksilla sekä vuodesta 1975 lähtien myös valtion varoilla (tämä osa luetaan julkiseen kehitysyhteistyöhön). Kirkon ulkomaanapu oli siis tuolloin puhtaasti epävirallista, ei-julkista kehitysyhteistyötä: kansainvälisten määritelmien mukaan kirkollisveroilla tai almuilla rahoitettua työtä ei lasketa osaksi julkista kehitysyhteistyötä.

Julkisen eli kansainvälisten konventioiden mukaisesti tilastoidun, valtiolähtöisen kehitysyhteistyön juuret johtavat Suomessa 1950-luvulle. Suomi liittyi vuonna 1955 Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) jäseneksi. Liittymällä globaalia yhteisvastuuta edistävän järjestön jäseneksi Suomi sitoutui myös edistämään altruismia. Suomen julkisen kehitysyhteistyön ensimmäiset panostukset kohdistuivat siis monenkeskiseen yhteistyöhön, jossa apu kanavoitui YK:n eri kehitysohjelmien tukemisen kautta. Kansainvälinen järjestö määritteli avun kohteet varsinaisissa avunsaajamaissa.

Jo vuonna 1963 Valtioneuvoston asettama kansainvälisen kehitysavun komitea kirjasi mietinnössään altruismiin vivahtavia periaatteita, joita Suomen julkista kehitysyhteistyötä ohjaava politiikka edelleenkin pääpiirteissään noudattaa. Myös toteutuksen hallinto uudistui, ja tuolloinen Kehitysavun hallinto keskitettiin 1965 Ulkoasiainministeriön kansainvälisen kehitysavun toimistoon, joka perustettiin ministeriön poliittisen osaston yhteyteen. YK:n merkitystä korostettiin, mutta myös Pohjoismainen yhteistyö oli merkittävä vertaisryhmä, sillä muiden Pohjoismaiden kehitysapujärjestelyt olivat tuolloin jo varsin pitkällä Suomeen verrattuna. Monenkeskisen yhteistyön lisäksi 1960-luvulla alettiin korostaa myös omien kahdenvälisten kehitysohjelmien luomista, jonka ensimmäisen avaus oli vuonna 1957 allekirjoitettu Suomen ja Intian metsäalan stipendiaattivaihtosopimus. (Kehitysyhteistyökomitean mietintö 1978.)

Kehitysavun muodot sisälsivät alkuvaiheessa yhteistyötä Suomen perinteisillä vahvuusalueilla, kuten metsähallinnossa, osuustoiminnan kehityksessä ja rakennusalalla. Monenkeskisen yhteistyön järjestöjen kautta kanavoitu suomalainen rahoitus palautui osin toimeksiantoina suomalaisille asiantuntijoille ja konsulteille. Suomalaisen Pöyry-konsernin nousua globaaliksi toimijaksi valitsemillaan teollisuusaloilla 1960- ja 1970-luvulla voidaankin selittää osin osallistumisella kehitysyhteistyön toteutukseen. Geopoliittinen ja taloudellinen tilanne eli Suomen puolueeton ulkopolitiikka ja yli maailman taloudellisten yhteenliittymien ulottuva vientitoiminta mahdollistivat kehitysavun sekä myös suomalaisen metsä-, ympäristö- ja energiateollisuuden ja näihin liittyvän konsultoinnin voimakkaan kansainvälistymisen ja kasvun. (Ainamo 2005.)

Suomen julkinen kehitysyhteistyö yhtäältä ja Kirkon ulkomaanavun (KUA) sekä lähetysjärjestöjen työ toisaalta kytkeytyivät toisiinsa jo kehitysyhteistyön alkutaipaleella. Kirkon ulkomaanapu ja lähetysjärjestöt olivat

myöhemminä vuosikymmeninä voimakkaasti kasvavan kansalaisjärjestökentän edelläkävijöitä, joiden hankkeisiin oli mahdollista kanavoida myös julkiseen kehitysyhteistyöhön tarkoitettuja määrärahoja. Aikakauden painopisteenä säilyi kuitenkin vielä tuotannon ja talouden perusrakenteiden kehittäminen siten, että avunsaajille kanavoitiin talouskehityksen vahvistamiseen tähtääviä konsulttipalveluita ja teollisuustuotteita.

Toisaalta Suomen julkista kehitysyhteistyötä hallinnoivassa Ulkoasiainministeriössä kirjattiin kahdenvälisen kehitysyhteistyön toteuttamiseksi periaatteita, jotka eivät olleet kaukana kirkon arvomaailmasta. Ulkoasiainministeriön silloinen kehitysaputoimisto esiintyy aikakauden dokumenteissa tasapainottavana voimana yhtäältä taloudellisen kehityksen ja siihen liittyvän teknologisen asiantuntemuksen sekä toisaalta sosiaalisen kehityksen välissä. Ulkomministeriön neuvoa-antavaksi elimeksi vuonna 1966 perustettu Kehitysapuasiain neuvottelukunta totesi mietinnössään, että julkisessa kehitysavussa on tärkeitä nostaa sosiaalinen kehitys kehitysavun painopisteenä taloudellisen kehityksen rinnalle (Komiteamietintö 1969). Edellisen nostamisesta jälkimmäisen ohitse ei kuitenkaan vielä ollut puhetta. Ajatus kirkon tavoin toimivasta altruistisesta kehitysavusta alkoi nostaa päätään julkisessa kehitysyhteistyössä vasta 1970-luvulla.

Yhteisvastuun ja kansainvälisen solidaarisuuden aikakausi: 1970-luku

Suomen Valtioneuvosto otti 1970-luvun alussa ensimmäistä kertaa kehitysavun osaksi virallista poliittisten instrumenttinsa arsenaalia. Tavoitteeksi asetettiin kehitysavun volyymin nostaminen ja myös sen asteittain tapahtuva luonteen muutos. Kehitysapua ryhdyttiin kutsumaan ”kehitysyhteistyöksi”, ja Ulkoasiainministeriön kehitysaputoimisto nimettiin uudelleen vuonna 1972 Ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosastoksi. Osana muutoksia Suomi siirtyi myös vuonna 1975 kahdenvälisessä avukseen ”maaohjelmointiin”, jossa kahdenvälinen apu kohdistettiin valittuihin keskeisiin avunsaajamaihin (Tansania, Sambia, Nigeria, Chile ja Vietnam). (Kehitysyhteistyökomitean mietintö 1978.)

Muutosten taustalla oli osin maailmanlaajuinen poliittinen prosessi, joka johti vuonna 1974 YK:n yleisistunnossa hyväksytyyn julistukseen ja toimintasuunnitelmaan uudesta kansainvälisestä talousjärjestyksestä (New International Economic Order, NIEO). NIEO oli yhtäältä poliittinen julis-

tus. Toisaalta se oli käytännönläheinen toimintaohjelma globaalien kaupan ja talouden poliittisesta ohjaamisesta hallitusten välisillä päätöksillä (Pietilä 2000, 28; Pietilä 1979).

YK:ssä kehitetyn NIEO-ideologian lisäksi olennaista oli muutos suomalaisten keskimääräisessä vaurautasossa. Suomalaisten elintaso oli teollisen ja kaupallisen menestyksen myötä ensimmäistä kertaa noussut lähes muiden länsimaiden tasolle 1970-luvun alkuun mennessä. Yhteiskunnalliset arvot muuttuivat, kun suomalaisilla oli ensi kertaa varaa nähdä ihmisarvot ja kansainvälinen yhteisvastuu keskeisinä osana Suomen ulkopoliittikaa. Taulukko 5.1 kuvaa Suomen kehitysyhteistyömäärärahojen kehitystä 1952–2009. Suomalaisille alkoi 1970-luvulla muodostua kansainvälisen ja kansallisen ideologisen yhteisvaikutuksen myötä ensi kertaa julkishallinnollinen vastuu kehityksistä (Kehitysyhteistyökomitean mietintö 1978).

TAULUKKO 5.1. Suomen julkisen kehitysyhteistyön vuosikymmenet

	1950-60-luku	1970-luku	1980-luku	1990-luku	2000-luku
Kansalaisjärjestöt, mukaan lukien Kirkko	Ei asemaa (lähetystyötä ei tilastoida julkisena kehitysapuna/-yhteistyönä)	Marginaalinen, kehittyvä toiminnallistaja	Merkitykseltään nouseva toiminnallistaja	Keskeinen toiminnallistaja	Keskeinen toiminnallistaja
Yritykset	Marginaalinen ”toiminnallistaja”	Keskeinen toiminnallistaja	Keskeinen toiminnallistaja	Merkitykseltään laskeva toiminnallistaja	Marginaalinen toiminnallistaja, mutta poliittisessa retorikassa nouseva
Julkinen valta	Tuotannollis-taloudellinen ”kehitysapu”, jossa kaikki marginaalista	Tuotannollis-taloudellinen ”kehitys”	Tuotannollis-taloudellinen ja ”sosiaalinen kehitys”	Sosiaalinen kehitys keskiöön, tuotannollis-taloudellinen kehitys marginaaliin	Sosiaalinen ja tuotannollis-taloudellinen kehitys-molemmat keskiössä

TAULUKKO 5.2. Kehitysyhteistyömäärärahojen ja maksatusten kehitys Suomessa 1961-2008. Lähde: Ulkoasiainministeriö

Vuosi	Määrärahat/ Euroa	Maksatukset käypä hinta / Euroa	BKTL milj. Euroa	Määrärahat/ BKTL, (%)
1961	0,5	1,0	3 044	0,02
1964	0,8	1,4	3 968	0,02
1968	4,1	3,3	5 920	0,07
1971	12,3	9,4	8 279	0,15
1974	26,7	24,1	14 809	0,18
1978	45,3	37,9	23 479	0,19
1980	71,5	69,4	31 642	0,23
1984	188,1	179,7	50 020	0,38
1988	430,7	427,6	74 594	0,58
1990	615,4	544,0	87 112	0,71
1994	312,9	254,8	84 444	0,37
1998	373,9	356,3	114 409	0,33
2000	421,2	402,4	131 352	0,32
2004	545,6	547,2	153 425	0,36
2008	830,4	789,7	184 879	0,45

Kehitysyhteistyössä altruistisesti toimivat tahot olivat Suomessa usein idealisteja. Suomalaisissa yrityksissä ei vielääkään löytynyt puhtaasti humanitaarisia motiiveja tai merkkejä kansallisesta altruismista (Karjalainen 2007; ks. myös Swantz 2003, 31). Taloudellinen korvaus kelpasi suomalaisille yrityksille kehitysyhteistyön ylevien julistusten ohella. Pöyryn Bat Bong -projekti tarkentaa tietoa sen osalta, miten suomalaiset yritykset vihdoin lähtivät kehitysyhteistyöhön ”ruotsalaisen kollegansa jäljille” (Swantz 2003, 31). Ruotsin kehitysyhteistyötä koordinoivalla SIDA:lla (Swedish International Development Agency) oli ollut 1960-luvun alusta lähtien julkista kehitysyhteistyötä Vietnamin Bat Bongissa, jossa koulutus ja terveys olivat olleet tärkeitä sektoreita. SIDA:n satamanrakennusprojekti Vietnamin Bat Bongissa ei ottanut onnistuakseen. SIDA:ssa arvostettiin suomalaisyritysten pragmaattista otetta, ja se palkkasikin Pöyry-konsernin rationalisoimaan tavan, jolla Bat Bong -hanke oli organisoitu. (Ainamo 2005.)

Painopiste 1970-luvulla Suomen julkisessa kehitysyhteistyössä oli edelleen monen- ja kahdenvälisen konsulttipalveluiden rahoituksessa ja materiaalityökaluissa. Suomalaishankkeet kohdistuivat suomalaisen teollisuuden perinteisille osaamisalueille: metsäteollisuuteen ja yhdyskuntasuunnit-

teluun. ”Teknisellä avulla” eli tietojen, taitojen ja erilaisen asiantuntemuksen viennillä oli merkittävä osa Suomen kehitysyhteistyössä. Tavaraviennin täydensivät konsulttipalvelut, joiden nähtiin olevan luonteeltaan yhteistyöhakuisia, ja niiden tulosten nähtiin vahvistavan kehitysmaiden taloutta ja teknologista pohjaa. Tällainen apu ilmeni erilaisten asiantuntijoiden rekrytoimisena kehitysyhteistyötehtäviin sekä stipendiaatti- ja kurssitoimintana. (Kehitysyhteistyökomitean mietintö 1978.)

Kriittiset ja vasemmistolaiset aatteet olivat suosittuja ympäri maailmaa 1970-luvulla, myös Suomessa. Kehitysyhteistyön poliittisena lähtökohtana korostettiin yhä enenevässä määrin yhteisvastuuta eli solidaarisuutta maailman kaikkia ihmisiä kohtaan. Päämääräksi muodostui kansainvälisen työnjaon kehittyminen, minkä oli määrä kasvattaa kehitysmaiden omaa teollista osaamista ja infrastruktuuria valituilla toimialoilla. ”Kysymystä [kehitysmaakaupan lisäämisestä] ei saa nähdä pelkäämisenä vienninedistämisenä vaikka juuri viennin kasvattamiseksi onkin paljon tehtävissä, vaan myös [kehitysmaiden] yleistä sopeutumista kansainvälisen talouden rakennemuutokseen”. (Kehitysyhteistyökomitean mietintö, 1978, 110.) Oli siis selvää, että altruismin retoriikka tuli entistä merkittävämmäksi Suomen julkisessa kehitysyhteistyössä. Eettisestä näkökulmasta katsottuna pidettiin vuosikymmenen loppuun mennessä kestävämmänä, että maailman väestön valtaosa eli tilanteessa, jossa ihmisten perustarpeiden tyydyttäminen oli mahdotonta (Kehitysyhteistyökomitean mietintö 1978, 55). Taustalla oli ikaikainen ihanne kaikkien ihmisten tasa-arvoisuudesta, joka Suomessa perinteisesti lähtee lähimmäisenrakkautta korostavasta kristillisestä ajattelusta. Julkinen valta alkoi siis jo 1970-luvulla esiintyä vastavoimana yksisilmäiselle vienninedistämälle ja jarrutella yltyöpäisintä taloudellista intressiä julkisessa kehitysyhteistyössä. Sosiaalinen näkökulma painottui kaikissa tärkeimmissä virallisissa 1970-luvun kehityspoliittisissa puheenvuoroissa.

Toisaalta Kehitysyhteistyökomitea totesi kuitenkin mietinnössään, että ”tärkeä osuus kehitysmaiden tuotannossa ja tuotteiden markkinoinnissa on suurilla monikansallisilla yhtiöillä, mikä asettaa suomalaisetkin yritykset entistä vaikeampaan kilpailutilanteeseen” (Kehitysyhteistyökomitea 1978, 113). Ponnisteluja kehitysmaakaupan lisäämiseksi oli tästä näkökulmasta edelleen tehostettava. Ostovoimaa oli lisättävä kohdemaissa niin, että näiden maiden kansalaiset ostaisivat suomalaisia tuotteita. Julkinen valta toimi siis 1970-luvulla retoriikan tasolla kilpailukyky-yhteiskunnan int-

ressiä tasapainottavana voimana, mutta käytännössä julkisen kehitysyhteistyön hankkeistuksen painopiste oli edelleen tuotannossa ja talouden perusrakenteiden tukemisessa. Julkisen vallan oli ennen pitkää ryhdyttävä sanoista tekoihin, jos se halusi olla uskottava.

Kansainvälisten organisaatioiden ja kahdenvälisen kehitysyhteistyön oheen alkoi muodostua ajan kansainvälisten esikuvien mukaisesti uusi kehitysyhteistyön muoto: julkisen vallan rahoittama kansalaisjärjestöjen tekemä kehitysyhteistyö. Vuonna 1976 kehitysyhteistyön määrärahoista tuettiin kansalaisjärjestöjen tekemää kehitysyhteistyötä 285 000 markkalla (Kehitysyhteistyökomitean mietintö 1978, 93). Kirkon lähetystyöstä mallinsa ottaneet kansalaisjärjestöt pääsivät näin ensimmäistä kertaa osaksi julkista kehitysyhteistyötä (Kontinen, 2007). Julkisen kehitysyhteistyön arvo-pohjan mallina toiminut evankelisluterilainen kirkko alkoi myös saada virallisista kehitysyhteistyömäärärahoista tukea toiminnalleen, ja tämä osaltaan legitimoiti kirkon asemaa julkisen kehitysyhteistyön kentässä. Julkinen valta jatkoi myös kansalaisjärjestöjen suunnitelmallista aktivoimista osaksi julkista kehitysyhteistyötä ja sen toteutusta (Kehitysyhteistyökomitean mietintö 1978).

Voimakkaan kasvun kausi, kaikkea kaikille: 1980-luku

Viimeistään 1980-luvulla kiteytyi suomalaiselle kehitysyhteistyökeskustelulle ominainen jännite altruismin ja kehitysyhteistyön muiden tavoitteiden välillä. Yhtäältä taloudellinen yhteistyö nähtiin edelleen tärkeänä sekä monenkeskisessä että kahdenvälisessä yhteistyössä. Tuotannolliset sektorit, kuten teollisuus, kaivostoiminta ja rakentaminen, kattoivat esimerkiksi vuoden 1981 kahdenvälisen kehitysyhteistyövarojen maksatuksista 32 prosenttia (Productive Projects in Finnish Development Cooperation 1983, III).

Tuotannollisen toiminnan tukeminen kohdistui erityisesti suurten infrastruktuuriurakoiden rahoitukseen. Lähtökohta oli, että onnistuakseen suomalaisten tulisi hyödyntää kansainvälisten rahoituslaitosten, erityisesti Maailmanpankin, käytäntöjä mutta ennen kaikkea sovittaa hankkeensa kohdemaan kehitysstrategioiden mukaisiksi ja varmistaa, että ne hyödyttävät myös kumppanimaiden kehitystä laajemmin. Vesihuollon järjestämisen tukeminen nousi kärkisektoriksi samana vuonna valmistuneen vesi- ja sani-

taatio-alan kehitysyhteistyön periaateohjelman myötä. Hankkeita oli käynnissä Tansaniassa, Keniassa ja Sri Lankassa ja uusia suunniteltiin muihinkin kumppanimaihin. Suomalaisen osaamisen vientiä hankaloitti kuitenkin jo vanhastaan tuttu ongelma eli kehitysyhteistyöhön sopivan osaamisen suppea tarjonta. (Suomen Kehitysyhteistyö 1989.)

Kahdenvälisessä kehitysyhteistyössä toimialakohtaiset määrärahojen maksatukset teolliselle ja tuotannolliselle toiminnalle pysyivät läpi 80-luvun korkealla tasolla. Painopisteet alkoivat kuitenkin muuttua ja sosiaalinen kehitys nousi vuosikymmenen aikana kattamaan lähes kolmasosan julkisen kehitysyhteistyöstä. (Suomen Kehitysyhteistyö 1989, 49.) Taloudellisen kilpailukykyä ja sosiaalista kehitystä painottavien hankkeiden tasapainottamista mahdollisti, että taloudellisen kasvun myötä kehitysyhteistyömäärärahat kasvoivat voimakkaasti ja myös kansalaisjärjestötoiminnan tukeminen oli merkittävässä myötätulessa 1980-luvulla.

Sosiaalisen kehityksen hankkeilla alkoi olla myös tekijöitä: ihmisiä, joilla oli osaamista monikulttuurisista sosiaalisen kehityksen projekteista. Ulko-ministeriö kannusti kansalaisjärjestöjä hakemaan kehitysyhteistyön toiminnallistamisvaroja (Kontinen 2007, 62). Kehitysyhteistyön voimakas kasvu tarvitsi toteuttajia, ja vapaaehtoisista kehitysjärjestöistä tuli valmentaa entistä ammattitaitoisempia kumppaneja toteutukseen. Kansallisjärjestöjen odotettiin kuitenkin edelleen etsivän itse kohteensa ja yhteistyökumppaninsa kehitysmaista. Ne myös suunnittelivat itse hankkeidensa sisällön ja tavoitteet. Kansalaisjärjestöt altruismia edustavana kilpailukyky-yhteiskunnan vastavoimana eivät olleet vielä valmiita ottamaan vastaan vastuuta julkisen vallan kaavailemassa mittakaavassa. Learning by doing -periaatteen toteutuksen lisäksi tarvittiin myös koulutusta julkisen vallan taholta.

Vuonna 1989 eli vuosikymmenen lopulla Suomen kehitysyhteistyövaroista 38 prosenttia kanavoitui YK:n tai muiden kansainvälisten organisaatioiden sekä rahoituslaitosten kautta. Kehitysmaiden taloudellisten rakenteiden ja toiminnan tukeminen nähtiin edelleen tärkeänä, ja kansainväliset järjestöt edistivät juuri taloudellisten ja tiedollisten valmiuksien rakentamista. Kanavoitu asiantuntija-, suunnittelu- ja koulutusapu tuki esimerkiksi tiestön, teollisuuden, terveyspalveluiden ja koulujen rakentamista sekä niiden henkilöstön koulutusta. (Suomen Kehitysyhteistyö 1989, 49.)

Vuonna 1989 kehitysyhteistyövarojen suurimmat toimialakohtaiset maksatukset kohdistuivat perusrakenteen ja tuotannon tukemiseen 39 %:n ja

32 %:n osuuksilla. Yksittäisistä sektoreista panostettiin erityisesti energiahuollon kehitykseen, jossa toimenpiteet kohdistuivat suomalaisten perinteiseen leipälajiin eli maaseudun sähköistämiseen. Tiestön ja satamien rakentamista tuettiin voimakkaasti, ja myös maatalouden elinkeinon tehostamista priorisoitiin koulutukseen panostamalla. (Suomen Kehitysyhteistyö 1989.)

Sosiaalisen kehityksen toimialalla painopisteenä oli erityisesti terveydenhuolto, mutta myös opetussektoriin ja maatalouteen panostettiin. Kansalais- ja lähetysjärjestöjen kehitysyhteistyön maksatukset olivat vuonna 1989 jo 80 miljoonaa markkaa. Hankkeiden lisäksi tukea annettiin myös kansalaisjärjestöjen tiedotukseen (137 järjestöä) sekä Kehitysyhteistyön Palvelukeskuksen Kehitysjoukkojen työhön. Kehitysyhteistyökertomuksessa vuodelta 1989 todettiin vielä isällisesti: ”valtio avustaa tätä tärkeäksi nähtyä toimintaa kehitysyhteistyövaroin.” Samalla kertomus kuitenkin korosti, että vuosien mittaan kansalaisjärjestöt olivat hankkineet vahvan asiantunteumuksen tiettyjen sektorien kehitysyhteistyöstä ja tulevaisuudessa tätä kokemusta voitaneen hyödyntää entistä enemmän myös valtioiden välisissä hankkeissa. (Suomen Kehitysyhteistyö 1989, 65.)

Kansalaisjärjestötoiminta ja altruismi selättävät teollisuuden ja talouden logiikan: 1990-luku

Taloudellisen, teollisen ja teknologisen (TTT) yhteistyön edistämiseen kanavoitut määrärahat vähenivät merkittävästi kokonaismäärärahojen ohella 1990-luvun alkuvuosina Suomea kohdanneen taloudellisen laman seurauksena. Taloudellisen tilanteen kohentumisen myötä TTT-määrärahat nousivat pian mutta pysyivät läpi vuosikymmenen edelleen suhteellisen alhaisella tasolla, alle 12 miljoonassa markassa. (Suomen kehitysyhteistyön perustilastot 2000.)

Vuonna 1995 Suomi liittyi Euroopan unioniin, mikä osaltaan kasvatti monenkeskisen kehitysyhteistyön määrää. Yhdeksänkymmentäluvun aikana monenkeskinen yhteistyö nousi kehitysyhteistyön määrärahoilla mitattaessa lähes yhtä suureksi pääluokaksi kuin aiemmin päärooliin kavunnut kahdenvälinen kehitysyhteistyö. Leimaa-antavaa 1990-luvulle oli myös kansalaisjärjestöjen roolin kasvu. Julkinen valta oli 1980-luvulta lähtien rahoittanut kansalaisjärjestöjen tekemää yhteistyötä ja samalla nostanut omal-

ta osaltaan vaatimustasoa näiden ammattimaisuuden kasvusta. Tämä alkoi julkisen vallan kannalta katsottuna kantaa hedelmää. Kansalaisjärjestöjen ammattimaisuus oli vahvaa, ja luottamus kasvoi edelleen niiden omaksuttua samoja projekti- ja budjetointijärjestelmiä hanketoteutukseen kuin Ulkoasiainministeriö (Kontinen 2007). Parhaiten uudet liikkeenjohdolliset periaatteet omaksuneet kansalaisjärjestöt saivat aiempiin vuosikymmeniin verrattuna runsasta rahoitusta. Niistä tuli Ulkoasiainministeriön institutionaalisia kumppaneita kehitysyhteistyön ohjelmointiin ja toteutukseen.

Kansalaisjärjestötoiminnan rahoitus oli läpi 1990-luvun Suomen kehitysyhteistyön painopisteitä myös tilastollisesti katsoen. Tuki kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyölle kasvoi 1990-luvun puolivälin jälkeen hitaasti mutta tasaisesti. (Kontinen 2007; Suomen kehitysyhteistyön perustilastot 2000.) Suomessa kansalaisjärjestöistä tuli samoihin aikoihin myös monissa tapauksissa yrityksiä olennaisempi osa institutionaalista kehitysyhteistyötä. Päämäärä oli edistää globaalin solidaarisuuden syntyä ja leviämistä Suomen kansassa mutta myös kasvattaa kehitysmaihinkin kestävästä kansalaisyhteiskuntaa. (Kontinen 2007; Leskinen 2003.) Tässä tehtävässä onnistuttiin varsin hyvin: vähitellen syntyi tiivis edunsaajien, rahoittajien ja näiden välillä toimivien kansalaisjärjestöjen verkko, joka levittäytyi kattamaan sekä suomalaisia pohjoisella että eri maiden kansalaisia eteläisellä pallonpuoliskolla.

Kansalaisjärjestöt vakiintuivat osaksi suomalaista julkista kehitysyhteistyötä. Vuonna 1999 kansalaisjärjestöille osoitetut määrärahat olivat yhteensä 185 miljoonaa markkaa, mikä oli jo 13 prosenttia koko kahdenvälisestä avusta. Tällaista toimintaa oli jo yli 70 maassa. (Suomen kehitysyhteistyön perustilastot 2000.) Kansalaisjärjestöjen merkityksen kasvu oli kansainvälinen ilmiö, joten Suomi ei ollut tässä mielessä poikkeus.

Kehitysyhteistyön taloudellisten resurssien kasvun myötä menestyksenkäimmistä pohjoisen pallonpuoliskon kansalaisjärjestöistä tuli ammattimaisesti toimivaa kansalaisjärjestöjen ”teollisuutta”, jonka poliittinen vaikutusvalta osana julkista kehitysyhteistyötä alkoi kasvaa merkittävästi. Joissakin kehitysmaissa kansainvälisten organisaatioiden ja kansainvälisesti toimivien kansalaisjärjestöjen vaikutusvalta oli suurempi kuin isäntävaltion. Niillä oli myös suoraa valtaa institutionaalisisessa päätöksentekoprosessissa. Vallan kasvu toi mukanaan myös orastavan kritiikin, jonka mukaan kansalaisjärjestöt ovat usein yksittäisten intressien ohjaamia toisin kuin julkinen valta, jota ainakin periaatteessa kontrolloi kansa. Järjestöjen linjautuminen

osaksi päätöksentekoa ja etelässä myös valtion tehtävien hoitamista oli kriitikkojen mukaan tuonut ne osaksi kasvavasti markkinavetoista institutionaalista kehitysagenda. (Brown 2000, 178.)

Yhteistyön toimialakohtaisia painotuksia tarkasteltaessa voidaan todeta sosiaalisen kehityksen voimakas kasvu läpi vuosikymmenen: vuonna 1999 kahdenvälisen kehitysyhteistyön sitoumukset – kehitysmaaosapuolen kanssa tehty sopimus tai lupaus varojen käytöstä yhdessä määriteltävään tarkoitukseen – muodostivat 34 % kaikista sitoumuksista. Samana vuonna sitoumukset talouselämän perusranteiden ja tuotannon kehittämiseen olivat 5,3 % ja 4,9 %. (Suomen kehitysyhteistyö 1999, 57.) Taloudellista yhteistyötä seurattiin kuitenkin paljon kehitys- ja muiden maiden korruption vähentämisen mutta erityisen tiiviisti kehitysmaiden velkataakan vähentämisen näkökulmasta.

Vuonna 1998 julkisessa kehitysyhteistyössä tehtiin päätös rahoittaa opetuksen ja koulutuksen sektorilla 450 000 markalla Afrikan yliopistoja. Perusteluissa korostettiin korkeakoulujen ja yliopistojen roolia osana teknologisesti kehittyvää yhteiskuntaa Afrikassa. (Suomen kehitysyhteistyö 1999.) Myönteinen taloudellinen ja sosiaalinen kehitys edellyttäisi aiempaa enemmän tiedonkäsittely- ja tulkintakykyä kansalaisilta. Tulevan vuosikymmenen tiedettiin jo olevan aiempia globaalimpi. Suomi ryhtyi yhä enemmän yhteistyöhön myös yliopistojen kanssa. Tapahtui siis muutos siinä, kuinka kehitysyhteistyön pelisääntöjä ajateltiin olevan hyvä soveltaa. Yliopistojen opetukseen ja koulutukseen tehdyille panostuksille suunniteltiin jatkoa investoimalla yliopistoyhteistyöhön ja tätä kautta myös tietoyhteiskunnan perusedellytysten rakentamiseen. Opetukseen ja koulutukseen pohjautuva tietoyhteiskunnan kehittäminen nähtiin olennaisena osina sosiaalisen kehityksen tukemista. Myös kansalaisjärjestöjen laajamittainen koulutus ja integrointi ulkoministeriön toimintatapojen raameihin jatkui (Lindy, Sutinen & Ainamo 2009). Institutionalisoitumisen myötä kriitikot alkoivat epäillä, onko osana julkista kehitysyhteistyötä toimivilla kansalaisjärjestöillä enää aiempaa altruistista lähestymistapaansa jäljellä (ks. Brown 2000; Kontinen 2007).

Tieto- ja osaamisyhteiskunnan kehittäminen sekä innovaatiopolitiikka: 2000-luku

Suomen julkinen valta alkoi laajentaa aiempaa näkemystä kehitysmaasuhteista 2000-luvulla. Uusi toimintamalli pyrki identifioimaan kaikki ne linkit ja alueet, joita Suomella on – tai voi olla – kehitysmaiden kanssa (Voipio 2003, 86). Tässä yhteydessä Tansanian kokemukset 1990-luvun puolivälistä alkaen opetusteknologian kehittämiseksi kehitysmaissa saivat kaikupohjaa julkisen kehitysyhteistyön tukiessa tietoyhteiskuntasektorille sijoittuvia vielä pienimuotoisia hankkeita (Lindy, Sutinen & Ainamo 2009).

Vuonna 2003 Etelä-Afrikka ehdotti Suomelle kahdenvälisen yhteistyön kohdentamista Etelä-Afrikan tietoyhteiskunnan kehittämiseksi. YK:n aloitteesta vuosikymmen alkupuolella käynnistettiin World Summit on Information Society -prosessi, jossa Suomi ja Etelä-Afrikka ovat olleet keskeisiä toimijoita pohjoisen ja etelän näkökulmien yhdistämisessä. Keskusteluissa kahdenvälisen yhteistyön sisällöstä Etelä-Afrikka halusi sen kohdentuvan sekä sosiaalisen kehityksen tukemiseen ihmisten ICT-osaamista parantamalla että kansallisen innovaatiojärjestelmänsä aukkojen paikkaamiseen instituutionaalista ympäristöä tukemalla. Etelä-Afrikassa oli opiskeltu Suomen kehityskaarta maatalousvaltaisesta raaka-aineiden viejästä jälkiteolliseksi tieto- tai osaamisyhteiskunnaksi. Eteläafrikkalaiset uskoivat, että Suomella on oman lähihistoriansa kautta annettavaa kehitysmaille, vaikka meillä toteutettuja malleja ei voidakaan suoraan siirtää kehitysmaakontekstiin (Dahlman ym. 2006). Sovellukset tarvitsevat niiden käytön mahdollistavan ympäristön, ja tämä edellyttää panostuksia talouden perusrakenteseen (tieto- ja viestintäverkot) sekä tuotantoon (innovaatiojärjestelmät ja niiden institutionaalinen ympäristö). Tieto- ja viestintäteknologian sovellusten kehitys ja markkinoille tuonti tapahtuu usein yksityisten yritysten toimesta, ja toiminnan mahdollistavat tieto- ja viestintäverkot ovat myös Afrikassa pääosin yksityisten yritysten omistuksessa.

Etelä-Afrikan kanssa toteutettu julkinen kehitysyhteistyö on antanut malleja ja ymmärrystä tietoyhteiskunnan kehittämiseksi myös muissa Suomen kehitysyhteistyön kumppanimaissa. Teknologiat ja niiden hyödyntämiseksi tarvittava rahoitus ovat tulleet nopeasti sekä kehittyneiden että kehitysmaiden ulottuville. Samaan aikaan Suomen julkinen valta on ryhtynyt kehittämään oman kansallisen ja suljetun innovaatiojärjestelmän si-

jaan uutta innovaatiopolitiikkaa, joka pohjautuu näkemykseen avointen, kansainvälisesti verkottuneiden mutta paikallisesti kiinnittyneiden innovaatioyhteisöjen merkityksestä, kuten myös käyttäjälähtöisten teknologioiden kehityksestä ja markkinoille tuonnista. Olennaiseksi suomalaisenkin yritystoiminnan tulevaisuuden menestykselle on muodostumassa teknologioita hyödyntävien tuotteiden kehittäminen yhdessä käyttäjien, asiakkaiden ja kansalaisten kanssa – esimerkiksi Nokian tapauksessa nämä ovat yhä useammin kehitysmaissa. Onnistuminen edellyttää suomalaisten verkostoitumista kehitysmaalaisten toimijoiden kanssa. Tällainen ekosysteeminäkemyks on suomalaisessa ”innovaatiostrategiassa” sittemmin vakiintunut, eli suomalaisen innovaatiopolitiikan nähdään perustuvan yhteisöihin, joissa vallitsee yhteistyön, tiedon ja ideoiden jakamisen ja riskinottohalukkuuden kulttuuri (Kansallinen innovaatiostrategia 2008:10; Ahola & Rautiainen 2009).

Valtioneuvoston 2007 hyväksymä Suomen uusi kehityspoliittinen ohjelma linjaa ”politiikan koherenssin” kulmakiveksi, jonka myötä kaikki julkiseen kehitysyhteistyöhön kuuluvat politiikan sektorit ovat nykyisin mahdollisimman johdonmukaisia muiden Suomen politiikkasektoreiden kanssa (European Commission 2007). Olennaisia politiikkasektoreita ovat muun muassa talous-, tiede- ja koulutus-, sosiaali-, tietoyhteiskunta- teollisuus-, kauppa- ja innovaatiopolitiikka. (Suomen kehitysyhteistyö 2007.) Ideologiana on, että virallisen kehitysyhteistyön ohjelmointi ei riitä. Myös muut yhteiskunnallisen kansainvälisen toiminnan osa-alueet kuin julkinen kehitysyhteistyö vaikuttavat yhteistyökumppaneiden taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen. 2000-luvun globalisaatiokehitys on tuonut siten ainakin periaatteellisella tasolla kehitysyhteistyön ja innovaatiopolitiikan ”ekosysteemit” lähelle toisiaan.

Koherenssijattelu on myös osa Suomen jäsenyyttä Euroopan unionissa, jossa jäsenmaiden politiikkojen koordinointi on ensiarvoisen tärkeää. Tuotannollisen toiminnan edistämisen lisäksi laajapohjainen lähestymistapa antaa mahdollisuuden vaikuttaa myös kehitysmaiden rakenteellisiin ja yhteiskunnallisiin tekijöihin korostamalla esimerkiksi juuri tietoyhteiskuntakehitystä ja sen mahdollistavan toimintaympäristön luontia.

Tuki kansalaisjärjestöille on jatkanut kasvuaan. Vuonna 2007 maksatukset olivat 56 miljoonaa euroa (Suomen kehitysyhteistyö 2008). Myös sosiaalisen kehityksen toimialaan on panostettu kasvavassa määrin: erityises-

ti ympäristön- ja terveydenhuollon hankkeista on tullut suomalaisten osaamisaluetta. Tätä lukua kirjoitettaessa suomalaiseen julkiseen kehitysyhteistyöhön on osallistunut yli kaksisataa kansalaisjärjestöä, jotka nykyisin saavat rahoitusta julkisista varoista. Kun toimijoita on näin paljon, voidaan puhua julkisen kehitysyhteistyön ekosysteemistä erotuksena 1980-luvulle vallinneeseen tilanteeseen, jolloin valtio toimi julkisen kehitysyhteistyön lyhdynkantajana yksin. Viime aikoina ekosysteemeissä on tapahtunut kasvavassa määrin tietoyhteiskunta-ajattelun myötä uudenlaisia laajennuksia yksityisen sektorin kumppanuuksissa (Lovio 2009). Julkisen kehitysyhteistyön avaukset 2000-luvulla heijastavat tämän teeman ymmärrystä.

Auttaminen ja itsekkyyden kilpailukyky-yhteiskunnassa

Altruismi ja läheisen auttaminen sekä taloudellinen itsekkyyden eivät ole toisistaan irrallisia ilmiöitä suomalaisessa julkisessa kehitysyhteistyössä. Ensinnäkin Suomea voidaan toki sen hyvinvointiyhteiskunta-ajattelun ja muun historian takia pitää monella tapaa altruistisena maana. Suomalaisesta, luonnonläheisestä näkökulmasta on tarkoituksenmukaista, että yhteiskuntajärjestelmään kulttuurievoluution kautta muodostuneita, kohdemaan sisäistä koherenssia luovia ja säilyttäviä käytäntöjä ja arvoja ei tuhota. Sosiologien ja sosiobiologien (esim. Rosas 2008; Brinton & Nee 1998; Trivers 1971) tavoin suomalaiset ymmärtävät, että maan sisäinen koherenssi edistää kykyä toimia altruistisesti, riippumatta siitä, tarkastelemmeko asiaa yhteisön vai yksilön tasolla.

Toiseksi globaalit markkinat sinällään edistävät yhteistyötä kehitysmaiden kanssa, koska esteitä on vähemmän. Liiketoimintaa ohjaavien kaupallis-taloudellisten intressien yhteensovittaminen kehitysyhteistyön näkökulman kanssa ei varmasti ole Suomessakaan kaikissa tapauksissa ongelmaton. Köyhyyden poistamiseen tähtäävän pitkäjänteisen yhteistyön parhaat käytännöt ovat toisinaan ristiriidassa yritystoiminnan edellyttämien yhä lyhyemmän tähtäimen tuotto-odotusten kanssa. Kehitysyhteistyöhankkeita kaivataan usein siellä, missä markkinamekanismin toiminta on vajavaisinta esimerkiksi lainsäädännöllisen ympäristön vajavaisuuden tai kohderyhmän olemattoman ostovoiman takia (Ahola & Rautiainen 2009). Aina innovaatiot ja liiketoiminta eivät tällaisissa olosuhteissa voi tarkoittaa lyhytjänteistä taloudellista itsekkyyttä: markkinoiden luonti ja pilotointi sekä markki-

noiden kasvattaminen edellyttävät joskus vähintäänkin altruismiin viittaavaa asennoitumista. Tätä olisi hyvä myös tutkia jatkossa ja erityisesti tavoilla, joissa myös kehitysmaista tulevat ja myös siellä edelleen olevat tutkijat saisivat äänensä kuuluviin.

Aikakaudesta riippuen yhteyksiä on Suomessa rakennettu yritysten, kansalaisjärjestöjen ja yliopistojen kumppanuuksien edistämiseksi eri tavoilla. Suomen julkinen valta on kehitysyhteistyönsä alkutaipaleelta lähtien osallistunut ja ohjannut institutionaalisia rakenteita, joiden sisällä tämän yhteistyön monet edunsaajat – esimerkiksi kohdemaat, suomalaiset yritykset, kansalaisjärjestöt, opetuslaitokset ja muut toimijat – ovat jakaneet käytävissä olevat voimavarat. Sektorikohtaiset painopisteet kohdistuivat aluksi erityisesti tuotantoon ja talouselämän perusrakenteisiin ja niiden toteutuksesta vastaaviin suomalaisyrityksiin.

Toimialakohtainen painopiste siirtyi sosiaaliseen kehitykseen 1990-luvulla. Siirtymää ja toteutuksen onnistumista valmisteltiin tarjoamalla aikaisempina vuosikymmeninä kansalaisjärjestöille yhä enemmän mahdollisuuksia kehittää osaamistaan heille ominaisilla sektoreilla ja nousta merkittäviksi edunsaajiksi yhteistyön toteutuksessa. Voidaan väittää, että kansalaisjärjestöjen vakiinnuttua osaksi julkisen kehitysyhteistyön institutionaalista toteutusta julkisen vallan heiluri siirtyi vaaksan toiseen suuntaan eli altruismin edistämiseen. Vuosien 1970–2000 aikana julkinen valta onnistui siis vähitellen luomaan kansalaisjärjestöjen edunsaajien ekosysteemin, joka toimii nykyisin Suomen ja kehitysmaiden rajojen yli (Kontinen 2007). Näitä tapoja olisi syytä tutkia tarkemmin, erityisesti ajatellen kirkon jo varhain ja kansalaisjärjestöjen myöhemmin omaksumaa altruismin ideologiaa, joka on muodostunut erääksi julkisen vallan kehitysyhteistyötä motivoivaksi voimaksi.

Kun sekä käytännöt että ideologiat ovat Suomen julkiseen kehitysyhteistyöhön liittyvässä politiikassa vaihdelleet voimakkaastikin vuosien varrella, ei historia ole missään tapauksessa ollut teleologista kehitystä kohti taloudellista itsekkyyttä tai altruismia. Viimeaikaisen innovaatiopolitiikan lähentyminen kohti julkisesta kehitysyhteistyöstä käytäviä keskusteluja voidaan nähdä osana julkisen vallan taholta tapahtuvaa pelisääntöjen aktiivista muokkaamista. Osallistuvien edunsaajien kenttä on kasvanut kattamaan paitsi yliopistot ja niissä tehtävän tutkimuksen myös itsekkyyden intressiä edustavat yritykset. Tätä ja muita julkisen vallan avauksia julkisen kehitys-

yhteistyön ja innovaatiopolitiikan osalta olisi perusteltua tutkia tarkemmin taloudellisen itsekkyyden ja altruismin välisen jännitteen näkökulmasta.

Globalisaation myötä Suomesta on kenties vaikea löytää entisenkaltaista altruismia. Altruismia on edelleen olemassa, mutta se on erilaista kuin ennen, koska sitä sovelletaan muuttuviin pelisääntöihin, jotka sisältävät uusia sektoreita ja uusia organisoitumismuotoja. Globalisaatiokehitys on luonut uusia laaja-alaisia ekosysteemejä, jotka mahdollistavat erimaalaisten ja monien erilaisten edunsaajaryhmien osallistumisen julkiseen kehitysyhteistyöhön ja sen toteutukseen uusilla tavoilla. Sosiaalisen kehityksen ja talouden kehityksen edistämiseksi tarvitaan niin yksityisiä voittoa tavoittelevia yrityksiä kuin kansalaisjärjestötoimintaakin. Vuorovaikutus julkisen vallan kanssa on olennainen osa tätä uutta julkisen kehitysyhteistyön ekosysteemiä, joka on nykyisin altruistista kuten ennenkin, mutta uusilla innovatiivisilla tavoilla. Vuorovaikutuksen tekee ekosysteemissä innovatiiviseksi ja uutta rakentavaksi se, että mukaan tuodaan tahoja, jotka eivät ole aiemmin tai muualla toimineet yhdessä. Mielenkiintoista olisi tutkia toimijuutta ja innovaatiota ekosysteemissä, kun mukana olevat toimijat vaihtelevat. Kun pelisääntöjen muokkautumiseen ja toimijuuteen pyritään aktiivisesti vaikuttamaan julkisen vallan ja muiden toimijoiden taholta, vaikuttamistapoja olisi syytä tutkia kriittisesti.

Kirjallisuus

- Ahola, Eija & Anna-Maija Rautiainen (toim.) 2009. Kasvuparadigman muutos – Innovaatiotoiminnan uudet trendit. Helsinki: Tekes katsaus 250/2009.
- Ainamo, Antti 2005. Coevolution of Individual and Firm-Level Competences: Imprinting Conditions and Internationalization of Jaakko Pöyry Group, 1960 to 1980. *Scandinavian Economic History Review* 53(1), 19–43.
- Brinton, Mary & Victor Nee (toim.) 1998. *The New Institutionalism in Sociology*. New York: Russell Sage Foundation.
- Brown, Ed 2000. *Social Movements, the State and Civil Society*. Teoksessa Giles Mohan, Ed Brown, Bob Milward & Alfred Zack-Williams: *Structural Adjustment – Theory, Practice and Impacts*. London: Routledge, 171–190.
- Carlsson, Bo, Staffan Jacobsson, Magnus Holmen & Annika Rickne 2002. Innovation Systems: Analytical and Methodological Issues. *Research Policy* 31, 233–245.
- Dahlman, Carl, Jorma Routti & Pekka Ylä-Anttila, Pekka (toim.) 2006. *Finland as a Knowledge Economy: Elements of Success and Lessons Learned*. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. Washington, DC: World Bank Institute.
- Djelic, Marie-Laure & Sigrid Quack (toim.) 2003. *Globalizations and Institution – Redefining the Rules of the Economic Game*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Eriksson, Kai 2004. Verkoston ajatus teknologiapolitiikassa. Teoksessa Tarmo Lemola & Petri Honkanen (toim.): *Innovaatiopolitiikka – kenen hyväksi, keiden ehdoilla?* Gaudeamus: Helsinki, 20–31.
- European Commission 2007. *EU Report on Policy Coherence for Development*. European Commission. Directorate-General for Development and Relations with African, Caribbean and Pacific States. DE 139. Brussels: European Commission.
- Hardin, Russel 1995. *One for All – The Logic of Group Conflict*. Princeton: Princeton University Press.
- Karjalainen, Jenni 2007. Kehityspolitiikan tavoitteet julkisessa keskustelussa: Kehityksymysten argumentointi viiden suomalaisen sanomalehden kantaaottavissa kirjoituksissa vuonna 2005. Helsinki: Helsingin yliopisto, 19–43.
- Kontinen, Tiina 2007. *Learning challenges of NGOs in Development. Co-operation of Finnish NGOs in Morogoro, Tanzania*. University of Helsinki. Helsinki: Helsinki University Press.
- Koria, Mikko (ilmestyy). *Investigating Innovation in Projects: Issues for International Development Cooperation*. Diss. Helsinki: Helsinki School of Economics.
- Lemola, Tarmo 2004. Tiede ja teknologiapolitiikan muutostarpeet. Teoksessa Tarmo Lemola & Petri Honkanen (toim.): *Innovaatiopolitiikka – kenen hyväksi, keiden ehdoilla?* Helsinki: Gaudeamus, 290–303.
- Leskinen, Tapio 2003. *Globaalin auttajan arvot ja moraali*. Helsinki: Kirkkopalvelut.
- Lindy, Ilari, Erkki Sutinen & Antti Ainamo 2009. *Interstitial Emergence: Finnish International Development Cooperation and Innovation Policy*. Helsinki 5. maaliskuuta 2009: Suomen tieteen- ja teknologiatutkimuksen seuran vuosiseminaari.
- Lovio, Raimo (2009). Näkökulmia innovaatiotoiminnan ja -politiikan muutokseen 2000-luvulla. Teoksessa Eija Ahola & Anna-Maija Rautiainen (toim.): *Kasvuparadigman muutos – Innovaatiotoiminnan uudet trendit*. Helsinki: Tekes katsaus 250/2009, 1–40.

- Martinussen, John 1997. *Society, State and Market – A Guide to Competing Theories of Development*. London: Zed Books.
- Metcalfe, Stan & Ronnie Ramlogan 2008. Innovation Systems and the Competitive Process in Developing Economies. *The Quarterly Review of Economics and Finance* 48:2, 433–446.
- Ministry for Foreign Affairs of Finland 1983. *Productive Projects in Finnish Development Cooperation. Report of the Evaluation Mission January 1983*. Helsinki: Ministry for Foreign Affairs of Finland, Department for International Development Cooperation.
- Nachira, Francesco 2002. *Toward a Network of Digital Business Ecosystems Fostering the Local Development*. Discussion Paper. Brussels: European Commission, Information Society Technologies Programme.
- Nederveen, Pieterse Jan 2000. Trends in Development Theory. Teoksessa Ronen Palkan (toim.): *Global Political Economy: Contemporary theories*. London: Routledge, 206–223.
- Nelson, Richard R. 2005. *Technology, Institutions, and Economic Growth*. Cambridge: Harvard University Press.
- North, Douglass C. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. *Political Economy of Institutions and Decisions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Douglass C. 2005. The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem. Teoksessa Anthony Barnes Atkinson (toim.): *Wider Perspectives on Global Development*. World Institute for Development Economics Research. New York: Palgrave MacMillan, 1–15.
- Nowak, Martin & Karl Sigmund 2000. Cooperation Versus Competition. *Financial Analysts Journal* 56:4, 13–22.
- Pietilä, Hilikka 1979. Kehityspolitiikka selkiytyy – Uusi talousjärjestys ja perustarpeiden tyydyttäminen – kehityksen tavoitteet. Teoksessa Elsi Takala & Marja-Liisa Tapio (toim.): *Maailman maatalouden ongelmia*. Helsingin yliopisto: Kehityskaasitiedote, 3–21.
- Pietilä, Hilikka 2000. Ihmisen puolesta markkinavoimia vastaan. Teoksessa Outi Hakkarainen, Miia Toikka & Thomas Wallgren (toim.): *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehityskaasitiedotteen juurilla*. Helsinki: Like, 25–35.
- Porter, Michael E. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.
- Rosas, Alejandro 2008. The Return of Reciprocity – A Psychological Approach to the Evolution of Cooperation. *Biology & Philosophy* 23:4, 555–566.
- Sen, Amartya 1999. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Suomen kehitysyhteistyö 1989, 1989. Hallituksen kehitysyhteistyökertomus eduskunnalle vuodelta 1989. Helsinki: Ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosasto.
- Suomen kehitysyhteistyö 1998, 1999. Ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyökertomus Eduskunnalle vuodelta 1998. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Suomen kehitysyhteistyö 2007, 2008. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Suomen kehitysyhteistyön perustilastot 2000. Ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosasto. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Swantz, Marja-Liisa 2003. Many Decades of Search and Action. Teoksessa Outi Hakkarainen, Miia Toikka & Thomas Wallgren (toim.): *Dreams of Solidarity. Finnish Experiences and Reflections from 60 years*. 1 edn. Keuruu: Service Center for De-

- velopment Cooperation and Like, 23–34.
- Trivers, Robert L. 1971. The Evolution of Reciprocal Altruism. *The Quarterly Review of Biology* 46: 1, 35–57.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2008. Kansallinen innovaatiostrategia. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Ulkoasianministeriö 1969. Komiteamietintö 1969. Kehitysapuasiain neuvottelukunta. Ulkoasianministeriö Sarja B 107. Helsinki: Ulkoasianministeriö.
- Ulkoasianministeriö 1978. Komiteamietintö 1978. Ulkoasianministeriö Sarja 1978: 11. Helsinki: Kehitysyhteistyökomitean mietintö..
- van Waarden, Frans & Steven Casper 2005. *Innovation and Institutions*. Northampton, MA: Edward Elgar.
- Voipio, Timo 2003. Development Cooperation as a Tool for Global Responsibility. Teoksessa Outi Hakkarainen, Miia Toikka & Thomas Wallgren (toim.): *Dreams of Solidarity. Finnish Experiences and Reflections from 60 years*. 1 edition. Keuruu: Service Center for Development Cooperation and Like, 79–88.

II OSA: AUTTAVAT KÄDET

Heikki Hiilamo & Mikko Niemelä

6 PARAS TURVA PERHEESSÄ? SUOMEN KOTITALOUKSIEN VÄLISET TULONSIIRROT KANSAINVÄLISESSÄ VERTAILUSSA

Arabialaisen sananlaskun mukaan äitiinsä voi luottaa, vaikka hän olisi ahyeena. *Helsingin Sanomien* Nyt-liite suuntasi huhtikuussa 2000 aikuisten lasten äideille verkkokyselyn (Räty 2000). Kyselyssä tiedusteltiin muun muassa sitä, miksi äidit auttavat aikuisia lapsiaan. Ilmiöllä on biologinen pohja: jokainen yksilö – oli kyse muurahaisista, simpansseista tai ihmisistä – pyrkii huolehtimaan jälkeläisistään. Toisaalta vanhemmat suhtautuvat erilaisilla tavoilla lastensa auttamiseen. Esimerkiksi läheskään kaikki mainittuun kyselyyn osallistuneet äidit eivät olleet valmiita auttamaan lapsiaan tai ainakin asettivat sille ehtoja. Äidit kertoivat auttavansa lapsiaan esimerkiksi vain hädässä tai vaikeuksissa. Jotkut äidit sanoivat auttavansa lapsiaan, koska he myös auttavat häntä. Saatettiin myös vedota hyviin väleihin: lasta autettiin, koska hänen kanssaan oltiin hyvissä väleissä. Monet äidit sanoivat auttavansa lapsiaan yksinomaan siitä syystä, että nämä olivat ilmoittaneet tarvitsevansa apua. Jotkut äidit perustelevat apua yksinkertaisesti sillä, että heillä on mahdollisuus auttaa tai että he itse eivät tarvitse kovin paljon. Myös auttamisen seuraukset itselle tulivat esille auttamisen perusteluissa. Äidit kertoivat auttavansa, koska se toi heille iloa ja hyvän mielen.

Tässä luvussa *tarkastelemme kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja vertailevasta perspektiivistä*. Tarkastelumme kohteena on sekä tulonsiirtojen saaminen että niiden antaminen. Tulonsiirrot edustavat vain yhtä kotitalouksien välisen auttamisen muotoa. Niistä on kuitenkin saatavissa tarkempia tietoja kuin esimerkiksi epävirallisista palveluista. Pääpaino tarkastelussamme on

lasten ja vanhempien välisissä tulonsiirroissa, mutta käsittelemme myös muita kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja. Vanhemmat eivät ole Suomessa velvollisia elättämään täysi-ikäisiä lapsiaan. Lapsilla ei ole puolestaan mitään laillisia velvoitteita auttaa vanhempiaan. Taloudellinen side on toki vain yksi merkki eri sukupolvien välisestä yhteenkuuluvuudesta. Toisten kotitalouksien vapaaehtoinen auttaminen kertoo kuitenkin solidaarisuudesta, joka voi edustaa vastavoimaa kilpailukyky-yhteiskunnalle. Kotitalouksien väliset tulonsiirrot liittyvät myös moneen tärkeään yhteiskuntapolitiittiseen kysymykseen, esimerkiksi lahjoitusten verovapauteen ja opintotukien tarveharkintaan.

Luvun aluksi esittelemme teorioita, joilla kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja voidaan lähestyä auttamisen näkökulmasta. Lisäksi luomme katsauksen aiheesta tehtyyn aiempaan tutkimukseen. Tämän jälkeen esittelemme tarkemmin tutkimusasetelman ja analyysiaineistot. Tätä seuraavat kvantitatiivisiin aineistoihin perustuvat analyysit. Viimeinen alaluku sisältää johtopäätökset.

Kotitalouksien välisten tulonsiirtojen motivaatiot

Kotitalouksien väliset tulonsiirrot ovat keskeinen osa kehitysmaiden, erityisesti köyhien kotitalouksien toimeentuloa. Kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja on kuitenkin myös kehittyneissä hyvinvointivaltioissa, mutta niiden tarkastelu on jäänyt vaille erityistä huomiota. Syy voi olla se, että kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja ei ole pidetty enää olennaisena tekijänä kehittyneissä hyvinvointivaltioissa. Julkisen vallan instituutioiden eli hyvinvointivaltion on ehkä ajateltu korvanneen nämä yleensä perhesiteisiin liittyvät tulonsiirrot tai tehneen ne merkityksettömiksi. Esimerkiksi lapsien ei ole tarvinnut enää tukea taloudellisesti ikääntyneitä vanhempiaan eläkejärjestelmien yleistyttyä.

Taloustieteellisessä kirjallisuudessa kotitalouksien välisten tulonsiirtojen motiiveja lähestytään sekä hyvinvointierojen tasaamisen että vastavuoroisuuden näkökulmista (Becker 1974). Teorioiden mukaan kotitaloudet auttavat toisia joko altruististen tunteiden tai vastavuoroisten odotusten perusteella. Altruismi liittyy moraaliin ja arvoihin (Khalil 2004). Niiden perusteella apua annetaan esimerkiksi vanhoille ihmisille, vaikka he eivät enää edistäisikään muiden lisääntymistä. Vastavuoroisuutta korostavissa

teorioissa tulonsiirtoja selitetään myöhemmin odotettavissa olevien vastapalvelusten avulla.

Evoluution näkökulmasta kotitalouksien välinen taloudellinen apu on järkevää vain silloin, kun sitä tukevat geneettiset ominaisuudet yleistyvät ympäristössä, joka on täynnä itsekkäitä yksilöitä. Auttaminen saattoi syntyä ja yleistyä vain siksi, että jokin osa populaatiota, jossa tällaista käyttäytymistä esiintyi tavanomaista enemmän, yksinkertaisesti lisääntyi muita nopeammin ja täytti maan. Olennainen kysymys on, millaisissa vuorovaiikutustilanteissa auttamista saattoi yleistyä. Tarjolla on kolme teoriaa: sukulaisvalinta, ryhmävalinta ja vastavuoroinen altruismi. Teorioiden lähtökohtana on geneettinen malli, mutta ne ovat jossain määrin sovellettavissa tulkintoihin, joissa ihmisten käyttäytymistä selitetään ns. meemeillä (Dawkins 1993) tai kulttuurin ominaisuuksilla.

Sukulaisvalinnan teoria pohjaa havaintoon, jonka mukaan pyyteettömyyttä esiintyy paitsi vanhempien ja lasten välillä myös sisarusten ja sukulaisten kesken (sukulaisten suosiminen). Teorian perusteella esimerkiksi kotitalouksien välisten tulonsiirtojen yleisyydessä ei pitäisi olla kovinkaan suuria eroja, koska kyseessä olisi universaali ilmiö. Edelleen tulonsiirtoja pitäisi ilmetä myös sisarusten välillä. Toinen sosiobiologinen selitys liittyy ryhmiin valikoitumiseen. Teoriassa oletetaan, että toisistaan huolehtivissa ryhmissä lisääntyy nopeammin kuin toisista vähemmän huolehtivissa ryhmissä. Ajatuksena on, että ilman altruistista toimintaa yhteisöt eivät olisi voineet selviytyä esimerkiksi puolustautumisesta luonnon vaaroja vastaan. Teorian perusteella kotitalouksien tulonsiirtojen yleisyys voisi olla yhteydessä altruististen arvojen kannatukseen eri yhteisöissä. Tämä biologinen teoria on selvimmin yhteydessä hypoteesiin altruistisista tunteista kotitalouksien välisten tulonsiirtojen selittäjänä. Kolmas sosiobiologinen selitys auttamiselle on se, että yksilö auttaa sitä, joka vastavuoroisesti auttaa häntä. Tämä laajentaa pyyteettömyyden sukulaisten ulkopuolelle. Kyse ei ole vuorovaikutuksesta, jossa molempien osapuolten hyöty on välitön. Sen sijaan vastavuoroisen auttamisen hyöty ilmenee myöhemmissä tilanteissa. Teoria liittyy kotitalouksien välisissä tulonsiirroissa taloustieteen hypoteesiin vastavuoroisuudesta tulonsiirtojen antamisen perusteena: tulonsiirtojen antamisen perusteena on oma tulotaso eikä vastaanottajan tarve.

Edellisten teorioiden pulmana on se, että ne pohjautuvat oletukseen rationaalisesti käyttäytyvistä yksilöistä. Sukupolvien välisiin suhteisiin (ja yleensä

ihmisten käyttäytymiseen) liittyy kuitenkin ristiriitoja ja konflikteja. Auttamiseen liittyy myös ajassa ja paikassa kulttuuriin ja arvoihin liittyviä tekijöitä. Kotitalouksien välinen taloudellinen auttaminen voi olla yhteyksissä hyvinvointivaltion ominaisuuksiin. Erilaiset hyvinvointivaltiomallit rakentuvat pitkälti hyvinvoinnin tuottajainstituutioiden erilaisista painotuksista (Esping-Andersen 1999). Tämän perusteella hyvinvointivaltioita voidaan tyypitellä regiimeihin muun muassa sen mukaan, kuinka keskeinen rooli julkisella tulonsiirtojärjestelmällä ja sosiaalivakuutuksella on toimeentulon turvaamisessa. Jos julkisen vallan rooli on suuri, tarve epäviralliselle taloudelliselle avulle on pieni. Tällaisia maita ovat ennen muuta Pohjoismaat, mutta myös keskieuropalaiset hyvinvointivaltiot. Vastaavasti maissa, joissa toimeentulo rakentuu voimakkaammin vapaaehtosiin yksityisiin vakuutuksiin tai erityisesti lähiyhteisön apuun, epävirallisen tuen kysyntä on suurempi. Lähiyhteisön, erityisesti perheen, merkitys hyvinvoinnin tuottajana on suuri familistisissa Etelä-Euroopan maissa. Sen sijaan vapaaehtoisten yksityisten järjestelyjen merkitys on perinteisesti korostunut liberaaleissa hyvinvointivaltioissa, kuten Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa. Myös Itä-Euroopan siirtymätalousmaat on sijoitettu usein liberaaliin regiimiin (Ferge 1997). Tosin siirtymätalousmaiden sosiaalipolitiikan kehitys ei ole noudattanut selkeää yhteistä polkua, eikä niitä näin ollen voida sijoittaa suoraan tiettyyn yhteen regiimiin (Aidukaite 2004).

Tukeutumatta yksinomaan taloustieteellisiin, biologisiin tai sosiologisiin selitysmalleihin voidaan olettaa, että kotitalouksien välisiin tulonsiirtoihin vaikuttavat hyvinvointivaltion ominaisuudet, avunsaajien ja antajien perhe- ja ikärakenne sekä avunsaajien ja antajien taloudellinen asema.

Katsaus aikaisempaan tutkimukseen

Kotitalouksien väliset tulonsiirrot ovat ennen kaikkea sukupolvien välisiä tulonsiirtoja. Useimmissa tutkimuksissa on havaittu, että sukupolvien väliset tulonsiirrot ovat erityisesti alaspäin suuntautuvia tulonsiirtoja, eli tulonsiirrot kulkevat pääosin vanhemmilta tai isovanhemmilta lapsille tai lastenlapsille (Arrondel & Masson 2001; Attias-Donfut & Wolff 2000; Fritzell & Lennartsson 2005; King & McDonald 1999; Kohli 1999; Rosenzweig & Wolpin 1994). Toisin sanoen kulttuurisesti ja/tai geneettisesti tulonsiirrot liittyvät oman jälkipolven elämänmahdollisuuksien turvaamiseen ja paran-

tamiseen. Vanhemmilta lapsille tai lastenlapsille suuntautuvia tulonsiirtoja voidaan selittää kolmella tavalla: niillä tuetaan lasten koulutusta, ne toimivat taloudellisen toimeentulon apuna, ja kolmanneksi niillä siirretään varallisuutta sukupolvelta toiselle (Arrondel & Masson 2001; Nordblom & Ohlsson 2002). Lisäksi vanhempien mahdollisuus auttaa lapsiaan taloudellisesti on yhteydessä lasten muuttamiseen pois kotoa ja erityisesti siihen, minkä tyyppiseen asumismuotoon kotoa muuttavilla lapsilla on mahdollisuuksia (Guiso & Jappelli 1999; Iacovou 2001).

Suomessa sukulaisten ja ystävien antama taloudellinen tuki on melko laajaa. Vuonna 1995 noin neljännes ja vuonna 2000 noin viidennes suomalaisista oli joutunut turvautumaan ystävien ja sukulaisten taloudelliseen apuun selviytyäkseen päivittäisistä menoista. Taloudellisen avun saaminen oli yleisintä nuorissa ikäryhmissä. Alle 25-vuotiaista noin puolet oli joutunut lainaamaan rahaa ystäviltä ja sukulaisilta. Iän karttuessa taloudellisen avun saaminen ja kenties sen tarve laskee mutta ei kuitenkaan kokonaan katoa. Nuorten tilannetta selittää erityisesti opiskelu, sillä vajaa puolet opiskelijoista oli turvautunut ystävien ja sukulaisten taloudelliseen apuun. Tutkimuksen mukaan myös työhön liittyvät epävarmuudet heijastuvat kotitalouksien välisten tulonsiirtojen yleisyyteen. Kokopäiväisesti työssä olevat olivat joutuneet lainaamaan rahaa toisilta selvästi vähemmän kuin osa-aikaisesti työssä olevat. Työttömillä ystävien ja sukulaisten taloudelliseen apuun turvautuminen oli puolestaan kaikkein yleisintä. Lisäksi selvä enemmistö taloudellisesti huono-osaisista väestöryhmistä oli saanut taloudellista apua. (Niemelä 2005.) Epävirallisen taloudellisen tuen laajuudesta saatua kuvaa tukevat myös suuriin ikäluokkiin keskittyneen tutkimushankkeen tulokset, joiden mukaan on havaittu, että noin 40 % suuriin ikäluokkiin kuuluneista on antanut taloudellista apua lapsilleen (Haavio-Mannila, Roos, Karisto & Rotkirch 2007).

Monissa maissa tehdyt tutkimukset osoittavat, että taloudellisen toimeentulon tasolla on merkitystä niin taloudellisen tuen antamiseen kuin sen saamiseen. Usean lapsen vanhemmat auttavat todennäköisemmin niitä lapsia, jotka ovat huonommassa taloudellisessa asemassa kuin muut (Dunn & Phillips 1997). Toisaalta hyvätuloisilla on suurempi todennäköisyys saada taloudellista tukea vanhemmiltaan kuin muilla (Fritzell & Lennartsson 2005). Näin ollen kotitalouksien väliset tulonsiirrot näyttävät hyödyttävän enemmän taloudellisesti hyväosaisia lapsia. Sen sijaan julkiset tulonsiirrot

hyödyttävät eniten taloudellisesti huono-osaisia (Kohli 1999).

Auttamishalun ja yhteisöllisyyden vaalimisen näkökulmasta on tärkeää selvittää, onko hyvinvointivaltioiden rakenteissa sellaisia eroja, jotka saattaisivat vaikuttaa kotitalouksien välisten tulonsiirtojen yleisyyteen. Tutkimukset eivät kuitenkaan tue edellä esitettyä regiimihypoteesia kotitalouksien välisten tulonsiirtojen yleisyyden selittämisessä. Kymmenen eurooppalaisen maan vertailussa¹ hieman yli kolmannes Ruotsin, Saksan ja Kreikan väestöstä ilmoitti antaneensa taloudellista apua muille kotitalouksille. Kärkikolmikko edusti siis kolmeen eri regiimiin kuuluvia maita. Lisäksi selvästi vähäisintä taloudellisen avun antaminen oli Espanjassa. Toisaalta kiintoisa seikka on se, että muille kotitalouksille annettujen tulonsiirtojen rahallinen arvo on selvästi pienin skandinaavisen hyvinvointivaltion mallimaassa Ruotsissa. (Attias-Donfut, Ogg & Wolff 2005.) Lisäksi on havaittu, että Suomessa taloudellisen tuen antaminen on samalla eurooppalaisella kärkitasolla Ruotsin kanssa (Haavio-Mannila ym. 2007). Tulokset ovat samansuuntaisia myös muissa vertailevissa tutkimuksissa. Regiimihypoteesi ei ole saanut tukea myöskään silloin, kun on tutkittu rahallisen tuen sijaan esimerkiksi vanhempien ja heidän kodin ulkopuolella asuvien lastensa välistä yhteydenpitoa (Tomassini ym. 2004).

Edellä mainitut tutkimukset ovat keskittyneet kehittyneisiin länsimaihin. Näissä maissa eläkejärjestelmät ovat kehittyneet, jolloin tarve lapsilta vanhemmille suunnatuille sukupolvien välisille tulonsiirroille on pienempi. Näin ollen muilta kotitalouksilta saadut tulonsiirrot korostuvat nuoruudessa, jolloin taloudellinen tilanne on epävarmempi ja elämisen kustannukset ovat korkeampia kuin vanhemmilla ikäryhmillä (Attias-Donfut ym. 2005; Künemund & Rein 1999). Sen sijaan kehittyvissä maissa yksityisten tulonsiirtojen ikäprofiilit ovat usein päinvastaisia. Heikompi vanhusväestölle suunnattu julkinen tuki merkitsee sukupolvien välisten tulonsiirtojen kulkemista pääosin lapsilta vanhemmille. Samaan suuntaan vaikuttaa se, että mahdollinen elintason nousu on kohdistunut erityisesti nuoriin ikäryhmiin (Cox, Galasso & Jimenez 2006; Zimmer & Kwong 2003.) Tämän perusteella voidaankin olettaa, että postkommunistiset Itä-Euroopan maat eroavat jossain määrin muista eurooppalaisista maista.

¹ Ruotsi, Tanska, Alankomaat, Saksa, Sveitsi, Itävalta, Ranska, Italia, Espanja ja Kreikka.

Aineistot ja menetelmät

Kuvaamme seuraavaksi, millä tavoin kotitalouksien välinen taloudellinen tuki ilmenee Suomessa verrattuna muihin Euroopan maihin. Millaisia eroja maiden välillä on kotitalouksien välisten tulonsiirtojen yleisyydessä? Minkälaiset väestöryhmät taloudellista tukea antavat ja toisaalta, minkälaiset väestöryhmät taloudellista tukea saavat? Missä määrin väestöryhmittäinen kuva kotitalouksien välisistä tulonsiirroista vaihtelee eri maissa?

Käytämme kahta samaa ilmiötä hieman eri tavalla kuvaavaa aineistoa. *European Social Survey* (ESS) -kyselyaineisto on kerätty vuosina 2004 ja 2005. Aineistossa on mukana 27 eurooppalaista maata. Aineiston avulla pystytään tarkastelemaan sukupolvien välistä taloudellista tukea alueellisesti kattavasti ympäri Eurooppaa. Tutkimuksessa käytetyt selitettävät ja selittävät muuttujat on esitetty taulukossa 6.1. Keskeisenä selitettävänä muuttujana on vanhempien antama taloudellinen tuki kotitalouden ulkopuolella asuville lapsille tai lastenlapsille. Toiseksi tarkastellaan sitä, missä määrin kyselyn vastaaja saa itse taloudellista tukea aikuisilta lapsilta tai lastenlapsilta, jotka eivät asu samassa kotitaloudessa. Huomionarvoista on, että kyse on molemmissa kohdin taloudellisesta avusta, jota ei ole rajattu tiukasti rahallisiin avustuksiin vaan joka voi pitää sisällään myös muita taloudellisen avun muotoja, kuten laskujen maksamista.

TAULUKKO 6.1. Tutkimuksen selitettävät ja selittävät muuttujat

Selitettävät muuttujat	Selittävät muuttujat
<i>European Social Survey 2004/2005</i>	
Kuinka paljon taloudellista tukea tällä hetkellä annatte lapsellenne/lapsillenne tai lastenlapselle/lastenlapsille, jotka eivät asu kanssanne. Huomioikaa myös lapsipuolet, adoptio- ja sijaislapset ja heidän lapsensa. Myös aikuiset lapset ja lapsenlapset huomioidaan. Kuinka paljon saatte itse nykyisin taloudellista tukea aikuisilta lapsiltanne tai lastenlapsiltanne, jotka eivät asu kanssanne.	Vastaajan ikä Kotitalouden ulkopuolella asuvan nuorimman ja vanhimman lapsen ikä Näkemyks siitä, millä tavoin tulee toimeen kotitalouden nykyisillä tuloilla
<i>Luxembourg Income Study</i>	
Yksityiset sukulaisilta saadut ja sukulaisille annetut tulonsiirrot (Belgia, Saksa, Suomi, Italia, Iso-Britannia) Yksityiset saadut ja annetut säännölliset tulonsiirrot sukulaisilta/lle, yksityisiltä hyväntekeväisyystahoilta/lle ja muut säännölliset yksityiset tulonsiirrot (Sveitsi, Unkari, Luxemburg, Puola, Slovenia)	Ikä Perhetyyppi

Selittävien muuttujien osalta tutkimus rajattiin ikään ja taloudelliseen toimeentuloon, jotka molemmat ovat keskeisiä erityisesti sukupolvien välisiä tulonsiirtoja tutkittaessa. Analyyseissä tarkastellaan vastaajan ikää ja kotitalouden ulkopuolella asuvien lasten ikää. Taloudellista toimeentuloa kuvaa vastaajan näkemys siitä, millä tavoin kotitalous tulee toimeen nykyisellä tulotasollaan. Kotitalouden ulkopuolella asuvien lasten toimeentuloa ei sen sijaan ole mahdollista aineiston avulla tutkia.

Toisessa aineistossa tarkastellaan puhtaasti rahallisia tulonsiirtoja ja tarkastelunäkökulmaa laajennetaan *sukupolvien* välisistä tulonsiirroista *kotitalouksien* välisiin tulonsiirtoihin yleisesti. Aineistona toimii *Luxembourg Income Study* (LIS), joka sisältää mikrotason tulotietoja useista OECD-maista useilta eri vuosilta. Tiedot on kerätty sekä kyselyiden että rekisterien avulla. Seuraavassa tarkastelussa huomio kiinnitetään muille kotitalouksille maksettuihin ja muilta kotitalouksilta saatuihin tulonsiirtoihin. Aineistot on kerätty eri tavoin, mutta ne on pyritty tekemään vertailukelpoisiksi. Vain melko pieni osa aineistoista sisälsi muuttujan, joka kuvaa säännöllisiä kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja (*regular private transfers*). Valitsimme mukaan sellaisia maita ja aineistoja, joissa tämä muuttuja oli olemassa sekä tulonsiirtojen vastaanottamiselle että niiden saamiselle. Mukaan valikoituivat Belgia, Saksa, Suomi, Italia, Iso-Britannia, Sveitsi, Unkari, Luxemburg, Puola ja Slovenia.

Viidessä ensin mainitussa maassa saatoimme käyttää vielä tarkempaa muuttujaa eli *yksityisiä tulonsiirtoja sukulaisille* sekä tulonsiirtojen saamisessa että niiden antamisessa. Muuttuja ei sisällä kertaluonteisia rahalahjoituksia. Joissain tapauksissa ystäviltä saatuja tulonsiirtoja ei voida erottaa sukulaisilta saaduista tulonsiirroista, ja ne ovat mukana tarkastelussa. Viidessä viimeksi mainitussa aineistossa jouduimme tyytymään tulonsiirtojen saamisessa yleisempään muuttujaan eli yksityisiin tulonsiirtoihin, jotka sisältävät paitsi sukulaisilta saadut säännölliset tulonsiirrot myös yksityisiltä hyväntekeväisyystahoilta saadut ja muut säännölliset tulonsiirrot. Kaikissa maissa analyysimme kohteena oli uusin saatavissa oleva LIS-aineisto. Analyysimme kohteena ovat ne kotitaloudet, jotka ovat saaneet tai antaneet kotitalouksien välisiä säännöllisiä tulonsiirtoja. Emme tarkastele tässä yhteydessä tulonsiirtojen määrää, vaan ainoastaan niiden ilmentymistä.

Jaottelemme maat väljästi hyvinvointivaltioita koskevan regimiteorian mukaan. Pohjoismaista mallia edustaa Suomi (aineisto vuodelta 2004). Keskieurooppalaista mallia edustavat Belgia (2000), Saksa (2000), Luxemburg

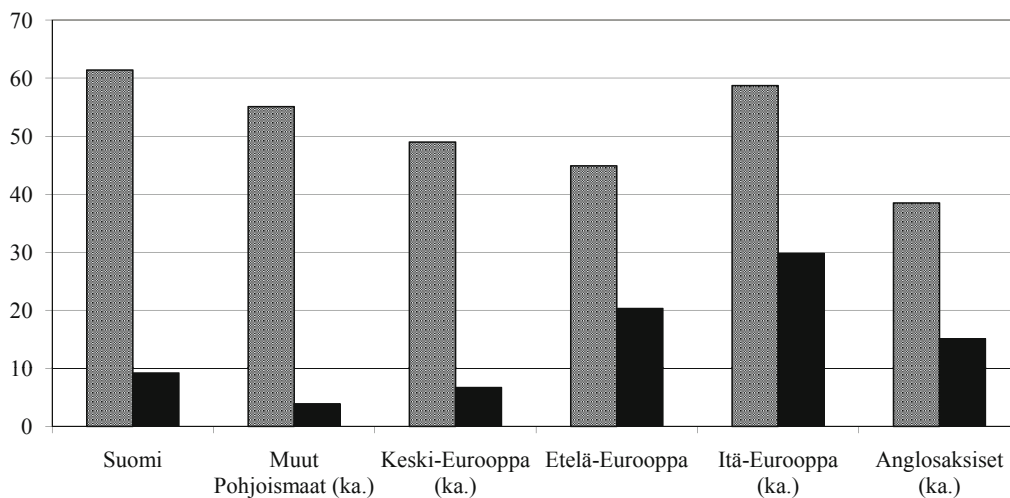
ja Sveitsi (2002), eteläeurooppalaista mallia Italia (2000), angloamerikkalaista mallia Iso-Britannia (2004) ja itäeurooppalaista mallia Unkari (1999) ja Slovenia (1999). Aineistojen saatavuuden vuoksi tarkastelussa painottuu siis keskieuropalainen malli. Maiden sisäisiä eroja tarkasteltaessa selittävät muuttujat rajattiin kotitalouden viitehenkilön ikään sekä perhetyyppiin.

Tulokset

Keskitymme aluksi sukupolvien välisen taloudellisen tukemisen yleisyyteen. Kyse on tällöin pelkkiä rahallisia tulonsiirtoja laajemmasta taloudellisesta tukemisesta sukupolvien välillä, kuten esimerkiksi laskujen maksusta. Analyysien toisessa osassa huomio kiinnitetään puhtaasti rahallisiin tulonsiirtoihin eli kotitalouksien välisiin saatuihin ja maksettuihin tulonsiirtoihin. Lopuksi analysoidaan saatujen ja maksettujen tulonsiirtojen paikantumista eri perhetyyppeihin ja ikäryhmiin.

Sukupolvien välinen taloudellinen tukeminen

Kuviossa 6.1 tarkastellaan sukupolvien välisen taloudellisen tuen yleisyyttä Suomessa ja eri maaryhmissä. Yleisesti ottaen maiden ja maaryhmien välillä vaikuttaa olevan eroja. Kuten aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, sukupolvien väliset tulonsiirrot kulkevat selvästi useammin vanhemmilta lapsille kuin päinvastoin. Taloudellinen tuki vanhemmilta lapsille on kaikissa maissa selvästi yleisempää kuin lapsilta vanhemmille suunnattu tuki. Sen sijaan maaryhmien välillä ei ole havaittavissa systemaattisia eroja. Myös tämä tulos tukee aiemmissa vertailevissa tutkimuksissa saatuja tuloksia (Attias-Donfut ym. 2005; Haavio-Mannila ym. 2007). Pohjoismaissa ja Itä-Euroopassa vanhempien antama taloudellinen tuki on yleisintä. Vastaavasti harvinaisempaa se on anglosaksisissa maissa. Eri maita tarkasteltaessa vanhemmilta lapsille suunnattu epävirallinen apu on yleisintä Tsekissä (69 %) ja Unkarissa (69 %). Vastaavasti harvinaisinta se on Alankomaissa (31 %), Sveitsissä (33 %) ja Irlannissa (34 %). Pohjoismaista ainoastaan Tanskassa taloudellisen tuen yleisyys on alle 50 %. Suomi sijoittuu suhteellisen hyvin muiden Pohjoismaiden joukkoon. Suomessa hieman yli 60 % vanhemmista tai isovanhemmista on antanut taloudellista tukea lapsilleen tai lastenlapsilleen. Vastaava luku Norjassa on 66 %.

■ Annetaan taloudellista tukea vanhemmilta lapsille (%) ■ Annetaan taloudellista tukea lapsilta vanhemmille (%)

KUVIO 6.1. Taloudellisen tuen yleisyys vanhemmilta lapsille ja lapsilta vanhemmille Suomessa ja eri maaryhmissä (%) (Lähde: ESS)

Suomi sen sijaan eroaa muista Pohjoismaista, kun tarkastellaan lapsilta vanhemmillesuunnatun taloudellisen tuen yleisyyttä. Suomessa taloudellinen tuki lapsilta vanhemmille on selvästi yleisempää kuin muissa Pohjoismaissa. Yleisesti ottaen regiimateoria saa jonkin verran tukea: Itä- ja Etelä-Euroopassa, joissa julkinen tulonsiirtojärjestelmä on kehittymättömämpää, sukupolvien väliset tulonsiirrot kotitalouden ulkopuolella asuvilta lapsilta vanhemmille ovat selvästi yleisempiä kuin muissa maissa. Vastaavasti Pohjoismaissa ja Keski-Euroopassa lasten taloudellinen tuki vanhemmille on harvinaista. Tosin maaryhmien sisäinen vaihtelu on joissakin tapauksissa huomattava. Esimerkiksi Tšekissä ja Unkarissa yli 50 % vanhemmista on saanut lapsiltaan taloudellista tukea, kun muissa Itä-Euroopan maissa prosenttiluvut ovat 20 %:n molemmin puolin.

Koska sukupolvien väliset tulonsiirrot paikantuvat eritoten vanhemmilta lapsille suunnattuun taloudelliseen tukeen, tarkastelua jatkettiin keskittymällä tähän seikkaan. Aluksi tutkittiin, mihin ikävaiheisiin sukupolvien väliset tulonsiirrot vanhemmilta lapsille erityisesti paikantuvat. Vanhemman ikä on yhteydessä lapsille annettuun tuen määrään. Lisäksi maiden väliset erot ovat varsin pieniä. Vanhemmilta lapsille suunnattu taloudellinen tukeminen on keskimäärin yleisintä 35–44-vuotiaiden ryhmässä. Tämän jälkeen sukupolvien välisten tulonsiirtojen yleisyys alkaa laskea. Vanhemman

ikä on yhteydessä myös kotitalouden ulkopuolella asuvan lapsen ikään. Kotitalouden ulkopuolella asuvan lapsen iän suhteen tehdyt analyysit osoittivat yhteneväisen ja oletetun tuloksen: sukupolvien välisten tulonsiirtojen yleisyys on sitä suurempaa mitä nuoremasta lapsesta on kyse. Maiden väliset erot ovat edelleen varsin pieniä. Ylipäänsä tulokset ovat niin vanhemman kuin lapsen iän suhteen samansuuntaisia muissa maissa saatujen aiempien tulosten kanssa (King & McDonald 1999).

Jatkotarkasteluissa havaittiin lisäksi, että taloudellisella toimeentulolla on selvä yhteys niin vanhemmilta lapsille kuin lapsilta vanhemmille suunnattuihin sukupolvien välisiin tulonsiirtoihin. Tulosten mukaan vanhemmilta lapsille suunnatun taloudellisen tuen yleisyys laskee useimmissa maissa sitä enemmän, mitä vaikeampaa nykyisellä tulotasolla on tulla toimeen. Kaikissa maissa väestön keskiarvoa yleisemmin taloudellista tukea antavat ne, joiden käsitys omasta taloudellisesta asemasta on kaikkein positiivisin. Kiinnostava poikkeus on erityisesti Iso-Britannia, jossa taloudellisen toimeentulon yhteys ei ole kuvatus kaltainen. Isossa-Britanniassa jopa yli puolet heikoimmin toimeentulevista on antanut taloudellista apua jälkipolville.

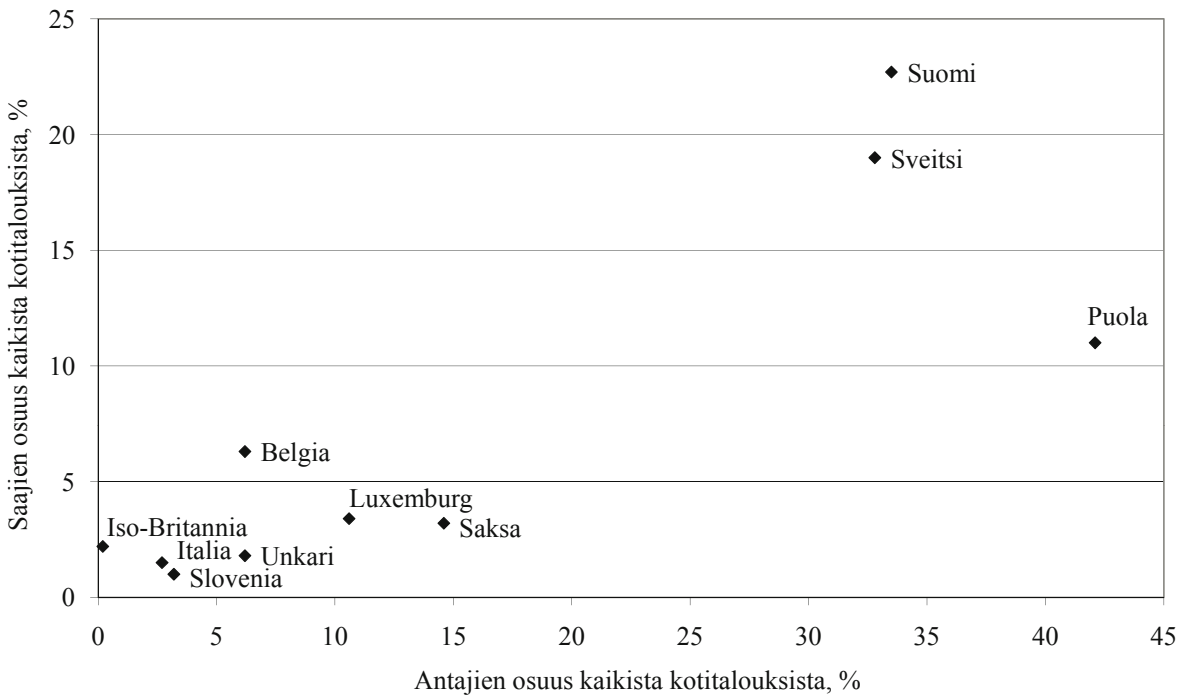
Lapsilta vanhemmille suunnatun taloudellisen tuen osalta tulokset eivät ole yhtä selkeitä kuin edellä. Osittain syynä tähän saattaa olla vanhemmille suunnatun avun harvinaisuus, jonka vuoksi tapausten lukumäärät jäävät varsin pieniksi. Yleinen tulos kaikkien maiden osalta on kuitenkin se, että ne, joilla on suuria vaikeuksia tulla toimeen nykyisellä tulotasollaan, taloudellisen avun saaminen jälkipolvilta on väestön keskiarvoa yleisempää.

Kokonaisuudessaan edellä tehdyn analyysin tulokset ovat linjassa aiemmissä tutkimuksissa saatujen tulosten kanssa. Ensinnäkin sukupolvien väliset tulonsiirrot ovat selvästi yleisempiä vanhemmilta jälkipolville kuin jälkipolvilta vanhemmille. Toiseksi regiimiteorian pohjalta tehty hypoteesi maiden ja maaryhmien välisistä eroista ei saa täysin tukea. Maaryhmät erottuivat selvimminkin lapsilta vanhemmille suunnatun taloudellisen avun osalta. Sen sijaan vanhemmilta sukupolvilta nuoremmille suunnattu taloudellinen apu oli verrattain yleistä kaikissa maaryhmissä ja lähes kaikissa maissa. Ikäryhmittäinen tarkastelu osoitti lisäksi sen, että sukupolvien välinen taloudellinen apu vanhemmilta jälkipolville on yleisintä silloin, kun kotitalouden ulkopuolella asuva lapsi on noin parikymppinen. Lisäksi taloudellisella toimeentulon tasolla on yhteys siihen, missä määrin taloudellista tukea annetaan.

Kotitalouksien väliset tulonsiirrot

Tarkastelemme seuraavaksi kotitalouksien välisten tulonsiirtojen yleisyyttä LIS-aineistojen avulla. Analyysin mukaan maiden välillä on erittäin merkittäviä eroja kotitalouksien välisten tulonsiirtojen yleisyydessä (kuvio 6.2). Maat jakautuivat karkeasti kolmeen eri kategoriaan. Tulonsiirrot olivat yleisimpiä Suomessa, Sveitsissä ja Puolassa. Näissä maissa tulonsiirtoja sai 11–23 % kotitalouksista ja antoi 33–42 % kotitalouksista. Yllättävää on se, että pohjoismaista hyvinvointimallia edustava Suomi sijoittuu ensimmäiseen ryhmään eli niiden maiden joukkoon, joissa huomattava osa kotitalouksista saa ja maksaa sukulaisten välisiä tulonsiirtoja.

Tulonsiirrot olivat melko yleisiä Belgiassa, Saksassa ja Luxemburgissa. Saajia oli näissä maissa 3–6 % ja antajia 6–15 % kotitalouksista. Kotitalouksien väliset tulonsiirrot olivat harvinaisimpia Italiassa, Isossa-Britanniassa, Unkarissa ja Sloveniassa. Saajia oli 1–2 % ja antajia 0,2–6 %. Unkari poikkesi hieman tässä ryhmässä siinä, että tulonsiirtojen antaminen oli siellä melko yleistä.

KUVIO 6.2. Kotitalouksien välisten tulonsiirtojen antajien ja saajien osuus kaikista kotitalouksista 10 Euroopan maassa (%) (Lähde: LIS)

Hyvinvointiregiimien perusteella näyttäisi siltä, että Keski-Euroopan maat muistuttavat toisiaan. Ryhmästä poikkeaa vain Sveitsi, missä tulonsiirrot ovat sangen yleisiä. Itä-Euroopan maista poikkeava tapaus on puolestaan Puola. Ero näkyy erityisen jyrkkänä Slovenian ja Puolan välillä. Hämmästyttävien tulosten sijaan se, että angloamerikkalaista mallia edustavassa Isona Britannian ja eteläeurooppalaista mallia edustavassa Italiassa tulonsiirrot ovat poikkeuksellisen harvinaisia. Sukulaisten välisten tulonsiirtojen olisi odottanut olevan näissä maissa muita maita yleisempiä, koska hyvinvointimallit korostavat perheen ja yksityisten järjestelyiden merkitystä.

Iso-Britanniaa lukuun ottamatta tulonsiirtojen maksajia on selvästi enemmän kuin saajia (paitsi Belgiassa lähes sama osuus). Jos Iso-Britannia ja Belgia eivät ole mukana tarkastelussa, maiden välillä ei ole kovin suuria poikkeuksia siinä, mikä on antajien ja saajien suhde. Edellä sanottu tarkoittaa sitä, että tulonsiirrot keskittyvät tiettyihin kotitalouksiin. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että kotoa muuttanut nuori saa säännöllistä tukea vanhempien lisäksi myös isovanhemmilta.

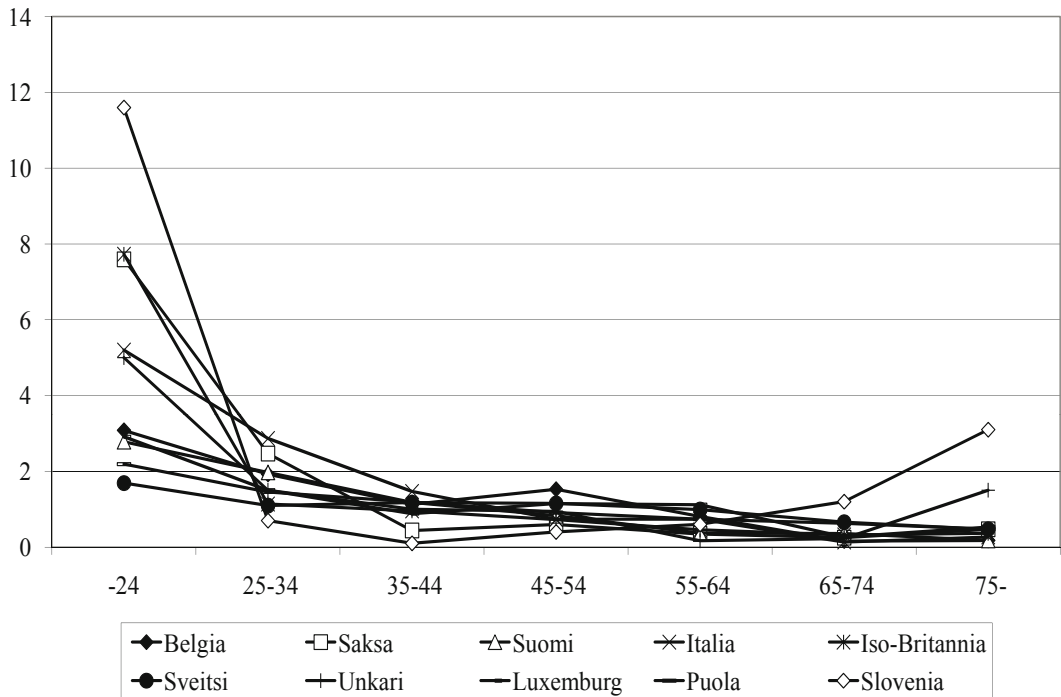
Tuloksia tulkittaessa on kuitenkin otettava huomioon ainakin kolme tekijää. Ensinnäkin Sveitsissä, Unkarissa, Luxemburgissa, Puolassa ja Sloveniassa tulonsiirrot sisältävät myös muut kuin sukulaisilta (ja mahdollisesti ystäviltä) saadut tulonsiirrot, ja näin ollen näissä maissa tulonsiirtojen saamisen pitäisi olla yleisempää kuin muissa maissa. Toinen ja oletettavasti tärkeämpi tuloksien tulkittavuutta hankaloittava tekijä on se, että tieto sukulaisien keskeisistä tulonsiirroista on kerätty eri maissa eri tavoilla. Kyse voi olla haastattelulla tai menopäiväkirjalla hankitusta tiedosta. Haastattelu on voitu suorittaa samanaikaisesti kaikille kotitalouden jäsenille tai vain yhdelle jäsenelle. Haastatteluissa on kysytty tulonsiirroista eri tavoilla. Joissain maissa on mainittu esimerkiksi opiskeluavustukset ja toisissa taas ei. Tiedonkeruun erilaiset tavat selittänevät suuria eroja maiden välillä. Kolmanneksi maat eroavat sen suhteen, missä vaiheessa lapset muuttavat pois kotoa – esimerkiksi opiskeluiden vuoksi – ja muodostavat oman kotitalouden. Näistä syistä tulonsiirtojen yleisyyden tasoa ei voi kovinkaan luotettavasti verrata maiden välillä, ja tässä suhteessa LIS-aineisto on selvästi heikompi kuin ESS-aineisto.

Seuraavassa jatkamme analyysia siten, ettemme vertaile maita keskenään, vaan muodostamme kotitalouksien välisistä tulonsiirroista maakohtaisia

profileita perhetyypin ja referenssihenkilön iän sekä köyhyysstatuksen mukaan. Tulonsiirtojen saamista ja antamista tarkastellaan neljän eri perhetyypin mukaan: yksinäiset alle 65-vuotiaat, yksinäiset yli 65-vuotiaat, yli 65-vuotiaat parit sekä lapsiperheet (ei sisällä yli 65-vuotiaita). Tarkastelussa verrataan kunkin perhetyypin tulonsiirtojen saamista ja antamista maan kaikkien kotitalouksien keskiarvoon. Maiden profiilit ovat tässä tarkastelussa melko yhdenmukaisia. Tulonsiirtojen saaminen oli yleisintä yksinäisillä alle 65-vuotiailla. Ryhmään kuuluivat muun muassa opiskelijat. Lapsiperheet eivät hieman yllättäen saaneet tulonsiirtoja läheskään yhtä usein kuin yksinäiset alle 65-vuotiaat. Keskimääräisen tason ylittivät vain Belgia, Suomi ja Slovenia. Tulonsiirtojen saaminen oli harvinaisinta yksinäisillä yli 65-vuotiailla.

Yli 65-vuotiaat parit antoivat kaikissa maissa paitsi Sloveniassa keskimäärin muita enemmän tulonsiirtoja. Lapsiperheissä tulonsiirtojen antaminen oli joko keskimääräisellä tasolla tai sen alapuolella. Tulosten luotettavuutta heikentää se, että muutamissa maissa tulonsiirtojen antaminen ja saaminen olivat niin harvinainen ilmiö, että perhetyyppikohtaiseen tarkasteluun ei valikoitunut riittävästi tapauksia.

Profiilit olivat vieläkin yhdenmukaisempia, kun tulonsiirtojen saamista tarkasteltiin kotitalouden referenssihenkilön iän perusteella (kuvio 6.3). Kaikissa maissa tulonsiirtoja saivat eniten ne kotitaloudet, joiden referenssihenkilö oli alle 25-vuotias. Tässä mielessä tulokset ovat samansuuntaisia ESS-aineiston tarkastelussa saatujen tulosten kanssa. Kyse lienee siitä, että vanhemmat (ja mahdollisesti isovanhemmat) tukevat opiskelevia lapsiaan. Maiden välillä oli kuitenkin merkittäviä tasoeroja nuorten kotitalouksien tukemisessa. Muissa ikäryhmissä tasoeroja ei juuri ollut. Nuorten kotitalouksien tukeminen oli yleisintä Saksassa ja Isossa-Britanniassa. Sen sijaan Sveitsissä, Puolassa, Sloveniassa, Suomessa ja Belgiassa nuoria kotitalouksia ei tuettu yhtä usein. Sveitsi poikkesi muista maista siinä, että tulonsiirtojen saaminen jakautui melko tasaisesti referenssihenkilön iän mukaan.

KUVIO 6.3. Tulonsiirtoja muilta kotitalouksilta saaneiden ikäprofiili 10 Euroopan maassa (väestön keskiarvo = 1) (Lähde: LIS)

Tulonsiirtojen saaminen yleistyi Sloveniassa ja Unkarissa yli 74-vuotiaiden kotitalouksissa. Kyse voi olla myös siitä, että vanhukset saavat näissä maissa säännöllistä tukea yksityisestä hyväntekeväisyydestä. Tulokset ovat kuitenkin melko yhdenmukaisia maiden välillä, vaikka tasoissa olikin suuria eroja.

Tulonsiirtojen antaminen referenssihenkilön iän mukaan ei noudattanut peilikuvaa suhteessa tulonsiirtojen saamiseen. Maiden väliset erot olivat merkittäviä, vaikka nuorimmassa ikäryhmässä tulonsiirtojen antaminen oli aina keskimääräistä harvinaisempaa. Unkari poikkesi profiililtaan selvimmin muista maista (Ison-Britannian tulokset eivät ole luotettavia, koska antajia oli vain 0,2 % kotitalouksista). Tulonsiirtojen antaminen oli yllättäen Unkarissa yleisintä ikäryhmässä 25–34-vuotiaat. Belgiassa tulonsiirtojen antaminen painottui vahvasti vanhempiin ikäryhmiin. Muissa maissa tulonsiirtojen antaminen yleistyi ikäryhmään 45–54-vuotiaat ja sen jälkeen laski tasaisesti tai nousi hieman vanhimmassa ikäryhmässä. Kaikissa maissa köyhät kotitaloudet (kulutusyksikkökohtainen tulo 40, 50 tai 60 prosent-

tia mediaanista) saivat muita enemmän ja antoivat muita vähemmän kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja.

Taloudellinen tuki kilpailukyky-yhteiskunnassa

Tässä luvussa kiinnostuksen kohteena olivat kotitalouksien ja erityisesti sukupolvien väliset tulonsiirrot. Sukupolvien välisten tulonsiirtojen ja taloudellisen avun tarkasteleminen avaa yhden näkökulman sukupolvien väliin sidoksiin. Tarkastelumme osoitti, että kotitalouksien väliset tulonsiirrot ovat Suomessa kansainvälisesti verraten erittäin yleisiä. Kotitalouksien välisissä tulonsiirroissa on kyse ennen muuta sukupolvien välisistä alaspäin suuntautuvista tulonsiirroista. Toisin sanoen vanhemmat ja isovanhemmat auttavat lapsiaan ja lastenlapsiaan siinä vaiheessa, kun jälkipolvet ovat siirtymässä itsenäisempään aikuiselämään. Tulos vastaa eräällä tavalla kilpailukyky-yhteiskunnan hypoteesia. Vanhemmat tukevat lapsiaan, jotta nämä pärjäisivät elintasokilpailussa. Lasten apu vanhemmille on puolestaan selvästi harvinaisempaa.

Tutkimuksen tuloksia selittää useampi seikka. Ensinnäkin lapsilta vanhemmille suunnattujen (yksityisten) tulonsiirtojen vähäinen määrä kertoo eläkejärjestelmän kyvystä vastata toimeentulotarpeisiin. Tarvetta yksityisiin tulonsiirtoihin ei ole siinä mittakaavassa kuin itsenäisen aikuisuuden kynnyksellä, jolloin toimeentulo on epäsäännöllistä ja kulutustarpeet ovat korkealla. Toiseksi, toisin kuin monessa muussa maassa, Suomessa vallitsevana käytäntönä on, että nuoret muuttavat pois kotoaan ja muodostavat näin oman kotitalouden jo melko varhain. Opiskelijoiden osalta kiintoisana jatkotutkimuksen aiheena olisikin vertailla, millä tavoin erilaiset opintotukijärjestelmät ovat yhteydessä sukupolvien välisiin tulonsiirtoihin. Kolmanneksi tutkimuksen tulokset viittaavat vahvasti siihen, että kotitalouksien väliset tulonsiirrot ovat tärkeä osa taloudellisesti heikompiensaisten toimeentuloa (ks. myös Niemelä 2005).

Kansalaisyhteiskunnan ja sukupolvien välisten sidosten näkökulmasta vahvaa sukulaisapua voidaan pitää positiivisena asiana. Kotitalouksien välisten tulonsiirtojen yleisyys Suomessa kertoo siitä, että perhe on sosiaalisena instituutiona yllättävän vahva taloudellisen avun näkökulmasta. Suomalainen hyvinvointivaltio ei ole myöskään rapauttanut ihmisten – lasten ja vanhempien – luontaista vastuuta toisistaan. Toisaalta kotitalouksien vä-

listen tulonsiirtojen kohdentuminen tiettyihin väestöryhmiin toimii mittana sille, mihin tilanteisiin julkinen toimeentuloturvajärjestelmä on riittämätön. Eläkejärjestelmän toimivuus näkyy vähäisinä lapsilta vanhemmille suunnattuina tulonsiirtoina. Samoin lapsiperheet saavat selvästi vähemmän yksityisiä tulonsiirtoja kuin nuoret ja yksin asuvat. Näin ollen näyttää siltä, että kotitalouksien väliset tulonsiirrot paikkaavat perusturvassa olevia puutteita. Tämä puolestaan ei ole välttämättä positiivinen asia. Vaikka iso osa huonosti toimeentulevista on saanut taloudellista apua, emme tiedä missä määrin ne, jotka olisivat apua tarvinneet, eivät ole sitä sukulaisiltaan saaneet. Kaikilla ei ole mahdollisuuksia auttaa jälkipolviaan, eikä kaikilla ole auttajia, joilta tukea voisi saada.

Kotitalouksien väliset tulonsiirrot liittyvät moneen tärkeään yhteiskuntapoliittiseen kysymykseen. Esimerkiksi tarveharkintaisissa toimeentuloturvaetuuksissa sukulaisilta saatu taloudellinen apu lasketaan usein tuloksi, joka vähentää etuuden määrää. Tässä mielessä yksityiset tulonsiirrot linkittyvät sekä sosiaalietuuksien väärinkäyttöön että niiden alikäyttöön. Toisaalta kiintoisa jatkotutkimuksen aihe olisi myös tarkastella sitä, missä määrin yksityiset tulonsiirrot paikkaavat järjestelmän puutteita silloin, kun esimerkiksi toimeentulotuen käsittelyajat venyvät pitkiksi. Kotitalouksien väliset tulonsiirrot liittyvät myös lahjoitusten verovapauteen. Julkisessa keskustelussa on korostettu erityisesti hyvätuloisten halua siirtää varallisuutta jälkipolville – ja näin osaltaan kiertää perintöverotusta. Tulosten mukaan näyttää kuitenkin siltä, että yksityisten tulonsiirtojen saajat ovat erityisesti taloudellisesti huono-osaisia, joiden kulutusalttius on antajia suurempi. Näin ollen kansantaloudellinen argumentti puoltaisi kotitalouksien välisiin tulonsiirtoihin kannustamista: säästämisalttiimmat vanhemmat polvet siirtävät tuloja kulutusalttiimmille nuorille polville.

Tutkimuksen tuloksia voidaan peilata lopuksi myös luvun alussa esitettyihin teorioihin ja hypoteeseihin. Kansainvälisesti verraten tutkimuksen yleinen tulos on, että kotitalouksien väliset tulonsiirrot eivät ole yhteydessä hyvinvointivaltioregiimeihin. Tulokset antavatkin tukea erityisesti sukulaisvalinnan teorialle. Erityisesti vanhemmilta lapsille suunnattu taloudellinen apu vaikuttaa olevan eurooppalaisessa vertailussa universaali ilmiö. Sen sijaan ryhmävalinta ja vastavuoroinen altruismi eivät niinkään saa tukea, sillä kotitalouksien väliset tulonsiirrot näyttävät olevan kaikissa maissa erityisesti sukupolvien välisiä tulonsiirtoja.

Kirjallisuus

- Aidukaite, Jolanta 2004. The Emergence of the Post-Socialist Welfare State – The Case of Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania. Huddinge: Södertörns Högskola.
- Arrondel, Luc & Masson, André 2001. Family Transfers Involving Three Generations. *Scandinavian Journal of Economics* 103 (3), 415–443.
- Attias-Donfut, Claudine & Wolff, Francois-Charles 2000. The Redistributive Effects of Generational Transfers. Teoksessa Sara Arber & Claudine Attias-Donfut (toim.) *The Myth of Generational Conflict. The Family and State in Ageing Societies*. London: Routledge, 22–46.
- Attias-Donfut, Claudine; Ogg, Jim & Wolff, Francois-Charles 2005. European Patterns of Intergenerational Financial and Time Transfers. *European Journal of Ageing* 2 (3), 161–173.
- Becker, Gary 1974. A Theory of Social Interactions. *Journal of Political Economy* 82 (6), 1063–1094.
- Cox, Donald; Galasso, Emanuela & Jimenez, Emmanuel 2006. Private Transfers in a Cross Section of Developing Countries. Center for Retirement Research Working Papers 2/2006. Boston: Boston College.
- Dawkins, Richard 1993. *Geenin itsekkyys*. Helsinki: Art House.
- Dunn, Thomas A. & Phillips, John W. 1997. The Timing and Division of Parental Transfers to Children. *Economics Letters* 57, 135–137.
- Esping-Andersen, Gösta 1999. *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Ferge, Zsuzsa 1997. The Changed Welfare Paradigm: The Individualization of the Social. *Social Policy & Administration* 31 (1), 20–44.
- Fritzell, Johan & Lennartsson, Carin 2005. Financial Transfers between Generations in Sweden. *Ageing & Society* 25 (6), 397–414.
- Guiso, Luigi & Jappelli, Tullio 1999. Private Transfers, Borrowing Constraints and the Timing of Homeownership. Centre for Studies in Economics and Finance, Working Paper 17. Fisciano: Università degli Studi di Salerno.
- Haavio-Mannila, Elina; Roos, Jeja-Pekka; Karisto, Antti & Rotkirch, Anna 2007. Intergenerational Transmissions of Finnish Baby Boomers. Paper prepared for the ESA Conference. Glasgow 4 September 2007.
- Iacovou, Maria 2001. Leaving Home in the European Union. Working Papers of the Institute for Social and Economic Research, paper 2001–18. Colchester: University of Essex.
- Khalil, Elias 2004. What is Altruism? *Journal of Economic Psychology* 25 (1), 97–123.
- King, Anthony & McDonald, Peter 1999. Private Transfers across Australian Generations. Discussion Paper no. 41. Canberra: NATSEM.
- Kohli, Martin 1999. Private and Public Transfers between Generations: Linking the Family and the State. *European Societies* 1 (1), 81–104.
- Künemund, Herald & Rein, Martin 1999. There Is More to Receiving than Needing: Theoretical Arguments and Empirical Explorations of Crowding in and Crowding out. *Ageing and Society* 19 (1), 93–121.
- Niemelä, Mikko 2005. Sukulaisten ja ystävien taloudellinen apu – tärkeä osa huonoosaisten toimeentuloa? *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (4), 417–420.

- Nordblom, Katarina & Ohlsson, Henry 2002. Bequest, Gifts, and Education. Swedish Evidence on Parents' Transfer Behavior. Working Paper 69. Göteborg: Göteborg University.
- Rosenzweig, Mark R. & Wolpin, Kenneth I. 1994. Parental and Public Transfers to Young Women and Their Children. *The American Economic Review* 84 (5), 1195–1212.
- Räty, Reetta 2000. Ikuinen emo. *Helsingin Sanomat*, Viikkoliite Nyt 19/2000, 12–17.
- Tomassini, Cecilia; Kalogirou, Stamatis; Grundy, Emily; Fokkema, Tineke; Martikainen, Pekka; van Groenou, Marjolein B. & Karisto, Antti 2004. Contacts between Elderly Parents and Their Children in Four European Countries: Current Patterns and Future Prospects. *European Journal of Ageing* 1 (1), 54–63.
- Zimmer, Zachary & Kwong, Julia 2003. Family Size and Support of Older Adults in Urban and Rural China: Current Effects and Future Implications. *Demography* 40 (1), 23–44.

7 SUURET IKÄLUOKAT. PALJON AUTTAVIA KÄSIÄ?

Elämänkulun ja vanhenemisen näkökulmasta välittömästi toisen maailmansodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat alkavat olla nyt kolmannessa iässä. Samalla väestörakenteen muutos on alkanut nousta politiikan asialistoille. Jo reilun kymmenen vuoden ajan ikäpolitiikka – ikääntyvien työnteon ehtoihin pureutuva politiikka – on ollut keskeinen osa suomalaista yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikkaa. Nyttemmin ovat huolestuttaneet eläkkeelle jäävistä suurista ikäluokista aiheutuvat hoiva- ja eläkemenot. Paitsi että julkisen talouden tasapainosta on syystäkin kannettu huolta, suuret ikäluokat on nähty myös uhkana Suomen kilpailukyvyille: koska kansainvälisesti katsoen poikkeuksellisen suuret ikäluokat synnyttivät Suomessa poikkeuksellisen pienet ikäluokat, Suomen väestörakenteen muutoksesta aiheutuu huomattavia vaikutuksia välillisiin työvoimakustannuksiin. Lisäksi ikäluokkien pienentyminen lisää työvoimasta käytävää kilpailua, mikä osaltaan nostaa palkkatasoa ja heikentää Suomessa toimivien yritysten globaalia kilpailukykyä

Ydinkysymys on, missä määrin eläkkeelle jäävät suuret ikäluokat tosiasiassa ovat kilpailukyky-yhteiskunnalle taakka ja missä määrin he voivat ylläpitää ja vahvistaa yhteiskunnan tai talouden toimintaperiaatteita esimerkiksi erilaisten palvelujen tuottajina ja kuluttajina. Tässä luvussa tarkastellaan tästä moniulotteisesta problematiikasta yhtä selkeästi erotettavissa olevaa alateemaa eli suuria ikäluokkia hoivaajina. Kysymme, onko suurten ikäluokkien elämäntapa aktiivista, harrastusten täyttämää seniorielämää vai onko näkyvissä pikemminkin kilpailukyky-yhteiskunnan kannalta ”tuottavaa vanhenemistä” hoivaamisen tai auttamisen muodossa. Aineistona käytämme Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimusaineistoa, johon sisältyy noin tuhannen suuriin ikäluokkiin kuuluvan vastaajan tiedot. Sekä vielä

työelämässä olevia että jo eläkkeelle jääviä suurten ikäluokkien edustajia sisältävän aineiston avulla tarkastelemme, ovatko työelämästä pois jääneet täyttäneet aikaansa harrastuksilla ja muulla tekemisellä vai hoivaavatko he apua tarvitsevia lähimmäisiään.

Kolmas ikä ja hoiva

Kolmannen iän käsite syntyi kuvaamaan aikaa eläkkeelle jäämisen ja raihnaisen vanhuuden välissä; kolmannessa iässä on mahdollisuus harrastaa, matkustella, seurustella ystävien kanssa ja toteuttaa kaikkea sitä, mitä ei työelämän puristuksissa ole ehtinyt tai jaksanut tehdä. Yleinen mielikuva kolmatta ikää elävistä lienee enemmän hedonistinen kuin altruistinen. Sen voisi kiteyttää seuraavasti: työelämän onnellisesti taakseen jättäneet virkeät seniorit viettävät omien mielihalujensa mukaista, aktiivista elämää, kuluttavat yhteiskunnan resursseja ja ovat siten taloudellisena taakkana niille, jotka vielä ovat mukana työelämässä. Tavoitteena ei myöskään ole perinnön siirtäminen lapsille: pikemminkin pyrkimyksenä on käyttää viimeinen säästetty euro optimaalisesti juuri kuoleman edellä. Viime vuosien aikana taakkanäkökulman vastineena on kuitenkin yhtä enemmän puhuttu vanhenemisesta voimavaranäkökulmasta (Koskinen 2004). Tällöin vastineeksi yleiselle poliittiselle ikääntymisretoriikalle ja olemassa oleville vanhenemisteorioille on syntynyt *tuottavan vanhenemisen näkökulma*.

Tuottavan vanhenemisen perspektiivistä pidentyneen eliniän ja toimintakyvyn kohenemisen myötä ikääntynyt ihminen voi osallistua tuotteiden tai palvelujen tuottamiseen myös eläkkeelle jäämisensä jälkeen. Tämä voi olla myös välillistä siten, että ikääntyneen toiminta vähentää yhteisöjen, yritysten ja muiden ihmisten tuottamien palvelujen ja tuotteiden tarvetta. Tai vieläkin laajemmin ymmärrettynä: ikääntyneet osallistuvat tuottajina toimintoihin, jotka muuten jonkun muun olisi tehtävä. (Bass & Caro 2001; Hinterlong ym. 2001.) Vanhenevat ikäluokat eivät siten ole vain taloudellinen taakka vaan myös oleellisesti tuottava väestönosa.

Yksi tuottavan vanhenemisen teorian näkökulma ikääntyneisiin on heidän antamansa apu ja hoiva. Kolmatta ikää edustavat eivät ole enää palkkatyössä, mutta he voivat auttaa apua tarvitsevia – lähipiirissään ja etäämmällä – ja samalla ehkä korvata hoivaa, joka muuten olisi julkisen sektorin tai muiden toimijoiden vastuulla. Suomessa on vasta suhteellisen vähän

pohdittu suurten ikäluokkien merkitystä epävirallisen hoivan tuottajina. Jonkin verran on olemassa tutkimusta esimerkiksi auttamiseen liittyvistä asenteista. Suurten ikäluokkien sisällä on eroja, mutta pääosin suurten ikäluokkien edustajat katsovat vanhusten auttamisen, erityisesti taloudellisen tukemisen, olevan yhteiskunnan vastuulla. Käytännön auttamisen nähdään sen sijaan kuuluvan sekä yhteiskunnan että perheen vastuulle (Tanskanen & Danielsbacka 2009).

Toisaalta julkisen vallan ja kansalaisjärjestöjen näkökulmasta on jo varsin selvää, että julkisen vallan omat mahdollisuudet vastata väestön ikääntymisestä aiheutuvaan julkisten palvelujen kysynnän kasvuun ovat varsin rajalliset erityisesti kuntasektorilla. Tässä tarkastelussa on toki kaksi erillistä näkökulmaa. Yhtäältä julkinen valta korostaa systemaattisesti sekä vuonna 2000 uudistetun perustuslain että palvelulainsäädännön velvoittamana julkisen vallan vastuuta kansalaisten hyvinvoinnista ja kuntien vastuuta palvelujen organisoinnista. Tästä näkökulmasta julkisen vallan voi olettaa hoitavan oman vastuunsa myös tulevaisuudesta. Toisaalta julkisen vallan oma toiminta vanhuspalvelulainsäädännön uudistamisessa osoittaa osaltaan, että valmiutta palvelutarpeen kasvua vastaavan palvelutarjonnan luomiseen ei käytännössä ole – ei varsinkaan kuntien taloudellisen tilanteen nopeasti heikennyttyä ”uuden laman” (2008-) jälkeen. Konkreettisimmin tämä linjausten ja käytännön politiikan välinen jännite näkyy siinä, että hallituksessa ei ole löydetty yhteiskuntapoliittista yhteisymmärrystä vanhuspalvelujen mitoitusta koskevien suositusten muuttamisesta sitoviksi.

Käytännössä vanhuspalvelujen kysynnän kasvua kanavoidaan yksityisten palveluntuottajien tarjoamiin palveluihin. Pääosin nämä palvelut ovat erilaisia asumispalveluja mutta yhä enemmän myös palvelusetelillä ostettuja muita tukipalveluja, jotka täydentävät tai korvaavat kunnallisia kotipalveluja. Toinen, tämän luvun kannalta mielenkiintoisempi vaihtoehto koskee mahdollisuutta kanavoida eläkkeelle jäävien suurten ikäluokkien jäljellä olevaa työkykyä erilaisiin hoivapalveluihin. Suurten ikäluokkien tuottamaan hoivaan liittyviä odotuksia on esiintynyt esimerkiksi vapaaehtoistyötä organisoivien tahojen piirissä: on toivottu, että ainakin osa heistä ryhtyisi vapaaehtoistoimijoiksi esimerkiksi vanhusten pariin.

Yksi myös eurooppalaisessa tutkimuksessa merkittävä tutkimussuuntaus tarkastelee perhesukupolvien välistä hoivan tuottamista niin sanotusta sandwich-näkökulmasta (Künemund 2006; Unikkolinna 2008), jossa

keskitytään tarkastelemaan keskimmäistä sukupolvea hoivan tuottajana kahteen suuntaan, sekä omille vanhemmille että omille lapsille. Juuri kolmannen iän edustajat ovat usein näitä sandwichin ytimen edustajia. Hiilamo ja Niemelä osoittivat tässä teoksessa edellä (6. luku) kyseisen ”leivän” toisen puolen: kotitalouksien välisissä tulonsiirroissa on kyse ennen muuta sukupolvien välisistä alaspäin suuntautuvista tulonsiirroista. Vanhemmat ja isovanhemmat auttavat lapsiaan ja lastenlapsiaan.

Empiirinen tarkastelumme perustuu pääosin Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimuksen vuonna 2008 kerättyyn lomakekyselyaineistoon. Lisäksi hyödynnämme samoille henkilöille vuonna 2005 tehdyn lomakekyselyn aineistoa. Aineistossa suuria ikäluokkia edustavat vuosina 1946–1950 syntyneet vastaajat, joita on 981 henkilöä. Siitä, milloin suuret ikäluokat syntyivät, on olemassa hyvinkin tarkkoja paikannuksia jopa päivän tarkkuudella. Antti Kariston (2005, 17–22) mukaan syntyvyyden nousu voidaan paikantaa alkamaan 15.8.1945. Takarajaa onkin vaikeampi määrittellä, sillä syntyvyys ei laskenut yhtä jyrkästi kuin se nousi, vaan aleni hitaasti ilman selvää notkahdusta. Karisto määrittelee suurten ikäluokkien takarajaksi vuoden 1950, johon myös aineistomme päättyy. Suuria ikäluokkia kuvaavan aineiston lisäksi käytämme joidenkin kysymysten kohdalla vertailuaineistona saman tutkimusaineiston vuosina 1936–1940 syntynyttä ikäryhmää. Tämä on ikäryhmä, joka on selvästi suuria ikäluokkia vanhempi mutta joka keskimäärin elää kolmannen iän vaihetta eli aikaa, jolloin työelämä on jäänyt taakse ja toimintakyky on vielä suhteellisen hyvä – siis aikaa, johon suuret ikäluokat ovat parhaillaan siirtymässä.

Tutkimusaineiston suuria ikäluokkia edustavat vastaajat olivat aineiston keräämisen aikaan noin 57–61-vuotiaita. Vaikka varsinainen eläkeikä ei useimmilla vastaajilla ollut vielä käsillä, heistä enää puolet (539 henkilöä) oli kokopäiväisesti työssä. Toinen puoli oli eläkkeellä (300 henkilöä), työttömänä (100), osa-aikaeläkkeellä (69) tai muista syistä osa-aikatyössä (33) tai pois työelämästä (33). Tarkastelemme jatkossa aineistoamme kahteen ryhmään jaettuna. Ensimmäisen ryhmän muodostavat ne, jotka ovat kokopäiväisesti työelämässä. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat muut vastaajat. Vaikka jälkimmäisestä ryhmästä pieni osa on osa-aikatyössä, selkeyden vuoksi nimitämme näitä ryhmiä työelämässä oleviksi ja työelämän ulkopuolella oleviksi.

Siirtyminen työelämän ulkopuolelle – vapauden valtakunta?

Aineistomme kaksi samansuuruista ryhmää – työelämässä olevat ja työelämän ulkopuolella olevat – poikkeavat taustoiltaan toisistaan. Miehiä ja naisia on yhtä paljon kummassakin joukossa, mutta terveyden ja tulojen suhteen ryhmien välillä on selviä eroja. Työssä olevat kokevat itsensä toista ryhmää terveemmiksi; heistä kaksi kolmasosaa kokee terveytensä hyväksi tai melko hyväksi, ja huonoksi terveyttään ei koe juuri kukaan. Työelämän ulkopuolella olevista puolestaan reilut puolet kokee terveytensä melko hyväksi tai hyväksi ja joka kymmenes huonoksi. Lisäksi työelämässä olevista myös huomattavasti suurempi osa kokee olevansa varakas tai hyvin toimeen tuleva kuin työelämän ulkopuolella olevista. Työn ulkopuolisista 61 % kokee olevansa pienituloisia tai köyhiä, kun vastaava osuus työssä olevien joukossa on vain 22 %. Työelämän ulkopuolella olevalla ryhmällä on siis lähtökohtaisesti enemmän vapaa-aikaa mutta vähemmän rahaa ja huonompi terveys kuin työelämässä mukana olevilla.

Koska työelämän ulkopuolella olevilla on käytössään enemmän aikaresursseja, on mielenkiintoista katsoa, mihin aika on suunnattu. Työelämästä poistumisen siirtymävaihe on hetki, jolloin on mahdollisuus aloittaa uutta, kuten uusia harrastuksia. Seuraavassa tarkastellaan uusia harrastuksia löytäneiden ja harrastuksista luopuneiden osuutta suurten ikäluokkien kahdessa eri ryhmässä (taulukko 7.1.). Vertaamme näitä kahta ryhmää vuosina 1936–1940 syntyneiden vastaajien ryhmään.

TAULUKKO 7.1. Viimeisen kolmen vuoden aikana uuden harrastuksen löytäneiden ja harrastuksesta luopuneiden osuudet

Oletko viimeisen kolmen vuoden aikana...	Suuret ikäluokat, kokopäiväisesti työssä olevat, %	Suuret ikäluokat, työelämän ulkopuolella olevat, %	Vuonna 1936–1940 syntyneet, %
Löytänyt uuden harrastuksen	36	38	34
Luopunut tärkeästä harrastuksesta	8	16	19

Uusien harrastusten aloittamisessa ryhmät eivät juuri poikkeakaan toisistaan. Uusia harrastuksia on löydetty yleisesti kaikissa ryhmissä, vaikka suurille ikäluokille on aiemmissa tutkimuksissa havaittu olevan ominaista, että he ovat omaksuneet suuren osan harrastuksistaan jo varhaisessa keski-ikässä. Heillä on melko vähän lapsuudessa ja nuoruudessa tai aivan äskettäin aloitettuja harrastuksia (Karisto & Konttinen 2004, 109). Näyttää kuitenkin siltä, että työelämän ulkopuolisten ryhmissä harrastuksista joudutaan työssä olevia todennäköisemmin luopumaan. Taustalla ovat todennäköisesti terveyteen liittyvät seikat, sillä harrastuksista luopumisen on todettu olevan voimakkaasti yhteydessä toimintakykyyn. Lisäksi monet harrastukset ovat kytköksissä työpaikkojen luomiin mahdollisuuksiin (kuten kuntosaleihin, puulaakijoukkueisiin sekä muihin opinto- ja harrastuspiireihin). Seuraavassa tarkastellaan tarkemmin harrastuksia. Poikkeavatko työelämässä kokopäiväisesti olevien ja muiden osallistuminen erilaisiin toimiin tai harrastuksiin toisistaan? Vertaamme tässäkin näitä kahta ryhmää vuosina 1936–1940 syntyneiden vastaajien ryhmään. (Taulukko 7.2.)

TAULUKKO 7.2. Erilaisiin harrastuksiin viimeisen vuoden aikana osallistuneiden osuudet

Oletko viimeisen vuoden aikana...	Suuret ikäluokat, kokopäiväisesti työssä olevat, %	Suuret ikäluokat, työelämän ulkopuolella olevat, %	Vuonna 1936–1940 syntyneet, %
Matkustellut koti- tai ulkomailla***	92	80	75
Käynyt kylpylässä*	38	32	31
Käynyt tanssimassa**	57	47	40
Käynyt kahvilassa*	97	94	91
Käynyt laivaristeilyllä**	59	49	49
Osallistunut järjestetylle ostosmatkalle**	5	12	16
Käynyt jumalanpalveluksessa tai muussa seurakunnan tilaisuudessa*	63	55	68
Käynyt taidenäyttelyssä tai taidemuseossa**	46	36	44
Käynyt oopperassa***	15	6	10
Käynyt teatterissa***	66	55	58
Käynyt konsertissa***	63	46	51
Käynyt elokuvissa***	38	27	27
Opiskellut***	38	26	26
Tehnyt vapaaehtoistyötä*	12	17	22
Osallistunut järjestötoimintaan	27	31	41

*tilastollisesti melkein merkitsevä ero suurten ikäluokkien työelämässä olevien ja työelämän ulkopuolella olevien välillä

**tilastollisesti merkitsevä ero em. ryhmien välillä

***tilastollisesti erittäin merkitsevä ero em. ryhmien välillä

Taulukon 7.2. antama kuva ei tue mielikuvaa aktiivisesta seniorista, joka eläkkeelle jäätyään hankkii lisää harrastuksia ja osallistuu aktiivisesti erilaisiin rientoihin. Lähes kaikkiin tarkastelussa mukana oleviin aktiviteetteihin osallistutaan eniten niiden joukossa, jotka ovat kokopäiväisesti mukana työelämässä. Työnteon jättäneiden suurten ikäluokkien edustajien vähäisempi osallistuminen voi selittyä osittain valikoitumisella terveydentilan ja tulojen suhteen. Hieman vanhemmassa, vertailun vuoksi mukana olevassa ikäryhmässä suuntaus on samankaltainen. Siinä usean harrastuksen kohdalla osallistuminen on vähäisempää kuin työssä olevilla ja myös vähäisempää kuin työelämän ulkopuolella olevien suurten ikäluokkien edustajien joukossa. Kulttuuriharrastuksiksi luokiteltavien harrastusten (kuten ooppera, konsertit, teatteri) kohdalla kuvio on kuitenkin erilainen. Vertailuryhmällä eli iäkkäimmillä kulttuuriharrastukset ovat yleisempiä kuin työelämästä poissa olevien suurten ikäluokkien edustajien joukossa. Silti työssä olevien joukossa kulttuuriharrastuksiin osallistutaan selvästi kaikkein aktiivisimmin. Hengellisiin tilaisuuksiin osallistuneiden osuus on vertailuryhmässä korkein. Ilmiö liittyy ikään: hengellisiin tilaisuuksiin osallistumisen on havaittu olevan selvästi yhteydessä korkeampaan ikään (Kirkko muutosten keskellä 2004).

Työelämässä olevat osallistuvat siis kaikkiin harrastuksiin työelämän ulkopuolisia enemmän, mutta mielenkiintoisia poikkeuksiakin on tästä yleisestä säännöstä. Osallistuminen ostosmatkoille on selvästi yleisempää niiden joukossa, jotka eivät ole työssä. Myös vapaaehtoistyön tekeminen sekä järjestötoiminta ovat aktiviteetteja, joihin osallistuvat selvästi enemmän työelämän ulkopuolella olevat. Näissä osallistuminen on vanhemmassa ikäryhmässä jopa suurempaa kuin suuriin ikäluokkiin kuuluvien joukossa. Tässä suhteessa tilanne näyttää kansalaisaktiivisuuden sekä tuen ja hoivan – tai kilpailukyky-yhteiskunnankin – kannalta lupaavalta: ”hyödyllisiin” tehtäviin osallistutaan työelämästä poistumisen jälkeen aiempaa aktiivisemmin.

Sittenkin tuottavaa ikääntymistä?

Edellisestä osiosta saimme viitteitä siitä, että eläkkeellä harrastusten sijaan lisääntyvät toiminnat, joita voidaan pitää tuottavan vanhenemisen näkökulmaa tukevin (vapaaehtoistyö ja järjestötoiminta). Toki pienoista

”hurvitteluakin” havaittiin: ostosmatkat tuntuvat olevan työelämän jättäneiden suosiossa. Meitä kiinnostaa tässä luvussa erityisesti se, kuinka suuret ikäluokat osallistuvat toimintaan, josta on jo suuri puute: apua tarvitsevien hoivaamiseen.

Hoiva on laaja-alainen käsite, ja sillä voidaan viitata sekä palkkatyöhön että palkattomaan toisen henkilön hyväksi tehtävään työhön. Tässä yhteydessä kiinnostuksen kohteena on ennen kaikkea palkaton hoivaaminen, jota kutsutaan myös epäviralliseksi eli informaaliksi hoivaksi. Hoiva on huolenpitoa, joka liittyy toisen ihmisen psyykkisistä tai fyysisistä tarpeista huolehtimiseen. Se kohdistuu hoivaa tarvitsevaan henkilöön, joka on itse kykenemätön huolehtimaan tehtävästä. (Anttonen & Zechner 2009, 17–29.) Hoiva on altruismin alalaji, eli kyse on toisen huomioon ottavasta käyttäytymisestä, tai kuten Macaulay ja Berkowitz (1970, 3) määrittelevät, toiminnasta, jota tehdään toisen hyväksi, ilman odotusta palkkiosta ulkoisista lähteistä.

Käytämme tässä hoivan käsitettä, vaikka hoivaamista kysyttiin kyselylomakkeessa käyttäen hieman eri ilmaisuja. Hoivaamisesta tiedusteltiin kysymällä, ”hoidatteko tai autatteko jotakin henkilöä, joka on pitkäaikaissairas, vammainen tai iäkäs?”. Kysymyksen muotoilulla haluttiin tehdä ero ”kevyempään” auttamiseen, esimerkiksi rahan antamiseen tai satunnaiseen auttelemiseen kotitöissä. Toisaalta on hyvä, että käytettiin käsitteitä ”hoitaa” tai ”auttaa” eikä ”hoivata”: jälkimmäisellä sanalla on arkikielessä ehkä hoitamista ja auttamista vahvemman altruismin sävy, ehkä turhankin ”raskaan sarjan” auttamisen konnotaatio. Vastausvaihtoehtoina kysymyksessä oli ”en” tai ”kyllä, silloin tällöin” tai ”kyllä, päivittäin”. Viimeksi mainitussa vaihtoehdossa kyse on jo melko vaativasta ja sitovasta epävirallisesta avusta. Suurin osa (68 %) suuriin ikäluokkiin kuuluvista vastaajista ilmoitti, että ei hoivaa ketään, ja vain harva (5 %) kertoi hoivaavansa päivittäin. Reilu neljäsosa (27 %) kuitenkin kertoi hoivaavansa silloin tällöin, Tarkastelemme seuraavaksi sitä, kuinka yleistä hoivaaminen on eri ryhmissä (taulukko 7.3.). Vertaamme jälleen kolmea ryhmää toisiinsa.

TAULUKKO 7.3. Pitkäaikaissairasta, vammaista tai iäkästä henkilöä hoitavien tai auttavien osuudet

	Suuret ikäluokat, kokopäiväisesti työssä olevat, %	Suuret ikäluokat, työelämän ulkopuolella olevat, %	Vuonna 1936–1940 syntyneet, %
Ei hoivaa	69	67	73
Hoivaa silloin tällöin	26	27	21
Hoivaa päivittäin	5	6	6
Yhteensä	100	100	100

Tulosten mukaan hoivaamisessa ei ole eroa suurten ikäluokkien sisällä kahden työmarkkina-asetmaltaan erilaisen ryhmän välillä. Työn jättäneet eivät hoivaa sen enempää tai vähempää kuin työssä olevatkaan. Vapaa-ajan lisääntyminen ei siis automaattisesti saa ihmisiä hoivaamaan apua tarvitsevia. Vertailuikäryhmässä eli iäkkäimpien joukossa hoivaaminen on suuria ikäluokkia vähäisempää. Ei siis näytä siltä, että myöskään myöhemmässä vaiheessa hoivaaminen lisääntyisi, päinvastoin. Työelämän ulkopuolelle siirtyminen ei siis ainakaan lisää hoivaamista. Selitys liittyy todennäköisesti sekä ikään että terveyteen, sillä työelämän ulkopuolella olevat ovat keskimäärin iäkkäämpiä ja vähemmän terveitä.

TAULUKKO 7.4. Muutos suurten ikäluokkien hoivaamisessa vuosien 2005 ja 2008 välillä (n=908)

Hoivasi vuonna 2005	Hoivasi vuonna 2008			
	Ei %	Silloin tällöin %	Päivittäin %	Yhteensä %
Ei	84	13	3	100
Silloin tällöin	35	57	8	100
Päivittäin	28	44	28	100

Vuoden 2005 aineiston hoivaamista koskeva kysymys avaa mahdollisuuden tarkastella siirtymiä eli sitä, tapahtuiko yksilötasolla hoivaamisessa kolmen vuoden välillä muutoksia (taulukko 7.4.). Kolmen vuoden aikana muutoksia hoivaamisessa tapahtui molempiin suuntiin. Yhtäältä niistä, jotka eivät hoivanneet ketään vuonna 2005, valtaosa (84 %) ei edelleenkään hoivannut. Toisaalta niistä, jotka vuonna 2005 hoivasivat silloin tällöin, reilu kolmannes ei enää hoivannut lainkaan. Päivittäin hoivanneista valtaosa oli vähentänyt auttamista.

Aineiston avulla on mahdollista myös tarkastella, miten hoivaaminen muuttui niiden kohdalla, jotka vuonna 2005 olivat kokopäiväisessä työssä ja vuonna 2008 jo siirtyneet työelämän ulkopuolelle. Keskimäärin silloin tällöin auttaneiden keskuudessa ei ollut tapahtunut muutosta. Ainoastaan päivittäin hoivaavien osuus oli hieman kasvanut. Tilanne vastaa lähes täysin koko ikäluokassa tapahtuneita muutoksia auttamisessa (vrt. taulukko 7.4.), eli muutoksia tapahtui puoleen ja toiseen. Suurimittaista ryhtymistä auttamaan työstä poistumisen myötä ei siis ollut näkyvissä.

Keitä sitten hoivataan? Hoivan ja avun kohdentumista tarkennetaan kysymyksellä ”jos autatte jotakin henkilöä, kuka hän on ja mikä on hänen avun tarpeensa syy?”. Luokittelimme avovastaukset ja laskimme maininnat ja niiden osuudet. Tulokset voidaan tiivistää muutamalla lauseella, joten niitä ei esitetä taulukkona. Apu suuntautuu eritoten lähipiiriin naisille: hoivan kohde on kaikkein useimmin äiti, seuraavaksi anoppi. Puolet vastauksista kohdentui näihin kahteen henkilöön. Tämä kertonee jotakin naisten miehiä pidemmästä eliniästä ja toimintakyvyn heikkenemisen mallista. Naisille tyypillisempään on hidas toimintakyvyn heikkeneminen, kun taas miehillä toimintakyky naisia tyypillisemmin romahtaa hyvin nopeasti (Vass ym. 2007). Naisten pidemmän eliniän myötä naiset ovat keskimäärin miehiä huomattavasti pidempään sellaisen avun tarpeessa, jota myös epäviralliset verkostot, kuten perheet, voivat tuottaa.

Kaiken kaikkiaan auttaminen suuntautuu selvästi eniten lähipiiriin, ensi sijassa omaan perheeseen ja appivanhempiin, jonkin verran myös sukulaisiin. Ystäville suunnattu apu on vielä varsin yleistä; heihin liittyi joka kymmenes maininta. Perheen ja suvun ulkopuolinen auttaminen on sen sijaan hyvin harvinaista: mainintoja oli vain muutama prosentti. Tulokset ovat linjassa tuoreiden suomalaisten altruismitutkimusten kanssa (Pessi & Saari 2008; Pessi & Oravasaari tässä teoksessa).

TAULUKKO 7.5. Hoivan tarpeen syy; luokitellut vastaukset, mainintojen lukumäärä ja niiden osuus maininnoista

Hoivan tarpeen syy	Mainintojen lkm	%
Korkea ikä, vanhuuden heikkous	63	35
Pysyvät liikuntavaikeudet	31	17
Alzheimer, dementia, muistisairaudet	30	17
Erilaiset muut sairaudet	19	11
Yksin asuminen, yksinäisyys	10	6
Leikkauksen jälkitila	7	4
Vammaisuus, kehitysvammaisuus	7	4
Laitoshoidossa oleminen	7	4
Muut syyt	4	2
Yhteensä	178	100

Entäpä miksi autetaan? Aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella myös vastaajien näkemystä hoivan tarpeen taustalla olevista syistä. Nämä on syytä esittää taulukkona vastausten moninaisuuden vuoksi (taulukko 7.5.). Hoivan tarpeen syynä mainittiin yleisimmin korkea ikä tai vanhuuden mukanaan tuomaan heikkouteen ja avun tarpeeseen liittyvät asiat – eli enemmän konkreettiset vaivat kuin vaikkapa yksinäisyys. Erittäin usein mainittuja syitä ovat dementia ja Alzheimer sekä erilaiset pysyvät liikkumisvaikeudet, joista usein mainittiin reuma ja iskias.

Avovastausten ja aiemmin käsiteltyjen seikkojen perusteella voidaan piirtää pelkistetty kuva suurten ikäluokkien hoivaamisesta: tyypillinen suurten ikäluokkien auttaja on henkilö, joka hoivaa silloin tällöin, työmarkkina-asemastaan riippumatta, äitiään, joka vanhuuden, liikuntakyvyn rajoitteiden tai muistisairauden vuoksi on avun tarpeessa. Osaltaan tämä tyypillinen auttaja on aidosti tukemassa tuottavaa yhteiskuntaa, eli kilpailukyky-yhteiskunnan(kin) kannalta kyse on tuottavasta ikääntymisestä – yksilötason elämän mielekkyydestä puhumattakaan.

Menevä elämä vai tuottava ikääntyminen?

Harrastukset näyttävät siis pääosin vähenevän, kun työmarkkinoilta siirrytään pois. Toisaalta hoivaaminen ei kuitenkaan lisäännä käytettävissä olevan ajan lisääntymisen myötä, niin kuin olisi voinut odottaa. Tästä ei pidä tehdä sitä johtopäätöstä, etteivät suuret ikäluokat hoivaisi tai harrastaisi.

Vaiikkeivät harrastaminen tai hoitaminen lisääntykään, suurten ikäluokkien joukossa kyllä sekä hoivataan ja autetaan läheisiä että osallistutaan erilaisiin harrastuksiin. Kolmasosa suurten ikäluokkien edustajista hoivaa tai auttaa apua tarvitsevaa ainakin silloin tällöin. Myös harrastuksia on varsin runsaasti.

Mielenkiintoista on vielä katsoa, ovatko hoivaaminen ja harrastaminen toisilleen vaihtoehtoja. Jakautuvatko suuret ikäluokat ”altruistisiin auttajiin” ja ”hedonistisiin harrastajiin”? Onko yksilön valittava näiden väliltä? Suurten ikäluokkien tutkijat ovat korostaneet joukon moninaisuutta. Sukupolven sisältä löytyy hyvinkin erilaisia elämänhistorioita, kuten myös monia erilaisia jakolinjoja (Purhonen 2005; Virtanen 2005, 201–207).

Eli onko niin, että ne, jotka viettävät aktiivista elämää, eivät hoivaa? Tai toisinpäin: näyttääkö siltä, että ne, jotka hoivaavat, eivät muuta ehdi tai halua tehdä? Otamme seuraavassa (taulukko 7.6.) tarkastelun kohteeksi taulukoissa 7.1. ja 7.2. mainitut harrastukset ja toiminnat. Katsomme, onko harrastuksiin osallistumisessa eroja silloin tällöin hoivaavien, usein hoivaavien ja niiden, jotka eivät hoivaa, välillä.

TAULUKKO 7.6. Uusien harrastusten löytäminen ja vanhoista luopuminen viimeisen kolmen vuoden aikana sekä erilaisiin harrastuksiin viimeisen vuoden aikana osallistuneiden osuudet

	Ei hoivaa %	Hoivaa silloin tällöin %	Hoivaa päivittäin %
Oletko viimeisen kolmen vuoden aikana...			
Löytänyt uuden harrastuksen	38	42	35
Luopunut tärkeästä harrastuksesta	11	15	11
Onko viimeisen vuoden aikana...			
Matkustellut koti- tai ulkomailla	87	87	77
Käynyt kylpylässä	33	39	37
Käynyt tanssimassa**	50	59	38
Käynyt kahvilassa*	96	98	90
Käynyt laivaristeilyllä	53	61	52
Osallistunut järjestetylle ostosmatkalle	8	11	4
Käynyt jumalanpalveluksessa tai muussa seurakunnan tilaisuudessa*	56	65	54
Käynyt taidenäyttelyssä tai taidemuseossa**	38	51	51
Käynyt oopperassa	9	15	9
Käynyt teatterissa**	58	69	64
Käynyt konsertissa	53	58	64
Käynyt elokuvissa	32	33	35
Opiskellut*	30	36	45
Tehnyt vapaaehtoistyötä***	9	30	20
Osallistunut järjestötoimintaan	27	34	29

*tilastollisesti melkein merkitsevä ero suurten ikäluokkien työelämässä olevien ja työelämän ulkopuolella olevien välillä

**tilastollisesti merkitsevä ero em. ryhmien välillä

***tilastollisesti erittäin merkitsevä ero em. ryhmien välillä

Taulukko 7.6. kertoo yleisestä aktiivisuudesta, johon kuuluu sekä harrastaminen ja osallistuminen että hoivaaminen. Osallistuminen rientoihin ja harrastuksiin on melkein poikkeuksetta korkeinta niiden joukossa, jotka hoivaavat silloin tällöin. Samoin silloin tällöin hoivaajien joukossa oli yleisintä uusien harrastusten omaksuminen, toisaalta myös vanhoista harrastuksista luopuminen. Eli suurten ikäluokkien edustajien

joukosta ei voida erottaa altruistisia auttajia ja harrastavia hedonisteja: auttaminen ja omat aktiviteetit limittyvät.

Arvot ja tarpeet hoivan taustalla

Aiemmin osoitettiin siis yhtäältä, että hoivaaminen ei näytä liittyvän työelämästä pois siirtymiseen ja sen myötä lisääntyneeseen vapaa-aikaan, mutta myös toisaalta, ettei hoivaaminen ole vaihtoehtoinen elämäntapa, johon keskityttäisiin harrastusten kustannuksella. Kun kolmasosa suurista ikäluokista hoivaa, tosin heistä vain pieni osa päivittäin, herää kysymys, mikä selittää sitä, että osa ihmisistä hoivaa ja osa ei. Tarkastelimme mahdollisia selittäviä taustatekijöitä.

Terveys tai tulotaso eivät selitä sitä, miksi jotkut hoivaavat ja toiset eivät. Iän merkitys on tullut ilmi hoivaamisasenteita ja -motiveja koskevissa aiemmissa tutkimuksissa. Mielenkiintoista on, että asennetasolla erityisesti nuorimmat ikäluokat ovat vanhempia selvästi valmiimpia ottamaan enemmän vastuuta auttamisesta, sekä lähellä että kaukana olevien apua tarvitsevien kohdalla. Samalla käytännössä kuitenkin apua, varsinkin hoivaksi katsottavaa apua, antavat eniten vanhemmat ikäryhmät. (Pessi 2008, 56–57; Kuusinen-James 2009; Haapola ym. 2009, 35–37.) Vanhimpia ikäryhmiä tarkastellaan kuitenkin usein yhtenä, esimerkiksi yli 65-vuotiaiden ryhmänä. Tarkempi analyysi iäkkäämmän ryhmän sisällä piirtää hienojakoisemman kuvan: ”nuoremmat vanhat” hoivaavat aktiivisimmin, ja hoivaaminen tai auttaminen vähenee, kun ikää tulee lisää. ”Vanhempien vanhojen” joukossa hoivaaminen on vähäisempää lukuun ottamatta puolisolle suunnattua apua (vrt. Seppänen, tulossa). Ilmiö näkyy myös tämän luvun aineistossa, vaikka verrattavana onkin vain kaksi ikäryhmää.

Myös sukupuolet poikkeavat aiempien tutkimusten mukaan toisistaan sekä hoivaamisen ja auttamisen sisällön (vrt. Jegermalm 2006) että asenteiden tasolla. Naiset ovat hivenero altruistisempia kuin miehet, joskin ryhmien sisäiset erot ovat ryhmien välisiä eroja suurempia (Pessi & Saari 2008). Myös hoivaamisen yleisyyden on havaittu liittyvän sukupuoleen. Naisten on havaittu olevan miehiä aktiivisempia hoivaajia (Pessi 2008). Näin on myös tässä suurissa ikäluokissa koskevassa aineistossa: sukupuolten välillä on näkyvissä eroja. Silloin tällöin hoivaa antaa naisista miehiä suurempi osuus. Naisista kolmasosa (32 %) kertoi hoivaavansa silloin tällöin jotakuta, mie-

histä vain viidennes (21 %). Raskaamman hoivan eli päivittäisen avun antajia oli sekä miehissä että naisissa yhtä suuri osuus.

Etsimme selitystä hoivaamiseen myös vastaajien kokemuksista vastavuoroisuudesta. Hoivaavatko ne, jotka itse saavat apua muilta? Avun saamisella vastavuoroisesti ei kuitenkaan ollut merkitystä auttamisen taustamuuttujana. Sen sijaan arvot ja asenteet selittävät hoivaamista (taulukko 7.7.). Tarkastelimme tässä sitä, kuinka merkittävänä vastaajat kokevat auttamisen ja vapaaehtoistoiminnan omalle hyvinvoinnilleen.

TAULUKKO 7.7. Hoivaaminen suhteessa auttamisen ja vapaaehtoistoiminnan merkitykseen hyvinvoinnille

Auttamisen ja vapaaehtoistoiminnan merkitys	Ei hoivaa %	Hoivaa silloin tällöin %	Hoivaa päivittäin %	Yhteensä %
Ei lainkaan merkitystä tai pieni merkitys	76	19	5	100
Kohtalainen merkitys	67	28	5	100
Suuri tai erittäin suuri merkitys	49	42	9	100

Khii2 41.132, df 4, p<0.000

Auttamisen ja vapaaehtoistoiminnan pitäminen oman hyvinvoinnin kannalta merkittävänä liittyy selvästi hoivaamiseen, erityisesti silloin tällöin auttamiseen. Peräti lähes puolet niistä, jotka pitävät auttamista ja vapaaehtoistoiminnan merkitystä suurena tai erittäin suurena, hoivaavat silloin tällöin. Mikä ilmiössä on muna, mikä kana? Suuret ikäluokat – kuten varmasti muutkin – varmastikin *sekä* auttavat siksi, että kokevat toiminnan hyvinvointiaan edistäväksi, *että* ylipäättään kokevat auttamisen mielekkäänä hyvinvoinnin ja hyvän elämän kannalta. Munaa ja kanaa ei voi erottaa: kyse on positiivisesta syklillä.

Auttamisen ja vapaaehtoistoiminnan suuren merkityksen lisäksi lähipiirissä ilmennyt hoivan tarve on tekijä, jolla on vahva yhteys hoivaamiseen. Tulosten perusteella havaittiin, että hoivaaminen on reagoimista tilanteeseen: jos lähipiirissä ilmenee hoivan tarvetta, silloin tarpeeseen vastataan.

Sellaisista vastaajista, joiden perheessä ei ole äskettäin kukaan sairastunut, hoivaa vain reilu neljännes. Niistä, joiden perheenjäsen on äskettäin sairastunut, yli puolet kertoi hoivaavansa vähintäänkin silloin tällöin. Jos vielä arvomaailma tukee toisen henkilön auttamista, todennäköisyys auttaa on suuri.

Hoivaaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa

Summa summarum, lähipiirin hoivaaminen ja auttaminen on varsin yleistä: sitä tekee ainakin jossakin määrin suurista ikäluokista noin kolmasosa. Pääosa hoivaamisesta on silloin tällöin auttamista; päivittäin hoivaavia on ikäluokasta vain hyvin pieni osuus. Tämä satunnainen hoivaaminen ja auttaminen ei tuottavan vanhenemisen näkökulmasta tarkasteltuna ole erityisen merkityksellistä. Suurten ikäluokkien silloin tällöin antama apu ei ole sen luonteista, että se olennaisesti korvaisi tai tekisi tarpeettomaksi esimerkiksi julkisen sektorin hoivapalveluja. Pikemminkin kyse on sentyyppisestä avusta, jota on aina annettu perhepiirissä: tuesta lähipiirille. Vanhukset, joihin suurten ikäluokkien auttaminen ensisijaisesti kohdistuu, todennäköisesti saavat usein lähipiirin antaman informaalin avun rinnalla formaalia hoivaa eli jonkin palveluntuottajan palveluja. Sen sijaan päivittäisen, säännöllisen auttamisen kohdalla voi olla kyse toiminnasta, joka korvaa palveluja ja joka siten voidaan katsoa tuottavaksi toiminnaksi. Tällaista hoivaamista harjoitti kuitenkin vain viisi prosenttia vastaajista.

Suuret ikäluokat eivät siis ole hoivaajina niin tuottavia, että julkisen sektorin resurssuja voitaisiin kohdistaa toisin, vaikkapa uusien innovaatio-ohjelmien kehittämiseen. Toisaalta asiaa voidaan katsoa myös toisesta näkökulmasta: jos tämä hoiva – sentään joka kolmannen suurta ikäluokkaa edustavan tarjoama tuki – olisi poissa, tarpeet, paineet ja vaateet hoivapalvelujen tuottajia kohtaan olisivat huomattavasti suuremmat. Lisäksi tarvitsisimme jatkotutkimusta siitä, kasautuvatko eri hoivan lajit samoille yksilöille. Kuinka paljon Suomesta löytyy esimerkiksi kilpailuyhteiskunnan rattaista pudonneita, eri-ikäisiä syrjäytyneitä yksilöitä, joita eivät tavoita julkisen tai kolmannen sektorin hoivapalvelut eikä myöskään tässä luvussa tutkittu suurten ikäluokkien tarjoama tuki?

Työelämän ulkopuolelle siirtyminen ei lisää harrastuksia tai elämäntavan aktiivisuutta. Vaikuttaa pikemminkin siltä, että toimeliaisuus kasautuu: ak-

tiivinen elämäntapa sisältää, niin töissä olevilla kuin työn ulkopuolisillakin, sekä harrastuksia että muiden auttamista, eivätkä nämä ole vaihtoehtoja keskenään. Vapaaehtoistyö ja järjestötoiminta kuitenkin lisääntyvät jonkin verran työelämästä poistumisen jälkeen, ja siinä mielessä odotukset suurten ikäluokkien eläköitymisen myötä lisääntyvästä vapaaehtoistyöresursseista saivat tämän empiirisen aineiston taholta tukea.

Vaikka vapaaehtoistoiminta ja järjestötoimintaan osallistuminen lisääntyvät työelämän ulkopuolelle siirryttäessä, hoivaaminen ei näytä lisääntyvän automaattisesti lisääntyneen ajan myötä. Enemminkin hoivaamisen taustalla on kyse arvoista ja lähipiirissä ilmenneestä avun tarpeesta. Tämän luvun havainnot vahvistivat aiempienkin tutkimusten tuloksia siitä, että perhe ja lähisuku ovat olleet ja ovat edelleen merkittävä hoivan lähde. Auttaminen suuntautuu selkeästi ensi sijassa lähipiiriin: omaan perheeseen ja appivanhempiin. Siitä huolimatta, että julkisella, yksityisellä ja kolmannella sektorilla on vahva rooli hoivan tuottamisessa, hoivaaminen on yhteisöllisen elämän ja moraalien perusominaisuus (Anttonen ym. 2009, 11). Usein tämä tosiasia unohdetaan: päivittäisen avun tuottamisessa lähiverkostoilla on keskeinen rooli, myös kilpailukykyeetoksen aikana.

Suurten ikäluokkien antaman hoivan saajia ovat ennen kaikkea iäkkäät naiset: äidit ja anopit. Naiset ovat myös hoivan antajia miehiä yleisemmin. Tämä koskee silloin tällöin tapahtuvaa hoivaamista, joka siis on yleisempää naisten joukossa. Hoiva on perinteisesti liitetty vahvasti naisiin, vaikka miehetkin auttavat ja hoivaavat varsin paljon – tai päivittäisessä hoivassa jopa yhtä paljon kuin naiset, kuten edellä osoitimme. Naisten tuottamaa hoivaa on tarkasteltu ja selitetty vastuurationaalisuuden näkökulmasta. Naiset reagoivat kuhunkin tilanteeseen erikseen sen sijaan, että olisi olemassa hoivaa määrittäviä selkeitä sääntöjä, minkä on katsottu kertovan naisten omaksu- masta yhteisvastuullisuudesta, joka liittyy yhteisöön kuulumiseen. (Anttonen & Zechner 2009, 30–32.) Koska hoiva on nähty vahvasti naisten toimintana, riskinä on miesten hoiva- ja auttamistoiminnan näkymättömäksi jääminen. Tämä voi tapahtua jopa siten, että naiset helpommin tiedostavat roolinsa vapaaehtoistojina tai auttajina esimerkiksi kyselylomakkeita täyttyessään. Voidaan myös esimerkiksi kysyä, sosiaalistammeko tytöt poikia vahvemmin paitsi auttamisen tekoihin myös diskurssiin (pohdintaa tästä, ks. Pessi & Saari 2008). Miesten ja naisten auttaminen ja hoivaaminen voivat saada erilaisia painotuksia. Miehet huolehtivat naisia useammin

niin sanotuista instrumentaalisista hoivatehtävistä, kuten tavaroiden kunnostamisesta. Toisaalta myös ”raskaassa” hoivassa miehet ovat mukana: he toimivat usein puolisonsa omaishoitajana (Anttonen & Zechner 2009, 43–45). Vapaaehtoistoiminnankin saralla työmuodot vaikuttavat sinnikkäästi jakautuvan perinteisten sukupuoliroolien mukaisesti: miehet osallistuvat esimerkiksi maanpuolustukseen ja talkootoimintaan, naiset sosiaalipalveluihin ja kasvatukseen (Yeung 2002).

Suuret ikäluokat ovat sukupolvi, joka on käytännössä paljolti ollut juuri hyvinvointivaltioprojektin toteuttaja. Tämän sukupolven edustajat työllistyivät laajenevalle julkiselle sektorille ja elivät julkisten palvelujen ja julkisen vastuun eetosta tukevassa yhteiskunnassa (Karisto 2005, 35). Auttamiseen liittyviä asenteita koskevissa tutkimuksissa näkyy edelleen vahva julkisen vastuun kannatus (Kuusinen-James 2009; Tanskanen & Danielsbacka 2009). Ajatukset siitä, että suuret ikäluokat ryhtyisivät suurimittaisesti hoivaamaan eläkkeelle jäätyään, ei näytä tämän empiirisen aineiston perusteella realistiselta. Tosin on huomattava, että tässä vaiheessa suurten ikäluokkien työelämän ulkopuolelle siirtynyt joukko on terveyden suhteen valikoitunut, mikä varmasti vaikuttaa mahdollisuuksiin hoivata, ainakin mitä tulee päivittäiseen hoivaan.

Kirjallisuus

- Anttonen, Anneli; Valokivi, Heli & Zechner, Minna 2009. Johdanto. Teoksessa Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) *Hoiva – Tutkimus, politiikka ja arki*. Tampere: Vastapaino, 7–15.
- Anttonen, Anneli; Valokivi, Heli & Zechner, Minna 2009. Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. Teoksessa Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) *Hoiva – Tutkimus, politiikka ja arki*. Tampere: Vastapaino, 16–53.
- Bass, Scott A. & Caro, Francis G. 2001. Productive Aging – A Conceptual Framework. Teoksessa Nancy Morrow-Howell, James Hinterlong & Michael Sherraden (toim.) *Productive Aging Concepts and Challenges*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 37–78.
- Haapola, Ilkka; Karisto, Antti & Kuusinen-James, Kirsi 2009. Hyvinvoinnin ja palvelujen muutossuunnat. Päijät-Hämeen hyvinvointibarometrin tuloksia. *Verson julkaisuja* 4/2009.
- Hinterlong, James; Morrow-Howell, Nancy & Sherraden, Michael 2001. Productive Aging – Principles and Perspectives. Teoksessa Nancy Morrow-Howell, James Hinterlong & Michael Sherraden (toim.) *Productive Aging Concepts and Challenges*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 3–18.
- Jegermalm, Magnus 2006. Informal Care in Sweden – A Typology of Care and Caregivers. *International Journal of Social Welfare* 15, 332–343.
- Karisto, Antti 2005. Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 17–58.
- Karisto, Antti & Konttinen, Riikka 2004. Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua – Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Kirkko muutosten keskellä 2004. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2000–2003. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 89. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Koskinen, Simo 2004. Ikääntyneiden voimavarat. Teoksessa *Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 24–90.
- Kuusinen-James, Kirsi 2009. Yhteinen vastuu – muuttuva työnjako? Uusi sosiaalinen sopimus ikääntyneiden hoivan järjestämisestä. *Verson julkaisuja* 2/2009.
- Künemund, Harald 2006. Changing Welfare States and the ”Sandwich Generation” – Increasing Burden for the Next generation? *International Journal of Ageing and Later Life* 1 (2), 11–29.
- Macaulay, Jacqueline R. & Berkowitz Leonard (toim.) 1970. *Altruism and Helping Behavior – Social Psychological Studies of Some Antecedents and Consequences*. New York: Academic Press.
- Pessi, Anne Birgitta 2008. Suomalaiset auttajina ja luottamus avun lähteisiin. Helsinki: RAY.
- Pessi, Anne Birgitta & Saari Juho 2008. *Hyvä tahto – Suomalaisen auttamisen asenteet ja rakenteet*. Helsinki: STKL.
- Purhonen, Semi 2005. Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 222–269.
- Seppänen, Marjaana (tulossa). *Ikääntyvät auttajina*.
- Tanskanen, Antti & Danielsbacka, Mirkka 2009. Perheen vai yhteiskunnan vastuu?

- Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelua. *Janus* 17 (1), 20–35.
- Unikkolinna, Miira 2008. Sandwich-sukupolvi? Tutkimus suurista ikäluokista ja sukupolvien välisestä avunannosta. *Verson julkaisuja* 1/2008.
- Vass, Mikkel; Avlund, Kirsten & Hendriksen, Carsten 2007. Randomized Intervention Trial on Preventive Home Visits to Older People – Baseline and Follow-up Characteristics of Participants and Non-participants. *Scandinavian Journal of Public Health* 35 (4), 410–417.
- Virtanen, Matti 2005. Suuret ikäluokat sukupolvina. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 197–207.
- Yeung, Anne Birgitta 2002. Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa – ihanteita vai todellisuutta? Tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoistoimintaan. Helsinki: YTY.

Juho Saari & Anu Emilia Saukko

8 ANTAMISEN MARKKINAT. RAHANKERÄYS 2000-LUVUN ALUN SUOMESSA

Eräs kansalaisyhteiskunnan toimivuuden ja aktiivisuuden mittari on sen kyky kerätä vapaaehtoisilla lahjoituksilla pitkäjänteistä rahoitusta erilaisiin yhteistä hyvää edistäviin tarkoituksiin.¹ Tämänkaltaisessa rahankeräyksessä kytketään yhteen kansalaisten halu auttaa (altruismi), keräyskohteiden legitimizeetti ja keräysorganisaatioiden kilpailu sekä niiden funktiona keräyskustannukset. Suomessa tuota yhteistä hyvää edistäviin tarkoituksiin kohdennettua rahankeräystä sääntelee lain muotoon kirjattu institutionaalinen rakenne. Se yhtäältä vakauttaa hyväntekeväisyysmarkkinoiden rakennetta ja toisaalta ylläpitää kansalaisten ja julkisen vallan luottamusta keräystoimintaa kohtaan. Lain seurantatiedot mahdollistavat puolestaan aiheen empiirisen tutkimuksen vuodesta 2002 eteenpäin.

Tässä luvussa tarkastellaan suomalaista rahankeräystä 2000-luvun alussa. Kiinnostuksen kohteena ovat suomalaisten hyväntekeväisyysmarkkinoiden institutionaalinen rakenne ja toimintaperiaatteet sekä keräystuottojen ja -kulojen kehitys. Luvun aluksi esitellään rahankeräyksen institutionaalista rakennetta ja keräystoiminnan ehtoja. Tämän jälkeen analysoidaan suomalaisten hyväntekeväisyysmarkkinoiden rakennetta, tuottoja ja kuluja 2000-luvun alusta eteenpäin. Empiirinen tarkastelu jakautuu kahteen alateemaan. Aluksi markkinat jaetaan sosiaali- ja terveysalan järjestöihin, uskonnollisiin järjestöihin ja kulttuurijärjestöihin. Sitten tarkastelemme suurimpia keräyksiä tuottojen, kustannusten ja maineen näkökulmista. Luvun lopuksi analysoidaan keräystoiminnan tulevaisuuden haasteita.

¹ Luvun teoreettinen perusta on alun perin Juho Saaren, mutta se on nykymuodossaan kirjoittajien yhteistä henkistä omaisuutta. Luvun rahankeräyksiä koskeva jakso tukeutuu Saukon *pro-gradu* -tutkielmaan, jota on laajennettu tätä lukua varten. Mainetta käsittelevä jakso on uusi ja kirjoitettu tätä lukua varten. Kiitämme Taloustutkimusta vuoden 2006 aineiston luovuttamisesta tuota jaksoa ja tätä tutkimusta varten.

Rahankeräyksen institutionaalinen ja toiminnallinen rakenne

Yhteiskunnan institutionaalinen rakennelu yhteistoiminnan mahdollistavat ja epävarmuutta vähentävät pelisäännöt (North 1990). Instituutioiden ominaisuudet vaikuttavat myös rahankeräykseen. Ensinnäkin se perustuu yhteistoiminnan mahdollistavaan institutionaaliseen rakenteeseen, joka säätelee kerääjiä, kohteita ja välineitä (kuka kerää, kenelle ja miten). Toisaalta samalla säännöt vähentävät sitä perustavanlaatuista epävarmuutta, joka kytkeytyy keräyksen laatuun ja luotettavuuteen. Yhdessä ne mahdollistavat pitkäjänteisen toiminnan ja luovat yhtymäkohtia kansalaisjärjestöjen ja hyvinvointivaltion rakenteiden välille.

Suomessa kansalaisyhteiskunnan toimijoilla on käytössään lukuisia julkisen vallan luomia pysyviä rahoituslähteitä¹, jotka ovat riippumattomia palvelujen tuotannosta. Tässä suhteessa suomalainen malli eroaa monista muista (EU-) maista, joissa kansalaisjärjestöjen rahoitus perustuu joko yksinomaan hyväntekeväisyyteen tai sosiaali- ja terveyssektorin palvelutuotantoon. Suomessa yleishyödyllisinä pidetyt kansalaisjärjestöt ovat ensinnäkin oikeutettuja verovapaisiin perintöihin ja vastaaviin lahjoituksiin. Toiseksi niiden verokohtelu poikkeaa tuloverolain 22 §:n ja 23 §:n perusteella voittoa tavoittelevien yritysten (ja ns. taloudellisten yhdistysten) verokohtelusta.² Kolmanneksi julkinen valta (tai siihen rinnastettavat verot keräävät tahot) kanavoi kansalaisjärjestöille merkittävää rahoitusta.

Uskonnolliset yhteisöt saavat sekä suoraa tukea Suomen evankelis-luterilaiselta kirkolta ja Suomen ortodoksiselta kirkolta että rahankeräyslainsäädännön ulkopuolella olevista lähteistä, kuten esimerkiksi kolehtituotoista³ ja tavaroiden myyntiin perustuvasta vastikkeellisesta varainhankinnasta. Urheilu- ja kulttuurijärjestöt rahoittavat toimintaansa veikkausvoittovaroilla ja kuntien avustuksilla. Nekin voivat hankkia varoja myös kaupankäynnillä. Sosiaali- ja terveysalan järjestöt saavat rahoitusta Raha-automaattiyhdistykseltä (RAY) ja Terveyden edistämisen määrärahoista. Näiden ohella

1 Näitä ovat mm. Raha-automaattiyhdistyksen avustukset, terveyden edistämisen määrärahat, kuntien sosiaali- ja terveysalan järjestöille antamat, paikalliseen harkintaan perustuvat tuet, Euroopan sosiaalirahaston määrärahat, maataloustuotannon ylijäämää kohdentavista puskurirahastoista saatavat elintarvikkeiden jakeluun tarkoitettut tuet, Euroopan unionin politiikkaohjelmat mielenterveyden, sukupuolten tasa-arvon, rasismien, syrjinnän ja syrjäytymisen alueilla sekä Maastrichtin ja Amsterdamin sopimuksiin liitettyjen kansalaisjärjestöjen merkitystä korostavien julistusten perusteella eurooppalaisille kansalaisjärjestöille maksettavat jatkuvat tuet

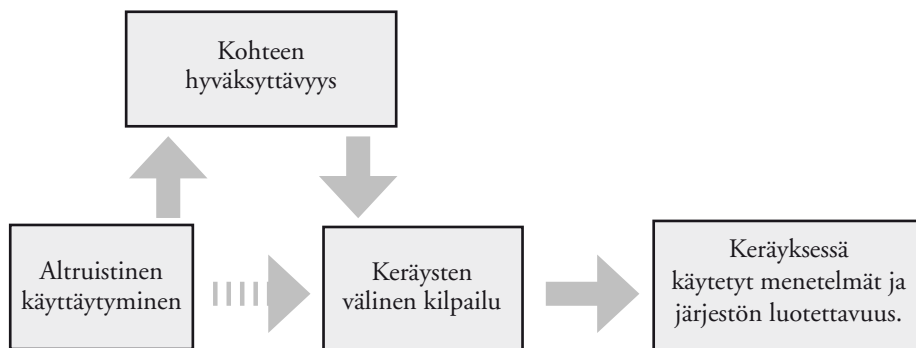
2 Luvussa käsitelty lainsäädäntö löytyy numeron perusteella Finlex-tietokannasta, joten sitä ei ole tässä yhteydessä sisällytetty kirjallisuusluetteloon.

3 Rahankeräyslaki määrittää uskonnollisten yhteisöjen oman rahankeräyksen uskonnonvapauslain piiriin.

julkinen valta kanavoi rahoitusta muun muassa ns. aatteellisille kansalaisjärjestöille lukuisten muidenkin tuki-instrumenttien avulla. Nämä julkisen vallan tuet muodostavat erityisesti suurissa kansalaisjärjestöissä leijonanosan niiden rahoituksesta.

Julkisen vallan sääntelemien ja kansalaisjärjestöille kanavoimien tukien rinnalla kansalaisjärjestöillä on kuitenkin myös luvanvaraista omaa varainkeräystä. Käsillä olevan teoksen kysymyksenasettelun kannalta arvioituna tämä kansalaisjärjestöjen (yhdistysten) harjoittama oma varainhankinta on kiinnostavaa siksi, että se kytkee yhteen *kansalaisten altruistisen käyttäytymisen, kansalaiskeräysten kohteiden hyväksyttävyyden eli legitimitetin, keräysmenetelmien ja organisaatioiden luotettavuuden sekä kansalaisjärjestöjen välisen kilpailun kansalaisten huomiosta ja rahoista*. Se on myös kansalaisjärjestötoiminnan kannalta ehkä aidointa resurssienkeräystä (ks. kuvio 8.1).

Voidaan perustellusti sanoa, että rahankeräys on tärkeä prisma suomalaisen yhteiskunnan auttamissuhteiden ytimeen, jota analysoimalla voidaan tehdä mielenkiintoisia johtopäätöksiä suomalaisen yhteiskunnan toimintaperiaatteista ja kansalaisten välisestä solidaarisuudesta laajemminkin. Se kertoo osaltaan siitä, kuinka solidaarisuuden merkitystä korostava julkinen valta kanavoi ihmisten auttamishalua luomalla sitä tukevia ja luottamusta ylläpitäviä institutionaalisia rakenteita (vrt. Titmuss 1970; Moody 2008; Rothstein 2000; 2005; Reisman 2001).

KUVIO 8.1. Hyväntekeväisyysmarkkinat prosessina

Sosiaali- ja terveyspalvelujen tuotannossa kansalaisjärjestöt eivät enää eroa yksityisistä yrityksistä tai kunnista – tai ainakaan tätä mahdollista eroa ei voi kuntien hankinnoissa tunnustaa, sillä lähtökohtaisesti julkisen vallan organisaatioiden tulee käsitellä yksityisiä yrityksiä ja yhdistyksiä kilpailutilanteessa neutraalilla tavalla. Julkisen vallan tuki kansalaisjärjestöille on nyt tarkasteltavana olevana ajanjaksona perustunut puolestaan enemmänkin järjestön kykyyn vakuuttaa rahoitusta myöntävä taho (RAY) toiminnan mielekkyydestä kuin kansalaisjärjestön asemaan oman jäsenistönsä tai kohderyhmänsä edustajana.

Oma varainkeräys puolestaan edellyttää sekä jonkinasteista jäsenistön aktiivisuutta että kohteen hyväksyttävyyden arviointia. Jäsenistön aktiivisuudelle – tai aktivoimiselle – asetettu vaatimus on sitä suurempi, mitä perinteisemmin tavoin varat kerätään. Näitä perinteisiä tapoja ovat muun muassa erilaiset lista- ja lipaskeräykset. Osa kansalaisjärjestöjen rahankeräyksestä on kuitenkin irrottautunut tämänkaltaisista perinteisistä tavoista. Ne ovat korvautuneet kuukausilahjoituksilla ja mediavälitteisellä varainkeräyksellä, jossa hyödynnetään informaatioteknologiaa (matkapuhelimia, Internetiä).

Kohteen hyväksyttävyys – tai kunniallisuus – puolestaan vaikuttaa olennaisesti tuottoihin. Kunniallisuutta suomalaiset arvioivat suhteessa kohteen omaan selviytymiskykyyn ja vastuuseen omasta tilanteestaan (Pessi & Saari 2008). Kohteiden ”tarpeenalaisuudella” on tässä kohden usein vähäisempi merkitys. Ihmiset lahjoittavat mieluummin lapsille, sairaille/vammaisille ja vanhuksille kuin vaikkapa alkoholisteille tai rikollisille, koska ensiksi mainitut ryhmät koetaan kunniallisina ja näiden ei koeta olevan vastuussa omasta tilastaan toisin kuin jälkimmäisillä ryhmillä. Näin tapahtuu, vaikka alkoholistin tai huumeidenkäyttäjän (vaikkapa asumiseen liittyvät) tarpeet olisivat olennaisesti suuremmat.

Hyväntekeväisyystutkimus on osa altruismitutkimusta. Altruismilla viitataan epäitsekäaseen toimintaan, jossa toiset ihmiset ja heidän hyvinvointinsa otetaan huomioon. Altruismiin voidaan sanoa olevan universaali ilmiö, vaikka sen ilmenemismuodot vaihtelevatkin ja eri tieteenaloilla altruismiin ”puhtauteen” suhtaudutaan eriasteisen varauksellisesti tai myönteisesti (Nørretranders 2004; Bowles & Gintis 2006; Mansbridge 1990; Haski-Leventhal 2009; Hechter 1987; Moody 2008). Lyhyen aikavälin edun valvontaa ja markkinoiden palvontaa korostavan kilpailun aikakau-

tena altruistinen toiminta voidaan myös nähdä tärkeänä osana inhimillisen toiminnan toista puolta – välittämistä ja vastuun kantamista toisten hyvinvoinnista. Altruismin arvo korostuu hyvinvointiyhteiskunnan muuttuessa yhä enemmän kilpailukyky-yhteiskunnaksi, jossa kaikilla ei ole resursseja tai mahdollisuuksia menestyä kilpailussa

Altruismitutkimus on nostanut esiin monia rahankeräyksessä tärkeitä teemoja. Ensinnäkin rahan antaminen hyväntekeväisyyskeräykseen on usein *vähiten vaativa auttamisen* muoto. Rahalahjan antaminen ei edellytä tiivistä emotionaalista kytkentää auttamisorganisaatioon tai autettaviin, mikä taas on tavanomaista pitkäjänteisyyttä edellyttävissä toistuvassa verenluovutuksessa ja vapaaehtoistyössä. Se on varsin helppoa auttamista, joka voi eräissä tilanteissa syrjäyttää vaativamman auttamistoiminnan (”autoin antamalla rahaa, minun ei tarvitse osallistua muuhun”) (Lee ym. 1999). Näistä syistä rahankeräykseen lahjoittaminen ei välttämättä ole kaikkein altruistisinta toimintaa. Siihen voi liittyä statukseen (sosiaaliseen arvostukseen, paikkaan yhteisössä) liittyviä itsekäitä motiiveja: tutkimukset kertovat myös auttamisesta saatavasta hyvinolontunteesta, myönteisistä terveysvaikutuksista, sosiaalisten kontaktien ja yhteisöllisyyden merkityksestä sekä auttamisesta saatavasta arvostuksesta (Post & Neimark 2007). Rahankeräykseen ja muuhun samankaltaiseen yhteisölliseen toimintaan osallistumisesta saatavan sosiaalisen arvostuksen merkitys on noussut yhteiskuntien vaurastuessa, kun asuntojen lisäneliöt, luksustavarat ja muut samankaltaiset statussymbolit eivät enää riitä sosiaaliseen erottautumiseen ja statuserojen ylläpitämiseen (Wuthnow 1991; Nørretranders 2004.)

Toiseksi, Suomessa rahankerääminen hyväntekeväisyyteen on luvanvaraista ja sellaisena vain rekisteröityneille yhdistyksille mahdollista *organisoitua toimintaa*, johon osallistuu sekä vapaaehtoisia että palkattua henkilökuntaa. Se nostaa esiin kysymyksen auttamisen *mahdollistavan institutionaalisen rakenteen* yhteiskuntapoliittisesta merkityksestä. Kysymys on siitä, tuleeko julkisen vallan luoda sellaiset institutionaaliset rakenteet, jotka mahdollistavat ihmislaajalle tyypillisen prososiaalisen käyttäytymisen. Ajatus on, että ihmisillä on sosiaalisina olentoina tiettyä evolutiivisesti valikoitunutta taipumusta yhteistoimintaan ja auttamiseen. Tämän ”taipumuksen” toteuttaminen ei kuitenkaan ole mahdollista markkinoiden dominoimassa yhteiskunnassa, joten julkisen vallan tulee mahdollistaa auttaminen luomalla sitä tukevia institutionaalisia rakenteita. Ajatus periytyy

sosiaalipolitiikan professori Richard Titmussin (1907–1973) teoksesta *the Gift Relationship* (1970; kritiikistä ks. Arrow 1972), jossa hän tarkasteli vastikkeettomaan verenluovutukseen sisältyvää altruistista lahjasuhdetta tämänkaltaisena auttamistaipumuksen kanavointina. Hänen mukaansa julkinen valta loi institutionaalisen rakenteen tämänkaltaiselle auttamiskäyttäytymisen kanavoinnille kieltämällä kaupallisen ja vastikkeellisen verenluovutuksen. Samalla Titmuss ennakoii 1990-luvulla vahvistunutta näkemystä ihmisestä prososiaalisena olentona, joka saa tyydytystä yhteistoiminnasta toisten kanssa ja auttamisesta (Post & Neimark 2007; Bowles & Gintis 2006; Pessi & Saari 2008; Haski-Leventhal 2009; ks. myös Wolfe 1988).

Rahankeräyslainsäädäntö on Suomessa osa yhteistä hyvää, jonka mahdollistamiseksi ja ylläpitämiseksi julkinen valta sääntelee sosiaalisen toiminnan institutionaalista rakennetta (Saari, 11. luku tässä kokoelmassa; ks. myös Arrow 1997). Rahankeräyslainsäädäntö on kehittynyt vaiheittain. Sen juuret ovat vuodessa 1849, jolloin kiellettiin julistuksella maanlaajusten keräysten järjestäminen ilman kenraalikuvernöörin lupaa. Vuoden 1882 jälkeen edellytettiin muodollista lupamenettelyä. 1900-luvulla rahankeräysten sääntely on edennyt vaiheittain. Vuoden 1939 lain soveltamisala oli varsin suppea ja sen tarkoituksena oli estää ketjukirjeiden lähettäminen. Vuoden 1949 rahankeräysasetus korosti viranomaisvalvonnan merkitystä. Vuoden 1969 tavara-arpajaisasetuksessa eriytettiin arpajaiset ja rahankeräys toisistaan. Rahankeräys määriteltiin toiminnaksi, jolla vedotaan yleisöön varojen saamiseksi. Valtakunnallisten keräysten luvat alkoi myöntää sisäasiainministeriö.

Lainsäädäntöä uudistettaessa vuonna 1980 täsmennettiin keräyksiin liittyvät oikeudet ja valtuudet sekä rangaistukset ja muut seuraamukset. Rahankeräys määriteltiin toiminnaksi, jossa lähtökohtaisesti vastikkeetta kerätään rahaa sosiaalista, sivistyksellistä tai aatteellista tarkoitusta tai yleistä kansalaistoimintaa varten. Vastikkeena saattoi kuitenkin olla esimerkiksi tarra tai merkki, jonka taloudellinen arvo on vain vähäinen. Samassa laissa säädettiin myös, ettei uskonnollisen yhdyskunnan järjestämän julkisen uskonnonharjoituksen yhteydessä kerättävä kolehti kuulu lain soveltamisalaan. Luvan saajan oli myös laadittava keräyksestä tilitys, joka on toimitettava asetuksella säädettävässä määräajassa luvan myöntäjälle. Näiltä osin laki oli perussisällöltään samanhenkinen vuonna 2009.

Vuoden 1980 lakia muutettiin vuonna 1983 ja sittemmin vuonna 2001 (1049/2001). Muutoksilla tarkennettiin rahankeräyksen määritelmää ja vas-

tiketta koskevia ehtoja. Arvontojen ja kilpailujen järjestäminen rahankeräyksen yhteydessä kiellettiin. Samalla rahankeräys määriteltiin yksioikoisesti rahan vastikkeettomaksi keräämiseksi yleisöön vetoamalla. Vuonna 2002 sisäasiainministeriö sai tehtäväkseen rahankeräystoiminnan yleisen valvonnan ja rahankeräysten toimeenpanon tilastoimisen. Tämä lainmuutos mahdollisti muun muassa tilastoinnin ja keräystuottojen kohdentumisen seurannan.

Edellä kuvatun institutionaalisen rakenteen puitteissa tapahtuva rahankeräys on prosessi, jossa kansalaisjärjestöt kytkevät toimintansa kansalaisten altruistiseen käyttäytymiseen (ks. myös kuvio 8.1. edellä). Ne kanavoivat kansalaisten altruistiset taipumukset omaan keräyskohteeseensa. Samalla ne myös vahvistavat ihmisten altruistisia taipumuksia luomalla niitä vahvistavan rakenteen. Tällöin avainasemassa ovat kohteen hyväksyttävyyys ja kerääjän luotettavuus ja tehokkuus. Hyväksyttävyyttä on jo käsitelty edellä, ja se ei vaadi tässä enää erillistä tarkastelua. Toinen puoli yhtälöä on kerääjän luotettavuus ja tehokkuus. Lahjoittajan kannalta keskeinen kysymys on, pystyykö kerääjä kanavoimaan varat luvattuun kohteeseen luotettavasti, ilman että varoja päätyy (lahjoittajan mielestä) tarpeettoman suuria määriä keräysorganisaation ylläpitämiseen.

Kilpailu kytkeytyy organisaatioiden ja altruististen taipumusten yhteensovittamiseen tilanteessa, jossa auttamishalua voidaan kanavoida lukuisiin toistensa kanssa kilpaileviin kohteisiin. Samasta eurosta kilpailevat lapset, sairaat, invalidit ja vanhukset (sotaveteraanit) ja heitä edustavat organisaatiot. Mikäli markkinoiden euromääräinen laajuus on vakio, kilpailun kiristyminen johtaa joko organisaatioiden jakautumiseen menestyviin ja epäonnistuviin tai keräysten nettotuottojen laskuun. Suhteellisten osuuksien muutokseksi kutsutaan sitä, kun eräät organisaatiot onnistuvat kytkemään ihmisten altruistiset taipumukset ja keräysten kohteet suhteellisesti aikaisempaa tehokkaammin yhteen. Tällöin ne syrjäyttävät hyväntekeväisyysmarkkinoilta tähän huonommin kykeneviä organisaatioita. Nettotuottojen laskulla tarkoitetaan sitä, että samasta summasta kilpailevat organisaatiot käyttävät aikaisempaa suuremman osan odotettavissa olevasta tuotosta kansalaisten huomion tavoitteluun (esimerkiksi mainostamisen avulla) tai organisaation kehittämiseen (esimerkiksi nimeämällä hyviä käytäntöjä ja analysoimalla niitä seminaareissa). Kuitenkin jos kaikki organisaatiot menettelevät samalla tavalla ja jos tämä toiminta ei johda tuottojen kasvuun, lopputuloksena ovat aikaisempaa suuremmat toiminta- ja keräyskustannukset ja negatiivinen nettotuoton kehitys.

Hyväntekeväisyysmarkkinoiden muutos viimeisten kolmen- tai neljänkymmenen vuoden aikana jää (toistaiseksi) tutkimatta, sillä 2000-luvun alkua edeltäneeltä ajalta ei ole saatavissa tilastoja. (Poikkeuksen muodostavat eräät yksittäiset vakiintuneet kansalaiskeräykset, kuten yhteisvastuukeräys, joista eräistä on tietoja aina 1950-luvulle saakka. Useimmista muista keräyksistä tiedot rajautuvat 1980-lukuun ja sen jälkeiseen aikaan, ja nekin on yleensä saatavissa vain valtakunnallisesti). Rahankeräämisen mallit ovat muuttuneet siirryttäessä suunnittelu-yhteiskunnasta kilpailukyky-yhteiskuntaan. Ehkä selvin kilpailukyky-yhteiskunnasta aiheutuva muutos on hyväntekeväisyysmarkkinoiden kilpailua rajoittaneen itsesääntelyn purkautuminen. Suunnitelmatalouden aikana vakiintuneet toimijat jakoivat valtakunnalliset hyväntekeväisyysmarkkinat keskenään. Tämä väite on eittämättä ohuella pohjalla mutta perustuu aikaisempina vuosikymmeninä keräyksiin osallistuneiden henkilöiden perimätietoon. Epäselvää on, kuinka paljon tämä työnjako perustuu julkilausuttuihin sopimuksiin ja kuinka paljon kyse on yhteisestä ajatuksesta ylläpitää kaikkien keräysorganisaatioiden intressien mukaista vakiintunutta toimintatapaa. Sen puolesta joka tapauksessa viestii se, että keräysajat ovat pysyneet vakaina. (Suomen Punaisen Ristin Nälkäpäiväkeräys järjestetään syyskuun lopussa, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Yhteisvastuukeräys alkuvuodesta ja Pelastusarmeijan joulupadat nimensä mukaisesti jouluna. Nyttemmin ”antamisen markkinoille” on kuitenkin tullut niin paljon uusia toimijoita, että tämänkaltaisen työnjako ei ole enää mahdollinen. Erityisesti julkisuuslähtöiset (kuten Ylen hyvä, Anna Elämä Lapselle) ja kohdekohtaiset keräykset (esimerkiksi syöpäsairaiden lasten vanhempien asuntola) ovat muuttaneet aikaisempaa kilpailuasetelmaa.

Rahankeräyksen tuotot, välineet ja kustannukset

Rahankeräystä koskevat kattavat tiedot ovat käytössä vuosilta 2002–2005. Sitä aikaisemmalta ajalta tietoja ei ole saatavissa, sillä Suomessa ei ollut silloin vielä rahankeräystä koskevaa keskusrekisteriä. Tämä on hivenen hämmästyttävää, kun pidetään mielessä toiminnan yhteiskunnallinen merkittävyys ja siihen liittyvät taloudelliset arvot. Suomalaisen yhteiskunnan luottamus rahankerääjiin ja keräyksiin on ilmeisesti ollut niin vahva, että se on mahdollistanut näinkin läpinäkymättömät toimintamallit.

Läpinäkymättömyys on myös ollut kansalaisjärjestöjen intresseissä, sillä se on vähentänyt niiden välistä vertailua ja siten myös kilpailua. Jokainen kansalaisjärjestö on toiminut toisista kansalaisjärjestöistä riippumattomasti ja ilman kustannusten kehityksen seuraamista. Vuoden 2002 lainmuutoksen jälkeen tiedot on kerätty yhteen rekisteriin. Rekisteritietojen hyödyntämisen haasteena on ollut se, että kansalaisjärjestöjen ilmoitukset valmistuvat hitaasti ja ne toimitetaan varsin usein epätäydellisinä. Viranomaiset joutuvat pyytämään ilmoituksiin tarkennuksia. Toisaalta lopullinen rekisteri on varsin luotettava, ja siinä on tiedot kerääjistä, keräysvälineistä, tuotoista ja kustannuksista.

Taulukossa 8.1. on esitetty perustiedot luvista, keräystuotoista ja kustannuksista. Keräysten bruttotuotot kasvoivat jyrkästi vuosina 2002–2004. Vuosien 2002–2003 kasvu oli ”todellista”. Vuoden 2004 luvuissa on sen sijaan Intian valtameren pohjassa tapahtuneesta maanjäristyksestä aiheutuneen joulutsunamin tuottama lahjoitusten piikki, jonka tuotto kasautui varsin pienelle määrälle organisaatioita. Hyväntekeväisyysmarkkinat ovat myös jonkin verran keskittymässä. Vuonna 2002 rahankeräyslupia myönnettiin 912 kappaletta ja rahaa kerättiin noin 82,5 miljoonaa. Vuoteen 2005 mennessä keräyslupien määrä oli laskenut 789 lupaan, ja niillä keräysten kokonaistuotto oli reilut 104 miljoonaa. Vuosina 2003–2005 keräyskustannukset ovat pysyneet maltillisella tasolla, pääsääntöisesti alle 15 prosentin. Keskiarvot itse asiassa laskivat suhteessa kokonaistuottoihin, mutta toisaalta reaalisesti ne nousivat selvästi. Suhteellisen osuuden laskua selittää jälleen vuoden 2004 joulutsunami.

Monilla suurilla keräysorganisaatioilla on huomattavan korkeat keräyskustannukset. Näitä ovat Näkövammaisten Keskusliitto, Invalidiliitto sekä Kuurojen Liitto, joiden keräyskulut ovat noin kolmannes tuotoista. Näiden kansalaisjärjestöjen keräykset toimeenpannaan puhelin- yms. haastekeräyksinä eikä niinkään paikallisten vapaaehtoisten toimesta tehtävinä listakeräyksinä. Kaupallisen toimijan käyttäminen välikätenä nostaa kustannuksia olennaisesti. Tulkinnessa on kuitenkin ongelmia, sillä keräyskustannuksiin vaikuttavat keräysten toteuttamiseen liittyvät erot ja se, miten kustannukset tilitetään. Suuremmat järjestöt saattavat esimerkiksi tilittää keräyskustannuksensa järjestön muun varainhankinnan ohessa tai liittää mainoskustannukset järjestön muiden painatusten kustannuksiin. Sinänsä näiden terveyslaitosten kohteiden legitimitetissä ei ole suuria ongelmia:

kaikkien niiden kohderyhmät ovat kunniallisia. Samalla on kuitenkin huomionarvoista, että samat liitot saavat myös huomattavaa tukea RAY:ltä.

TAULUKKO 8.1. Hyväntekeväisyysmarkkinat: tuotot ja kulut sekä nettotuotot euroina ja kuluprosentit, 2002–2005

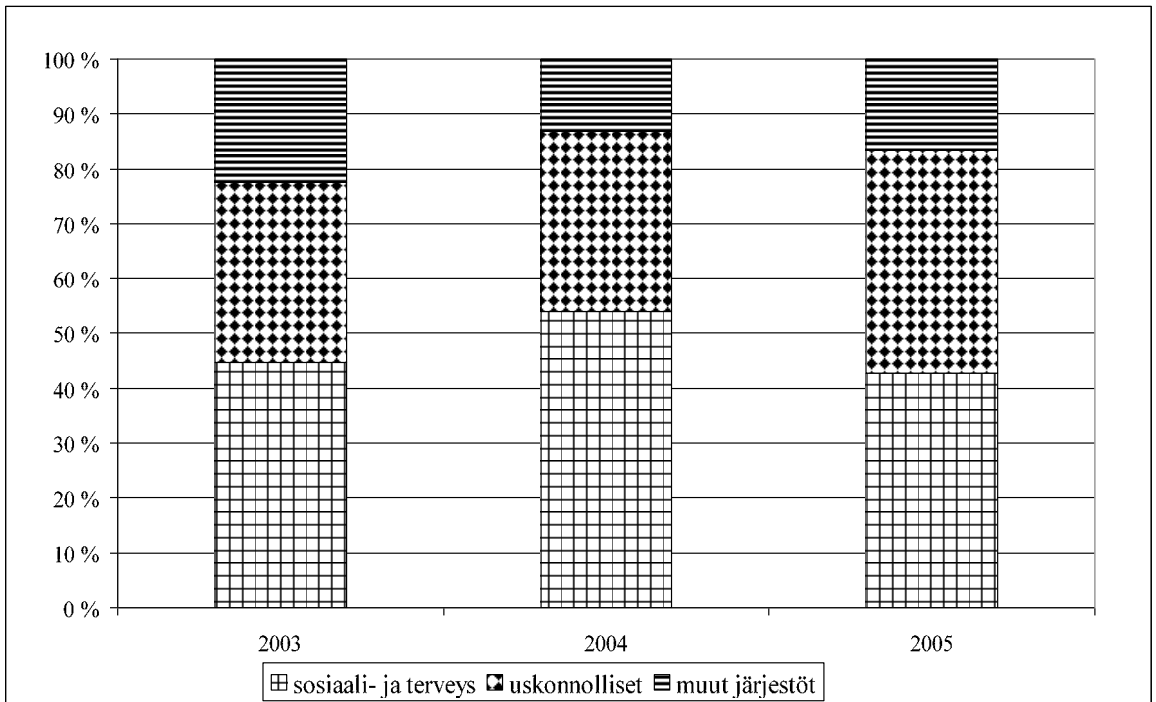
	2002	2003	2004	2005*	Yhteensä
Keräystuotot	81 385 257	106 805 033	121 090 216	103 224 684	412 505 190
Kulut	11 734 019	12 574 264	13 357 115	15 175 817	52 841 215
Nettotuotot	69 651 238	94 230 769	107 733 101	88 048 867	359 663 975
Kuluprosentti	14 %	12 %	11 %	15 %	13 %

* Vuoden 2005 tiedoista puuttuu huomattava osa pienistä keräyksistä

Yleiskuva peittää alleen huomattavan vaihtelun. Ensinnäkin tuotot vaihtelevat eri sektoreilla (kuvio 8.2.). Tässä yhteydessä on tehty jako kolmeen suurryhmään, jotka ovat sosiaali- ja terveysalan järjestöt, uskonnolliset järjestöt sekä kulttuurin ja liikunnan yms. järjestöt. Tämä kolmijako kytkeytyy julkisen vallan luomaan sektoraaliseen jakoon, jota muut rahoituskanavat vielä vahvistavat. RAY ja Terveystieteiden tutkimuskeskus tukevat sosiaali- ja terveysalan kansalaisjärjestöjä, Suomen evankelis-luterilainen kirkko ja Suomen ortodoksinen kirkko sekä välillisesti että välittömästi uskonnollisia yhteisöjä¹, Veikkaus kulttuuria ja urheilua. Muutamaa yksittäistä poikkeusta lukuun ottamatta järjestöt sijoittuvat ongelmitta näihin kolmeen luokkaan.

Tulokset osoittavat joitakin siirtymiä. Sosiaali- ja terveysalan järjestöjen suhteellinen osuus on ollut kokonaistuotosta reilut 40 prosenttia. Se on kuitenkin viime vuosina laskenut, kun taas uskonnollisten järjestöjen keräystuotot ovat kasvaneet reipasta vauhtia. Kulttuurin, liikunnan ja politiikan ym. piiriin kuuluvien järjestöjen ja säätiöiden osuus kokonaistuotosta on ollut noin viidennes. Sosiaali- ja terveysalan järjestöistä valtaosa on erityisten sairauksien tai vammojen ympärillä toimivia ryhmiä tai tukiryhmiä omaisille.

¹ RAY tukee lukuisia sosiaalista työtä tekeviä kristillisiä järjestöjä alkaen Merimieskirkosta, mutta tuen perustana on toiminta, ei uskonnollinen vakaumus (tai sen puute).

KUVIO 8.2. Hyväntekeväisyysmarkkinoiden jakautuminen

Kolmen vuoden tarkastelu ei vielä mahdollista sen arvioimista, onko keräysjärjestöjen kilpailu kiristynyt ja missä määrin se heijastuu tuottoihin ja kuluihin. Mediaanikerääjän kulut ovat nousseet kaikilla kolmella tässä tarkastellulla alueella. Sosiaali- ja terveysalalla, jossa kulut ovat perinteisestikin olleet korkeimmat, osuus nousi nyt tarkasteltavalla aikavälillä 8 %:sta 15 %:iin. Kulujen kasvu tapahtui kuitenkin kahtena ensimmäisenä vuotena ja tasaantui kolmantena – mikä tosin johtui tuottojen kasvusta enemmän kuin kulujen hillinnästä. Uskonnollisilla yhteisöillä kasvu oli maltillista, 4 %:sta 6 %:iin; samaa voi sanoa kulttuurijärjestöistä, joissa osuus nousi 2 %:sta 3 %:iin. Näiden lukujen valossa voimakkainta kilpailun paine lienee ”koko kansaa” tavoittelevalla sosiaali- ja terveysalalla, kun taas uskonnolliset ja kulttuurijärjestöt kohdentavat keräyksensä erityyneille yleisöille ja välttyvät näin kilpailun paineelta.

TAULUKKO 8.2. Yhteisöjen varainkeräys: keskihajonta, mediaani, keskiarvo ja kokonaistuotto, 2002-2005, euroa

		2003	2004	2005
Uskonnolliset	keskihajonta	588 622	638 525	658 204
	mediaani	33 374	32 105	41 655
	keskiarvo	219 896	220 155	238 580
	tuotto	34 963 525	39 627 892	41 990 052
Sosiaali- ja terveys	keskihajonta	1 141 885	2 643 313	1 153 212
	mediaani	10 193	14 149	9 881
	keskiarvo	271 851	488 402	324 719
	tuotto	47 854 827	65 445 893	44 161 718
Kulttuuri, liikunta ym.	keskihajonta	1 326 842	968 584	567 444
	mediaani	3 100	6 883	9 009
	keskiarvo	144 483	122 086	128 279
	tuotto	23 984 161	15 993 274	17 061 146

Samalla tavalla voidaan tarkastella myös mediaanituottojen kehitystä. Ne ovat selvästi korkeimmat uskonnollisilla yhteisöillä. Vuosina 2003 ja 2004 mediaani oli vajaat 35 000 euroa, ja se nousi vuonna 2005 yli 40 000:een. Sosiaali- ja terveysalalla kehitys on ollut päinvastaista, eli tuotot laskivat viimeisenä tarkasteltuna vuonna. Muutos oli varsin merkittävä, sillä aikaisemmin tuotto oli 15 000 euron tienoilla, mutta vuotta myöhemmin enää 10 000 euroa. Tämä kertonee pienten ja paikallisten keräysten yleistymisestä – tai sitten suuret keräykset ovat taantuneet. Toisaalta kulttuurisektorilla mediaanituotot nousivat tasaisesti. Ne olivat reilut 3 200 euroa vuonna 2003, mutta jo peräti reilut 9 000 euroa kaksi vuotta myöhemmin. Tämä saattaa kertoa siitä, että pienten keräysten elintila alkaa supistua. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan ole perusteltua tehdä pidemmälle meneviä johtopäätöksiä.

Tuotot, kulut, maine

Edellä on korostettu hyväksyttävyyden, tuottojen ja kulujen kolmiyhteyttä (sekä neljäntenä kilpailun kiristymistä, joka seuraavassa jää tarkastelun ulkopuolelle). Mielenkiintoinen kysymys on, voidaanko näiden kolmen teeman väliltä löytää empiriisiä yhteyksiä ja miten ne asemoituvat toisiinsa nähden. Tätä kysymystä voidaan tarkastella liittämällä tuotto- ja kulutietoihin

kiinnostavuutta ja näkyvyyttä koskevat tiedot. Tuotto- ja kulutiedot on saatu edellä esitellyistä rekistereistä. Kiinnostavuutta ja näkyvyyttä kuvaavat tiedot on puolestaan saatu käyttöön Taloustutkimukselta, joka kahden vuoden välein tutkii suurimpien keräysorganisaatioiden tilauksesta hyväntekeväisyyskeräysten eri ulottuvuuksia puhelinhaastattelulla. Tässä yhteydessä on ollut vain vuoden 2006 aineisto. Uusin, vuonna 2008 kerätty aineisto on toistaiseksi ainoastaan sen tilanneiden organisaatioiden käytössä. Näin emme ole voineet arvioida järjestöjen suhteellisessa asemassa tai maineessa tapahtuneita muutoksia eri ajankohtina. Aineisto on ollut käytössä tietyn varauksin valmiiksi luokiteltuna. Luokittelut on tehty järjestöjen ja tärkeimpien taustamuuttujien suhteen.

Maineen mittaamisessa käytettiin Taloustutkimuksen vuonna 2006 keräämän aineiston hyväntekeväisyysjärjestöjä mittaavaa osaa ”kokonaismielikuvat”. Se kuvaa käytettävissä olevista muuttujista parhaiten organisaation mainetta. Maine oli arvioitu kouluarvosana-asteikolla 4–10.¹ Pelastakaa lapset ry:n ja Suomen luonnonsuojeluliiton luvut on laskettu kahden vuoden keskiarvoilla, muiden kolmen vuoden keskiarvoilla. Syöpäjärjestöksi on valittu Suomen syöpäpotilaat ry, sillä se oli eniten kerännyt koko Suomen kattava kerääjä, jolla oli dataa kaikilta kolmelta vuodelta. Syöpäjärjestöt toimivat yleensä enemmän paikallisyhdistyksinä, mutta niiden vertaaminen muihin keräyksiin olisi ollut hankalaa, sillä kaikki muut keräykset ovat olleet maanlaajuisia.

Sotaveteraanikeräyksistä toimialueensa suurin keräys oli vuonna 2003 Sotainvalidien veljesliitolla, jonka keräys ylti keräystuotoltaan Suomen yhdeksänneksi suurimmaksi sinä vuonna. 2004 ja 2005 keräykset olivat (pienin vaihteluin yhdistelmässä) Suomen sotaveteraaniliiton, Rintamaveteraaniliiton, Rintamanaisten liiton, Kaatuneitten Omaisten liiton, Sotainvalidiliiton ja Sotavangit ry:n yhteistyössä tuottamia keräyksiä. Yhteisvastuukeräyksen lääninhallitukselle ilmoitetut tiedot eroavat jonkin verran YV-keräyksen omista keräystilastoista. Tässä on käytetty lääninhallituksille toimitettuja lukuja. Mannerheimin lastensuojeluliiton (MLL) osalta on otettu vain sen yksin toimeenpanemat keräykset. Mukana ei ole yhteistyökeräyksiä, kuten esimerkiksi SPR:n kanssa toimeenpantua Ylen Hyvä-keräystä.

¹ Seuraavia järjestöjä ja toimijoita ei ole otettu mukaan arviointiin: RAY, Ylen hyvä (monta toimijaa samassa), Irti Huumeista, SOS-lapsikyläsäätiö ja Fida International. Kolmen viimeksi mainitun pois jäämisen perusteena on se, että niiden tuotot olivat tässä tarkasteltujen järjestöjen tuottoja pienemmät.

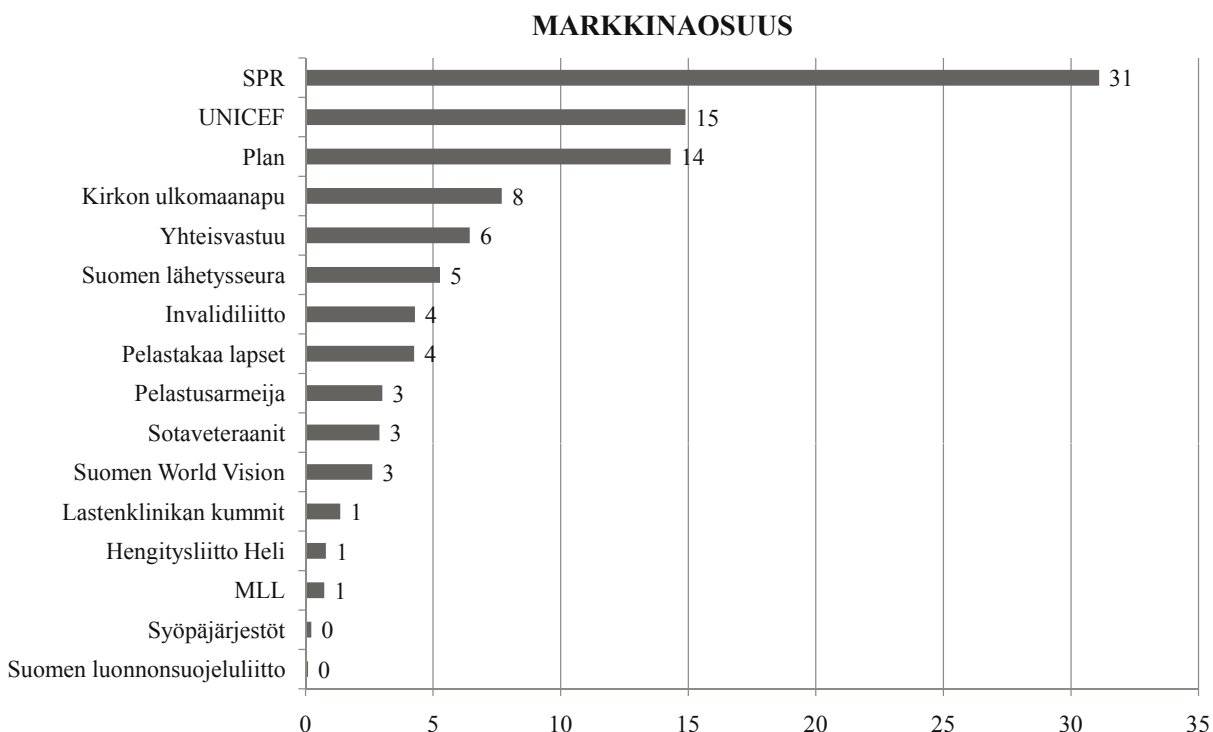
Tässä yhteydessä kolmen ulottuvuuden välisiä mekanismeja esitellään timanttikuvioiden avulla. Tarkastelun kohteena on valikoima keskeisiä organisaatioita. Keskeinen kysymys on, kuinka eri organisaatioiden väliset erot kalibroidaan eli vakioidaan eri ulottuvuuksilla, jotta ne saadaan vertailukelpoisiksi suhteessa toisiinsa. Tähän ei ole yhtä parasta ratkaisua. Kokeilimme kolmea eri tapaa. Ensimmäisessä mallissa parhaalle tapaukselle annettiin kullakin ulottuvuudella arvo 100, ja sen jälkeen kukin tapaus sai viisi prosenttiyksikköä pienemmän arvon. Tällöin heikoin organisaatio sai arvon 25. Tämä ratkaisu supistaa voimakkaasti organisaatioiden välisiä eroja eri ulottuvuuksilla, mutta tekee ne paremmin vertailukelpoiseksi toisiinsa nähden. Toisessa tapauksessa parhaalle organisaatiolle annettiin arvo 100, ja muiden organisaatioiden arvo laskettiin prosentteina kyseisestä luvusta. Tämä malli ei supista organisaatioiden välisiä eroja yhdelläkään ulottuvuudella yhtä voimakkaasti kuin ensimmäinen malli, mutta toisaalta tämä malli ei tee eri ulottuvuuksia vertailukelpoisiksi.

Kolmas mahdollinen malli rakennettiin niin, että eri ulottuvuudet skaalattiin uudestaan arvojen 100–0 väliin, jolloin paras tapaus kullakin ulottuvuudella sai arvon 100 ja heikoin arvon 0. Tämän mallin etuna on se, että eri ulottuvuudet ovat vertailukelpoisia, koska kullakin niistä on arvoja 100:n ja 0:n välillä. Toisaalta se ylikorostaa kunkin ulottuvuuden sisäisiä eroja pakottamalla suhteellisen pienet erot koko asteikon laajuiseksi. Niinpä esimerkiksi parhaan maineen omaava organisaatio saa arvon 100 ja sinänsä varsin hyvän maineen omaava organisaatio arvon 0. Tämä kalibrointi ottaa kuitenkin paremmin huomioon suhteelliset erot saman ulottuvuuden sisällä kuin ensimmäinen malli, jossa ne pienentyvät 5 prosenttiyksikköä organisaatioiden järjestyksessä.

Niinpä ensimmäisessä mallissa esimerkiksi SPR:n ja UNICEFin välinen ero on 5 prosenttiyksikköä (SPR = 100, UNICEF = 95), toisessa mallissa 52 prosenttiyksikköä (SPR = 100, UNICEF = 48), ja kolmannessa mallissa 52,3 prosenttiyksikköä (SPR = 100, UNICEF = 47,7). Kuitenkin vain kolmas malli on vertailukelpoinen eri ulottuvuuksien suhteen. Kaiken kaikkiaan kolmas kalibrointitapa ottaa parhaiten huomioon nämä kolme ulottuvuutta. Haasteena on pienehköjen maine-erojen ylikorostuminen. Kalibrointia sovelletaan seuraavissa analyyseissä.

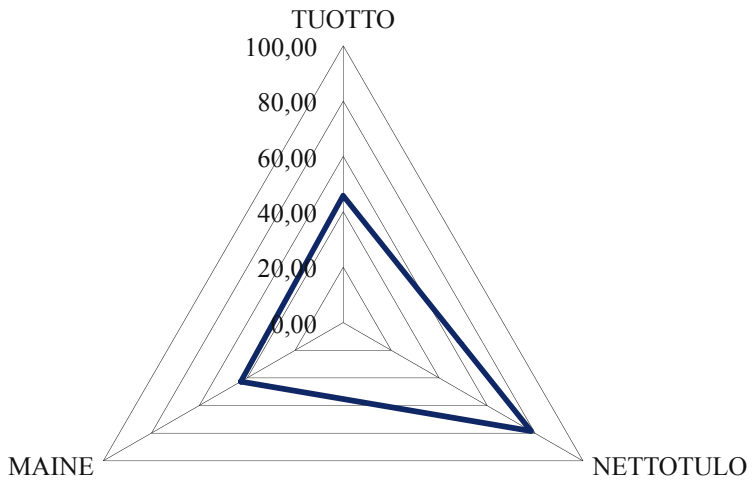
Moniulotteinen keräysrakenne

Nyt tarkasteltavien organisaatioiden keräykset tuottivat vuosina 2003–2005 yhteensä 146 701 551 euroa. Niiden suhteelliset osuudet markkinoista on tiivistetty kuvioon 8.3. Suurin varainkerääjä nyt tarkasteltavista organisaatioista oli Suomen Punainen Risti. Tässä luvussa on kuitenkin jonkin verran ylimääräistä lisäarvoa tsunamikatastrofista. UNICEF ja Plan kilpailevat tasavertaisesti toiseksi suurimman organisaation asemasta. Kaikki kolme ovat kansainvälisten organisaatioiden Suomen toimistoja. Yhteensä niiden osuus nyt tarkasteltavista markkinoista on noin 60 prosenttia. Seuraavassa niitä tarkastellaan yhtenä ryhmänä. Toisen ryhmän muodostavat kolme uskonnollista keräysorganisaatiota eli Kirkon ulkomaanapu (KUA), Yhteisvastuukeräys ja Suomen lähetysseura. Perusprofiililtaan nämä kolme ovat kansainvälisiin kohteisiin kerääviä organisaatioita. Ne muodostavat toisen ryhmän, jonka osuus nyt tarkasteltavista markkinoista on vajaa viidennes. Kolmannen ryhmän muodostavat tässä yhteydessä kaikki muut, jotka ovat eri kohderyhmille kerääviä tahoja.

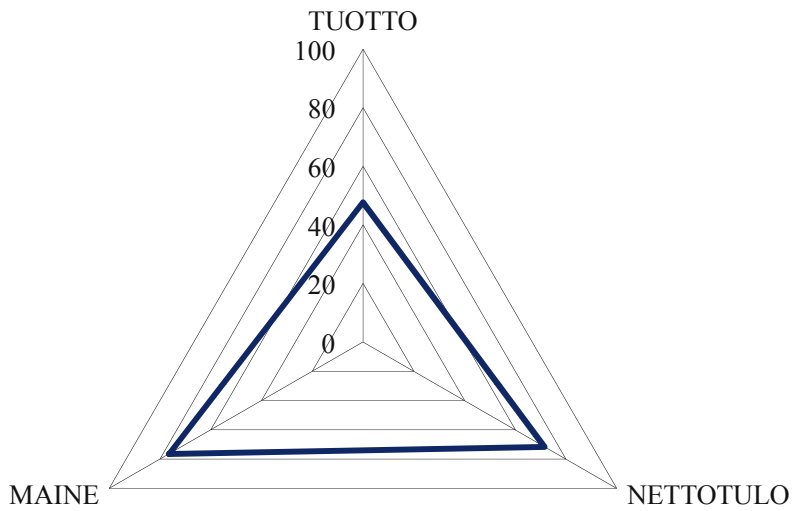
KUVIO 8.3. Keräysten markkinaosuudet

PLAN

KUVIO 8.5. Plan

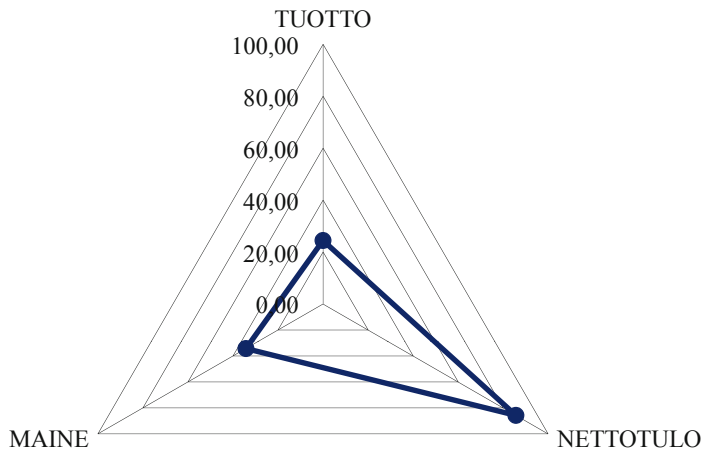
UNICEF

KUVIO 8.6. UNICEF

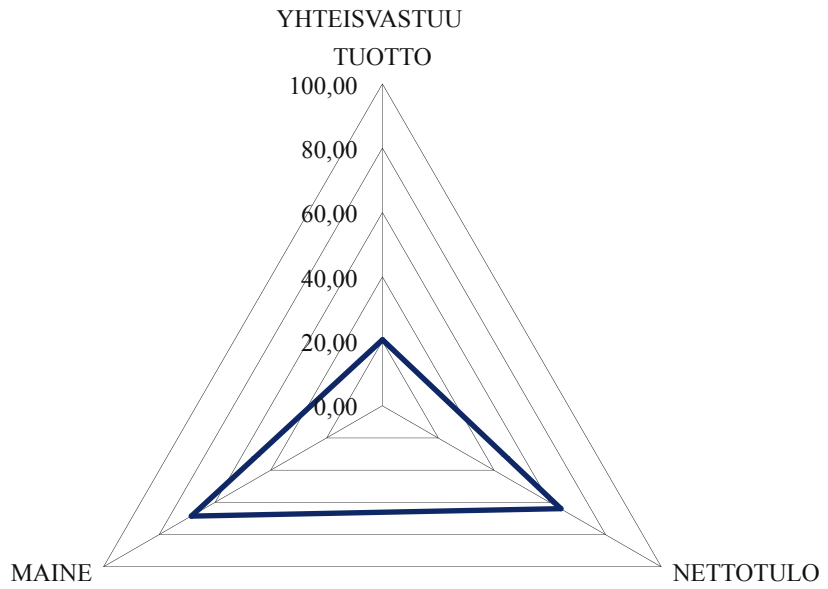
Toisen ryhmän muodostavat *kirkolliset organisaatiot*, joiden yhteinen markkinaosuus on varsin merkittävä (kuviot 8.7.-8.9.). Kirkon ulkomaanavulla (KUA) ja Suomen lähetysseuralla (SLS) on varsin hyvä nettotulo. Yhteisvastuukeräys (YV-keräys) jää niistä hivenen jälkeen, joskin käytetty kalibrintiteknikka ylikorostaa tässä kohden organisaatioiden välisiä eroja. Mielenkiintoisempi kysymys on organisaatioiden maineessa olevat erot. Näistä kolmesta organisaatiosta ainoastaan yhteisvastuukeräystä voi pitää hyvämaineisena. Sen sijaan sekä Kirkon ulkomaanapu että Suomen lähetysseura saavat varsin alhaisia arvoja. Tämä on hivenen paradoksaalista sikäli, että nettotuloksen suhteen ne ovat varsin tehokkaita toimijoita. Selitys lienee siinä, että ne keräävät varoja ensisijaisesti asialle omistautuneissa lähetys- ja avustuspäireissä, joten ne jäävät suomalaisille vieräiksi ja sellaisina oudoiksi. Sen sijaan yhteisvastuukeräys jalkautuu vuosittain ihmisten pariin, ja sillä on korkeakirkollinen profiili, jota vielä tukee Tasavallan presidentin rooli keräyksen suojelijana.¹

KIRKON ULKOMAANAPU

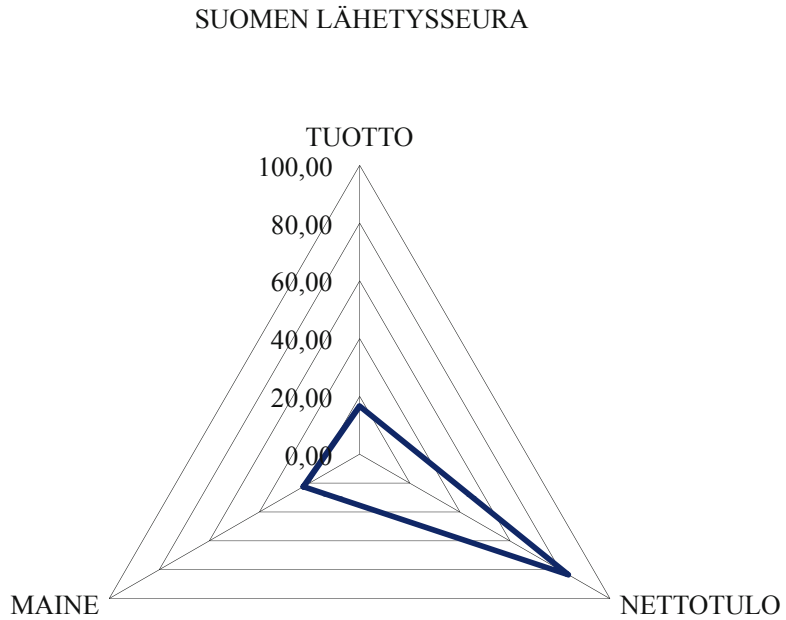

KUVIO 8.7 Kirkon ulkomaanapu

¹ Kirkon ulkomaanapu (KUA) on eräs niistä organisaatioista, jotka jonkin verran kärsivät siitä, että käytössämme on ollut vain vuoden 2006 aineisto. KUA:n arvostus ja maine ovat nimittäin parantuneet tasaisesti vuosina 2004–2008. Muut mainettaan parantaneet keräysorganisaatiot ovat Suomen World Vision, Hengitysliitto Heli, Fida International, SOS-Lapsikyläsäätiö, Suomen Luonnonsuojeluliitto ja Pelastakaa Lapset. Jos käytössämme olisi ollut vuoden 2008 aineisto, tulokset olisivat siis jonkin verran toisenlaiset. Kiitämme KUA:n sidosryhmä- ja varainhankintajohtajaa Marianne Heikkilää tässä alaviitteessä olevista tiedoista sekä tutkimustamme kohtaan osoittamasta kiinnostuksesta.

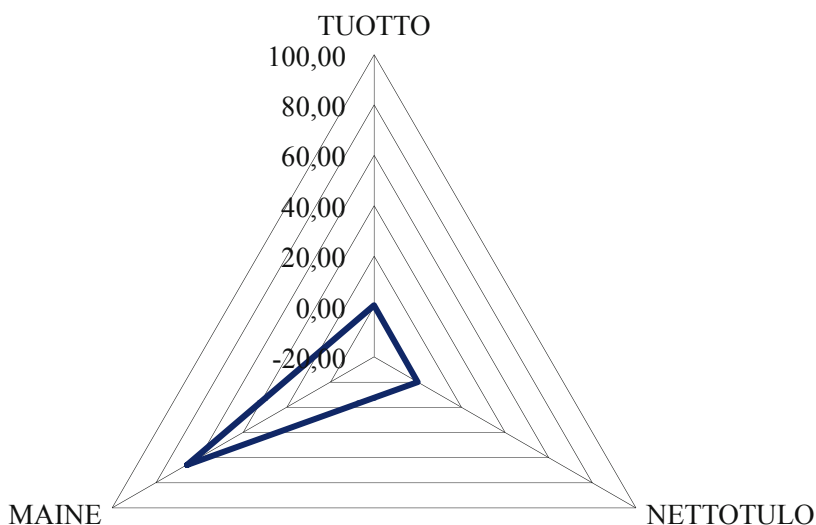
KUVIO 8.8 Yhteisvastuu

KUVIO 8.9 Suomen lähetysseura

Kolmas ryhmä on liian laaja tullaan esitellyksi tässä yksityiskohtaisesti (kuviot 8.10.-8.12.). Yhteistä tähän ryhmään kuuluville organisaatioille on suhteellisen alhaiset – jopa varsin mitättömät – tuotot. Teeman kannalta onkin mielenkiintoisempaa hakea eri tyyppisiä kuin käydä lävitse nämä kaikki organisaatiot. Monet organisaatiot ovat hyvämaineisia, mutta niiden nettotulot jäävät suhteellisen alhaisiksi. Tyyppiesimerkkejä tästä ovat erilaiset kansanterveysjärjestöt, joista kuviossa on esimerkkinä Syöpäjärjestöt. Syöpää vastaan kampanjoivat organisaatiot ovat kannatettavia, ja epäilemättä niiden kohderyhmää pidetään yleensä kunniallisena. (Pois lukien ehkä keuhkosyövän tupakanpoltosta saaneet henkilöt). Toisaalta nettotulot ovat tässä ryhmässä varsin alhaiset, mikä kertoo siitä, että kohderyhmälle kerääminen on varsin hankalaa. Toinen samankaltainen organisaatio on Hengitysliitto Heli. Se on sinänsä hyvämaineinen ja saa ko. ulottuvuudella suhteellisen hyvät pisteet. Se myös kerää suuremmat tuotot kuin syöpäjärjestöt. Monelle suomalaiselle on kuitenkin varmaan epäselvää, kenelle se kerää varoja. Nettotuotot ovat kuitenkin yhdessä syöpäjärjestöjen kanssa koko ryhmän huonoimmat. Kolmas tähän ryhmään luokiteltava organisaatio on Invalidiliitto. Sen kulut ovat huomattavan suuret mutta maine kohtalaisen vahva.

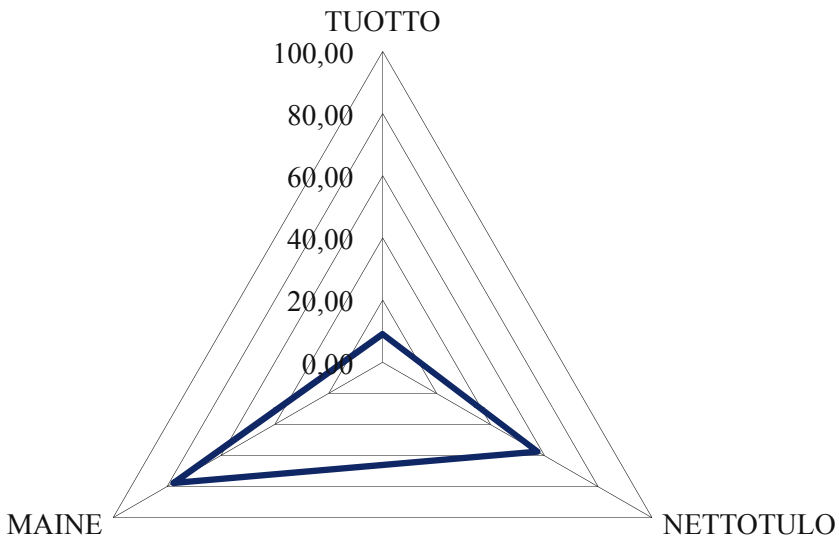
SYÖPÄJÄRJESTÖT

KUVIO 8.10 Syöpäjärjestöt

Esimerkkejä samanaikaisesti suhteellisen hyvän maineen ja suurten kustannusten organisaatioista ovat Lastenklirikoiden kummit, Sotaveteraanit ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL). Kussakin tapauksessa organisaatiot keräävät kunniallisille ryhmille, joilla on hyvin korkea yhteiskunnallinen tuki. Lastenklirikoiden kummit saavat näkyvyyttä julkisuuden henkilöiden osallistumisesta ja konserteista. Sotaveteraanit puolestaan hyödyntävät puolustusvoimia ja Tasavallan presidenttiä. MLL puolestaan hakee tukea hädässä oleville lapsille. Kohderyhmän kannalta Lastenklirikoiden kummit on selkeästi nousussa, kun taas sotaveteraanijärjestöt eivät enää vedä puoleensa samankaltaista yhteiskunnallista huomiota sotaveteraanien ikääntymisen ja luonnollisen poistuman takia. Niiden profiilit ovat pitkälti samankaltaiset, joten seuraavassa kuviossa on esimerkkinä vain sotaveteraanit.

SOTAVETERAANIT

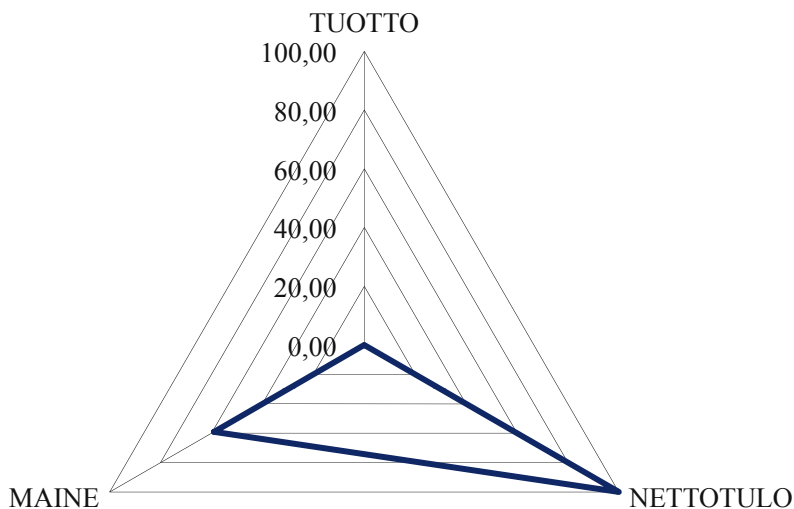

KUVIO 8.11. Sotaveteraanit

Toista reunaa edustavat maineeltaan ”rasittuneet” organisaatiot, jotka tästä huolimatta – tai sen takia – keräävät varsin hyviä nettotuloja. Nämä edustavat jotakin rajattua kohderyhmää, johon ihmiset ovat joko

voimakkaasti sitoutuneet tai sitten vastustavat varsin avoimesti. Toinen vaihtoehto on, että kyse on varsin uudesta toimijasta, joka hakee vielä paikkaansa hyväntekeväisyysmarkkinoilla. Jälkimmäisestä ryhmästä esimerkki on World Vision, jolla on varsin hyvä nettotulos, mutta jota suomalaiset eivät hyvin tunnista. Edellisestä ryhmästä esimerkkinä on Suomen Luonnonsuojeluliitto (SLL), jonka tiedot ovat kuviossa 8.12. Sen keräystuotto on alhainen, mutta nettotulo on kaikkein korkein. Tämä kertoo siitä, että SLL voi keräystoiminnassaan luottaa aktiiveihinsa, jotka keräävät julkisesta mielipiteestä riippumatta ainakin oman ryhmän sisällä. Tämän vuoksi on mahdollista yhdistää varsin kriittinen kansalaismielipide hyvään nettotuottoon, mutta samalla tuotto jää kaikkiaan varsin alhaiseksi.

SUOMEN LUONNONSUOJELULIITTO

KUVIO 8.12. Suomen luonnonsuojeluliitto

Tiivistäen, rahankeräyksen yksityiskohtaisempi analysointi tuo esiin varsin moniulotteisia profileja. Otos on sikäli painottunut, että mukana on vain suppeahko ja ehkä myös ”hyvämaineisin” osa keräysorganisaatioista. Toisaalta niiden keräämä rahamäärä on varsin huomattava osa kaikista keräystuotoista. Tuloksia tulkittaessa on myös syytä ottaa huomioon, että järjestöjen sekä tuloissa että kuluissa voi olla epätasällisyyksiä. Monet organisaatiot keräävät kampanjoiden osana tuloja myös tuotteiden

myynnillä tai kolehdeilla, jotka ovat rahankeräyslain ulkopuolella. Kuinka hyvin organisaatiot kykenevät erottelemaan nämä tuotot keräystuotoista, on epäselvää sekä viranomaisille että organisaatioille itselleen. Muita kuin keräystuottoja voidaan käyttää esimerkiksi keräyskuluosuuden laskemiseen. Aihepiirissä riittää tutkittavaa.

Rahankeräys kilpailukyky-yhteiskunnassa

Tässä luvussa on analysoitu rahankeräystä 2000-luvun alun Suomessa. Pinnalta katsoen keräystiedot kertovat vakaudesta ja jatkuvuudesta. Keräystuotot ovat kasvaneet varsin tasaisesti. Toisaalta hyväntekeväisyysmarkkinoiden sisäinen rakennemuutos viestii vakiintuneiden organisaatioiden kamppailusta nousevia kilpailijoita vastaan – ja ehkä myös joidenkin vakiintuneiden organisaatioiden suhteellisen aseman laskusta. Tarvitaan kuitenkin pidemmät aikasarjat ennen kuin tähän hyvinvointimarkkinoiden rakennemuutosta koskevaan kysymykseen saadaan luotettava vastaus. Sama koskee kysymystä kilpailukyky-yhteiskuntaan siirtymisen aiheuttamista uusista haasteista ja mahdollisuuksista.

Tämänkaltaista jatkotutkimusta monimutkaistaa se, että nyt tarkastellun ajanjakson jälkeen Suomen rahankeräyslainsäädäntöä on uudistettu. Uusi rahankeräyslaki (255/2006) ja sitä täydentävä valtioneuvoston asetus rahankeräyksistä (503/2006) astuivat voimaan heinäkuun alussa 2006. Uudistusten tavoitteena oli yleishyödyllisten toimijoiden rahankeräyksen ja muun varainhankinnan välisen eron selkeyttäminen sekä epärehellisen toiminnan estäminen rahankeräysten yhteydessä. Rahankeräysrikoksen rangaistusasteikko koveni. Enimmäisrangaistus nousi kuudesta kuukaudesta vankeutta enintään kahteen vuoteen vankeutta. Uudella lailla sallitaan edelleen myös yksittäisen henkilön tai perheen hyväksi tehdyt keräykset. Muutoksena vanhaan lakiin, jossa keräyslupa voitiin myöntää aina vuodeksi kerrallaan, voidaan nykyisin keräyslupa myöntää kahdeksi vuodeksi kerrallaan. (Suomen uusi rahankeräyslaki 255/2006.) Tämä hankaloittaa jonkin verran vuositasolla tehtävää vertailua vuoden 2005 jälkeen.

Rahankeräystoiminnan ja muun varainhankinnan eroa selvennettiin niin, että lahjoittajalle vastikkeeksi annettavan keräystunnuksen määritelmää tiukennettiin. Keräystunnuksella ei saa olla taloudellista vaihdanta-arvoa, millä estetään tuotteiden myynti rahankeräyksen nimissä. Uusi laki myös

kieltää rahankeräyksen järjestämisen niin, että kaupankäynti ja jäsenhankinta ovat vaarassa sekoittua toisiinsa. Uusi rahankeräyslaki tehostaa myös rahankeräysten viranomaisvalvontaa, joka koostuu käytännössä ennakkoon tehtävästä lupaharkinnasta sekä jälkikäteen tehtävästä tilitysten ja varojen käytön valvonnasta. Sitä täydentävällä asetuksella (503/2006) säädettiin tarkemmin rahankeräyslupahakemuksen sisältöä ja sen mukaan liitettäviä keräys- ja käyttösuunnitelmia sekä arvioita keräystapojen aiheuttamista kustannuksista. Myös rahankeräyksen toimeenpanoon liittyvät menettelyt ja määräajat, sekä rahankeräysten tilitysten sisällöt tehtiin asetuksella tarkemman valvonnan alaisiksi. Joulukuussa 2008 hallitus antoi lakiesityksen (tarkkaan ottaen täydensi aikaisempaa esitystään HE 96/2008), jolla kiristettiin rahankeräysrikoksista annettavia rangaistuksia.

Näiden muutosten jälkeen rahankeräyslaki vastaa julkisen vallan sille asettamia vaatimuksia, eikä sen uudistamiseen ole merkittäviä poliittisia paineita. Toistaiseksi avoin kysymys on, missä mittakaavassa julkisen vallan kanavoima rahoitus on syrjäyttänyt kansalaisyhteiskunnan omaa rahanhankintaa. Tämä edellyttäisi järjestökohtaista tarkastelua, jossa sosiaali- ja terveysalan järjestöjen osalta esimerkiksi RAY:n tukea verrattaisiin keräysten tuottoon yhdistyskohtaisesti ja vastaavasti Veikkauksen tuottoja verrattaisiin kulttuuri- ja urheilujärjestöjen varainkeräykseen, sekä uskonnollisten yhteisöjen varainkeräystä suhteessa kolehtituottoihin ja kirkon avustuksiin. Tätä ei voida tehdä tässä yhteydessä. Olennaisempaa on, että varainkeräys on perinteisesti ollut eräs tärkeimmistä kansalaisjärjestöjen ruohonjuuritason toimintamalleista. Tämän korvautuminen julkisen vallan eri tavoin järjestämällä rahoituksella johtaa myös muun paikallistason aktiivisuuden heikentymiseen. Kehitystä voi pitää kansalaisyhteiskunnan toimivuuden ja aktiivisuuden kannalta huolestuttavana.

Kirjallisuus

- Arrow, Kenneth 1972. Gifts and Exchanges. *Philosophy and Public Affairs* 1: 4, 343–362.
- Arrow, Kenneth 1997. Invaluable Goods. *Journal of Economic Literature* 35, 757–765.
- Bowles, Samuel & Gintis, Herbert 2006. Social Preferences, Homo Economicus and Zoon Politikon. Teoksessa Goodin, Robert & Tilly, Charles (toim.) *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 172–186.
- Coleman, James 1990. *Foundations of Social Theory*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Haski-Leventhal, Debbie 2009. Altruism and Volunteerism – The Perceptions of Altruism in Four Disciplines and Their Impact on the Study of Volunteerism. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 39: 2, 1–29.
- Hechter, Michael 1987. *Principles of Group Solidarity*. Berkeley: University of California Press.
- Lee, Lichang; Pilivian, Jane Allyn & Call, Vaughn, R. A. 1999. Giving Time, Money, and Blood – Similarities and Differences. *Social Psychology Quarterly* 63: 3, 276–290.
- Mansbridge, Jane J. toim. 1990. *Beyond Self-Interest*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Moody, Michael 2008. Serial Reciprocity – A Preliminary Statement. *Sociological Theory* 26: 2, 130–151.
- North, Douglass C. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press,
- Nørretranders, Tor 2004. Homo generosus – Seksiä, taidetta ja bisnestä. [Suom. Tarmo Haarala] Helsinki: Art House tanskankielinen alkuteos 2002.
- Pessi, Anne Birgitta & Saari, Juho 2008. Hyvä tahto – Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Helsinki: STKL.
- Post, Stephen & Neimark, Jill 2007. *Why Good Things Happen to Good People – How to Live Longer, Healthier, Happier Life by the Simple Act of Giving*. New York: Broadway Books.
- Reisman, David 2001. *Richard Titmuss – Welfare and Society*. Second edition. London: Palgrave.
- Rothstein, Bo 2000. Trust, Social Dilemmas and Collective Memories. *Journal of Theoretical Politics* 12: 4, 477–501.
- Rothstein, Bo 2005. *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Titmuss, Richard 1970. *The Gift Relationship – From Human Blood to Social Policy*. London: Allen & Unwin.
- Wolfe, Alan 1988. *Whose Keeper – Social Science and Moral Obligation*. Berkeley: University of California Press.
- Wuthnow, Robert 1991. *Acts of Compassion – Caring for Others and Helping Ourselves*. Princeton: Princeton University Press.
- Laki rahankeräyksen muuttamisesta 1049/2001, 23.11.2001. Viitattu 1.12.2010 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2001/20011049>
- Rahankeräyslaki 255/2006, 31.3.2006. Viitattu 1.12.2010 <http://www.finlex.fi/fi/la->

ki/ajantasa/2006/20060255
Valtioneuvoston asetus rahankeräyksistä 503/2006, 21.6.2006. Viitattu 1.12.2010
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060503>

Antti Kouvo

9 JÄRJESTÖT SATEENTEKIJÖINÄ. SUOMALAINEN JÄRJESTÖAKTIIVISUUS LUOTTAMUKSEN LÄHTEENÄ

Sosiaalinen pääoma on yksi viimeisen vuosituuhannen vaihteen suosituimmista tutkimuskohteista yhteiskuntatieteissä. Osittain tästä syystä käsite ymmärretään monin eri tavoin ja sitä käytetään eri yhteyksissä varsin huolimattomasti. Käsite viittaa myös eri asioihin riippuen siitä, ymmärretäänkö tämä resurssi yksilön vai yhteisön ominaisuutena. Jonkinlainen yksimielisyys on kuitenkin olemassa. Yksilön näkökulmasta sosiaalinen pääoma viittaa toimijan kykyyn saavuttaa erilaisia hyötyjä sosiaalisten verkostojen jäsenyyden avulla. Ihmisyhteisöjen tasolla se on määriteltävissä sosiaalisesti resurssiksi, joka yhdistää kansalaisia toisiinsa ja mahdollistaa tehokkaamman pyrkimisen kohti heidän yhteisiä tavoitteitaan. Sosiaalisen pääoman tunnetuimpia komponentteja ovat sosiaaliset verkostot, (vastavuoroisuuden) normit ja luottamus. (Portes 1998; Putnam 1993; Stolle 2003, 19.)

Sosiaaliseen pääomaan liittyvä keskustelu on yksi tämän kokoelman perustavista näkökulmista. Käsite on vakiinnuttanut paikkansa sosiaalitieteellisen tutkimuksen keskiössä niin voimakkaasti, että siihen liittyvää laajaa tutkimuskirjallisuutta on vaikea sivuuttaa, mikäli haluamme luoda kokonaiskuvaa auttamisesta, sosiaalisista suhteista ja yhteenkuuluvuudesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Laajat verkostot sekä luottamus tuntemattomiin ihmisiin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin ovat sitä sementtiä tai liimaa, joka pitää kilpailukyky-yhteiskuntaamme koossa sen alituisesti natisevissä liitoskohdissa, kuten kirjan johdannossa todetaan. Esimerkiksi ilman luottamusta toisiin ihmisiin ja julkisiin instituutioihin yhteisöelämä olisi erittäin haasteellista. Toisaalta sosiaalinen pääoma voi myös rajoittaa yhteis-

kunnan ja sen yksilöiden toimintaa sementoimalla sitovia ryhmäkohtaisia muureja eri kansalaisryhmien välille. Verkostoituminen kapea-alaisesti samankaltaisten ihmisten kanssa saattaa toki lujittaa luottamusta verkoston jäseniin, mutta ei välttämättä koidu edulliseksi laajemman yhteisön kanalta.

Yksi keskeinen verkostomaisen ja vastavuoroisen toiminnan muoto on jäsenyys ja aktiivisuus järjestöissä ja yhdistyksissä. Järjestöaktiivisuuden ja sen erilaisten hyötyjen tarkastelu onkin ollut sosiaalisen pääoman tutkimuksen perusainesta (Ilmonen 2004, 103). Aikaisempien sosiaalisen pääoman elementtien suhdetta tarkastelevien tutkimusten perusteella tiedämme esimerkiksi järjestöjäsenyyksien olevan usein yhteydessä yksilön korkeampaan luottamukseen toisiin kansalaisiin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin, joskaan yhteys ei aina ole kovin voimakas (Paxton 1999; Putnam 2000; Brehm & Rahn 1997; Kankainen 2009). Järjestöillä saattaa silti olla myös aktiivisen järjestöjäsenistön ulkopuolelle säteileviä vaikutuksia. Esimerkiksi järjestöaktiivisuuden mahdollisia yhteyksiä järjestöjen suhteen passiivisten kansalaisten luottamukseen on tutkittu verrattain vähän. Järjestöissä toimimisen tuotoksia, joista myös järjestöihin kuulumattomat pääsevät osalliseksi, kutsutaan *sateentekijävaikutuksiksi* (Putnam ym. 2000; van Der Meer 2003). Tässä luvussa tarkastellaan järjestöjen sateentekijävaikutuksia suomalaisessa yhteiskunnassa. Ensin esitellään aiheeseen liittyvää aikaisempaa tutkimustietoa, sen jälkeen pureudutaan hieman tarkemmin sateentekijävaikutuksiin ja lopuksi esitettyjä ajatuksia illustroidaan sekä maavertailuin että Suomessa kerätyn kyselyaineiston havaintojen avulla.

Sosiaalisen pääoman lähteillä

Ihmisyhteisöjen makrotasolla ilmenevä sosiaalinen pääoma on resurssi, jonka on oletettu helpottavan toisilleen ennestään tuntemattomien ihmisten kanssakäymistä esimerkiksi kansalaisten toisiinsa kohdistaman korkean luottamuksen avulla. Toisiinsa luottavan ryhmän oletetaan suoriutuvan kanssakäymistä vaativista tehtävistään huomattavasti tehokkaammin kuin toisiaan epäilevän joukkion. Sama ajatus on sovellettavissa myös kansalaisen ja yhteiskunnallisten instituutioiden väliseen suhteeseen. Toistuvasti vaalilupauksiin pettynyt kansalainen tuskin äänestää seuraavissa vaaleissa samaa puoluetta (tai ehdokasta), mikäli äänestää lainkaan. Jos

poliisi tiedetään korruptoituneeksi, kynnyks kutsua virkavaltaa apuun on todennäköisesti melko korkea, mikäli ei satu omistamaan riittävästi lahjusrahaa.

Kansalaisten välinen (horisontaalinen) sekä kansalaisten ja instituutioiden välinen (vertikaalinen) luottamus ovat keskeisiä ilmiöitä yhteiskuntatasolla ilmenevän sosiaalisen pääoman ymmärtämisen kannalta. Horisontaalisten ja vertikaalisten suhteiden merkitys painottuu kuitenkin eri tavalla erilaisissa sosiaalisen pääoman syntyä selittävässä tutkimussuuntauksissa. Yhteisötason sosiaalisen pääoman syntyä koskevat ajatukset voidaan karkeasti jakaa kahteen erilliseen suuntaukseen. Kansalaisyhteiskuntakeskeinen (*society centered*) suuntaus sisältää oletuksen sosiaalisen pääoman lähteistä ruohonjuuritason sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Keskinäinen kanssakäyminen esimerkiksi järjestöissä synnyttää oletuksen mukaisesti sosiaalista pääomaa edistäviä asenteita. Instituutiokeskeisen (*institution-centered*) suuntauksen edustajat taas painottavat hallinnon, poliittisten instituutioiden sekä toteutettujen politiikkojen olevan keskeisessä roolissa sosiaalista pääomaa luotaessa. (Hooghe & Stolle 2003.)

Kansalaisyhteiskuntakeskeisten tulkintojen katsotaan usein perustuvan 1800-luvulla kirjoittaneen historioitsijan ja filosofin Alexis de Tocquevillen (1805–1859) klassiseen tutkimukseen *Democracy in America* (1835). Ranskalainen Tocqueville haltioitui tutkimuksessaan yhdistysten suuresta merkityksestä yhdysvaltalaisessa kansalaiselämässä. Näillä havainnoilla on ollut valtava vaikutus myös sosiaalisen pääoman tutkimukselle. Tocquevillen ajatuksiin pohjautuvan näkemyksen mukaan kansalaiset, jotka viettävät aikaansa järjestöissä, luottavat muita helpommin myös täysin vieraisiin ihmisiin. Järjestöt toimivat lisäksi eräänlaisina demokratian kouluina ja luovat ihmisten välille toimintatapoja, jotka välittyvät muuhunkin yhteisöelämään. Sekä poliittinen osallistuminen että vuorovaikutus hallinnon kanssa on oletuksen mukaan yleisempää korkean järjestöaktiivisuuden yhteiskunnissa. (Almond & Verba 1989; Brehm & Rahn 1997; Putnam 1993; 2000; Ilmonen 2004, 103.)

Tocqueviljelaiset näkemykset sosiaalisen pääoman synnystä ovat saaneet osakseen kritiikkiä. Järjestöosallistuminen ei välttämättä ole enää niin keskeinen sosiaalista pääomaa synnyttävä tekijä kuin tulkinta antaa ymmärtää (Siisiäinen 2003). Sosiaalisen pääoman lähteet voivat yhtä lailla sijaita virallisen yhdistyselämän ulkopuolella, kuten perheessä, koulussa tai työ-

paikoilla, joissa ihmiset viettävät aikaansa huomattavasti enemmän. Toiset tutkijat taas painottavat enemmän verkostojen ominaisuuksia. Sosiaalisen pääoman juuret voivat olla vaikkapa yksilön tai pienyhteisön, kuten perheen ja muiden lähiverkostojen, moraalissa (Fukuyama 1995, 26; Uslaner 1999, 124–130). Ihmiset, jotka ovat jo varhain omaksuneet vahvat moraaliset periaatteet (esimerkiksi totuuden puhumisen, reiluuden ja lupaus-ten pitämisen), luottavat myös helpommin muihin kanssaihmiin. Lisäksi on esitetty vastahypoteesi yleistynyttä luottamusta ja järjestöaktiivisuutta koskevan kausaalisuhteen suunnasta. Järjestötoimintaan saattaa valikoitua ihmisiä nimenomaan sillä perusteella, kuinka paljon nämä yleensä ottaen luottavat toisiin ihmisiin (Stolle 2003, 25; Sønderskov 2010).

Sosiaalisen pääoman on katsottu myös syntyvän edellä mainittujen mekanismien ulkopuolisista tekijöistä. Esimerkiksi sellaisten yksittäisten tekijöiden kuin yksilön terveydentilan, onnellisuuden ja vaikkapa vähäisen televisionkatselun on havaittu synnyttävän luottamusta muihin kansalaiseihin (Inglehart 1999; Putnam 2000). Myös muut pääomajajit ovat tiiviissä yhteydessä sosiaalisen pääoman muodostumiseen. Tulot ja koulutus ennustavat usein varsin hyvin myös sosiaalisen pääoman kasautumista. Ilmiö on lähellä Matteus-efektinä tunnettua ajatusta resurssien jakautumisesta: ”Jokaiselle, jolla on, annetaan, ja hän on saava yltäkyllin, mutta jolla ei ole, siltä otetaan pois sekin mitä hänellä on” (Raamatussa Matt. 25:29; Freitag 2003).

Väitettä järjestöjen merkityksestä sosiaalisen pääoman synnyssä on siis pyritty kyseenalaistamaan. Empiiriset tutkimustulokset asiasta ovat melko ristiriitaisia. Järjestöaktiivisuus ei välttämättä korreloi yksilötasolla sosiaalisen pääoman muiden indikaattoreiden, kuten esimerkiksi yleistyneen luottamuksen kanssa (Freitag 2003; Kumlin & Rothstein 2005; Kouvo 2005; Kankainen 2009), vaikka maavertailuissa yhteys usein löytyykin. Esimerkiksi vahvan järjestöosallistumisen maat, kuten Suomi ja muut Pohjoismaat, sijoittuvat toistuvasti kärkipaikoille yleistynyttä luottamusta mittaavissa kyselytutkimuksissa (Knack & Keefer 1997; Delhey & Newton 2005). Tälle empiiriselle havainnolle on tarjottu erilaisia selityksiä. Yhtenä syynä saattaa toki olla edellä mainittu havainto järjestöjen yksilöllisen merkityksen vähenemisestä: väljemmin organisoitu sosiaalisuus toisten ihmisten kanssa esimerkiksi työpaikoilla, ystäväpiirissä tai vaikkapa tietoverkoissa voi yhtä lailla synnyttää samankaltaisia ihmisiä yhteen sitovia prosesseja

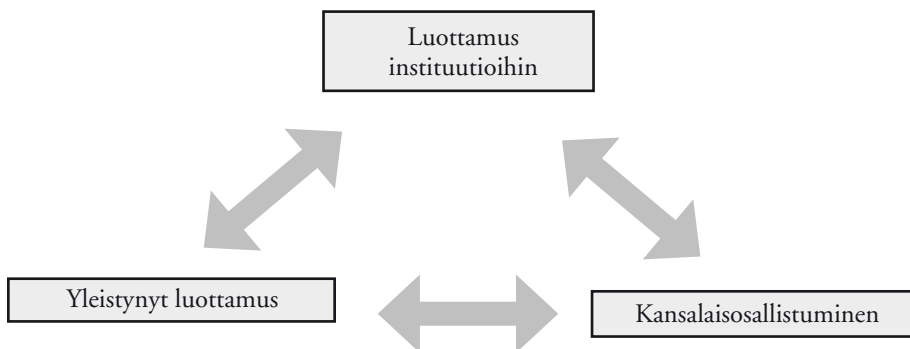
kuin osallistuminen formaaleihin järjestöihin (Räsänen & Kouvo 2007).

Selityksiä sosiaalisen pääoman (ja erityisesti yleistyneen luottamuksen) synnylle on haettu myös toisesta suunnasta. Etenkin pohjoismaiset tutkijat ovat kritisoineet järjestöjen asemaa korostavaa näkemystä sosiaalisen pääoman synnystä. Pohjoismaisissa instituutiokeskeisissä tulkinnoissa ajatus sosiaalisen pääoman ruohonjuuritason synty lähteistä on korvattu laajempien yhteiskunnallisten instituutioiden merkitystä korostavilla puheenvuoroilla. (Kumlin & Rothstein 2005.) Kysymys järjestöjen merkityksestä sosiaalisen pääoman synnylle kytkeytyy osittain laajempaan kysymykseen sosiaalista pääomaa synnyttävien kausaalisten mekanismien suunnasta: syntyykö sosiaalinen pääoma alhaalta ylös (kansalaisyhteiskuntakeskeiset tulkinnat) vai ylhäältä alas (instituutiokeskeiset tulkinnat) (Hooghe & Stolle 2003)? Instituutiokeskeisten tulkintojen mukaan hyvin toimivat yhteiskunnalliset instituutiot luovat sosiaalista pääomaa. Tämä ”ylhäältä alas -malli” korostaa instituutioiden reiluuutta ja oikeudenmukaisuutta. Ihmiset pystyvät luottamaan toisiinsa ja ratkaisemaan kollektiivisia ongelmiaan yhdessä silloin kun esimerkiksi poliittiset ja lainsäädännölliset instituutiot pystyvät luomaan tähän tarvittavan toimintaympäristön. Niin kauan kuin luottamus säilyy ja sellaiset toiminnot kuin varastaminen, valehtelu ja vapaamatkustaminen ovat sanktioituja, myös luottamus ja vastavuoroisuus kukoistavat. Empiirisesti tätä mekanismia on tarkasteltu muun muassa tutkimalla yleistyneen luottamuksen yhteyttä instituutioihin luottamiseen. Pohjoismaisissa tutkimuksissa väite on saanut vahvaa tukea. Esimerkiksi ruotsalaista universaalia hyvinvointivaltiota on pidetty malliesimerkkinä luottamuksen ilmapiiriä lujittavasta yhteiskunnasta (Rothstein & Stolle 2003; Kumlin & Rothstein 2005).

Järjestöt sateentekijöinä

Järjestötoiminnan tuottaman sosiaalisen pääoman indikaattoreina käytetään usein luottamusta toisiin ihmisiin ja hallintoon. On tärkeää päästä edes jonkinlaiseen käsitteelliseen yksimielisyyteen luottamuksen olemuksesta, koska tarkoituksena on mitata eri tasoilla ilmenevää luottamusta ja sen asemaa järjestötoiminnan tuotoksena. Mukailleen yhdysvaltalaisen sosiologin James Colemanin (1990, 99) ajatusta rationaalisen toimijan tekemästä veikkauksesta tai ”vedonlyönnistä” puolalainen sosiologi Piotr Sztompka

(1999, 25–26) määrittelee yksilön ilmaiseman luottamuksen ”veikkaukseksi toisten tulevaisuudessa tapahtuvasta mahdollisesta toiminnasta”. Niin ikään ilmiön vastakohta, epäluottamus, on määriteltävissä veikkausmetaforaa käyttäen negatiiviseksi veikkaukseksi toisten toimista. Saksalainen sosiologi Niklas Luhmann (1988) korostaa tuttuuden (*familiarity*) merkitystä luottamusta rakennettaessa, samalla kuitenkin erottaen sen luottamuksesta, koska varsinaista luottamustahan ei tutussa tilanteessa tarvita. Toisiin ihmisiin ja organisaatioihin joudutaan luottamaan yhteyksissä, joissa luottamuksen kohteet eivät ole kovinkaan tuttuja tai ylipäänsä saatavilla on hyvin vähän välitöntä informaatiota luottamuksen kohteen ominaisuuksista. Yksilöiden välisten suhteiden lisäksi luottamus voikin ilmetä yhteiskunnassa ainakin kahdella muulla tasolla. Kysymys voi lisäksi olla useamman ihmisen välisestä tai yksilön ja suuremman kollektiivin (instituutiot, organisaatiot) välisestä luottamuksesta (Patterson 1999, 154–157; Paxton 1999, 98). Luottamusta käsittelevässä kirjallisuudessa onkin joskus tapana käsitellä eri tavalla luottamusta toisiin yksilöihin verrattuna abstraktimpia systeemejä tai ihmisiä koskevaan *luottavaisuuteen* (Luhmann 1988; Giddens 1990; Sztompka 1999).

KUVIO 9.1. Luottamuksen lajit ja järjestöosallistuminen (Brehm & Rahn 1997, 1002)

Sekä kansalaisten että yksilön ja instituutioiden väliselle luottamukselle oletetaan kiinteä yhteys järjestötoimintaan ja kansalaisaktiivisuuteen (ks. kuvio 9.1). Näiden kolmen tekijän välinen suhde käsitetään joskus myös

vastavuoroiseksi. Ilmiötä voidaan kuvata voimistuvana piirinä tai ”ruusu-sena kehänä” jossa luottamus ja kansalaisosallistuminen voimistavat toisi-
aan. Mitä enemmän ihmiset ovat tekemisissä toistensa kanssa esimerkiksi
kansalaisjärjestöissä, sitä enemmän he ovat valmiita luottamaan toisiinsa.
Ennestään tuntemattomiin kansalaisiin luottavaisemmat ihmiset taas läh-
tevät herkemmin mukaan yhdistystoimintaan. (Putnam 1993 173; Brehm
& Rahn 1997, 1002.) Kansalaistoiminta parantaa paitsi luottamusta toisiin
ihmisiin myös yhteiskunnallisten instituutioiden toimintaa, kun kansalais-
ten intressit välittyvät yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Näin ollen kan-
salaiset, jotka luottavat toisiinsa ja osallistuvat aktiivisesti järjestöelämään,
luottavat teorian mukaan todennäköisemmin myös yhteiskunnallisiin in-
stituutioihin. Yhteiskunnalliset instituutiot taas sanktioivat luottamusta
rikkovia toimintoja luodakseen sellaisen toimintaympäristön, jossa luot-
tamus säilyy. Optimistisen vision mukaan instituutiot voivat tarvittaessa
oikein toimiessaan jopa korjata ihmisten välistä epäluottamusta (Brehm &
Rahn 1997, 1003; Levi 1996, 50). Ympyrä sulkeutuu. Tilanne, jossa luot-
tamusta ja järjestötoimintaa on vähän, toimii tämän sosiaalisen pääoman
”yleisen teorian” mukaan samalla logiikalla. Syntyy noidankehiä ja ”sosiaa-
lisia ansoja”, joissa mikään ei toimi eikä kannu hedelmää (Putnam 2000;
Rothstein 2005).

Kuten suomalaisen luottamustutkimuksen pioneeri Kaj Ilmonen (2004,
101) toteaa, kuvaus on varsin uskottava, mutta ”kuten niin usein yhteis-
kuntatieteissä, ei tiedetä, mikä näiden verkostojen osista on syy, mikä seu-
raus”. Empiirisen tutkimuksen näkökulmasta syy on siinä, että suuresta
yhteiskunnallisesta tiedontuotannosta huolimatta on varsin vähäinen mää-
rä sellaisia kansainvälisiä pitkittäisseurantaan perustuvia tutkimusaineisto-
ja, joiden avulla voitaisiin edes yrittää vastata tämänkaltaisiin kysymyksiin
munien ja kanojen marsijärjestyksestä.

Katsaus sosiaalisen pääoman mekanismien empiiriseen tutkimukseen
antaa jokseenkin ristiriitaista näyttöä sosiaalisen pääoman yleisen teorian
olettamien elementtien vuorovaikutussuhteista. Tämän vuoksi tulisi pohtia
hieman tarkemmin paitsi luottamuksen lajien myös järjestöosallistumisen
olemusta. Esimerkiksi motiivit osallistumiseen eivät välttämättä ole pelkäs-
tään itsekkäitä tai yksilön sosiaalisen pääoman muita ulottuvuuksia kumu-
loivia, sillä järjestöissä saatetaan toimia myös muista syistä kuin yksilöllisen
sosiaalisen pääoman kartuttamisen ohjaamina. Lisäksi jopa intressiperuste-

sella järjestöosallistumisella on sellaisia vaikutuksia, jotka ulottuvat lähinnä osallistujalle koituvien hyötyjen ulkopuolelle. Toisin sanoen monet järjestöt – kuten ihmisiä toisiinsa silloittava sosiaalinen pääoma ylipäättään – todella ovat sillä tavoin yleishyödyllisiä, että mahdollisten kokonaishyötyjen yksilötason tarkastelu on jo lähtökohtaisesti mieleetöntä tai ainakin epätarkkaa.

Edellä on jo esitetty, että vaikka yhdistysjäsenyydet eivät näyttäisi tuottavan kovinkaan voimakkaasti sosiaalisen pääoman kasautumista yksilötasolle, niillä saattaa olla laajempia vaikutuksia. Tällä voidaan viitata havaintoihin siitä, että esimerkiksi maantieteellisiä vertailuja tehtäessä yhteys yhdistysaktiivisuuden ja yleistyneen luottamuksen välillä on voimakkaampi kuin pelkästään yksilötason yhteyksiä tarkasteltaessa. Tämä käykin ilmi monista vertailevista tutkimuksista, joissa usein havaitsemme voimakkaan aggregaattitason korrelaation järjestöaktiivisuuden ja vaikkapa yleistyneen luottamuksen välillä (Knack & Keefer 1997; Delhey & Newton 2005).

Vahvat makrotason yhteydet eivät kuitenkaan kerro tyhjentävästi siitä, *miten* järjestöt voisivat tuottaa silloittavana sosiaalisen pääoman lajina pidettyä yleistynyttä luottamusta, joka näyttäytyy vahvimpana juuri yhteiskunnan tasolla. Putnam, Pharr ja Dalton (2000) muotoilevat vuosituhannen vaihteen kirjoituksissaan kiinnostavan ajatuksen järjestöjen epäsuorista vaikutuksista sosiaalisen pääoman kasautumiseen. Kirjoittajien mukaan järjestöillä voi sen yksittäiselle jäsenelle koituvien hyötyjen lisäksi olla niin sanottuja ”sateentekijävaikutuksia”, jotka ulottuvat koko yhteiskuntaan. Ajatuksen mukaan ”sade”, jonka yhdistysaktiivisuus jollakin alueella tuottaa, ei ulotu ainoastaan yhdistysten jäsenistöön. Se laskeutuu myös vähemmän aktiivisten kansalaisten ylle, niin että nämä osoittavat korkeampaa luottamusta toisiin ihmisiin tai yhteiskunnallisiin instituutioihin verrattuna vähemmän kansalaisaktiivisten alueiden kansalaisiin. (van der Meer 2003.)

Alankomaalainen yhteiskuntatieteilijä Job van der Meer (2003) on vertaillut tutkimuksessaan yhdeksäntoista eurooppalaisen maan kaikkiaan 64 aluetta sateentekijähypoteesia testatessaan. Tutkimuksessa tarkasteltiin, onko järjestöosallistumisella sellaisia vaikutuksia vastaajien kokeman yleistyneen ja institutionaalisen luottamuksen tasoon, joita ei voida palauttaa näiden muuttujien yksilötason vaikutuksiin. Tutkimusasetelma rakennettiin siten, että valtio- tai aluetasolla vallitsevan järjestöosallistumisen vaikutuksia tarkasteltiin vain niiden vastaajien kohdalla, jotka eivät kuulu mihinkään järjestöihin. Tutkimuksessa havaittiin, että sateentekijävaikutuksia

todellakin esiintyy, mutta lähinnä alueellisella tasolla. Sellaiset järjestöihin kuulumattomat, jotka asuivat korkean järjestöaktiivisuuden alueilla, kokivat huomattavasti korkeampaa luottamusta sekä tuntemattomiin ihmisiin että instituutioihin kuin ne, jotka asuivat alueilla, joissa järjestöaktiivisuus on vähäistä. (van der Meer, 2003.)

Sateentekijävaikutukset eivät kohdistu suoraan yhdistystoimijaan. Siksi niiden kartoittaminen voisi auttaa meitä ymmärtämään paitsi kansalaisyhteiskuntakeskeisen tulkinnan paikkansapitävyyttä myös laajemmin auttamisen ja yhteisen hyvän yhteiskunnallisia mekanismeja. Järjestöjen sateentekijävaikutukset eivät ole suoraan ”ulosmitattavissa” vaan koituvat järjestöaktiivin hyödyksi korkeintaan välillisesti niiden aiheuttaman kollektiivisen hyödyn kautta. Tällainen monen mutkan kautta koituva hyöty on esimerkiksi yhteiskunnassa vallitseva eri kansalaisryhmien ja kansalaisten sekä yhteiskunnallisten instituutioiden välinen luottamus. Seuraavassa kappaleessa esitellään sateentekijävaikutuksia empiirisen tutkimusaineiston avulla.

Esiintykö Suomessa sateentekijävaikutuksia?

Sateentekijävaikutuksia on tutkittu verrattain vähän. Tämä on yllättävää ainakin kahdesta syystä. Ensinnäkin sosiaalisen pääoman tutkimus on ollut viime vuosina erittäin vilkasta, ja sekä siihen vaikuttavia tekijöitä että sen tuotoksia on tutkittu mitä mielikuvituksellisimmin asetelmin. Toiseksi, sateentekijävaikutusten esiintyminen on erittäin kiinteässä teoreettisessa yhteydessä tutkimuskentällä varsin vaikutusvaltaiseen ”tocquevillelaiseen” kansalaisyhteiskuntakeskeiseen tulkintaan. Ehkä juuri järjestöihin kuulumattomien yleistynyttä luottamusta tarkastelemalla voidaan löytää järjestötoiminnan ja yhteiskunnassa vallitsevan luottamuksen väliltä puuttuva lenkki, jonka löytymistä teorian edustajat kuitenkin kovasti puoltavat.

Seuraavissa analyyseissa käytettävä aineisto on peräisin kansainvälisen *Kansalaisvaikuttaminen Suomessa 2004* -kyselystä. Tehty kysely on osa kansainvälistä *International Social Survey Program (ISSP)* -kyselytutkimusta, joka suoritettiin samaan aikaan 39 eri maassa. Suomessa toteutettuun kyselyyn vastasi 1354 henkilöä. Koska tässä luvussa on tarkoitus tarkastella järjestöaktiivisuuden vaikutuksia järjestöihin kuulumattomien kokemaan

luottamukseen, analyysit suoritetaan tarkastelemalla järjestöosallistumisen suhteen passiivisten kansalaisten luottamustasoja maittain ja maakunnittain. Maakunnalliset vastanneiden lukumäärät vaihtelivat välillä 7–351, mutta aineiston edustavuuden parantamiseksi tutkimukseen otettiin mukaan vain ne maakunnat, joissa kyselyyn vastanneita oli enemmän kuin 35. Näin ollen myös tämän luvun analyyseissa esiintyvien vastaajien lukumäärä on 1284, koska kaikki alle 35 havainnon alueet jätettiin analyysista pois.

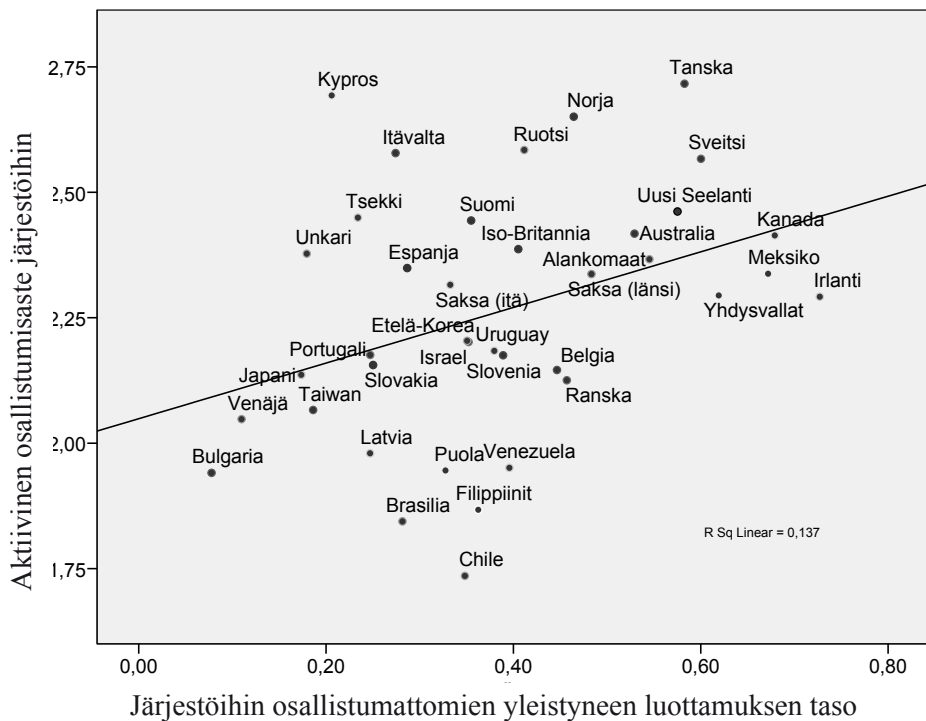
Mukana maakunnista on Uusimaa, Varsinais-Suomi, Satakunta, Kanta-Häme, Pirkanmaa, Päijät-Häme, Kymenlaakso, Etelä-Karjala, Etelä-Savo, Pohjois-Savo, Pohjois-Karjala, Keski-Suomi, Etelä-Pohjanmaa, Pohjanmaa, Pohjois-Pohjanmaa sekä Lappi. Vaikka suuremmissa otoksissa myös pelkän järjestöjäsenyyden huomioon ottaminen olisi ollut mahdollista, mukana oleva maita vertaileva analyysi on tehty tulosten toisiinsa suhteuttamisen mahdollistamiseksi analysoimalla niin ikään aktiivisen järjestöosallistumisen tasoa.

Maan ja maakunnan lisäksi analyyseissa käytettäviä muuttujia ovat yleistynyt luottamus, luottamus hallitukseen sekä osallistuminen erilaisten järjestöjen toimintaan. Sosiaalisen pääoman kannalta yksi keskeisimmistä luottamuksen lajeista on edellä jo käsitelty yleistynyt luottamus, jolla tarkoitetaan luottamusta ennalta tuntemattomaan vieraaseen ihmiseen. Asennekyselyissä tätä on usein mitattu jo 1950-luvulla käytössä olleella väittämällä siitä, voiko ihmisiin yleensä ottaen luottaa, asteikon ääripään indikoidessa väittämää siitä, että yleensä ottaen ihmisten suhteen kannattaa olla varuillaan (Rosenberg 1956). Kyseinen luottamusindikaattori on suhteellisen suosittu yhteiskunnan tasolla vallitsevan sosiaalisen pääoman mittari. Sen voidaan ajatella ilmentävän nimenomaan yksilön lähipiirin ulkopuolelle suuntautuvaa luottamusta, jota järjestöjen tässä yhteydessä ajatellaan tuottavan myös niihin kuulumattomien keskuuteen. ISSP-aineistossa vastaajia pyydettiin valitsemaan vastaus kahden ääripään väliltä kysymykseen ”sanoisitteko, että ihmisiin voi yleensä luottaa vai että yleensä kannattaa pitää varansa muiden ihmisten kanssa?”

Luottamusta yhteiskunnallisiin instituutioihin mitattiin vastaajan arviolla väittämästä ”voimme enimmäkseen luottaa siihen, että hallitus tekee oikeita ratkaisuja”. Tämä ainoa aineistossa saatavilla oleva muuttuja institutionaalisesta luottamuksesta mittaa toki varsin kapeaa osaa yhteiskunnallisista instituutioista. Sen avulla voimme kuitenkin edes osittain tarkastella

järjestöosallistumisen sateentekijävaikutuksia kansalaisen ja instituutioiden väliseen vertikaaliseen luottamukseen.

Järjestöaktiivisuutta ilmentää analyysissä vastaajan osallistuminen tai kuuluminen erilaisiin yhdistyksiin. Vastausvaihtoehtoina olivat ”poliittinen puolue”, ”ammattiyhdistys, yrittäjäjärjestö tai muu vastaava”, ”kirkko tai muu uskonnollinen organisaatio”, ”urheilu-, vapaa-ajan tai kulttuuri-ryhmä” sekä tarkemmin määrittelemätön ”jokin muu järjestö tai yhdistys”. Koska moniin yhdistyksiin kuuluminen passiivisesti ns. jäsenkirjan kautta (esimerkiksi kirkko ja ammattiyhdistysliikkeet) on maassamme kohtuullisen yleistä, vastauksissa eroteltiin omaksi luokakseen ne vastaajat, jotka sekä kuuluvat että osallistuvat aktiivisesti kysytyn yhdistyksen toimintaan. Muunlainen analyysi ei kyseessä olevalla aineistolla olisi edes Suomen maakuntatasolla ollut mahdollista, sillä varsinaisia analyysin kohteena olevia henkilöitä – eli mihinkään yhdistykseen kuulumattomia – olisi jäänyt pelkkää jäsenyyttä tarkasteltaessa jäljelle analyysihin riittämätön määrä.

KUVIO 9.2. Järjestöihin osallistumattomien vastaajien yleistynyt luottamus (keskiarvo asteikolla 1–4) ja aktiivinen järjestöosallistuminen (%) maittain

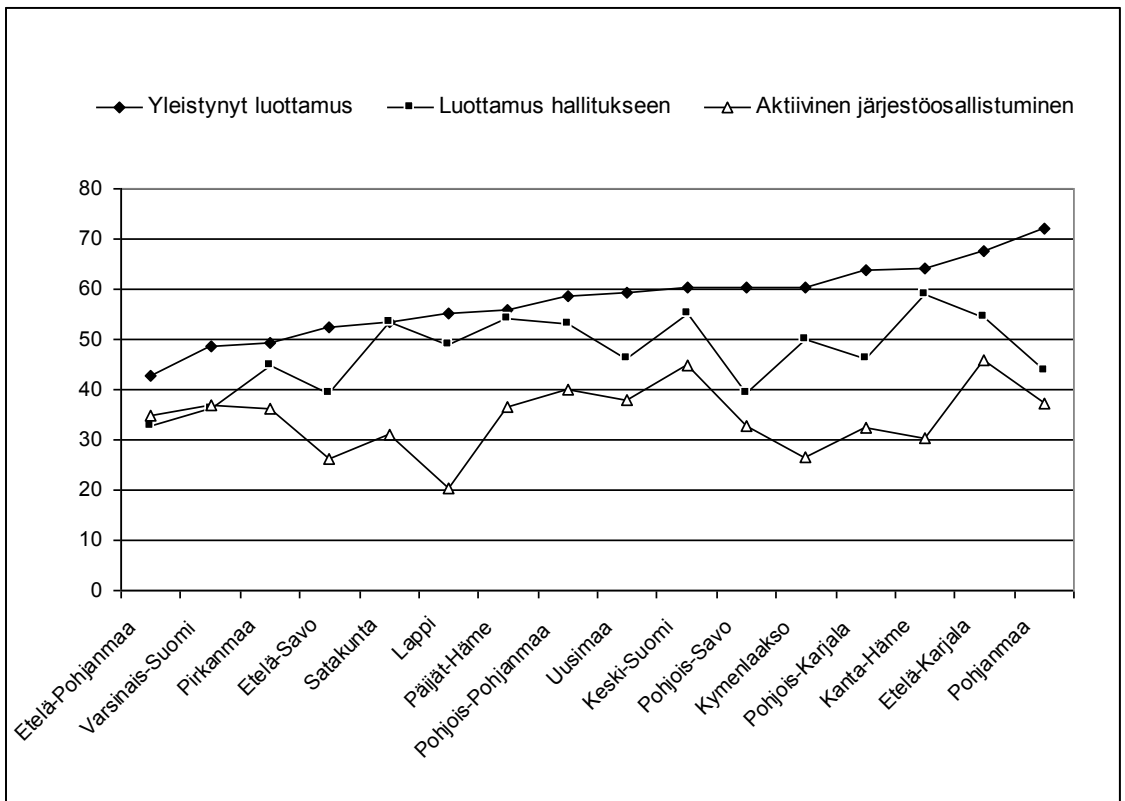
Saadaksemme laajemman käsityksen sateentekijävaikutuksista, aloitamme tarkastelun vertailemalla Suomen sijoittumista suhteessa muihin kyselyssä mukana olleisiin maihin. Kuviosta 9.2. selviää, että järjestöaktiivisuuden määrä on selvässä yhteydessä siihen, kuinka paljon järjestöihin kuulumattomat luottavat heille tuntemattomiin vieraisiin kansalaisiin. Maakohtainen aktiivinen osallistuminen järjestöihin selittää miltei 14 prosenttia järjestöihin kuulumattomienkin yleistyneen luottamuksen tasosta. Maavertailu antaa viitteitä sateentekijävaikutusten esiintymisen puolesta, joskin on huomioitava, että analyysissä ei ole huomioitu muita mahdollisia relevantteja yleistyneen luottamuksen tasoon vaikuttavia maa- ja yksilötason tekijöitä.

Vaikka yhteys on selvä, maiden välillä on silti paljon vaihtelua. Kaikki maat eivät sijoitu aivan piirretyn regressiosuoran tuntumaan. Yksi selitys havainnoille saattaa löytyä paitsi muista tässä huomioimattomista maakohtaisista tekijöistä myös maiden järjestöprofiilien erilaisuudesta. Tietyt järjestöt voivat joidenkin maiden konteksteissa olla verrattain ulossulkevia yhteenliittymiä, jotka mahdollisesti tuottavat sitovaa sosiaalista pääomaa jäsenistölleen mutta suhteellisen vähän muuhun yhteisöön ”satavaa” luottamuksen ilmapiiriä. Järjestökohtaiset analyysit osoittavat, että aktiivinen osallistuminen erityisesti urheilujärjestöihin ja ”muihin” järjestöihin lisäävät järjestöihin kuulumattomien yleistynyttä luottamusta kaikkein tehokkaimmin. (Stolle & Rochon 2001.) Sateentekijävaikutuksia näyttäisi esiintyvän maatasolla, mutta kaikki järjestöt eivät välttämättä kansakunnan mittakaavassa niitä tuota – ainakaan samassa määrin.

Suomi sijoittuu maiden vertailussa keskinkertaisesti. Suomalaiset jäävät jälkeen jopa monista Euroopan maista silloin, kun tarkastellaan nimenomaan aktiivista toimintaa järjestöissä pelkän kuulumisen sijaan (Siisiäinen 1999). Myös järjestöihin osallistumattomien ilmaisema yleistynyt luottamus on matalammalla kuin muissa Pohjoismaissa, joskin kaikki Pohjoismaat Suomi mukaan lukien sijoittuvat tässä muita maita korkeammalle. Suomi näyttäisi olevan monien muiden vertailujen tapaan jälleen se poikkeavin yksilö Pohjoisessa maaryhmässä.

Järjestötoiminnan sateentekijävaikutukset erottelevat kansakuntaa, mutta kansakunta on kuitenkin yksikkönä verrattain suuri, sillä suuri osa yhdistystoiminnasta tapahtuu paikallisella tasolla. Kuviossa 9.3. on esitelty tarkasteltavat muuttujat suomalaisten maakuntien mukaan luokiteltuna. Yleisty-

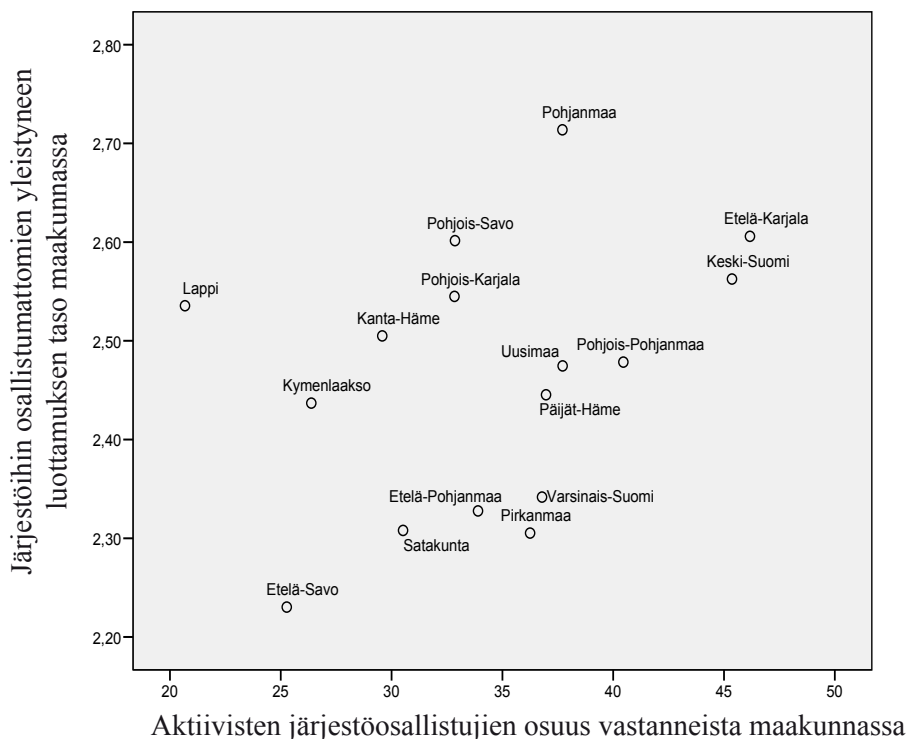
nyt luottamus näyttäisi olleen vuonna 2004 korkeimmillaan Pohjanmaalla ja Etelä-Karjalassa, kun taas luottamus hallitukseen näyttää vankimmalta Kanta-Hämeessä ja Keski-Suomessa. Etelä-Karjala ja Keski-Suomi näyttävät kyselyn perusteella olevan aktiivisimman järjestöaktiivisuuden alueita. Maakunta on tilastollisesti merkitsevä selittäjä ($p < 0.05$) luottamukselle toisiin ihmisiin ja hallitukseen, mutta järjestöosallistumisen kannalta sillä ei ole merkitystä. Yksilötasolla tarkasteltaessa aktiivisella järjestöosallistumisella on tilastollisesti merkitsevä yhteys yleistyneeseen ($p < 0.01$) ja institutionaaliseen ($p < 0.05$) luottamukseen, mutta jälleen aikaisempien tutkimuksien tapaan järjestötoiminta selittää varsin vähän luottamusmuuttujien kokonaisvaihtelua. Tuottaisiko sateentekijävaikutusten tarkastelu maatasolla kenties vahvempia yhteyksiä?

KUVIO 9.3. Yleistynyt luottamus, luottamus hallitukseen ja aktiivinen järjestöosallistuminen maakunnittain, prosentiosuudet

Kuviossa 9.4. on esitetty eri akseleilla missä tahansa luetellussa järjestössä tapahtuvan järjestöaktiivisuuden ja missään näistä järjestöissä toimimattomien yleistyneen luottamuksen taso maakunnittain. Tilastolliset yhteydet jäävät heikoiksi osittain ehkä siksi, että tapauksia on melko vähän (16). Jonkinlaista systematiikkaa voimme kuitenkin kuviosta havaita, sillä vaikka hajonta on suurta, kuvion ääripäihin (matala maakunnallinen järjestöaktiivisuus + korkea yleistynyt luottamus tai päinvastoin) ei sijoitu juurikaan tapauksia.

Analyyseissa tarkasteltiin myös alueellisen järjestöaktiivisuuden yhteyttä ei-järjestöaktiivien luottamukseen hallitukseen sekä erillisten järjestöjen (”poliittinen puolue”, ”ammattiyhdistys, yrittäjäjärjestö tai muu vastaava”, ”kirkko tai muu uskonnollinen organisaatio”, ”urheilu-, vapaa-ajan tai kulttuuriryhmä”) maakunnallisen aktiivisuuden yhteyttä luottamustyypeihin. Näissä tarkasteluissa havainnot sijoittuivat varsin laajalle, ja systematiikkaa on vaikea havaita. Ainoa tilastollisesti merkitsevä havainto oli ammattiyhdistyksessä, yrittäjäjärjestössä tai muussa vastaavassa aktiivisesti toimimisen negatiivinen yhteys järjestöissä toimimattomien yleistyneeseen luottamukseen. Tämä yksittäinen tapaus toki herättää lisäkysymyksiä intressiperustaisten yhdistysten kenties sitovaa (*bonding*) sosiaalista pääomaa synnyttävistä vaikutuksista. Tällä tarkoitetaan sosiaalisen pääoman jäämistä tiukasti ainoastaan verkoston jäsenten hyödykkeeksi. Eri verkostojen yksilöitä silloittava (*bridging*) sosiaalinen pääoma puolestaan leviää huomattavasti laajemmalle. (Putnam 2000, 22; Stolle & Rochon 2001.) Toisaalta aikaisemmissa sateentekijävaikutuksia koskevista tutkimuksista myös intressiperustaisilla yhdistyksillä on havaittu olevan joitakin myönteisiäkin vaikutuksia järjestöön kuulumattomien yleistyneeseen luottamukseen. (van der Meer 2003.)

KUVIO 9.4. Ei-järjestöaktiivien yleistynyt luottamus (keskiarvo asteikolla 1–4) ja aktiivinen järjestöosallistuminen (%) maakunnittain

Sateentekijävaikutuksia kyllä esiintyy, mutta silmämääräisistä eroista huolimatta ne jäävät Suomessa ainakin tässä luvussa käytetyllä alueluokituksella varsin vaatimattomiksi. Maakunta saattaa tietysti olla liian suuri yksikkö ja aineistossa oleva havaintojen määrä maakuntatasolla liian pieni, jotta voitaisiin havainnoida tarkasti näitä hyötyjä, joita järjestöaktiivisuus ympärilleen tuottaa. On hyvin mahdollista, että esimerkiksi kuntatason edustavalla aineistolla saisimme jo aivan erilaisia tuloksia.

Sateentekijähypoteesi säilyi kuitenkin voimassa maiden välisiä vertailuja tehtäessä. Järjestöissä toimimattomienkin yleistynyt luottamus on sitä korkeampi, mitä suurempi osa maan kansalaisista puurtaa järjestöissä. Yllättävää tuloksissa oli myös järjestöjen luvattuna maana pidetyn Suomen verrattain keskinkertainen sijoittuminen tilanteessa, jossa pelkkien järjestöjäsenyyksien lisäksi tarkastellaan myös järjestöissä tapahtuvaa aktiivisuutta.

Sateentekijät kilpailukyky-yhteiskunnassa

Sateentekijähypoteesi näyttäisi toteutuvan ainakin silloin, kun tarkastellaan eri maiden järjestöaktiivisuuden ja järjestöjen ulkopuolisten kansalaisten luottamustasojen yhteyttä. Hypoteesi ei tullut kiistattomasti todistetuksi oikeaksi Suomea koskevissa analyysissä. Näyttää kuitenkin siltä, että jo näinkin rajatussa aineistossa voimme havaita ainakin heikkoja yhteyksiä maakunnassa vallitsevan järjestöaktiivisuuden ja järjestöihin osallistumattomien luottamustasojen välillä. Tuloksiin tulee kuitenkin suhtautua varauksin, sillä jo pelkästään käytetyssä aineistossa on monenlaisia ongelma-kohtia.

Analyysit kannustavat pohtimaan edelleen järjestöjen roolia yleistyneen luottamuksen synnyttämisessä. Vaikka yhteys järjestötoiminnan ja ”järjestöpassiivisten” luottamuksen välillä voi johtua osittain myös joistakin sel-laisista tekijöistä, joita emme analyysissä huomioineet, ainakin maita koskevassa vertailussa nämä kaksi ilmiötä kulkevat käsi kädessä. Sade, jonka järjestöissä toimiminen aiheuttaa, näyttäisi ropisevan huomattavissa määrin ”järjestökentän rajojen” ulkopuolelle.

Kaikki järjestöt eivät kuitenkaan ole vaikutuksiltaan samankaltaisia. Ni-menomaan ”heikkoja siteitä” (Granovetter 1973) synnyttävät yhteenliitty-mät, kuten vaikkapa urheilu-, kulttuuri- ja harrastusjärjestöt ovat analyysi-en perusteella tehokkaimpia yleistyneen luottamuksen lähteitä. Juuri nämä kokoavat erilaisin motiivein varustettuja ihmisiä yhteen ja luovat ehkä juu-ri siksi kilpailukyky-yhteiskunnassa harvinaista solidaarisuuden tunnetta toisilleen vieraiden kansanryhmien välille. On kuitenkin muistettava, että analyysissä ei ollut käytettävissä kovin tarkkaa tietoa erilaisista järjestöistä tai niiden toimintaperiaatteista. Lienee silti kiistatonta, että moniarvoiset, avoimet ja mahdollisimman laajoihin intresseihin perustuvat yhteenliitty-mät ovat suljettuja ja sitovia verkostoja tehokkaampia sementoimaan luot-tamuksen ilmapiiriä yhteiskuntaan.

Järjestöosallistumisen vaikutukset yhteiskunnan toimintaan ja erityisesti järjestöjen ulkopuolisiin kansalaisiin ovat edelleen ajankohtaisia kysymyksiä sosiaalisen pääoman tutkimuksessa. Tarkastelemalla järjestöissä tapahtu-vaa toimintaa saadaan tärkeä näkökulma siihen, miten sosiaalista pääomaa voitaisiin synnyttää suljettujen verkostojen sijaan koko yhteiskuntaa hyö-dyttävällä tavalla.

Kirjallisuus

- Almond, Gabriel A. & Verba, Sidney 1989. *The Civic Culture*. London: Sage.
- Barber, Benjamin 1983. *The Logic and Limits of Trust*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Brehm, John & Rahn Wendy 1997. Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital. *American Journal of Political Science* 41(3), 999–1023.
- Coleman, James S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge (MA): Belknap Press.
- Delhey, Jan & Newton, Kenneth 2005. Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism. *European Sociological Review* 21(4), 311–327.
- Freitag, Markus 2003. Beyond Tocqueville – The Origins of Social Capital in Switzerland. *European Sociological Review* 19(2), 217–232.
- Fukuyama, Francis 1995. *Trust – The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Penguin Books.
- Giddens, Anthony 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Granovetter, Mark 1973. The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78 (6), 1360–1380.
- Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind 2003. Introduction: Generating Social Capital. Teoksessa Marc Hooghe & Dietlind Stolle (toim.) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave MacMillan, 1–18.
- Ilmonen, Kaj 2004. Sosiaalinen pääoma: uusi ihmeväsite vai käyttökelpoinen hypoteesi? Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 99–142.
- Inglehart, Ronald 1999. Trust, well-being and democracy. Teoksessa Mark E. Warren (toim.) *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kankainen, Tomi 2009. Voluntary associations and trust in Finland. *Research on Finnish Society* 2 (1), 5–17.
- Knack, Stephen & Keefer, Philip 1997. Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics* 112 (4), 1251–1288.
- Kouvo, Antti 2005. Two Dimensions of Trust. Teoksessa Timo Toivonen, Leena Haanpää & Taru Virtanen (toim.) *National, European, Global*. Turku: Publications of the Turku School of Economics and Business Administration.
- Kumlin, Staffan & Rothstein, Bo 2005. Making and Breaking Social Capital. The Impact of Welfare-State Institutions. *Comparative Political Studies* 38 (4), 339–365.
- Levi, Margaret 1996. Social and Unsocial Capital – A Review Essay of Robert Putnam's *Making Democracy Work*. *Politics & Society* 24 (1), 45–55.
- Luhmann, Niklas 1988. Familiarity, Confidence, Trust; Problems and Alternatives. Teoksessa Diego Gambetta (toim.) *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. New York: Blackwell, 213–237.
- Patterson, Orlando 1999. The Liberty Against Democratic State: On the Historical and Contemporary Sources of American Distrust. Teoksessa Mark E. Warren (toim.) *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 151–207.

- Paxton, Pamela 1999. Is Social Capital Declining in the United States – A Multiple Indicator Assessment. *The American Journal of Sociology* 105(1), 88–127.
- Portes, Alejandro (1998). Social Capital – Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology* 24(1), 1–24.
- Putnam, Robert 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert 2000. *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam Robert, Pharr Susan & Dalton Russel 2000. Introduction – What’s Troubling the Trilateral Democracies? Teoksessa Susann Pharrn & Robert Putnam (toim.) *Disaffected Democracies*. Princeton: Princeton University Press, 3–27.
- Rosenberg, Morris 1956. Misanthropy and Political Ideology. *American Sociological Review* 21(6), 690–695.
- Rothstein, Bo & Dietlind, Stolle 2003. Social Capital, Impartiality and the Welfare State: An Institutional Approach. Teoksessa Marc Hooghe & Dietlind Stolle (toim.) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave MacMillan, 191–209.
- Rothstein, Bo 2005. *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Räsänen, Pekka & Kouvo, Antti 2007. Linked or Divided by the Web? Internet Use and Sociability in four European Countries. *Information, Communication & Society* 10(2), 219–241.
- Siisiäinen, Martti 1999. Voluntary Associations and Social Capital in Finland. Teoksessa Jan Van Dept, Marco Maraffi, Kenneth Newton & Paul Whiteley (toim.) *Social Capital and European Democracy*. London and New York: Routledge, 120–143.
- Siisiäinen, Martti 2003. Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. *Sosiologia* 40(3), 204–218.
- Stolle, Dietlind 2003. The Sources of Social Capital. Teoksessa Marc Hooghe & Dietlind Stolle (toim.) *Generating Social Capital . Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave MacMillan, 19–42.
- Stolle, Dietlind & Rochon, Thomas 2001. Are All Associations Alike? Member Diversity, Associational Type, and the Creation of Social Capital. Teoksessa Bob Edwards, Michael Foley & Mario Diani (toim.) *Beyond Tocqueville: Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective*. Hanover: University Press of New England, 143–156.
- Sønderskov, Kim M 2010. Does generalized social trust lead to associational membership? Unravelling a bowl of well-tossed spaghetti. *European Sociological Review* (viitattu 29.10.2010 etukäteispainokseen).
- Sztompka, Piotr 1999. *Trust – A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tocqueville, Alexis. de 1981 [1835]. *Democracy in America*. New York: Modern Library.
- Uslaner, Eric M. 1999. Democracy and Social Capital. Teoksessa Mark E. Warren (toim.) *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 151–207.
- van der Meer, Job 2003. Rain or Fog? An Empirical Examination of Social Capital’s Rainmaker Effects. Teoksessa Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (toim.) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave MacMillan, 133–152.

10 JULKISTA VAI KANSALAISSYHTEISKUNNAN APUA? AUTTAMINEN SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISESSA KIRKOSSA

Kirkot ovat perinteisesti olleet keskeisiä yhteiskunnallisia toimijoita Euroopassa. Näin on myös Suomessa ja myös tänä päivänä, vaikka (Suomen evankelis-luterilaisen) kirkon rooli on jo 1800- ja 1900-luvuilla muuttunut valtionkirkosta kansankirkoksi. Vastuu monista palveluista on siirtynyt kirkolta valtiolle ja kunnille. Kirkon kansankirkoasemaan perustuva oikeus kerätä jäsentensä jäsenmaksut verotuksen yhteydessä, tietyt yhteiskunnalliset tehtävät, kuten hautausmaiden ylläpito, sekä kuntarakennetta mukaileva seurakuntarakenne pitävät sitä kuitenkin yhä osin osana julkista sektoria – tai ainakin lähellä julkista sektoria. Kirkko on pitkään ollut sekä ihmisten mielikuvissa että osin myös toiminnallisesti julkishallinnollinen yhteisö.

Toisaalta kirkko on myös lähellä kansalaisyhteiskuntaa. Kansalaisyhteiskunnan (ja kansalaistoiminnan) käsite on keskusteltu ja monitulkintainen. Käsitteellä ”kansalaisyhteiskunta” viitataan yleensä kansalaisten omaehtoiseen, järjestäytyneeseen yhteiskunnalliseen toimintaan tai siihen liittyviin instituutioihin. Kansalaisyhteiskunnan käsite tässä kontekstissa ymmärrettynä tulee lähelle kolmannen sektorin käsitettä. Kansalaisyhteiskunta ja kolmas sektori rajautuvat useimmiten rakenteellisesti: jotakin mikä ei kuulu julkiseen sektoriin (valtio, kunnat) eikä yksityiseen sektoriin (voittoa tavoitteleva toiminta, markkinat). Myös perhe rajataan kansalaisyhteiskunnan ulkopuolelle yksityisen elämänpiiriin tai niin sanotuksi neljänneksi sektoriksi.

Kansalaisyhteiskunta tarkoittaa siis markkinoiden ja julkisen vallan ulkopuolista mutta kuitenkin yhteiskunnallista toimintaa. Tyypillisiä esimerkkejä tällaisesta toiminnasta ovat erilaiset järjestöt ja liikkeet, joiden kirjo vaihtelee perinteisistä urheiluseuroista radikaaleihin kansalaisaktivismiin muotoihin. Ylipäätään kansalaisyhteiskunta voidaan hahmottaa joko edellä jo kuvatuksi tilallisesti (”jonkin ulkopuolista toiminta”; ks. Howard 2003) tai funktionaalisesti jonakin, joka edistää yksilöä, ryhmiä joko suhteessa alistavaan valtioon (Foley & Edwards 1996). Viime vuosina tutkimus on korostanut kolmannen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden roolia, ei vain demokratiassa vaan myös hyvinvoinnin ylläpidossa (Jeppsson Grassman & Svedberg 2006; Amnå 2005; Trägårdh 2006; Janoski 1998; Cohen & Arato 1992). Myös uskonnolliset yhteisöt voidaan vapaaehtoiseen jäsenyyteen pohjautuvina nähdä osana kansalaisyhteiskuntaa. Suomessa evankelisluterilaisen kirkon tilanne on kuitenkin muun muassa veronkanto-oikeuden ja yhteiskunnallisten tehtävien kautta monitulkintaisempi.

Tässä luvussa analysoidaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon harjoittamaa auttamistoimintaa altruismin institutionalisoituneena muotona. Luvun aluksi kuvaamme kirkon institutionalisoitunutta auttamistoimintaa (erityisesti diakoniatyö), yhteiskunnallista solidaarisuutta edistävää vaikuttamistoimintaa (kannanotot, lausunnot) sekä kirkon organisoimaa ja edistämää ruohonjuuritason auttamistoimintaa (vapaaehtoistoiminta). Toiseksi analysoimme suomalaisten kirkkoon kohdistamia toiveita ja odotuksia. Näiden toimintamuotojen ja odotusten valossa tarkastelemme lopuksi kirkon ja erityisesti sen auttamistoiminnan asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa kysyen, mikä on kirkon rooli suomalaisen auttamisen kentällä, erityisesti suhteessa julkiseen sektoriin ja kansalaisyhteiskuntaan.

Kirkon auttamistoiminta

Evankelisluterilaisen kirkon kirkkolaki määrittelee (1. luku, 2 §) kirkon tehtäväksi ”tunnustuksensa mukaisesti julistaa Jumalan sanaa ja jakaa sakramentteja sekä toimia muutenkin kristillisen sanoman levittämiseksi ja lähimmäisenrakkauten toteuttamiseksi”. Yksi keskeinen osa lähimmäisenrakkauten ja keskinäisen vastuun toteuttamista on diakonia. Suomes-

sa toiminta on organisoitunut kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen vahvasti osaksi seurakuntien toimintaa. Paikallisseurakunnissa, joita vuonna 2009 on 466, toimii jokaisessa vähintään yksi työntekijä diakoniatyössä, jonka perustehtävä on kirkkolain (82 §) mukaan ”auttaa niitä, joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta”. Diakoniatyön toimintaa kuvaavia keskeisiä tilastotietoja vuodelta 2008 on koottu taulukkoon 10.1.

TAULUKKO 10.1. Diakonian asiakkaat ja avustustoiminta

Asiakaskontaktit ikäryhmittäin	Henkilöitä
< 18-vuotiaita	16 179
18–39	72 827
40–64	170 850
65–74	65 486
Yli 74-vuotiaita	119 415
Ei ilmoitettu	39
Yht.	444 769
Asiakaskontaktit perhetilanteen mukaan	
Yksin asuva	233 976
Avio/avoliitossa ilman lapsia	65 386
Kahden huoltajan lapsiperhe	47 969
Yksinhuoltaja	44 537
Muut	52 781
Puhelin- ja sähköpostikontaktit yht.	
	276 219
Retki- ja leiritoiminta, osallistuneet	
	130 583
Työntekijöiden käynnit laitoksissa, kodeissa, kouluissa ym.	
	170 510
Vapaaehtoistyöntekijät	
	28 486
Ruoka-avustukset yht.	
	2 981 824
Muut taloudelliset avustukset yht.	
	3 083 347

Lähde: Kirkon toimintatilastot 2008.

Diakoniatyö on kirkon järjestynein ja institutionalisoitunein auttamisen muoto. Käytännössä diakoniatyö auttaa, kuten taulukosta 10.1. nähdään, eri tavoin apua tarvitsevia perheitä, syrjäytyneitä ja syrjäytymisvaarassa olevia, mielenterveyskuntoutujia ja vanhuksia kaikissa seurakunnissa. Eriytyneempinä auttamisen työmuotoina voidaan lisäksi mainita niin

kirkon keskushallinnollisella kuin paikallisella tasolla kehitetyt ja toteutetut päihdetyö, vammaistyö, perheneuvonta, kriisityö ja ihmisoikeustyö. Myös kansainvälinen diakonia eli kaukana olevien auttaminen on osa kaikkien seurakuntien työtä. Kaikissa seurakunnissa muun muassa toteutetaan vuosittain Yhteisvastuukeräys, jonka tuotoista 60 prosenttia suunnataan kansainväliseen apuun.

Diakoniatyö suhteuttaa omaa toimintaansa julkiseen hyvinvointivaltioon siinä, että se pyrkii suuntaamaan auttamistyönsä niihin tarpeisiin, jotka muut tahot jättävät täyttämättä. Diakoniatyössä esimerkiksi selvitetään ennen taloudellista avustamista aina muut mahdolliset avun lähteet, erityisesti henkilön oikeudet julkiseen sosiaaliturvaan. Tätä tarpeisiin suhteuttavaa toimintatapaa konkretisoi Suomen 1990-luvun laman jälkeinen tilanne, jolloin diakonia suuntautui työttömyyden kasvun ja sosiaaliturvan leikkausten seurauksena taloudellisiin kysymyksiin ja taloudelliseen avustamiseen (Yeung 2003). Vuonna 1996 lähes kaksi kolmasosaa asiakaskontakteista oli työikäisiä ihmisiä, joiden turvallisuus oli järkkynyt työttömyyden ja pätkätöiden seurauksena.

Vuonna 2006 toteutetun laajan tutkimuksen mukaan seurakunnat budjetoivat diakoniaan sitä enemmän varoja, mitä enemmän niiden alueella oli huono-osaisuutta, ja toisaalta diakonia suuntasi työmuotojaan alueellisen huono-osaisuuden luonteen mukaan. Kunnissa, joissa oli keskimääräistä enemmän toimeentulotuen saajia ja huostaanottoja, diakoniatyö siis sai seurakunnalta enemmän varoja. Samalla diakoniatyöntekijät panostivat työssään usein työikäisiin kohdentuvaan vastaanottotoimintaan vanhus-työn kotikäyntien sijaan. (Grönlund & Hiilamo 2005; 2006.) Tapaustutkimukset kertovat samasta: esimerkiksi Lahden seudulla kunnan sosiaalialan johtavat virkamiehet näkevät, että kirkkoa tarvitaan osana julkista hyvinvointiturvaa. Kirkon paikkaava rooli tunnustetaan. Kirkon hyvinvointityön vahvuutena julkiseen sektoriin verrattuna pidetään erityisesti ihmisten kohtaamista ja holistisuutta: apua voidaan tarjota erityisen kokonaisvaltaisesti. (Yeung 2006.) Tässä paikkaajan uudessa roolissa on kyse radikaalista sosiaalipoliittisesta suunnanmuutoksesta verrattuna 1990-luvun lamaa edeltäneeseen tilanteeseen. Myös vertailut muihin Pohjoismaihin osoittavat, että kun muualla diakonia täydentää, Suomessa se paikkaa yhteiskunnallista sosiaaliturvaa (Pessi ym. 2009).

Konkreettisen – ja usein itsestään ääntä pitämättömän – auttamistoiminnan ohella kirkko on esiintynyt instituutiona myös yhteiskunnallista solidaarisuutta peräänkuuluttavien kannanottojen antajana. Työttömien oikeuksien puolustaminen sekä kirkon julkiset kannanotot muun muassa sosiaaliturvan leikkauksia vastaan ja ylivelkaantuneiden aseman parantamiseksi ovat vahvistaneet kuvaa kirkosta heikoimpien auttajana ja äänenä myös yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa. (Hytönen 2003; Hiilamo ym. 2007; Kohti yhteistä hyvää 1999.)

Institutionaalisen toimintansa ohella kirkko pyrkii edistämään yksilöiden toteuttamaa auttamistoimintaa opetustensa ja arvomaailmansa kautta. Konkreettinen esimerkki tästä on kirkon organisoima vapaaehtoistoiminta. Kirkossa toimii karkeasti arvioiden noin 160 000 vapaaehtoista muun muassa taulukossa 10.2. esitellyissä tehtävissä:

TAULUKKO 10.2. Seurakuntien vapaaehtoistoimintaan osallistuvien määrät

Toimintamuoto	Osallistuneiden määrä (noin)
Yhteisvastuukerääjät	40 000
Kuorolaiset	35 000
Luottamushenkilöt	30 000
Yhteiskunnallinen tukitoiminta	28 300
Lapsi- ja nuorisotyön vapaaehtoiset ohjaajat	22 100
Isokset	18 000
Lähetystyön vapaaehtoiset	13 800
Diakonian ja lähetystyön ryhmien ohjaajat	4400

Lähteet: Kirkon tilastollinen vuosikirja 2007; Yhteisvastuukeräys 2008.

Suosituimpia seurakuntien vapaaehtoistoiminnan muotoja ovat siis muun muassa Yhteisvastuukeräys, kuorotoiminta sekä erilaiset lapsi- ja nuorisotyön tehtävät. 1990- ja 2000-luvulla ovat suosiotaan kasvattaneet erilaiset lähimmäispalvelun muodot, etenkin vanhusten ystävänä tai auttajana toimiminen. Lisäksi kirkon jäsenet luonnollisesti auttavat ja toimivat vapaaehtoisina monilla muilla kentillä kuin kirkon organisoimassa auttamistoiminnassa. Uskonnollisuuden on todettu olevan yhteydessä esimerkiksi vapaaehtoistoimintaan myös kirkon ulkopuolella. (Grönlund 2006; Yeung 2004.)

Kirkon vapaaehtoistoiminta profiloituu tiettyihin väestöryhmiin: melko iäkkäät (erityisesti naiset) ja nuoret osallistuvat työikäistä aikuisväestöä

enemmän (Yeung 2004). Esimerkiksi Yhteisvastuukeräyksen vapaaehtoisista kerääjistä peräti enemmän kuin kaksi kolmasosaa oli yksittäistutkimuksessa yli 55-vuotiaita tai vanhempia, kun alle 45-vuotiaita oli vain yksi kymmenestä (Grönlund 2004). Alle 18-vuotiaiden vapaaehtoisten määrää kerryttää suosittu rippikoulujen isostoiminta. Sama ikäryhmäpainotus eli nuorten aikuisten ja työikäisen aikuisväestön vähäisyys pätee kirkon toimintaan laajemminkin. (Niemelä 2006.)

Samaan aikaan tutkimukset ovat osoittaneet kaikenikäisten suomalaisten olevan auttamishaluisia ja huomattavan kiinnostuneita vapaaehtoistoiminnasta. Myös kirkon järjestämä vapaaehtoistoiminta kiinnostaa suomalaisia (Grönlund & Pessi 2008; Kääriäinen ym. 2008; Pessi 2008a). Kirkon vapaaehtoistoiminnasta kiinnostuneita on suomalaisista peräti lähes kolmannes. Vapaaehtoistoimintaa on myös kehitetty kirkossa aktiivisesti. Erilaisia auttamistoimintaan keskittyviä kahviloita ja muita vapaaehtoistoiminnan tukikohtia on perustettu lisää eri puolille Suomea: lähes puolessa seurakunnista käynnit näissä kohtaamispaikoissa lisääntyivät vuosina 2003–2007 (Kääriäinen ym. 2008). Myös vapaaehtoistoimintaa kehittäviin projekteihin ja uusiin toimintamalleihin on kirkossa panostettu aiempaa enemmän. (Changemaker 2008; Suurella Sydämellä 2008). Vapaaehtoistoiminta on myös painopiste niin kirkon yhteisessä, vuonna 2008 esitellyssä *Meidän kirkko* -strategiassa kuin monien paikallisseurakuntien toimintasuunnitelmissa. (Grönlund 2007; Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. 2007.)

Kirkko näyttää viime vuosina korostaneen entisestään rooliaan yksittäisten ihmisten auttamishalun kanavoijana institutionaalisen auttamistoimintansa ohella. Tällöin kirkko toimii kansalaisyhteiskunnan ytimessä: kansalaisten aktiivisuuden institutionaalisen organisaattorin roolissa – ja ehkä myös kansalaisten oman aktivismin innostajana.

Suomalaisten odotukset kirkon auttamistoiminnalle

Suomalaiset odottavat kirkolta sekä käytännön toimintaa että julkiseen arvokeskusteluun osallistumista. Sitä pidetään luotettavana, ja erityisesti sen yhteiskunnallisiin ongelmiin suunnattuja työmuotoja ja palveluorientoitunutta työtä tärkeinä. Myös uskonnollisesti passiiviset ja kirkkoon sitoutumattomat ovat lähes yksimielisiä kirkon yhteiskunnallisen roolin tärkeydestä. Kirkon yhteiskunnallista roolia kohtaan suunnatut

odotukset yltyvät korkealle. Ne myös ylittävät arviot kirkon jo antamasta avusta sekä ylipäättään sen mahdollisuuksista vastata yhteiskunnallisiin odotuksiin. (Kansanen 2007.)

Kun suomalaisia pyydetään valitsemaan väittämien ”Kirkon tulee olla vahvasti mukana julkisessa keskustelussa esim. oikeudenmukaisuudesta” ja ”Kirkon ei tule olla näkyvästi mukana julkisessa keskustelussa” väliltä, neljä viidestä suomalaisesta kallistuu ensin mainitun väitteen puolelle. Samoin valittaessa väitteiden ”Kirkon tulee sekä tehdä hengellistä työtä että auttaa esim. vanhuksia. Joskus auttaminen voi olla jopa tärkeämpää” ja ”Kirkon tulee keskittyä etupäässä hengelliseen työhön, ei esim. vanhusten ja lasten palveluihin” välillä tulos on selvä: yhdeksän kymmenestä suomalaisesta valitsee ensimmäisen väitteen. Lisäksi väitteeseen ”Kirkon tulee pitää auttamisen arvoa esillä yhteiskunnassamme” yhtyy suomalaisista peräti kolme neljästä. Odotukset, jotka kohdistuvat kirkkoon – sen auttamistyöhön kuten myös sanoihin yhteisten auttamisarvojen puolesta –, ovat hyvin korkealla. (Pessi & Saari 2008.)

Mutta millaisissa tilanteissa kirkon apua erityisesti toivotaan? Kirkon rooli piirtyi kiintoisasti esille kansalaisten odotuksissa, kun heiltä kysyttiin näin: ”Minkä tahojen mielestänne tulisi auttaa seuraavissa tilanteissa, joissa ihminen tarvitsee tukea ja apua? Merkitkää kunkin autettavan henkilön osalta kolme mielestänne keskeisintä tahoja”. Kysymykseen oli valittu kaksitoista avuntarpeen tilannetta, esimerkiksi mielenterveysongelmista kärsivä, yksinäinen vanhus ja päihdekoukkuun jäänyt nuori (kaikki tilanteet ks. taulukko 10.2.), ja kuusi auttajatahoa: julkinen sektori, kansalaisjärjestöt, kirkko, ihmisen oma lähipiiri, lähinaapurusto sekä yritysten sosiaalinen vastuu. (Pessi 2008a.)

Tuloksissa erityisen vahvat odotukset kohdistuvat julkiseen sektoriin: useimpien avuntarvitsijoiden, esimerkiksi vammaisten ja mielenterveysongelmaisten sekä asunnottomien osalta useampi kuin yhdeksän kymmenestä odottaa julkisen palvelusektorin tulevan apuun. Myös yksinäisten ikäihmisten osalta julkiseen palvelusektoriin odotuksia kohdistavien osuus on lähes yhtä korkea. Samoin suomalaiset kohdistavat vahvoja odotuksia lähipiiriltä saatavaan tukeen, erityisesti mielenterveysongelmista kärsivien, yksinäisten vanhusten, pitkäaikaissairaiden ja vammaisten, päihdekoukkuun jääneiden nuorien sekä tilapäistä lastenhoitoapua tarvitsevien osalta. Huomio tosin kiinnittyy jälleen myös julkiseen sektoriin suunnattujen odotusten korke-

uteen: julkisen sektorin odotetaan auttavan tilapäisessä lastenhoitoavussa lähes yhtä usein kuin ihmisen oman lähipiirin; tosin on huomattava, että vastauksissa valittiin kolme tahoja eikä arvioitu sitä, kuinka vahvasti miltäkin taholta apua odotetaan.

Julkisen sektorin ja lähipiirin ohella suomalaiset odottavat paljon apua nimenomaan seurakunnilta ja kirkolta. Erityisesti varattomille, katastrofin uhreille, kerjääjille sekä asunnottomille kirkon apua peräänkuulutetaan vahvasti. Lisäksi yli tai lähes puolet suomalaisista toivoo kirkon auttavan seuraavissa tapauksissa: yksinäinen vanhus, alkoholin tai huumeiden käyttäjä, mielenterveysongelmista kärsivä, kärsivä lapsiperhe sekä ihminen, joka tarvitsee taloudellista tukea ja samalla etsii apua päihdeongelmaansa. Matalimmaksi odotukset kirkkoa kohtaan jäävät pitkäaikaissairaiden ja vammaisten, päihdekoukkuun jääneiden nuorten sekä tilapäistä lastenhoitoapua tarvitsevien perheiden osalta. Nämäkään luvut eivät toki ole matalia, vaan kirkon apua odottaa kunkin osalta yli kolmannes.

Korkeimmalle odotukset kirkon apua kohtaan kohoavat naisten, itä- ja pohjoissuomalaisten, yli 35-vuotiaiden, vähemmän koulutettujen sekä maatalousyrittäjien keskuudessa. Naiset odottavat kirkon tukea miehiä enemmän erityisesti asunnottomien, pitkäaikaissairaiden ja varattomien osalta. Mielenkiintoista kyllä, vaikka nuorimpien (18–24-vuotiaiden) odotukset kirkon tukea kohtaan ovat muita matalammat, nuoriin profiloituvissa avuntarpeiden tilanteissa (päihdekoukkuun jäänyt nuori ja tilapäistä lastenhoitoapua tarvitseva perhe) heidän kirkkoon kohdistamansa odotukset ovat ikäryhmävertailussa korkeimpien joukossa.

Kansalaisyhteiskunnan osalta odotukset myös järjestöiltä saatavalle tuelle ovat vahvat. Noin puolet suomalaisista odottaa järjestöjen tukea seuraavissa tapauksissa: varattomat ihmiset, pitkäaikaissairaavat ja vammaiset, kärsivät lapsiperheet, asunnottomat sekä päihdeidenkäyttäjät. Erityisen paljon kansalaisjärjestöjen apua – enemmän kuin minkään muun toimijan apua – suomalaiset odottavat katastrofitilanteissa sekä kerjäläisten osalta (kirkko nousee tosin tässä lähes samaan). Piirtyvä kuva on mielenkiintoinen: järjestöjen tukea toivotaan vahvasti myös hyvinvoinnin aivan perusluonteisissa aukoissa, kuten varattomuudessa ja kodittomuudessa. Tämä ei selity sillä, että näissä hyvinvoinnin perusaukoissa odotettaisiin kaikkien mahdollisten instanssien apua (vastauksiin jää siis useita instituutioita, joiden apua ei erityisemmin odoteta). Järjestöt elävät tänä päivänä mitä ilmeisimmin yllät-

tävän vahvojen odotusten ristitulessa. Taulukossa 10.3. nähdään kootusti avun odotusten kärki kussakin tilanteessa.

TAULUKKO 10.3. Suomalaisen avun odotukset eri instituutiota kohtaan eri tilanteissa

INSTITUUTTIOT				
TEEMAT	Julkinen sektori	Lähipiiri	Kirkko	Kansalaisjärjestöt
Mielenterveysongelmista kärsivä	X	X	x	
Yksinäinen vanhus	X	X	x	
Varaton ihminen	X		x	x
Pitkäaikaissairas tai vammaainen	X	X	x	x
Alkoholin tai huumeiden käyttäjä	X	X	x	x
Päihdekoukkuun jäänyt nuori	X	X	x	x
Katastrofin uhri	X		x	X
Ihminen, joka tarvitsee taloudellista tukea ja samalla etsii apua päihdeongelmaansa	X	x	x	
Kärsivä lapsiperhe	X	x	x	
Tilapäistä lastenhoitoapua tarvitseva perhe	X	X	x	x
Ihminen joka kerjää kadulla rahaa	X		x	X
Asunnoton	X		x	x

X= eniten auttamisodotuksia kyseiselle taholle

x = ei eniten mutta huomattavasti auttamisodotuksia kyseiselle taholle

Kokonaisuudessaan suomalaisten auttamisodotukset kohdistuvat siis vahvasti julkiseen sektoriin, mutta myös kolmannen sektorin (kirkko ja kansalaisjärjestöt) ja lähipiirin auttamista odotetaan. Avun odotukset tätä ydinkolmiota kohtaan (julkinen sektori, lähipiiri sekä järjestöt ja kirkko) ovat sekä moninaisia että kokonaisvaltaisia. Sen edustajilta toivotaan apua hyvin monenlaisiin tilanteisiin ja myös sisäisesti moniongelmaisiin tapauksiin (esim. taloudellisista ongelmista kärsivä päihdeongelmainen).

Kirkon auttamistyö kansalaissektorin ja julkisen sektorin kentillä

Edellä esittelimme kirkon instituutiona harjoittamaa auttamistoimintaa ja yhteiskunnallista vaikuttamista, kirkon edistämää ja organisoimaa yksilöiden toteuttamaa auttamistoimintaa eli vapaaehtoisuutta sekä lopuksi kansalaisten odotuksia kirkon auttamistoimintaa kohtaan. Mitä luvussa esitellyn (koottu aiempi tutkimus ja tilastot sekä tulokset kansalaisten odotuksista) perusteella voidaan sanoa kirkon asemasta yhteiskunnallisen auttamistoiminnan kentällä?

Kirkon diakonian ja yhteiskuntavastuun strategia¹ tuo esiin nykyisten diakoniakäsitysten moninaisuuden ja ristiriitaisuuden kuvaamalla kirkon roolia yhteiskunnallisessa sosiaaliturvassa kolmen suuntauksen avulla: 1) Sosiaalisen *markkinatalouden* suuntauksessa kirkko sopeutuu sosiaali- ja terveyspalvelujen toteuttajaksi kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. 2) *Vastarintasuuntauksessa* kirkko puolestaan korostaa profeetallista tehtäväänsä – kritisoi vallitsevia käytäntöjä ja luo vaihtoehtoisia toimintamalleja. 3) Sosiaalisen *inklusion* suuntauksessa tavoitteena on diakoniaseurakunta, jossa koko seurakunta kantaa vastuuta diakoniasta, joka nähdään oleellisena osana kirkon missiota eli sen perustehtävää. Strategian mukaan ”kirkon tulisi säilyttää kriittinen, profeetallinen luonteensa, joka korostuu vastarintamallissa, mutta myös solidaarista yhteisöä rakentava luonteensa, joka etsii muotojaan sekä sosiaalisen markkinatalouden että sosiaalisen inklusion suuntauksista” (Vastuun ja osallisuuden yhteisö 2003, 25–26).

Edellä esiteltyjä kirkon auttamistoiminnan muotoja tarkasteltaessa voidaan sanoa, että kirkko toimii kaikissa diakonian ja yhteiskuntatyön esittelemissä suuntauksissa. Arjen diakoniatyö toimii erityisesti ensimmäisen suuntauksen mukaisesti täydentämällä ja paikkaamalla julkista auttamistyötä, joskin yksittäisillä diakoniatyöntekijöillä on verrattain suuri vapaus oman suuntauksensa tai suuntaustensa valitsemisessa. Diakoniatyöntekijä voi konkreettisen auttamistoiminnan ohella toimia vastarintasuuntauksen mukaisena äänenä esimerkiksi paikallisessa mediassa (Juntunen ym. 2006; Yeung 2006; Pessi 2008b).

Diakoniatyöntekijöiden omat kokemukset² kertovat mielenkiintoisesti arjen asemoitumisesta kuntatason julkisen sektorin ja kansalaissektorin kentässä. Yh-

1 Kirkon diakonia- ja yhteiskunnallisen työn toimikunta (KDYT) laati vuonna 2003 strategian, joka julkaistiin: Vastuun ja osallisuuden yhteisö – diakonian ja yhteiskuntatyön linja 2010, 2003.

2 Tässä osiossa on hyödynnetty kahta dataa: Diakoniatyöntekijöiden liiton päivien vuoden 2005 osallistujilta kerättyä kyselyaineistoa, n=212, sekä vastaaville päiville vuonna 2007 osallistuneiden aineistoa, n= 289.

teistoiminnan ja verkostoitumisen nousu on käytännön diakoniatyössä ollut huikkea: lähes kahdella kolmesta yhteistyö järjestösektorin kanssa on lisääntynyt vuosien 2005–2007 aikana. Erityisen paljon kasvua on tapahtunut yhteistyössä kunnan sosiaalitoimen kanssa. Voimakkaimmat paineet diakoniatyössä koetaan tällä hetkellä kuitenkin vielä toisella ajankohtaisella auttamistoiminnan saralla: vanhustyöhössä. (Pessi 2008b.)

Kirkon kannanotot näyttävät toteuttavan vahvimmin strategian toista suuntaa, profeetallista vastarintasuuntausta. Kannanottojen avulla kirkko kritisoi yhteiskunnan toimintaa, jos se kokee sen epäoikeudenmukaisiksi. Vapaaehtoistoiminnan ensisijainen suuntaus taas on inklusio, jossa koko seurakunta kantaa vastuuta diakoniasta. Kirkon auttamistoiminta on siis monenlaisten suuntausten värittämää. Se on samalla julkisia palveluita täydentävää ja paikkaavaa mutta toisaalta julkisen sektorin vastuuta peräänkuuluttavaa. Lähelle julkista sektoria sen tuo yhä lisääntyvä ammatillisuus, kansalaissektorin suuntaan taas kansalaisten toteuttama auttaminen. Toiset auttamisen muodot ovat lähempänä jompaakumpaa sektoria, toiset taas jakautuvat pirstaleisemmin molempiin tai ovat samanaikaisesti kumpaakin. Sama instituutio asemoituu suhteessa kansalaisyhteiskuntaan eri tavoin eri tasoillaan: paikallisseurakuntien kohtaamispaikat voivat olla selvästi osa kansalaisyhteiskuntaa ja kolmatta sektoria, kun taas moni kirkon kansallisen tason toimintamuoto erityisesti hallinnossa muistuttaa pikemminkin julkista sektoria.

Kirkon auttamisvastuuta peräänkuuluttava ääni voi saada oikeutuksensa siitä, että kirkko myös toimii asiantuntijana samalla kentällä itse. Ruohonjuurikokemuksen nojalla tiedetään, mistä puhutaan – ja sanat ja teot kohtaavat. Myös kansalaisten odotukset kohdistuvat – samoin kuin kirkon oman strategian – kaikkiin kolmeen kirkon diakonian ja yhteiskuntatyön strategian esittelemiin suuntauksiin, kylläkin tietyin varauksin. Kirkolta odotetaan selvästi *inklusiota*, auttamisen näkemistä koko seurakunnan ja sen kaikkien toimijoiden keskeisenä missiona. Toisaalta kirkon konkreettista auttamisvastuuta toteuttamassa on verrattain pieni osuus niistä, jotka sitä peräänkuuluttavat. Esimerkiksi kirkon organisoimaan vapaaehtoistoimintaan osallistuu suomalaisista vain muutama prosentti. Kirkon toimintaa vahvasti ohjaavien luottamushenkilöiden vaaleihin osallistuu keskimäärin alle 15 prosenttia kirkon jäsenistä. (Kääriäinen ym. 2008.)

Kiinnostava kysymys onkin, nähdäänkö kirkon auttamistoiminta kansalaisten omana, mutta tietyllä tavalla ulkoistettuna auttamisena. Kirkolla on toistaiseksi kansan valtuutus toimia sen äänenä: kansalaisten luottamus ja odotukset kirkon yhteiskunnalliselle auttamis- ja vaikuttamistoiminnalle. Kirkon jäsenyys, jota yli 80 prosenttia suomalaisista yhä edustaa, voidaan osin nähdä tämän valtuutuksen antamisena. Kirkko voidaan nähdä jäsenistönsä edustajana ja yhteiskunnallisena vaikuttajana kuten mikä tahansa järjestö tai eturyhmä. Kenties juuri tästä syystä kirkon niin sanotusti vääränlaiset kannanotot erilaisissa eettisissä kysymyksissä, esimerkiksi torjuva suhtautuminen seksuaalivähemmistöihin saavat aikaan kirkosta eroamista (Niemelä 2006). Koetaan kenties, ettei kirkko edustakaan omaa mielipidettä, ja tuki eli kirkon jäsenyys vedetään pois. Toisaalta myös kirkkoon kuulumattomien odotukset kirkon auttamistoiminnalle ovat korkeat, mikä jälleen kertonee sen rinnastumisesta julkiseen sektoriin, kun jäsenyyttä ei pidetä kriteerinä vaatimusten esittämiselle.

Kirkon kansalaisyhteiskuntaroolin puolesta puhuu sen yhteiskunnallisiin epäoikeudenmukaisuuksiin puuttuva vaikuttamistoiminta (kannanotot, tietyt vapaaehtoistoiminnan ja käytännön diakoniatyön toimintamuodot; ks. Foley & Edwards 1996). Kirkon viranhaltijoiden ja toisaalta myös vapaaehtoisten tekemän auttamistyön luonne sopii myös ajatukseen kansalaissektorin hyvinvointia ylläpitävästä roolista (Jeppsson Grassman & Svedberg 2006; Amnå 2005; Trägårdh 2006).

Suomessa on pidetty yllä – niin kansalaisten kuin poliitikkojenkin keskuudessa – ihannetta vahvasta julkisesta sektorista; vuoden 2008 jälkipuoliskolla alkanut talousnotkahdus tai lama tätä kannatusta todennäköisesti vain vahvistaa. Vahvan julkisen sektorin turvan ideaali on voimissaan. Julkisen sektorin ei kuitenkaan enää odoteta pystyvän vastaamaan kaikkeen avuntarpeeseen yksin, ilman kolmatta sektoria. Erityisesti nuoret suomalaiset kannattavat hyvinvoinnin monituottajamallia – julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan yhteistyötä – mikä on tulevaisuuden kannalta kiintoisaa. (Pessi 2008a; Pessi 2008b)

Niin kirkon kuin järjestösektorin toimijoiden auttamistoiminta siis liittyvät käytännössä julkisen sektorin toimintaan ja vastuuseen. Samaa asiaa kuvastavat kansalaisten odotukset: auttamista odotetaan ensisijaisesti julkiselta sektorilta mutta melko paljon myös kirkolta ja järjestöiltä. Hyvinvoinnin ja auttamisen pluralismi eli monen hyvinvoinnin tuottamiseen osallis-

tuvan tahon todellisuus ei siis tee sumeaksi ainoastaan kirkon asemaa, vaan myös järjestöjen asema tulee lähelle julkista sektoria niin käytäntöjen, rahoitusmallien kuin kansalaisten odotusten kautta. Esimerkiksi järjestökentälle ulkoistetut julkisen sektorin auttamispalvelut tuovat joitakin järjestöjä markkinatalousroolin tapaan lähemmäs julkista sektoria. Tai järjestökenttä voi toisaalta tulla lähemmäs yksityistä sektoria, jolle palveluita myös ulkoistetaan. Kaikkien kolmen sektorin, julkisen, yksityisen ja kansalaissektorin toiminta on limittynyt hyvinvoinnin monien tuottajien mallissa, ja kirkon rooli nimenomaan auttamistoiminnassa kertoo samasta tilanteesta.

Mitä tämä kaikki merkitsee kirkkoinstituution ja ylipäätään uskonnon kannalta? José Casanovan (1994) mukaan uskonto on modernissa maailmassa ajettu suorittamaan lähinnä sielunhoidollista tehtäväänsä. Uskonto on eriytynyt yhteiskunnan muista instituutioista ja joutunut seuraamaan ei-uskonnollisten alueiden eriytymistä (esim. terveydenhoidon erkaantuminen kirkon piiristä). Casanovan mukaan uskonnon poliittinen rooli on nousussa, se on de-privatisoitumassa: uskonnot kieltäytyvät hyväksymästä syrjässä olevaa, yksityistynyttä roolia.

Casanova arvioi uskonnon de-privatisoitumista tapahtuvan kolmella tavalla. Ensinnäkin uskonnot ovat ryhtyneet kyseenalaistamaan ei-uskonnollisten osa-alueiden autonomiaa, kuten markkinoiden toimintaperiaatteita. Tämä merkitsee muiden muassa keskustelua vastuullisuudesta, oikeudenmukaisuudesta ja ylipäätään yhteiskuntaelämän normeista. Kirkot voivat esimerkiksi kysyä – kuten Suomen evankelis-luterilainen kirkko on tehnyt –, ovatko persoonattomat markkinavoimat hyvän elämän lähde. Toiseksi uskonnot ja kirkot ovat ryhtyneet puolustamaan perinteistä elämäntapaa ja -arvoja valtioiden ja markkinoiden valtaa vastaan. Tämä näkyy esimerkiksi julkisena keskusteluna arvoista. Kolmantena de-privatisoitumisen muotona Casanova pitää uskontoa puolustamassa saavutettuja oikeuksia ja yhteistä hyvää sekä taistelemassa vielä saavuttamattomien oikeuksien puolesta. Kyse voi olla esimerkiksi taistelusta ihmisoikeuksien ja demokratian vakiintumisen puolesta. Tällöin kirkkojen on Casanovan mielestä kuitenkin luovuttava oman erityisaseman ja etuoikeuksien tavoittelusta.

Suomea ja diakoniatyön 1990-luvun nousua analysoiden on myös kysytty, voisiko Casanovan listaan neljänneksi de-privatisaation esimerkiksi nostaa nimenomaan tapauksen, jossa kirkko tai muu uskonnollinen toimija etenee ja palaa yhteiskuntaelämän alueille, joiden on oletettu – ja oletetaan

periaatteessa yhä – olevan toisen toimijan (esim. julkisen sektorin) vastuulla (Yeung 2003). Kyse on radikaalista trendistä: uskonnon ja kirkon toiminta-alue laajenee. De-privatisoitumisen muodoilla uskonnot ja uskonnolliset instituutiot voivat muistuttaa yksilöitä ja yhteiskunnallisia toimijoita siitä, että moraalit voi olla olemassa vain yksilöiden välisenä *jaettuna* rakenteena. Lisäksi mitä aktiivisemmän roolin uskonnolliset instituutiot tässä ottavat, sitä enemmän ne itse ovat aktiivisesti ylläpitämässä moraalit. Kirkon auttamis- ja kansalaisyhteiskuntatoiminta voi olla esimerkki kaikista kolmesta de-privatisaation muodosta.

Kirkon yhteiskunnallisen osallistumisen ja auttamistoiminnan sekä yksilöiden altruismin synergiaa ja toisiaan tukevuutta pitää yllä vähintään kolme elementtiä: kasvatus altruismin ja yhteisöllisyyteen, kulttuuristen altruismia edistävien siirtymien (esim. rituaalit) ylläpito sekä kansalaisyhteiskunnalliseen toimintaan osallistuminen (Pessi 2009, 11). Tällöin kyseessä on trendi, jossa kirkko muuttuu valtio-orientoituneesta yhteiskuntaorientoituneeksi.

Kirkko kilpailukyky-yhteiskunnassa

Kansalaiset odottavat paljon apua ensisijaisesti julkiselta sektorilta ja perheeltä mutta tietyissä tilanteissa myös kansalaisyhteiskunnan järjestöiltä ja kirkolta. Kirkolta odotetaan erityisesti konkreettista auttamista ja heikoimpien tukemista, joka sen diakonian tehtävään (”auttaa niitä, joiden hätä on suurin ja joita muuten ei auteta”) hyvin sopiikin. Kilpailukyky-yhteiskunnassa kirkolta odotetaan siis osallistumista hyvinvointitalkoisiin, kun julkinen sektori ei koko vastuuta enää kannaa.

Voidaan pohtia, tarkoittavatko tulokset auttamisen ja hyvinvointivastuun monimuotoistumisen hyväksymistä. Onko tämä juuri sitä Matti Vanhasen toisen hallituksen ohjelmassa kaivattua ”uutta yhteisöllisyyttä”? Vaikka tällainen auttamistahojen pluralismi näkyy kansalaisten keskuudessa hyväksyttävän, kaivataan kirkolta kuitenkin auttamisen tekojen rinnalle vahtikoiran roolia. Kirkon toivotaan olevan kriittinen ääni, joka vaatii muiden tahojen apua heikoimmille ja puuttuu epäoikeudenmukaisuuksiin, kuten julkisen sektorin hyvinvoinnin leikkauksiin. Erityisen vahvoja, tulevaisuudessa ehkä jopa kasvavia, odotuksia suhteessa kirkkoon vaikuttaa suuntautuvan nimenomaan oikeudenmukaisuuden ja lähimmäisyyden

arvojen puolustamiseen. Tämä heijastelee osin juuri kilpailukyky-yhteiskuntaa. Kilpailu ja kovat arvot eivät ihmisille yksin riitä: toivotaan lähimmäisyyttä – auttamisen tekoja ja puhetta. Onko kyse siitä, että ihmiset vastustavat markkinaistamista tai eivät luota mallin kykyyn huolehtia heikoimmista ja että kirkko nähdään nimenomaan tahona, jonka pitää huolehtia oikeudenmukaisuudesta?

Voi ehkä olla, että uusi vastuunjako saa periaatteellista hyväksyntää mutta sen seurauksena syntynyt heikoimpien entisestään heikentynyt asema ei. Kansalaisten mielestä uuden yhteisöllisyyden mallissakin julkisen sektorin tulisi kantaa täysimääräinen vastuu niistä, jotka jäävät apua vaille. Tulokset herättävät myös kysymään, onko kirkon vahtikoira-rooli keskeinen tässä ajassa juuri kilpailuyhteiskuntakehityksen vuoksi eli onko kirkko – ja osin kolmas sektori – viimeinen taho, joka pitää kilpailukyky-yhteiskunnan vaatimuksia vastaamattomien puolta. Onko se ainoa instituutio, joka voi vaatia julkiselta sektorilta jotain? Tässä näkyy juuri se voima, ettei kirkko ole vain osa julkista sektoria vaan myös osa kansalaisyhteiskuntaa.

Kirkon tulevaisuutta ja tulevaa auttamista koskevia haasteita ovat erityisesti kirkosta eroaminen ja nuorten aikuisten heikko kirkkoon sitoutuminen. Voimavaroja puolestaan ovat erityisesti diakoniatyö sekä toimitukset ja rippikoulu. Myös kirkon julkiset kannanotot voivat olla tulevaisuuden voimavara. Esimerkiksi puhe välittämisestä, vastuusta, kansalaisyhteiskunnasta ja auttamisen hengestä nousee sekä kansalaisten odotuksista että kirkon lähimmäisenrakkauden opetuksen ja kirkkolaissa muotoillun perustehtävän ytimestä.

Vuonna 2008 julkaistun nelivuotiskertomuksen mukaan diakonian asiakkaat ovat viime vuosina vähentyneet merkittävästi: asiakaskontaktit vähenivät lähes kymmenesosalla vuosien 2003 ja 2007 välillä (Kääriäinen ym. 2008). Samoin vähenivät diakoniar ryhmien ja -piirien määrä ja kävijät. Diakoniatyön asiakkaina oli vuonna 2007 noin viisi prosenttia kirkon jäsenistä. Suomalaiset ovat tyytyväisiä diakoniatyöhön vanhustyössä samoin kuin ylipäätään vaikeuksissa olevien auttamisessa, mutta heikkojen ja työttömien puolustamisessa kirkko voisi kansalaisten mielestä vielä parantaa toimiaan: he haluavat kirkolta enemmän. Näihin laskeviin suuntauksiin nähden on merkillepantavaa se, miten vahvana käyntikorttina diakoniatyö avautuu suomalaisille. Syksyllä 2008 talouden heikkeneminen näkyi diakoniatyön kentällä jo ennen kuin uutiset osasivat notkاهدusta kuuluttaa.

Korkeat auttamis- ja oikeudenmukaisuusodotukset kirkkoa kohtaan heijastelevat suomalaista arvomaailmaa. Arvostamme auttamista ja kaipaamme tämän päivän Suomeen auttamisen ja lähimmäisyyden puolesta puhuvia. Korkeita odotuksia ja luottamusta kirkkoa ja sen auttamistyötä kohtaan kokevat sekä uskonnollisesti aktiiviset että passiiviset. Kirkko on tässä suhteessa myös kolmannen vuosituhanen alussa ”koko kansan kirkko”, jonka ääntä suomalaiset kaipaavat arvokeskustelussa.

Toisaalta tämä ei ole yllättävää. Suomessa selvästi tavitaan hyvän tahdon ja hyvän elämän instituutiota, joka puhuu – ja toimii – lähimmäisyyden ja oikeudenmukaisuuden puolesta. Mikä olisi jaetumpi ja luotetumpi arvoinstituutio myös tänä päivänä kuin evankelisluterilainen kirkko? Kuka muu voisi puhua – ja toimia – niin luottamusta herättävällä äänellä hyvän puolesta? Tulevaisuudessa kirkko on entistä enemmän juuri keskeinen suomalainen altruismi-instituutio, jonka erityisluonne on sen uskonnollinen motivaatio ja arvopohja. Erityisesti diakoniatyö ylläpitää kansan luottamusta kirkkoon – ja lähimmäisyyteen ylipäätään. Juuri se voi olla kirkolle ratkaisevaa tulevaisuudessa, kun todennäköisesti yhä useampi punnitsee kirkon jäsenyyttään. Diakoniatyö voi olla kirkon kolmannen vuosituhanen käyntikortti ja kohtaamisen kieli.

Kirjallisuus

- Amná, Erik (toim.) 2005. *Civilsamhället – Några forskningsfrågor*. Stockholm: Gidlunds och Riksbankens Jubileumsfond.
- Casanova, José 1994. *Public Religion in the Modern World*. Chicago: University of Chicago.
- Cohen, Jean L. & Arato, Andrew 1992. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Foley, Michael & Edwards, Bob 1999. The Paradox of Civil Society. *Journal of Democracy* 7 (3), 38–52.
- Grönlund, Henrietta 2004. Yhteisvastuukerääjät jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa: tutkimus yhteisvastuukerääjien arvoista uskonnollisuudesta ja vapaaehtoisuuden systä. *Kirkkopalvelujen julkaisuja* 10. Helsinki: Kirkkopalvelut.
- Grönlund, Henrietta 2006. Religiosity, Spirituality and Volunteerism – Participation and Attitudes of Urban Young Adults in Finland. Teoksessa Kirsi Tirri (toim.): *Nordic Perspectives on Religion Spirituality and Identity*. Publications of the Department of Practical Theology 110. Helsinki: University of Helsinki, Department of Practical Theology, 112–130.
- Grönlund, Henrietta 2007. Diakoniaan profiloituminen ja vapaaehtoistyö vastaavat kirkon ajankohtaisiin haasteisiin. Teoksessa Mikko Malkavaara; Terttu Pohjalainen & Tuulikki Toikkanen (toim.): *Diakoniatieteen vuosikirja – Anno Domini 2007*. Lahti: Lahden diakoniasäitiö, 194–209.
- Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki 2005. Diakonian resurssit ja alueellinen tarve. Panostetaanko diakoniaan kunnan huono-osaisuuden mukaan? *Diakonian tutkimus –aikakauskirja* 2, 98–115.
- Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki 2006. Diakoniatyö hyvinvointivaltion mittarina. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2), 134–145.
- Grönlund, Henrietta & Pessi, Anne Birgitta 2008. Osallisuuden asenteet ja teot. Teoksessa Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.): *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto 2008, 49–59.
- Hiilamo, Heikki; Raunio, Antti & Yeung, Anne Birgitta 2007. Lähimmäinen hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Juho Saari & Anne Birgitta Yeung (toim.): *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus, 220–235.
- Howard, Marc M. 2003. *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hytönen, Maarit 2003. *Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset*. Tampere: Kirkon Tutkimuskeskus.
- Janoski, Thomas 1998. *Citizenship and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jeppsson Grassman, Eva & Svedberg, Lars 2006. *Civic Participation in a Scandinavian Welfare State: Patterns in Contemporary Sweden*. Teoksessa Lars Trägårdh (toim.): *The Swedish Model Revisited: The Civil Society Perspective*. New York: Berghahn Books.
- Juntunen, Elina; Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki 2006. Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Suo-

- men ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:7. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kansanen, Eliisa 2007. Kirkon rooli yhteiskunnallisissa ongelmissa. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 14. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Kirkon tilastollinen vuosikirja 2007 2008. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kääriäinen, Kimmo; Ketola, Kimmo; Niemelä, Kati; Palmu, Harri & Salomäki, Hanna 2008. Monikasvoinen kirkko – Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö. Sarja C 2007:10. Helsinki: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto,
- Niemelä, Kati 2006. Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus 2006.
- Pessi, Anne Birgitta 2008a. Suomalaiset auttajina ja luottamus avun lähteisiin. – RAY:n juhluvuoden kansalaiskyselyjen tulokset. Avustustoiminnan raportteja 19. Helsinki: RAY.
- Pessi, Anne Birgitta 2008b. Diakonian työnäky ja suhde hyvinvointivaltioon. Teoksessa Salla Korpela (toim.): Rakkauden Virassa – Diakonian ammattilaisten viisi vuosikymmentä. Helsinki: Minerva, 97–112.
- Pessi, Anne Birgitta 2009. Spirit of Altruism? On the Role of the Finnish Church as a Promoter of Altruism of Individuals and of Society. Teoksessa Kristen Renwick Monroe & Sarah Scuzzarello (toim.): On Behalf of Others: The Morality of Care in a Global World. Oxford: Oxford University Press, 184-210.
- Pessi, Anne Birgitta, Angell, Olav Helge & Pettersson, Per 2009. Nordic Churches as Agents in Welfare cutbacks – Critical Voices and/or Complementary Providers? *Temenos* 45 (2), 207-234.
- Pessi, Anne Birgitta & Saari, Juho 2008. Hyvä tahto – auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Helsinki: STKL.
- Trägårdh, Lars (toim.) 2006. Comparative Studies in Civil Society and Its Social Implications. New York and Oxford: Berghahn Books.
- Yeung, Anne Birgitta 2003. The Re-emergence of the Church in the Finnish Public Life? Christian Social Work as an Indicator of the Public Status of the Church. *Journal of Contemporary Religion* 18 (2), 197–211.
- Yeung, Anne Birgitta 2004. Individually Together. Volunteering in Late Modernity: Social Work in the Finnish Church. Helsinki: STKL.
- Yeung, Anne Birgitta 2006. A Trusted Institution of Altruism. The Social Engagement of the Nordic Churches. Teoksessa Ruben Harito & Inaba Keishin (toim.): The Practice of Altruism – Caring and Religion in Global Perspective. Cambridge: Cambridge Scholars Press, 98–124.

Painamattomat lähteet

- Changemaker 2000. Viitattu 10.12.2008. <http://www.changemaker.fi/>.
- Kirkon toimintatilastot 2008. Viitattu 29.5.2009. <http://www.evl.fi/tilastot/>.
- Kohti yhteistä hyvää. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispojen puheenvuoro hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudesta 1999. Viitattu 10.12.2008. [http://195.236.185.50:8080/EVLMateriaalit.nsf/Documents/9FD845C60C0C1703C22570B9004E93EF/\\$File/kohtiyhteistahyvaa.pdf?openElement/](http://195.236.185.50:8080/EVLMateriaalit.nsf/Documents/9FD845C60C0C1703C22570B9004E93EF/$File/kohtiyhteistahyvaa.pdf?openElement/).
- Suurella Sydämellä 2008. Viitattu 10.12.2008. <http://www.suurellasydamella.fi/>.
- Vastuun ja osallisuuden yhteisö 2003. Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja 2010. Viitattu 10.12.2008. <http://www.evl.fi/kkh/to/kdy/Diakonia-strategia-2010.pdf/>.
- Yhteisvastuukeräys 2008. Viitattu 10.12.2008. <http://www.yhteisvastuu.fi/>.

III OSA: SOSIAALISTEN SUHTEIDEN POLITIIKKA

Juho Saari

11 YHTEISEN HYVÄN VARTIJAT. KOLLEKTIIVISTEN HYÖDYKKEIDEN YHTEISKUNNALLINEN SÄÄNTELY

Yhteisen hyvän nimissä tapahtuva institutionaalinen sääntely on tärkeä osa järjestäytyneiden yhteiskuntien toimintaa. Sen nimissä julkinen valta säätelee ihmisten (ja organisaatioiden) välistä vapaaehtoisuuteen ja vaihdantaan perustuvaa vuorovaikutusta sekä tuohon vuorovaikutukseen sisältyviä sosiaalisia suhteita. Ensisilmäyksellä tämä sääntely saattaa näyttää varsin yksioikoiselta kieltojen ja ehtojen asettamiselta. Tarkemmassa tarkastelussa nämä yhteisen hyvän sääntelyn mekanismit osoittautuvat kuitenkin varsin monimutkaisiksi.

Tässä luvussa analysoidaan yhteisen hyvän kollektiivista sääntelyä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tavoitteena on selvittää, mitkä motivaatiot, välittävät tekijät ja institutionaaliset rakenteet yhdistävät ja erottavat yhteisen hyvän edistämiseen tähtäviä kollektiivisen toiminnan muotoja, ja kuinka niiden yhteiskunnallisen sääntelyn sosiaaliset mekanismit ovat Suomessa muuttuneet siirryttäessä kilpailukyky-yhteiskuntaan. Tarkastelun kohteena on erityisesti 1990-luvun alun murros, jonka aikana tapahtui asteittaista siirtymää suunnitteluloudesta kohti kilpailukyky-yhteiskuntaa. Vähitellen kilpailukykytavoitteita korostavat politiikat ovat alkaneet vaikuttaa myös institutionaalsiin rakenteisiin (ks. Saari & Pessi, 1. luku tässä kokoelmassa). Muutos on kuitenkin ollut varsin hidasta ja havaittavissa vain vertailemalla varsin kaukana toisistaan olevien aikapisteiden institutionaalisia rakenteita. Tämän vuoksi kiinnostava kysymys on, kuinka paljon 1990-luvun alkupuolen ja 2000-luvun alkupuolen *yhteistä hyvää* edistävät instituutiot ja niihin liittyvät uhkakuvat ja mahdollisuudet eroavat toisistaan: näkykö niiden institutionaalisissa rakenteissa siirtymää suunnitteluloudesta kohti kilpailukyky-yhteiskuntaa?

Luvun alkupuolella rakennetaan yhteisen hyvän analysointiin soveltuva teoreettinen kehys, joka korostaa motivaatioiden ja erilaisten hyödykkeiden yhteensovittamisen mekanismeja. Teoreettista kehystä sovelletaan neljään sekä kilpailukyky-yhteiskunnan että yhteiskuntapolitiikan kannalta mielenkiintoiseen tapaustutkimukseen, jotka ovat verenluovutus, rahankeräys, rahapelaaminen ja alkoholinkäytön sääntely. Näitä kutsutaan jatkossa *kollektiivisiksi hyödykkeiksi*, millä tarkoitetaan yksityisten ja julkisten hyödykkeiden väliin sijoituvia hyödykemuotoja (ennen kaikkia klubihyödykkeitä ja ns. yhteisiä resursseja). Kaikissa neljässä tapauksessa päävastuu yhteisen hyvän vartioinnista on annettu kansalaisjärjestöille tai puolivaltiollisille toimijoille. Luvussa keskitytään yleisiin linjoihin ja tärkeimpiin käännekohtiin, joten historiallinen kuvaus perustuu vakiintuneisiin historiallisiin lähteisiin tai lainsäädännön uudistamisen yhteydessä tehtyihin yleiskuvauksiin (Häikiö 2007; Kortelainen 1998; Leikola 2004). Kaikki tarkastellut yhteisen hyvän vartijat ovat viime vuosina joutuneet sopeuttamaan toimintaansa rajojen avautumisen ja kilpailun kiristymisen seurauksena. Näitä kysymyksiä tarkastellaan luvun loppupuolella. Luku päättyy yhteenvedon.

Yhteinen hyvä

Länsimaisissa yhteiskunnissa markkinamekanismilla on hallitseva asema resurssien kohdentamisen välineenä. Lähtökohtaisesti markkinat myös tuottavat yhteisen hyvän: yksityiset intressit tai paheet kääntyvät yhteiseksi hyväksi markkinoilla tapahtuvan sääntelemättömän vaihdannan välityksellä (esim. Lutz 2002). Markkinoiden hallitsevasta asemasta länsimaisissa yhteiskunnissa kertoo myös se, että julkisen vallan harjoittama markkinoiden sääntely tulee lainsäädännössä tapauskohtaisesti erikseen perustella. Eräissä tapauksissa julkinen valta – Suomessa eduskunnan luottamusta nauttiva valtioneuvosto ja sen tahtoa toimeenpaneva julkinen hallinto – on kuitenkin pitänyt perusteltuna asettaa institutionaalisia rajoja tai reunaehtoja tuottajina ja/tai kuluttajina toimivien ihmisten väliselle markkinaperustaiselle tai yksityiseen yritteliäisyyteen perustuvalla vuorovaikutukselle. Julkinen valta toimii näin, koska se arvioi sääntelemättömästä toiminnasta aiheutuvan haitallisia seurausvaikutuksia sosiaalisille *kansalaisille* tärkeän ”yhteisen hyvän” kannalta arvioituna. Näin julkinen valta tekee selvän eron markkinoilla toimivalle kuluttajalle ja toisaalta kansalaiselle (tai hallintoalamaiselle) soveliaan käyttäytymisen välillä.

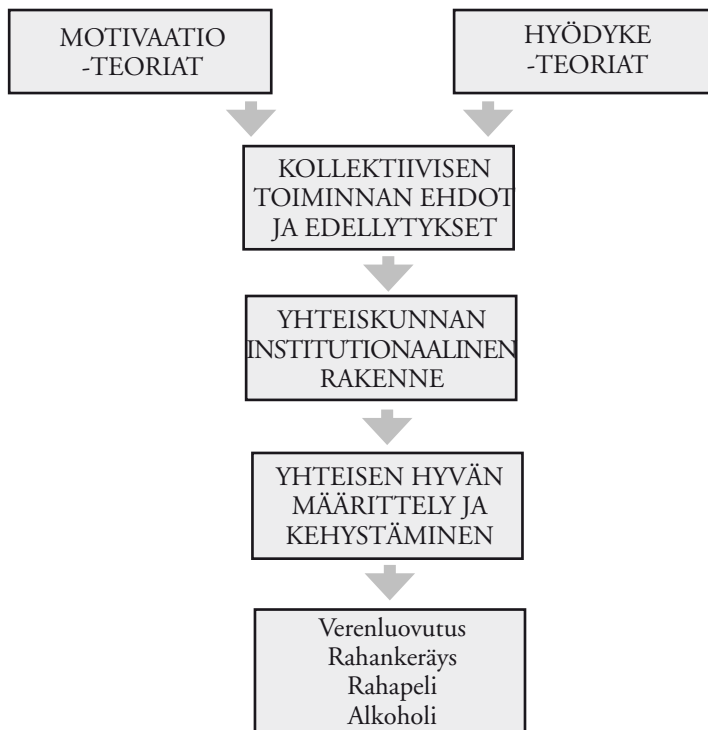
Yhteiseen hyvään sisältyy sekä kieltoihin että sääntelyyn perustuva näkökulma. Eräissä tapauksissa jotkin toimintamallit on yhteisen hyvän luomisen, ylläpitämisen ja vahvistamisen nimissä kielletty. Tavanomaisia esimerkkejä kielloista ovat ihmisten (lasten) ja elinten (munuaisten) ostaminen ja myyminen, oikeuslaitoksen ja opettajien lahjominen sekä kansalliseen kulttuuriperintöön liittyvien esineiden (kuten taulujen ja patsaiden) myynti tai vieminen pois maasta. Nämä vaihdon muodot on julkisen vallan toimesta suljettu (*blocked*) markkinoilta moraalista ja oikeudenmukaisuussyistä (luokituksesta ks. Andre 1992). Tässä yhteydessä nämä markkinoilta kokonaan ulossuljetut vaihdon muodot eivät ole erityisen kiinnostavia muuten kuin sikäli, että ne osoittavat moraalisten normien historiallisen muuntuvuuden. Näiden asemasta huomio kohdennetaan yhteisen hyvän nimissä tapahtuvaan vaihdon sääntelyyn. Tällöin vaihto sallitaan tietyissä rajoissa.

Yhteisen hyvän sääntelyn seurauksena useimmat toimijat – kansalaiset – ovat paremmassa asemassa kuin mitä he olisivat ilman tuon kaltaista sääntelyä. Peliteoreetikot kutsuvat tätä tilannetta yleensä *sosiaalisiksi dilemmaksi*, jossa yksilöiden rationaalisuus ei ilman julkisen vallan toimenpiteitä ole yhdensuuntainen kollektiivisen rationaalisuuden kanssa (vrt. Rothstein 2000; 2005; Kollock 1998). Tässä kehyksessä yhteiskunnallisen sääntelyn puute vähentää yhteistä hyvää. Tavanomaisia peliteoreettisia esimerkkejä tästä ovat vangin dilemma- ja vakuutuspelit. Niissä yhteistoiminnan institutionaalinen kannusterakenne on muotoiltu siten, että pitkällä aikavälillä myönteinen yhteistoiminnallinen ratkaisu jää lyhyen aikavälin itsekkyyden jalkoihin. Yhteistä hyvää edistävän julkisen vallan tehtävänä on tuossa tilanteessa luoda yksilötason ja kollektiivisen rationaalisuuden välistä jännitettä vähentävä institutionaalinen rakenne. (ks. myös Pettit 1996; Wolfe 1988.)

Edelliseen kohtaan liittyy myös moraalifilosofis-taloustieteellinen taustaoletus omalakisesti toimivien markkinoiden sosiaalisille suhteille haitallisesta vaikutuksesta. Tämän oletuksen mukaan omalakisesti toimivien markkinoiden taloudelliset lainalaisuudet ovat epäinhimillisiä, koska ne pakottavat ihmiset kyseenalaistamaan tai hylkäämään heidän hyvinvointinsa kannalta keskeiset sosiaaliset siteensä ja sopeuttamaan toimintansa markkinoiden – kysynnän ja tarjonnan – asettamiin ehtoihin. Omalakisesti toimivan markkinatalouden ”voimistuminen” tuottaa sen toimintaehtoihin sopeutuvan markkinayhteiskunnan. Yhteiskuntapolitiikan tehtävänä

on toimia tämän omalakien ”saatanallisen” myllyn vastavoimana, joka luo vakautta ja ennustettavuutta yhteiskuntaan ylläpitämällä monenlaista yhteistä hyvää. (Polanyi 1957; Olofsson 1999; Lacher 2008.)

Tämän ohella julkisella vallalla ja sen liepeillä toimivilla kollektiivisilla toimijoilla on yleensä yhteiseen hyvään liittyviä taloudellisia ja poliittisia intressejä. Tämän argumentin mukaan yhteisen hyvän sääntelemättömyys vähentää julkisen vallan käytössä olevia resursseja tai julkisen vallan osuutta kaikista käytettävissä olevista resursseista. Ilman taloudellisesti vastikkeetonta verenluovutusta sairaaloiden käytössä ei olisi (kansainvälisesti arvioiden) suhteellisen edullisia verivalmisteita, ilman rahankeräyslakia ei olisi kansalaisjärjestöjen varainkeräystä tai ilman rahapelaamisen sääntelyä ei olisi rahapeliveron tuottoa ja sosiaali-, terveys-, kulttuuri- ja urheilujärjestöjen rahoituspohjaa, ja ilman alkoholinkäytön sääntelyä ei olisi alkoholiveron tuottoa. Näin ikään kuin yhteisen hyvän valvonnan ja tuottamisen sivutuotteena julkinen valta ja kansalaisjärjestöt saavat haltuunsa huomattavia resursseja, joita ne voivat edelleen käyttää oman toimintansa rahoittamiseen ja tehostamiseen.

KUVIO 11.1. Yhteinen hyvä ja yhteiskunnan rakenne

Tiivistäen, rationaalisesti käyttäytyvä julkinen valta sääntelee yhteistä hyvää silloin, kun sääntely kytkee yhteen yksilöiden ja kollektiivisen rationaalisuuden tai kasvattaa julkisen vallan tai muiden kollektiivisten toimijoiden (kuten organisoituneiden kansalaisjärjestöjen) käytössä olevien resurssien määrää. Yleensä nämä kaksi reunaehto täyttyvät samanaikaisesti. Seuraavissa jaksoissa tarkastellaan näitä tekijöitä tarkemmin. Perusasetelma on tiivistetty kuvioon 11.1., johon merkityt teemat analysoidaan ylhäältä alaspäin. Aluksi tarkastellaan motivaatio- ja hyödyketeorioita. Sitten tarkastellaan kollektiivisen toiminnan mahdollistavia tai estäviä institutionaalisia rakenteita ja erilaisia tulkintoja yhteisestä hyvästä. Lopuksi käydään lävitse tapaustutkimukset.

Motivaatiot ja hyödykkeet

Yhteisen hyvän tuottamiseen liittyviä perusteemoja ovat *ihmisten motivaatiot* ja tuotettavien *hyödykkeiden rakenne*. Yhteisen hyvän tuottaminen edellyttää ensinnäkin ihmisten *motivaatioiden* selvittämistä. Ihmiset osallistuvat yhteisen hyvän tuottamiseen joko (valistuneen) itsekkäistä tai altruistisista syistä. Tässäkään ei ole syytä erikseen korostaa ääripäiden merkitystä. Ihmisen käyttäytyminen on yhdistelmä itsekkäitä ja altruistisia motiiveja, jotka voivat olla myös toisiaan tukevia: joskus auttaminen on pitkällä aikavälillä itsekkäiden motiivien mukaista (Frank 1987; Goodin 1982; Pessi & Saari 2008). *Hyödykekriteeri* taas edellyttää, että yhteistä hyvää ei voida jakaa yksilöiden omistamiin yksittäisiin osuuksiin, vaan sen luominen ja ylläpitäminen edellyttävät eri toimijoiden yhteistoimintaa (pitkäjänteistä kollektiivista toimintaa) ja se on yhteiskunnallisilta vaikutuksiltaan enemmän kuin osiensa summa (vrt. Arrow 1997).

Motivaatio- ja hyödyketeoriat kohtaavat toisensa kollektiivisen toiminnan teoriassa. Taloustieteilijä Mancur Olsonin (1965) oivalluksiin perustuvan kollektiivisen toiminnan teorian pohjalta on väitetty, että omaa etuaan valvovat, rationaaliset ihmiset eivät osallistu yhteisen hyvän tuotantoon, vaan he sen sijaan vapaamatkustavat toisten kustannuksella. Tämä teoreettinen ennuste ei kuitenkaan ole saanut riittävää tukea empiirisistä tutkimuksista, sillä erilaisen yhteisen hyvän määrä yhteiskunnassa on kuitenkin yleisen käsityksen suurempi kuin mitä hänen teoriansa ennusti. Eräs selitys tälle on, että Olson ei ottanut huomioon ihmisten motivaatioiden moninaisuutta. Ihmisiä motivoivat sekä itsekkäät että altruistiset, siis toiset huo-

mioon ottavat arvostukset. Ihminen on yhteistoiminnallisempi kuin mitä Olson olettaa – varsinkin jos myös muut ihmiset ovat yhteistoiminnallisia. (Udéhn 1993; Etzioni 1988; Ostrom 1990.)

Motiivien jatkumo auttaa ymmärtämään yhteisen hyvän ylläpitämistä. Motiivit ovat kuitenkin varsin hankalasti ulkopuolisen arvioitavissa (Kuran 1995). Toisaalta *tilannekohtaiset* tekijät auttavat motivaatioiden selvittämisessä. Tätä voi havainnollistaa vertaamalla verenluovuttajien ja alkoholinjuojien motivaatiota. Verenluovuttajan motivaatiot ovat keskimäärin altruistisempia kuin toista ääripäätä edustavan viinanjuojan. Verenluovuttajista tehdyissä tutkimuksissa erilaiset altruistiset motivaatiot ovat korostusti esillä. Pari sataa tuhatta ihmistä luovuttaa verta. Tutkimuksissa piirretty johdonmukainen kuva altruismin ja verenluovutuksen välisistä yhteyksistä: yli 90 % luovuttajista on liikkeellä altruistisista syistä (Sarvela 2002). Sen sijaan tiedossani ei ole ensimmäistäkään tutkimusta tai havaintoa alkoholin juomisen oikeuttamisesta altruistisilla tekijöillä. Kuitenkin on hyvinkin mahdollista, että verenluovuttaja ja viinanjuoja ovat *sama* henkilö. Tilanne on avainasemassa ihmistä liikkeelle panevia voimia selitettäessä. Näiden altruististen verenluovuttajien ja itsekkäiden viinanjuojien väliin sijoittuvat sekä erilaisiin keräyksiin osallistuvat ainakin jossakin määrin altruistiset henkilöt että ”maltilliset uhkapelaajat”, jotka pelaavat hiukan enemmän, koska mahdolliset tappiot menevät ”kansanterveyden” hyväksi tai hiukan vähemmän, koska julkinen valta valvoo pelihaittoja.

Toinen ilmeinen yhteisen hyvän tuotantoa selittävä tekijä on tuotettavan yhteisen hyvän *hyödykeluonne* (ks. Ostrom 1990; 2003; Saari 2002). Hyödykkeitä voidaan luokitella niiden kulutuksen ja kulumisen kilpailtavuuden mukaan. Yksityisten – yhden henkilön käytössä olevien, kulumien ja jakamattomien – hyödykkeiden kohdentamisessa markkinat ovat erinomainen väline. Julkisten hyödykkeiden, kuten vaikkapa majakan tai puhtaan ilman, tuotannossa julkisen vallan vastuulla on omat vahvat perusteensa. Olsonin kiinnostuksen kohteena olivat nimenomaan nämä julkiset hyödykkeet. Periaatteessa julkisen vallan rooli yhteisen hyvän tuotannossa kasvaa sitä suuremmaksi, mitä selvemmin on kyse julkisesta hyödykkeestä, ja vastaavasti markkinat toimivat tehokkaimmin yhteisen hyvän tuottajana, kun kohteena ovat yksityiset hyödykkeet. Tämän takia valtio rakentaa kaikkia merenkulkijoita hyödyntävät majakat ja yksityiset yritykset rakentavat esimerkiksi kotitalouksien yksityiskäytössä olevat henkilöautot.

KUVIO 11.2. Kollektiivinen yhteinen hyvä

Yhteisen hyvän vartioinnin näkökulmasta näitä ääripäitä kiinnostavampia ovat kuitenkin niiden väliin sijoittuvat eriasteisen epäpuhtaat hyödykkeet. Useimmiten hyödykkeet eivät ole joko pelkästään yksityisiä tai julkisia. Ne vaihtelevat sen mukaan, kuinka helposti joku voidaan sulkea ao. hyödykkeen käytön ulkopuolelle ja kuinka moni henkilö voi samanaikaisesti kuluttaa ao. hyödykettä. Mikäli ulossulkeminen on vain osin mahdollista ja kulutus on kilpailevaa, puhutaan yhteisesti omistetuista hyödykkeistä tai yhteisistä hyödykkeistä (*commons*, esim. pohjavesi). Toisaalta jos ulossulkeminen on mahdollista ja kulutus on osin kilpailevaa, kysymys on klubihyödykkeistä (esim. klubin uima-allas). Näiden ohella on jossakin määrin samanaikaisesti kulutettavia epäpuhtaita yksityisiä hyödykkeitä ja jossakin määrin ulossulkemisen mahdollistavia epäpuhtaita julkisia hyödykkeitä. (Ostrom 2003.)

Erilaiset motiivit voivat kytkeytyä erilaisiin hyödykkeisiin. Altruistit osallistuvat usein (melkein puhtaiden) yksityisten hyödykkeiden tuotantoon. Esimerkiksi puhtaasti altruistisista syistä luovutettu veri on yksityinen hyödyke (*private goods*), jossa mahdollisia käyttäjiä on käytännössä yksi tai korkeintaan kaksi ja käyttäminen on käytännössä muut toimijat ulossulkevaa. Toisessa ääripäässä on mahdollista, että läpeensä itsekäät ihmiset tuottavat epäpuhtaita julkisia hyödykkeitä, koska se on heidän pitkän aikavälin etunsa kanssa yhdensuuntaista. Tyypillinen esimerkki on itsekäs alkoholinjuoja, joka haluaa säädellä alkoholista aiheutuvia yhteiskunnallisia haittoja: näin ao. henkilö voi päätyä itsekäistä syistä tukemaan melkein puhtaasta julkishyödykettä. Samalla tavalla ihmiset voivat osallistua sekä altruistisista

että itsekkäistä syistä erilaisiin rahankeräyksiin. Useimmat ihmiset antavat rahaa keräyksiin, koska haluavat auttaa. Kuitenkin jotkut voivat osallistua keräyksiin niiden tuoman myönteisen maineen takia. Toisaalta keräysten hyödykemuodot vaihtelevat. Mitä korvamerkitymmiin (kohdennetummin) keräyksen tuotto kohdennetaan tietylle ryhmälle (vaikkapa syöpäsairaille, alle 5-vuotiaille syntyperäisesti suomalaisille lapsille, jotka asuvat pääkaupunkiseudulla), sitä yksityisemmistä hyödykkeistä on kysymys. Tässä kohden voi siis olla vaihtelua yksityisten hyödykkeiden, klubihyödykkeiden ja yhteisesti omistettujen hyödykkeiden välillä.

Tiivistäen, hyvinkin erilaiset motiivit voivat kytkeytyä yhteisen hyvän tuottamiseen, kuitenkin niin, että täysin itsekkäät ja altruistiset motiivit ja täysin yksityiset ja julkiset hyödykkeet ovat kollektiivisen yhteisen hyvän kentän ulkopuolella. Edellä kuvatun kaltaiset täydentävät selitykset perustelevat varsin onnistuneesti sitä, miksi erilaisilla motivaatioilla varustetut ihmiset osallistuvat yhteistä hyvää edistävään kollektiiviseen toimintaan. Samalla ne kuitenkin jättävät edelleen huomiotta kysymyksen, miksi ihmiset ryhmänä luovat yhteiskunnallista sääntelyä ja asettavat periaatteessa omalle toiminnalleen erilaisia rajoitteita. Tässä mahdolliset selitykset yhteiskunnalliselle sääntelylle ovat yksilön *tahdonheikkous*, toiminnasta syntyvät *ulkoisvaikutukset* ja tuotteiden *laatuongelmat*. Näitä voidaan kutsua välittäviksi tekijöiksi.

Tahdonheikkous (*weakness of will*) viittaa taipumukseen arvottaa lyhyen aikavälin etu oman pitkän aikavälin edun edelle tilanteessa, jossa nämä kaksi ovat ristiriidassa keskenään. Tavanomainen esimerkki on rasvaisten elintarvikkeiden syönti, vaikka tavoitteena on pitkällä aikavälillä terveelliset elämäntavat. Ihmisillä näyttää olevan jonkinasteinen taipumus tarkastella itseään eri aikapisteissä eri ihmisinä: henkilö X voi tänään tehdä asioita, jotka ovat hänelle haitallisia viikon päästä, koska hän ei ajattele olevansa sama henkilö kumpanakin hetkenä. Tämänkaltaisten tahdonheikkousongelmien rajoittamiseksi on joskus perusteltua asettaa etukäteen sitoumuksia tai rajoituksia, joita ei tahdonheikkouden hetkellä voi enää muuttaa. Tahdonheikkousongelman hillintä selittää erityisesti potentiaalisesti addiktiivisten rahapelaamisen¹ ja alkoholikäytön sääntelyä (vrt. Elster 2000). Ihmiset (kansalaiset) hyväksyvät sen, että nämä lyhyellä aikavälillä nautintoa tuottavat toiminnot saattavat olla ylen määrin kulutettuna ter-

¹ Suomalaisista noin puolet pitää uhkapelaamista erittäin riskialttiina (Erola ym. 1999).

veydelle vaarallisia, ja tämän vuoksi suostuvat tahdonheikkouden ongelmia hillitseviin etukäteisiin ja lakisääteisiin sitoumuksiin. Verenluovutuksessa ja rahankeräyksessä tahdonheikkoudella ei ole selittävää vaikutusta, koska nämä toiminnot ovat vain vähäisessä määrin addiktiivisia.

Toinen sääntelyn hyväksyttävyyteen vaikuttava perustekijä on hyödykkeen *laatu* (Wilson 1989; Postlewaite 1989; Sandmo 1989). Silloin kun tuotteen ominaisuuksia (laatua) koskeva tieto on epätasaisesti tai -symmetrisesti jakautunut eri toimijoiden kesken, jotkin toimijat voivat käyttää tätä tiedon epäsymmetriaa hyödyksi epäreilulla tai toisia toimijoita vahingoittavalla tavalla (Barr 1993). Tämänkaltaisessa tilanteessa useimpien toimijoiden intressien mukaista on luoda sellainen järjestelmä, joka tuottaa puolueetonta tai riippumatonta tietoa tuotteen laadusta. Laatuongelmat selittävät osaltaan sen, miksi julkinen valta on halunnut pitää verenluovutuksen markkinoiden ulkopuolella (vrt. Titmuss 1970; Arrow 1972). Palkkio saattaisi houkutella verenluovuttajiksi vähävaraisia ja siten ensisijaisesti taloudellisista (itsekkäistä) syistä luovuttavia henkilöitä, joiden elämäntavat ovat saattaneet altistaa heidät veren kautta välittyville sairauksille. Myös sääntelemättömän rahankeräyksen laatu on usein ongelmallinen, koska lahjoittajat eivät voi tietää, kuinka suuri osa kerätyistä varoista käytetään lopputarkoitukseen. Tämän vuoksi sääntelemättömyys vähentää luottamusta ja edelleen keräystuottoja. Samalla tavalla myös sääntelemätön rahapelaaminen mahdollistaa erilaisen huijaamisen, ja myös alkoholin laatu voi vaihdella vedestä tappavaan myrkkyyneen, mikäli sen laatua ei säädellä.

Ulkoisvaikutus (*externalities*) voidaan määritellä monilla eri tavoilla, mutta pohjimmiltaan kyse on siitä, missä määrin yhden henkilön toiminnasta aiheutuu toiselle henkilölle haittaa (negatiivinen ulkoisvaikutus) tai hyötyä (positiivinen ulkoisvaikutus). Tyypillinen esimerkki on ympäristöään saastuttava ja asukkaat sairastuttava tehdas, mutta samalla tavalla esimerkiksi alkoholi- tai tupakkatuotteiden valmistamisesta syntyy haittoja näiden tuotteiden käyttäjille ja heidän kanssaan vuorovaikutuksessa oleville ”kolmansille osapuolille” (esim. perheväkivallan uhrit tai passiivinen tupakointi). Ulkoisvaikutuksista aiheutuvien kustannusten vähentämiseen on monenlaisia keinoja, joista tärkeimmät liittyvät haitan synnyn ehkäisyyn. Samalla on kuitenkin jo varsin pitkään tiedostettu, että yksioikoinen kieltäminen ei välttämättä ole kokonaistaloudellisesti järkevintä. Mielekkäämpää on usein käydä kauppaa asetetun haitan hinnasta, jolloin haitan aiheutta-

ja maksaa haitasta kärsivälle kompensatiota. Säätämättömästä verenluovutuksesta aiheutuva ulkoisvaikutus voi sananmukaisesti olla tappava, mikäli siirretty veri on saastunutta (esim. HIV, hepatiitti). Toisaalta hyvin toimiva järjestelmä ei juurikaan aiheuta ulkoisvaikutuksia. Sama koskee myös rahankeräystä. Sen sijaan sekä rahapelaamisessa että alkoholinkäytössä myös säännellyt markkinat aiheuttavat huomattavia ulkoisvaikutuksia. Tällöin ulkoisvaikutukset – alkoholiongelmat ja ongelmapelaaminen – katsotaan toimintaan liittyviin etuihin nähden kohtuullisiksi.

Yksi huonosti ymmärretty kysymys on, minkälaisien institutionaalisten reunaehtojen vallitessa vapaaehtoisesti toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevat toimijat luovat kollektiivisia ja institutionalisoituneita yhteisen hyvän rakenteita. Esimerkiksi Euroopan unionin jäsenmaiden väliset erot hyvinvointivaltioiden institutionaalisissa rakenteissa osoittavat, että tämä ei suinkaan ole itsestään selvää. Perusvastaus perustuu erilaisiin kollektiivisen toiminnan mahdollistaviin *kynnystasoihin*, joiden jälkeen yksityiset politiikat muuttuvat kollektiivisiksi. Menemättä tässä yhteydessä yksityiskohtiin voidaan tiivistää, että kollektiivinen toiminta yleistyy usein tietyn kriittisen massan muodostavan kynnystason jälkeen (ks. tarkemmin Kollock 1998). Esimerkiksi yhdistyksen jäsenmäärä kasvaa hitaasti vaikkapa sataan henkeen, mutta saavuttaa sitten kriittisen massan ja kasvaa sitten nopeasti tuhanteen. Kynnystason paikan sijoittuminen liittyy puolestaan sosiaalisten normien jakautumiseen ja osallistumisesta (tai osallistumatta jättämisestä) saatavaan lisäarvoon.

Toiselta puolen tämänkaltainen kollektiivinen vastaus kytkeytyy jo organisoituneiden toimijoiden (kuten puolueet ja etujärjestöt) kykyyn määrittää tietyt yksilöiden ongelmat ”yhteiskunnallisiksi”, vahvistaa luottamusta toiminnan luotettavuuteen sekä ylläpitää kollektiivista toimintaa tukevaa kollektiivista muistia (Rothstein 2000; 2005). Tämän ohella voidaan myös ajatella, että ihmisten arvostukset eli preferenssit sopeutuvat kerran luotuihin institutionaalisiin rakenteisiin (Regh 2007). Suomalaiset hyväksyvät esimerkiksi nykymuotoisen alkoholipolitiikan, koska he(idän arvostuksensa) ovat ”kasvaneet” kiinni siihen. Sama koskee myös muita yhteisen hyvän alueita.

TAULUKKO 11.1. Kollektiivinen toiminta ja yhteinen hyvä

	Verenluovutus	Rahankeräys	Rahapelaaminen	Alkoholin-kulutus
Toimijan motivaatio	voimakkaan altruistinen	huomattavan altruistinen	huomattavan itsekäs	voimakkaan itsekäs
Tahdonheikkous	vähäinen	vähäinen	huomattava	huomattava
Hyödykkeen laatuongelma	suuri	suuri	huomattava	huomattava
Yhteiskunnallinen ulkoisvaikutus	vähäinen	huomattava	suuri	erittäin suuri
Tuotettavan ”yhteisen hyvän” hyödykemuoto	lähes puhdas yksityinen hyödyke	epäpuhdas yksityinen hyödyke	epäpuhdas julkinen hyödyke (klubihyödyke)	lähes puhdas julkinen hyödyke (yhteinen resurssi)

Edellä käsitellyt teemat on tiivistetty taulukkoon 11.1. Keskeinen havainto on, että yhteistä hyvää voidaan perustella monilla eri tavoilla. Siihen kytkeytyy erilaisia motivaatioita altruismista itsekyyteen. Taulukossa 11.1. hyödykkeet on kytketty kunkin kohdalla dominoivaan motiiviin. Motivaatioiden ja tahdonheikkouden, ulkoisvaikutusten ja laatuongelmien väliset sosiaaliset mekanismit selittävät puolestaan varsin hyvin sen, miksi julkinen valta on päätenyt sääntelemään näitä asioita luomalla markkinoita rajoittavia institutionaalisia rakenteita. Myös nämä on kytketty yhteisen hyvän eri muotoihin niiden merkittävyyden mukaan. Taulukon alareunaan on lisäksi sisällytetty suomalaisen yhteiskunnan institutionaaliseen rakenteeseen liittyviä teemoja, joita tarkastellaan seuraavassa alaluvussa.

Institutionaalinen rakenne ja yhteinen hyvä

Verenluovutus, rahankeruu, rahapelaaminen ja alkoholinkulutus ovat tapaustutkimuksia yhteisen hyvän tuottamisen problematiikasta. Kuhunkin

niissä on muodostunut *organisatorinen kenttä*, joka on institutionalisoitunut yhteisen hyvän sääntelyn rakenteen omalla alueellaan (Scott 2008). Verenuovutuksessa ja rahankeräyksessä sääntelyjärjestelmän kriittinen tekijä on *tarjontalähtöisyys*: niitä ei olisi pystytty rakentamaan ilman verenuovuttajia ja rahanlahjoittajia. Rahapelaamisessa ja alkoholinkäytössä tarjonnan organisointi ei sen sijaan ole ollut mikään erityinen yhteiskunnallinen haaste. Sääntelypolitiikka on ollut *kysyntälähtöistä*: tavoitteena on ollut vähentää toiminnasta kuluttajille aiheutuvia haittoja.

Kullakin neljästä yhteisen hyvän alueesta on oma historiansa, joka on osoittautunut ainakin tämän luvun kirjoittajalle sitä mielenkiintoisemmaksi, mitä perusteellisemmin niiden institutionalisoitumiseen on ollut mahdollista perehtyä. Seuraavassa tarkastellaan niiden institutionaalisten rakenteiden kehitystä tämän kokoelman alussa (Saari & Pessi kokoelman 1. luvussa) esitetyn Alasuutarin kolmijaon (1996; 2004) avulla. Yhteiskunnallisen hyvän sääntelyn juuret ovat moraalitaloudessa (1920–1960), mutta kukoistukseensa sääntely nousi suunnitelmatalouden (1961–1990) aikana. Myöhemmin tässä luvussa tarkastellaan sen muuttumista siirryttäessä kilpailukyky-yhteiskuntaan (1991–). Tuo kolmijako paitsi jäsentää yhteiskunnallisen muutoksen käännekohtia myös varsin osuvasti auttaa ymmärtämään julkisen vallan suhtautumista yhteisen hyvän vartiointiin.

Moraalitalouden aikana luotiin näiden institutionaalisten järjestelmien perusteet, jolloin ratkaisevassa asemassa oli kollektiivisen toiminnan ja sääntelyn mahdollistavan kynnyksen ylittäminen. Moraalisesti välittyneet tai latautuneet sosiaaliset normit olivat avainasemassa kollektiivista toimintaa mahdollistavana reunaehtona. Ne kytkeytyivät voimakkaasti kansallistalouden rakentamiseen ja näkemykseen hyvästä yhteiskunnasta. Keskeisenä tekijänä olivat ensin kansalaissodan luomat jännitteet ja sitten toisen maailmansodan aikana annetun ”yhteisen uhrin” luoma, varsin laajasti jaettu käsitys moraalisesti oikeasta.

Verenuovutuksen institutionaalinen rakenne kehittyi vaiheittain paikallisesta toiminnasta. Alueella oli alun perin monta toimijaa, mukaan luetuna partiolaiset. Veripalvelun asema vakiintui kuitenkin nopeasti ja toisen maailmansodan jälkeisenä aikana se on ollut kansallisesti kiistämätön. Rahankeräyksellä alkoi olla yhteiskunnallista merkitystä ensin uskonnollisten yhteisöjen lähetystyön ja sitten myös muiden aatteellisten liikkeiden toiminnan rahoittamisessa 1800-luvun luvun lopussa ja 1900-luvun alkuvuosina.

Toiminta oli luvanvaraista, ja keräyksen alueellinen laajuus ratkaisi, mikä viranomaisen luvan antoi (paikallinen, lääni, sisäasiainministeriö). Sotien välisenä aikana erilaiset keräykset olivat tavanomaisia ja suosittuja toimintamalleja. Keräysluvan saattoi saada myös yksityinen henkilö 1980-luvun alkuun saakka, ja keräyskohteet olivat hyvin yleisesti säädeltyjä.

Rahapelaamisen sääntely alkoi lähes välittömästi sen jälkeen, kun ensimmäiset rahapeliautomaatit tulivat maahan 1920-luvulla. Melko pian alettiin yleisesti arvostella sitä, että yksityisyrittäjät käyttävät ihmisten pelaamistarvetta vain omaksi hyödykseen (Kortelainen 1998, 58). Julkinen valta puuttuikin tähän ongelmaan vuonna 1933 antamalla asetuksen hyväntekeväisyysjärjestöjen yksinoikeudesta raha-automaatteihin. Järjestöjen keskinäinen kilpailu johti kuitenkin vuonna 1937 annettuun asetukseen, jolla rahapelit annettiin Raha-automaattiyhdistyksen yksinoikeudeksi. Alkoholin osalta Suomessa on pitkä kotipolttoperinne, jonka 1870-luvulla korvasi teollinen viinanpoltto. Itsenäisen Suomen ensimmäinen ratkaisu alkoholin käytöstä aiheutuviin ongelmiin oli kieltolaki vuosina 1919–1931. Kun tämä *blocked exchange* -rakenne kuitenkin aiheutti sosiaalisia ongelmia ja ulkoisvaikutuksia korkeaprozenttisen alkoholin salakuljetuksen ja ylenmääräisen kulutuksen takia, kansanäänestyksen jälkeen alkoholin kauppa laillistettiin ja siirrettiin saman tien valtion yksinoikeudeksi (1932).

Moraalitalouden aikana yhteisen hyvän sääntelyn perusteet olivat varsin yksioikoisia. Niissä yhdistyivät järjestöjen ja julkisen vallan paternalistiset näkemykset siitä, mikä kanssaihmisille oli hyväksi (tai pahaksi) sekä samojen tahojen pyrkimykset monopolisoida kyseiset toiminnat omaksi toiminnakseen. Varsin ilmeistä on, että tämänkaltainen yhteisen hyvän nimissä tapahtunut monopolisointi ei ainakaan ilman suuria yhteiskunnallisia katastrofeja (veriskandaalit, keräyshuijaukset, uhkapelirikollisuus tai alkoholiongelmat) olisi ollut enää mahdollista demokratiassa¹ sen jälkeen kun voittoa tavoittelevat yritykset olisivat vakiinnuttaneet toimintansa näillä alueilla. Voidaan siis todeta, että nimenomaan moraalitalouden ajan ratkaisut ovat ehdollistaneet harjoitettuja politiikkoja varsin pitkään.

Suunnittelutaloudessa ja -yhteiskunnassa kaikki nyt tarkastellut yhteisen hyvän vartijat kukoistivat. Vuonna 1948 perustettu ja samalla verenluovutuksen *de facto* yksinoikeudekseen saanut Veripalvelu onnistui vuosikym-

¹ Tämän kirjoittamiseen aikaan kesällä 2009 Venäjä päätti kieltää uhkapelaamisen neljää aluetta lukuun ottamatta, mikä osoittaa julkisen vallan toimintamahdollisuudet tavanomaisesta demokratiasta poikkeavassa toimintaympäristössä.

menten ajan lisäämään verenluovuttajien ja luovutetun veren määrää – vaikka joutuikin vuonna 1960 luopumaan symbolisesta kannustimesta eli konjakin jakamisesta. Se myös laajensi toimintaansa perinteisestä verituotteiden myynnistä sekä tuotekehityksen että tutkimuksen suuntaan. Oikeudellisesti sen monopoliasema perustui lääkintöhallituksen päätökseen, jonka varassa selviydettiin vuoteen 1994 saakka, jolloin veripalvelusta annettu laki vahvisti aikaisemmin vallinneen käytännön. 1980-luvun puolivälissä alkanut HIV-kriisi vakiinnutti Veripalvelun asemaa luotettavana palveluntuottajana Suomessa.

Rahankeräyksen historia on kirjoittamatta, mikä on vähän yllättävää ilmiön kiinnostavuus huomioon ottaen. Esimerkiksi muuten yksityiskohtainen rahankeräyslain uudistamista koskeva hallituksen esitys (102/2005) on tässä kohden niukka. Myöskään keräystuottoja koskevia aikasarjoja ei ole julkaistu (vaan ne tulisi kerätä yksittäisistä poliisilaitoksista ja lääninhallituksista) Joka tapauksessa hyväntekeväisyysmarkkinoille vakiintui huomattava määrä edelleen toimivia keräyksiä (muun muassa yhteisvastuukeräys, nälk päiväkeräys, sotaveteraani- ja -invalidikeräys, pelastusarmeijan joulu-pata), jotka joko yhteisin päätöksin tai muuten yhteisessä ymmärryksessä rajoittivat keskinäistä kilpailua. Niiden ohella oli muun muassa Yleisradion (YLE) tuella organisoituja jatkuvia keräyksiä (kuten Sävellahja). Vuodesta 1980 eteenpäin keräysluvat voitiin myöntää vain yhdistyksille ja yhteisöille. Tämä olennaisesti rajoitti kerääjien määrää ja helpotti valvontaa. Samalla raja rahankeräyksen ja arpajaisten välillä tehtiin aikaisempaa selvemmäksi.

Myös RAY:n toiminta vakiintui ja vahvistui suunnitelmatalouden aikana. Siitä tehtiin julkisoikeudellinen yhdistys vuonna 1962 annetulla asetuksella, ja sen asemaa edelleen vakiinnutettiin arpajaislailla ja siihen pohjaavalla raha-automaattiasetuksella vuonna 1967. Nämä päätökset sulkiivat muut potentiaaliset toimijat rahapelimarkkinoiden ulkopuolelle. Aiemmin sisäasiainministeriöllä ollut avustusten jakoa koskeva päätösvalta siirrettiin sosiaali- ja terveysministeriölle. Raha-automaattiasetus oli voimassa yli 30 vuotta eli koko suunnittelutalouden ajan.

Vuonna 1932 voimaan tulleeseen väkijuomalakiin perustuvan alkoholimonopolin asema oli vankkumaton 1960-luvun loppupuolelle saakka. Laki säänteli myyntipaikkojen määrää ja ikärajoja sekä ylipäätään alkoholin kulutusta hyvinkin yksityiskohtaisesti. Vuonna 1968 tuli voimaan uusi, aikaisempaan verrattuna asteen verran vapaamielisempi alkoholilaki, jonka

osana keskioluen myynnin sääntelyä alettiin purkaa. Tämän jälkeen Alkon asema keskiolutmarkkinoilla supistui nopeasti. Toisaalta alkoholin maahantuontia rajoitettiin voimakkaasti, mikä osaltaan vahvisti maahantuontin yksinoikeuden saaneen Alkon monopoliasemaa. Osana monopoliaan Alko harjoitti laajamittaista tutkimus- ja kehittämistoimintaa.

Tiivistäen, suunnitelmataloudelle oli keskeistä toiminnan sääntelyn systemaattinen tehostuminen ja pyrkimys hallittuun kasvuun. Veripalvelun avulla voitiin turvata laajentuvan sairaalalaitoksen kasvava verentarve. Organisaationa Veripalvelu kuitenkin pysyi pääosin valtopoliittikan ulkopuolella lääketieteen tuoman arvovallan ja autonomian suojassa ja luomissa puitteissa. Merkittävä haaste oli kansalaisjärjestö- ja yritystoiminnan välinen jännite, joka heijastui muun muassa Raha-automaattiyhdistyksen päätöksiin ja SPR:n ja Veripalvelun ajoittain jännittyneisiin suhteisiin. Rahankeräys eli jonkinlaista hiljaiseloa vaurastuvan väestön kasvavilla markkinoilla. Jotkut yksittäiset tapahtumat – kuten vaikkapa poliisiautojen hankkiminen kansalaiskeräyksellä – saivat kansanliikkeen luonteen. Raha-automaattiyhdistyksen ja Oy Alkoholiliike Ab:n kehityksellä on selkeät yhtymäkohdat hyvinvointivaltion rakentamiseen. Kummankin tuotot kasvoivat voimakkaasti kansan vaurastuessa ja kulutuksen siirtyessä asteittain välttämättömyyskulutuksesta harkinnanvaraisempaan kulutukseen. Ne olivat myös poliittisten valtapyrkimysten läpitunkemia alkaen johdon nimityspolitiikasta ja päättyen tuottojen jakamiseen ja kohdentamiseen. Kaiken kaikkiaan yhteisen hyvän vartijoiden asema oli valtopoliittisesti turvattu, taloudellisesti kestävä ja yhteiskuntapoliittisesti vakaa.

TAULUKKO 11.2. Yhteisen hyvän vartijat 1930-luvulta 1990-luvun alkuun

	Verenluovutus	Rahankeräys	Rahapelit	Alkoholi
Moraalitalous	veripalvelun aseman vakiintuminen	paikallinen sääntely	monopolisoituminen	kieltolaki / monopoli
Suunnittelutalous	menestyksellinen asema suljetuilla markkinoilla	alueellinen sääntely ja keräysten välinen itsesääntely	toimialan laajentuminen, aseman vahvistuminen	aseman vakiintuminen, tuotekehitys ja tutkimus sekä murtuma (1968)
Institutionaalinen rakenne (1990)	de facto kansallinen monopoli	luvanvarainen toiminta, kilpailu luvan saaneiden järjestöjen kesken	kansallinen monopoli, jonkin verran kilpailua kolmen monopolin välillä	kansallinen monopoli vahvoissa alkoholijuomissa
Toimintamallin oikeutus	veren laadun varmistaminen	rahankeräyksen laadun varmistaminen	rahapelaamisesta aiheutuvien haittojen hillintä	alkoholinkäytöstä aiheutuvien haittojen hillintä
Viranomaisvalvonta	sosiaali- ja terveysministeriö	sisäasiainministeriö	sisäasiainministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö	sosiaali- ja terveysministeriö
Sääntelystä hyötyvät organisaatiot	Punaisen Ristin veripalvelu, sairaalat ja terveyskeskukset	keräysorganisaatiot, mainostoimistot ja niiden kohderyhmät	RAY (ja muut monopolit) ja avustuksia saavat kansalaisjärjestöt	ALKO ja sen konserniin kuuluvat yhtiöt
Haittojen hillintä	luovutuksen sääntelyn kriteereillä ja veren laadun systemaattisella valvonnalla	lääninhallitusten lupamenettely, mutta ei juurikaan poliittista kiinnostusta	pelaamisen rajoittaminen (ikärajat) ja mainonnan rajoitukset	alkoholin kulutuksen rajoittaminen sääntelemällä hintaa ja saatavuutta

Yhteisen hyvän valvontaan liittyy olennaisena kysymyksenä myös siitä syntyvien tuottojen ja aiheutuvien kulujen jakautuminen eri toimijoiden kesken. Sääntelystä syntyy julkiselle vallalle ja kansalaisjärjestöille tuottoja, jotka ovat (määritelmällisesti) korkeampia kuin vaihtoehtoisessa todellisuudessa sääntelemättömiltä markkinoilta julkiselle vallalle ja kansalaisjärjestöille saatavat tuotot. Yhteisen hyvän vartioiminen on kaiken kaikkiaan vartioille varsin tuottoisaa toimintaa.

Vastikkeetta luovutettu veri muuttuu Veripalvelussa verituotteiksi, joilla on huomattava jälleenmyyntiarvo. Veripalvelun liikevaihto oli vuoden 2001 saneeraukseen saakka reilut 55 miljoonaa euroa. Plasmatoiminnan saneera-

uksen jälkeen liikevaihdon kasvu ensin hidastui mutta on sittemmin nous-
sut n. 70 miljoonaan euroon (2008). Veripalvelu ei tavoittele voittoa, joten
tuotoista katetaan kulut ja investoinnit. Kuten myöhemmin kuvataan, Ve-
ripalvelun toiminta itse asiassa oli tappiollista vuosina 2006–2007, mikä
osaltaan kertoo pienten kansallisten markkinoiden ja monopoli-asemassa
olevan organisaation kulurakenteen yhteensovittamisen hankaluudesta.

Hyväntekeväisyysmarkkinoiden ”liikevaihto” on 2000-luvun alkuvuosi-
na ollut vuositasolla n. 100 miljoonaa euroa, josta kulujen jälkeistä ”voit-
toa” on ollut noin 85 miljoonaa euroa. Keräyskuluilla on ollut taipumus
nousta erityisesti sosiaali- ja terveyssektorin keräyksissä: sen sijaan erityi-
sesti uskonnollisten yhteisöjen keräyksissä ne ovat pysyneet varsin maltti-
lisina (ks. Saari & Saukko, 8. luku tässä kokoelmassa). RAY:n liikevaihto
on ollut noin 600 miljoonaa euroa. Sen voitot (kaikkiaan 406 miljoonaa
euroa vuonna 2007) jakautuvat valtiolle tilitettäviin veroihin (8,5 % pe-
laajapalautusten jälkeisestä voitto-osuudesta), sotainvalidien ja veteraanien
kuntoutukseen ja kansalaisjärjestöille maksettaviin avustuksiin (jotka ovat
noin 3/4 kaikista menoista). Kaikkiaan valtio kerää arpajaisverolain (1992)
perusteella veroja RAY:lta, Veikkauksesta ja Toto-monopolilta 137 miljoonaa
euroa (2008). Nämä verotuotot menevät valtion kassaan ilman sosiaali-
ja terveystaloudellista korvamerkintää. Alkon liikevaihto oli vuonna 2008
noin 1133 miljoonaa euroa, joista 450 miljoonaa euroa on arvonlisä- ja
valmisteveroja ja voitto 56 miljoonaa euroa. Kaikkiaan alkoholijuomista
maksettavia veroja kertyy alkoholi- ja alkoholijuomaverolain (1994) perus-
teella yhteensä noin 1,1 miljardia euroa, joten Alkon osuus verotuotoista
oli runsas kolmannes. Alkoholiveron tuottoa ei ole korvamerkitty alkoholi-
haittojen kattamiseen¹, vaan myös se menee valtion kassaan. Raittiustyölain
(1982) perusteella tuohon työhön pitää kuitenkin kohdentaa määräraha,
joka on 7 senttiä asukasta kohden. Raittiustyölain ja tupakoinnin vähentä-
misestä annetun lain perusteella terveyden edistämiseen käytetään noin 9,3
miljoonaa euroa (2009) eli vajaa promille alkoholiveron tuotosta.

Yhteisen hyvän vartijoiden panosta suomalaisten hyvinvoinnin edistä-
misessä tulee analysoida ennen kaikkea hyvinvointivaltion rakentamisen
ja organisoidun kansalaisyhteiskunnan kehityksen osana. Kaikille tässä
luvussa tutkituille neljälle alueelle on mahdollista kuvitella vaihtoehtoi-

¹ Tämänkaltaisen korvamerkintä on tupakkalain (1976), jonka mukaan 0,45 % tupakkaveron tuotosta tulee käyttää tupakoinnista aiheutuvien haittojen ehkäisyyn.

nen todellisuus, jossa verenluovutus olisi markkinapohjaista, rahankeräys sääntelemätöntä, alkoholi myytävänä marketeissa ja raha-automaatit olisivat yksityisten sijoittajien ja yrittäjien omistuksessa. Tämänkaltaisia rakenteita on vakiintunut moniin muihin Euroopan unionin jäsenmaihin. Nämä markkinapohjaiset ratkaisut olisivat myös olleet mahdollisia 1970- ja 1980-lukujen Suomessa, mikäli moraalitalouden ajan institutionaaliset rakenteet eivät olisi tukeneet nyt toteutuneita yhteisen hyvän sääntelyyn perustuvia ratkaisuja. Tänä päivänä ei varmastikaan olisi paluuta toteutuneen kaltaisiin järjestelyihin, mikäli yksityiset elinkeinointressit olisivat vakiintuneet näiden palvelujen tuotantoon kolme- tai neljäkymmentä vuotta aikaisemmin. Tuolloin markkinapohjainen toimintamalli ei kuitenkaan ollut kulttuurisesti ja valtapolitiittisesti mahdollinen. Kerran vakiintuneella institutionaalisella rakenteella on siis voimakas tulevia valintoja ehdollistava vaikutus.

Yhteisen hyvän sääntely kilpailukyky-yhteiskunnassa

Yhteisen hyvän vartijoiden asemat alkoivat vakiintua maailmansotien välisenä aikana. Ne nousivat kukoistukseen 1950- ja 1960-luvuilla ja säilyttivät ja vahvistivat asemaansa 1970-luvulta 1990-luvun alkuun saakka. Samalla sääntely muuttui yhä enemmän kansalliseksi ja lakisääteiseksi ja siten myös toimeenpanon osalta aikaisempaa yksityiskohtaisemmin normeihin ja ohjeisiin perustuvaksi, jolloin paikallinen harkinta ja organisaatioiden toimintavapaudet vähenivät. Vähäisintä muutos oli verenluovutuksessa, jonka kehittämistä ohjasivat ennemmin teknologian antamat mahdollisuudet kuin julkisen vallan pyrkimykset säädellä tuota palvelua. Rahankeräyksessä sääntelyn lisääminen kytkeytyi pyrkimykseen rajata rahankeräys erilliseksi vastikkeellisesta toiminnasta ja rajata keräys yleishyödyllisten yhdistysten toimintamuodoksi. Rahapeleissä sääntelyn tehtävänä oli vankistaa monopolien asemaa ja täsmentää tuottojen jakoa ja kohteita. Alkoholinkäytön sääntely puolestaan kehittyi omaksi salatieteekseen, joka yksityiskohdissaan avautui vain asiaan syvällisesti työnsä puolesta perehtyneille.

Viimeisten parinkymmenen vuoden aikana yhteisen hyvän vartijat ovat kuitenkin joutuneet ottamaan yhä enemmän huomioon kansainvälisen ympäristön muutokset. Näistä tärkeimmät ovat olleet vaiheittainen Euroopan integraatioon valmistautuminen vuosista 1989/1992 ja Suomen EU

jäsenyyden vuodesta 1995 lähtien. Tämän ohella on kuitenkin myös kilpailukyky-yhteiskuntaan siirtymisestä aiheutuvia ja yhteisen hyvän valvonnan institutionaalista rakennetta kovertavia tekijöitä: tällä alueella informaatioyhteiskunnallistuminen on myös vaikuttanut toimintamalleihin.¹ Näitä tarkastellaan seuraavaksi (lainsäädäntöä koskevat viitetiedot ovat taulukossa 11.3.).

Euroopan unionin (EU) jäsenyyden myötä verenluovutus on muuttunut aikaisempaa säännellymmäksi. (Suomen) Verenluovutuksesta säädetään veripalvelulaisissa (vuodelta 2005, korvaa vuonna 1994 annetun lain), joka toimeenpanee yhteisösopimuksen Nizzan sopimuksen 152 artiklan (kansanterveys) perusteella säädettyä direktiiviä. Direktiivin tavoitteet ovat selkeät. Siinä elinkeinointressit alistetaan ei-kaupalliselle verenkeräykselle veren laadun ja saatavuuden takaamiseksi. Sen sijaan kun veri on kerätty, kyse on kuitenkin sisämarkkinoilla myytävästä hyödykkeestä, joka ei lähtökohtaisesti eroa muusta tavaroiden kaupasta.

Rahankeruuta ei Euroopan tasolla yhteisösopimuksessa erikseen säännellä. *Unionioikeuden* kannalta kyse on unionisopimuksen 6.3 artiklan mukaiseen kansalliseen ominaislaatuun liittyvästä asiasta. Tämän käsitteen avulla voidaan asettaa joitakin rajoja integraatioprosessille. EU:ssa on kuitenkin myös ilmennyt poliittista tarvetta tiivistää jäsenvaltioiden lainvalvontaviranomaisten yhteistyötä, jotta hyväntekeväisyysorganisaatioiden käyttö rahanpesuun ja terrorismin rahoittamiseen saataisiin aikaisempaa tehokkaammin kuriin. Tämä saattaa johtaa yhtenäisen sääntely-, valvontaja toimintamallin luomiseen pitkällä aikavälillä.

Euroopan unionin rahapelipolitiikka on ollut varsin monipolvista. Yhtäältä yhteisö ei sääntele rahapelaamista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö jäsenvaltioiden luomien rahapelimonopolioiden oikeutusta voisi arvioida unionioikeuden näkökulmasta, onhan kuitenkin kyse palvelujen (ja osin tavaroiden) vapaasta liikkuvuudesta. Euroopan yhteisöjen (vuodesta 2010 unionin) tuomioistuimen (EYT) oikeuskäytännön valossa jäsenvaltioiden rahapelimonopoleja ei voida oikeuttaa tuottojen kohdentamisella sosiaali-, terveys- ja kulttuuripoliittisiin tarkoituksiin tai julkisen vallan saamilla tuloilla. Sen sijaan oikeutus nojautuu monopolilla vältettäviin yhteiskunnallisiin haittoihin. Tämän mukaisesti arpajaislain (2001/1047, 1 § 2 mom.) ”tarkoituksena on taata yleishyödyllisiin arpajaisiin osallistu-

¹ Tässä yhteydessä ei ole mahdollista tarkastella yksityiskohtaisemmin informaatioteknologian, ennen kaikkea internetin vaikutusta yhteisen hyvän valvontaan.

vien oikeusturva, estää arpajaisiin liittyvät väärinkäytökset ja rikokset sekä vähentää arpajaisiin osallistumisesta aiheutuvia sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja.”

Suomalaisen rahapelimallin oikeudellinen perusta on vahvistettu EYT:n tuomiolla tapauksessa *Läära* (C-124/97).¹ Sen yhteydessä EYT tiivistä, että ”palvelujentarjoamisen vapauteen kohdistuvat rajoitukset voivat olla sallittuja ainoastaan, jos ne ovat perusteltavissa yleisen edun mukaisilla pakotavilla syillä, jos niillä voidaan saavuttaa niillä tavoiteltu päämäärä ja jos niillä ei rajoiteta tätä vapautta enempää kuin on välttämätöntä tavoitellun päämäärän saavuttamiseksi” (kurs. JS). Suomen osalta tämänkaltaiset pakottavat ja perustellut syyt monopolin säilyttämiselle siis löytyivät.² Myöhemmin tuomioistuimen oikeuskäytäntö on myös löytänyt tukea Internetin kautta tapahtuvan pelaamisen rajoittamiselle – myös tapauksessa, jossa pelejä tarjoaa toisen jäsenvaltion hyväksymä monopoli. Samalla tuomiot kuitenkin asettavat rajat pelituottojen kasvattamiselle mainonnan ja pelien saatavuuden lisäämisen (kuten nettipelaamisen aikarajojen muuttamisen) avulla. Syksyn 2010 oikeuskäytännön valossa tämä rajoite on todellinen (C403/06; 316/07 ja 46/08, johon liittyvät EY-tuomioistuimen tuomiot annettiin 8. syyskuuta 2010).

Myös alkoholin osalta tilanne on varsin selvä yhteisösovimuksen valossa. Euroopan unionissa alkoholipolitiikka on lähinnä maatalous- ja sisämarkkinapolitiikkaa. Niihin nähden kansanterveyttä korostavat näkökulmat ovat selvästi alisteisia. Tämän mukaisesti suomalaista kulutuksen sääntelyyn perustuvaa alkoholipolitiikkaa on jouduttu vaihteittain sopeuttamaan. Vuonna 1995 voimaan tullessa laissa poistettiin alkoholijuomien tuotannon, maahantuonnin ja valmistuksen monopolit. Suomen vähittäismyyntimonopolin asema on turvattu Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen tuomiolla tapauksessa *Franzén* (C-189/95). Tapaus liittyi Ruotsiin, jossa ruotsalainen pienyrittäjä kyseenalaisti Ruotsin valtion viinin, vahvan oluen ja väkevien alkoholijuomien vähittäismyyntimonopolin perusteet. Päätöksessään EY-tuomioistuin katsoi, että alkoholimonopoli ei ole ristiriidassa tavaroiden vapaan liikkuvuuden kanssa, mutta velvoitti *tukkukaupan* vapauttamiseen.

Tavaroiden vapaan liikkuvuuden osalta Suomi sai jäsenyysneuvotteluissa siirtymäkaudeksi oikeuden rajoittaa toisesta jäsenvaltiosta saapuvan mat-

1 Mainitut oikeustapaukset löytyvät lähteestä: <http://curia.europa.eu/en/content/juris/c2.htm>

2 Vedonlyönnin ja osin myös rahapelaamisen osalta tilanne ei kuitenkaan ole selvä, mistä komissio on tehnyt Suomelle virallisen huomautuksen huhtikuussa 2006 ja uudelleen maaliskuussa 2007. Komissio on kuitenkin ollut toistaiseksi tyytyväinen Suomen antamiin vastauksiin.

kustajan mukanaan tuomien verottomien alkoholijuomien määriä erityisesti terveydellisistä ja sosiaalisista syistä. Kertaalleen jatkettu siirtymäkausi päättyi vuonna 2004, jonka jälkeen pullotetun alkoholin tuomisessa omaan käyttöön ei ole ollut käytännössä merkityksellisiä määrällisiä rajoitteita. Näin on siitä huolimatta, että alkoholista aiheutuvat haitat terveydelle ovat tärkein ennenaikaista kuolleisuutta aiheuttava tekijä Euroopassa. Tuonnin hillitsemiseksi alkoholijuomaveroja laskettiin 33 prosentilla vuodesta 2004 lukien. Sitten alkoholiveroa on asteittain korotettu, 10,5 prosentilla vuonna 2008 ja uudestaan 10 prosentilla vuonna 2009. Viimeisen noston takana olivat tosin enemmän valtiontaloudelliset kuin kansanterveydelliset syyt.

TAULUKKO 11.3. Institutionaalinen rakenne, tulevaisuuden haasteet ja yhteisen hyvän ylläpito

	Verenluovutus	Rahankeruu	Rahapeli	Alkoholi
Kansallinen lainsäädäntö	Veripalvelulaki (197/2005)	Rahankeräyslaki (255/2006)	Arpajaislaki (1047/2001)	Alkoholilaki (1143/1994)
Perussopimusten antama toimivalta	Kansanterveys / sisämarkkinat	Unionisopimus (varauksin)	Kansalliset monopolit / palvelujen vapaa liikkuvuus	Kansalliset monopolit / maatalouspolitiikka
EU-Jäsenyyden vaikutus	Direktiivi transponoitu.	Toistaiseksi ei merkittäviä muutoksia.	Toistaiseksi ei merkittäviä muutoksia.	Tuonnin vähittäinen vapautuminen.
Yleinen eurooppalainen tulkinta	Verenluovutuksen kaupallistamisesta pidättäytyttävä.	Lukeutuu kansalliseen ominaislaatuun, rahanpesuun liittyvät eurooppalaiset haasteet.	Rahapelaaminen kaupallista toimintaa, jonka säänteleminen edellyttää poikkeuksellisia syitä.	Alkoholipolitiikka on osa maatalouspolitiikkaa ja tavaroiden vapaata liikkuvuutta.
Integraation vaikutus suomalaisen toimintatapaan	Aikaisempaa suurempi osa verituotteista tulee Euroopasta ja myydään Eurooppaan.	Saattaa edellyttää yhteiseurooppalaisen lainsäädännön luomista.	Vastuullisempi suhtautuminen mainontaan ja kilpailuneutraliteetin huomioon ottaminen palvelutuotannossa.	Verotasojen lasku, veropohjien kaventuminen, tuonnin suhteellisen osuuden kasvu, Alkon markkinaosuuden supistuminen.
EY-tuomioistuimien	Ei Suomen kannalta relevantteja oikeustapauksia.	Ei Suomen kannalta relevantteja tapauksia.	Tapaus Läära mahdollisti kansallisen monopolin ylläpitämisen.	Tapaus Franzén mahdollisti kansallisen monopolin säilyttämisen.
Kansallisen lainsäädännön / sääntelyn kehitys	Veridirektiivi transponoitu; osa verestä viedään ulkomaille ja tuotteistetaan siellä.	Lainsäädäntö uudistettu 2002/2006: huomio keräyskuluihin ja luotettavuuteen.	Lainsäädäntö uudistettu 2002 ja 2010: huomio pelaamista aiheuttaviin haittoihin.	Lainsäädäntö uudistettu 1993–5: verotasoja on laskettu, ulkomaisille tuotteille yhtäläinen kohtelu.
Uhkakuva	Veri korvautuu synteettisillä tuotteilla ja mittakaa-vaedut tekevät suomalaisesta verituotannosta kannattamattoman.	Keräykset muuttuvat yritysveloiksi, kulujen osuus tuotoista kasvaa ja kansalaisten luottamus heikkenee.	Monopolista joudutaan luopumaan, Internet-pelaaminen kovertaa kansallisten monopolien perustaa.	Monopolista joudutaan luopumaan ja mahdollisuudet alkoholin saatavuuden sääntelyyn heikkenevät.

Huom.: lainsäädäntöön on kaikilla alueilla tullut yksittäisiin pykäliin muutoksia.

EY-oikeuden ja yhteisöainsäädännön näkökulmista suomalainen tapa valvoa yhteistä hyvää tässä luvussa analysoiduilla alueilla vaikuttaa varsin turvatulta. EY-tuomioistuimesta saadut tuomiot ovat myös lisänneet toiminnan edellytyksenä olevaa oikeusvarmuutta. Pidemmän aikavälin haasteena tai tavoitteena on kuitenkin eurooppalaisen oikeuskehyksen rakentaminen, jonka avulla eurooppalainen päätöksenteko siirtyisi tuomioistuimen oikeuskäytännöstä yhteisöoikeuden alle.

Rahapelitoiminnan osalta eduskunnan hallintovaliokunta otti lokakuussa 2008 kannan, että ”periaatteellisesti ei voida pitää kannatettavana, että linjaratkaisut jäävät enää vastaisuudessa yksittäisten EY-tuomioistuimen päätösten varaan” (HaVI 30/2008). Hallintovaliokunnan mielestä paras tapa edetä tällä alueella on neuvoston poliittinen keskustelu kansallisten monopolien turvaamiseksi. Vaihtoehtoisesti tämä voisi tapahtua komission antamalla ja neuvoston hyväksymällä yleishyödyllistä toimintaa sääntelevällä puitedirektiivillä. Tämänkaltainen puitedirektiivi onkin ollut komission asialistoilla muutamaan otteeseen, mutta sen toimeenpano jäi odottamaan Lissabonin sopimuksen (neuvoteltu 2005–2008) voimaantuloa, joka tapahtui vasta vuonna 2010. Sen jälkeen unionilla on mahdollisuus luoda yleishyödyllisyyttä käsittelevä puitedirektiivi tälle alueelle. Haasteena on luonnollisesti se, että suomalainen tapa määritellä yleishyödyllisyys ei olisi yhteensopiva eurooppalaisen kehyksen kanssa.

Eurooppalaisen sääntelyjärjestelmän rakentuminen ei kuitenkaan ole ainoa uhkakuva. Yhteisen hyvän vartijoiden tulevaa toimintaa vaikeuttaa myös niiden toimintaympäristön muuttuminen aikaisempaa kilpailullisemmaksi. Tämä kytkeytyy kilpailukykyvaatimusten korostumiseen yhteiskunnan eri sektoreilla. *Verenluovutuksen ja verituotteiden* osalta tilanne on kaksijakoinen. Yhtäältä suomalaisten halukkuus luovuttaa verta verituotteiden raaka-aineeksi on säilynyt kansainvälisesti arvioiden korkealla, joskin luovuttajien määrä on ollut lievässä laskussa 2000-luvun alussa: vuosikymmenen loppua kohden lasku on tasaantunut. Veripalvelu on Suomessa ja suomalaisten mielessä arvostettu ja luotettu laitos. Veriturvallisuus on ollut jatkuvasti korkealla tasolla, ja Suomessa ei ole ollut HI-virukseen tai muihin veren välityksellä siirtyviin tauteihin liittyviä skandaaleja. Myös eduskunnan oikeusasiamies on katsonut, että valittu asiakkaan suojaamiseen tähtäävä linja on perusteltu, vaikka se näyttäytyisikin seksuaalisen vähemmistön syrjintänä (homoseksuaaliset miehet on ainakin toistaiseksi

rajattu luovuttajakunnan ulkopuolelle potentiaalisena riskiryhmänä). Kustannusvertailussa käytetty ns. verikori on Suomessa Saksan ohella eräs edullisimmista (ja vain noin kolmannes esimerkiksi Irlannin tasosta). Haasteet ovatkin verituotteiden tuotteistamisessa ja jakelussa.

Toisaalta verensiirtohoidon kysyntä on vähentynyt teknologisen kehityksen myötä, mikä vähentää perustuotteiden kysyntää ja pakottaa Veripalvelun kehittämään uusia tuotteita. Verituotteet ovat kuitenkin vuosikymmenten mittaan muuttuneet aikaisempaa monimutkaisemmiksi ja niiden kehittämisestä ja turvallisuuden takaamisesta aiheutuvat kustannukset ovat kasvaneet. Tuotteistamisen ongelmat johtivat Veripalvelun taloudellisiin vaikeuksiin vuosituhaten vaihteessa, mikä aiheutti plasmalääketuotannon lopettamisen ja alensi Veripalvelun liikevaihtoa. Veripalvelu on eurooppalaisessa(kin) mittakaavassa pieni, vajaan 600 henkilön yksikkö. Verimäärän suhteellisen vähäisyyden vuoksi sillä ei ole suurtuotannon etuja, mitkä ovat puolestaan menestyksekkään kilpailun reunaehto eurooppalaisilla markkinoilla. Vuonna 2007 liiketoiminnan tappiot olivat 3,3 miljoonaa euroa, ja tappio ennen satunnaisia eriäkin vielä 2,1 miljoonaa euroa. Kiinteistömyynnistä saadut satunnaiset tuotot nostivat tilikauden kuitenkin selkeästi ylijäämäiseksi. Sen jälkeen korko- ja rahoitustuotot ovat pitäneet tilikaudet ylijäämäisinä, vaikka itse toiminta onkin ollut puolisen miljoonaa euroa tappiollista.

Kilpailu on lisääntynyt myös *hyväntekeväisyysmarkkinoilla*. Kukin hyväntekeväisyyskeräys joutuu tekemään aikaisempaa enemmän töitä saadakseen saman suhteellisen osuuden ”lahjoitusmarkkinoiden” tuotosta. Pahimmillaan hyväntekeväisyysjärjestöjen välisestä kilpailun lisääntymisestä hyötyvät vain mainostoimistot, joiden avulla järjestöt tavoittelevat kansalaisten huomiota. (Sama ilmiö on havaittavissa myös politiikassa, jossa yhden kansanedustajapaikan hinta kampanjointikuluina on jatkuvasti noussut). Markkinoiden institutionaalista rakennetta on selkeytetty niin, että keräyslupia ei enää myönnetä yhteisöille, joilla on verotusoikeus. Toisaalta paikallisia, esimerkiksi onnettomuuden uhreille kohdennettuja keräyksiä saa toimeenpanna aikaisempaa vapaammin. Myös ero rahankeräyksen ja muun varainhankinnan välillä on tehty aikaisempaa selvemmäksi kieltämällä ns. näennäinen vastikkeellisuus keräystunnusta lukuun ottamatta.

RAY:n yksinoikeuden kannalta on haasteellista se, että Internetin kautta kansainvälisillä markkinoilla tapahtuva pelaaminen on syönyt RAY:n

markkinaosuutta. Nettirahapeliin (lähinnä pokeriin) käytetään ulkomaisilla sivustoilla noin 100–150 miljoonaa euroa vuodessa, ja osuus on ollut jyrkässä kasvussa laajakaistojen yleistymisen ja palvelutarjonnan lisääntymisen myötä. Verkkopelaaminen syrjäyttää perinteistä hedelmäpeliperustaista pelaamista erityisesti nuorissa ikäryhmissä samalla kun edellä jo kuvatuksi pelaamisen ikäraja nostetaan 16 vuodesta 18 vuoteen. RAY:n mahdollisuudet vastata tähän verkkopelaamisen aiheuttamaan haasteeseen tuotteita kehittämällä ovat vähäiset, koska aktiivinen markkinointi saattaisi olla riskitiedossa sen pelihaittojen vähentämistä koskevien tavoitteiden kanssa. Samankaltainen kehitys on menossa Veikkauksen toimialalla, jossa kansainväliset vedonlyöntiyhtiöt tarjoavat aktiivisesti suomenkielisiä palveluja.

Tätä kirjoitettaessa kesällä 2009 rahapelilainsäädäntöä ehdotettiin uudistettavaksi tavalla, joka korottaisi pelaamisen ikärajoja, ottaisi paremmin huomioon uudet pelitrendit, mahdollistaisi RAY:n nettikasinon perustamisen ja rajaisi ulkomaisten sivustojen ja muiden kuin kansallisten monopolitoimijoiden toimintaedellytyksiä. Samalla rahapelirikosten rangaistus-taulukkoa kiristettäisiin. Näin myös meneteltiin (2010/661) ja muutokset tulevat voimaan vaiheittain lokakuun 2010 ja heinäkuun 2011 välisenä aikana. Muun ohella haasteena on, että RAY:n mahdollisuudet tarjota kansainvälisesti kilpailukykyistä pelituotetta Internetissä ovat suhteellisen heikot korkeampien verojen ja alhaisempien palautusprosenttien vuoksi. Toiselta puolen RAY joutuu ottamaan avustustoiminnassaan huomioon myöntämänsä avustuksen markkinoita vääristävän vaikutuksen, joka lain mukaan saa olla korkeintaan vähäinen. Tämä avustustoiminnan ja markkinoiden välinen tasapainottelu heijastuu myös RAY:n strategiaan linjauksiin vuosille 2008–2011 sekä niiden uudistamiseen seuraavaksi strategiakaudeksi, johon liittyvät linjaukset ovat lukijan käytettävissä pian sen jälkeen, kun tämä teos on mennyt painoon loppusyksyllä 2010.

Alkoholimonopoli joutuu puolestaan yhä enemmän kilpailemaan muiden palvelun- ja tavaratarjoajien kanssa. Näkyvin ja ajankohtaisin ongelma on 2000-luvun alkuvuosina ollut maahantuonti muista Euroopan unionin jäsenmaista. Edellä todetusti tätä on Suomessa säädelty alkoholiverotusta muuttamalla. Verotusta alennettiin vuonna 2004 mutta nostettiin sitten vuonna 2008 kansanterveydellisistä ja vuonna 2009 julkistaloudellisista syistä. Monopolin kannalta marginaalisempi haaste on alkoholin tuonti unionin ulkopuolelta, käytännössä Venäjältä.

Kansallisesti Alkon monopoliasemaa on selvittänyt kilpailuvirasto, joka oma-aloitteisesti kartoitti Alkon harjoittaman maahantuonnin markkinoita vääristävää vaikutusta vuosina 2005–2007. Sen tekemän päätöksen mukaan ”Kilpailuvirasto katsoo, ettei Alkon maahantuontitoiminnan kilpailuvaikutusten selvittäminen tässä tilanteessa ole tarpeellista”. Toinen Alkon asemaa yhteisen hyvän vartijana haurastuttava prosessi on pyrkimys laajentaa viinien ja eräiden muiden alkoholijuomien myyntioikeutta elintarvikemyymälöihin. Vuonna 2008 Alkon markkinaosuus alkoholin myynnistä oli 37 %. Mikäli viinit (ja vahvat oluet) siirtyvät maitokauppoihin, odotettavissa on myös vahvojen alkoholijuomien (vahvat viinit ja viinat) vähittäismyyntimonopolin joko marginalisoituminen tai purkautuminen. Tässä kohden vähittäiskauppioiden intressit ovat tosin ristiriitaisia, koska monet suuret kauppaketjut hyötyvät Alkon myymälästä taajamien ulkopuolella rakennetuissa kauppakeskuksissa, kun taas näiden kauppakeskusten ulkopuolella olevat toimijat, kuten Lidl, kärsivät nykytilanteesta. Jos alkoholin vähittäismyyntin sääntely purettaisiin, suuret kauppaketjut menettäisivät asiakkaitaan Lidlin kaltaisille toimijoille.

Yhteisen hyvän yhteiskunnallinen sääntely

Yhteinen hyvän valvonta edellyttää yksilöiden erilaisten motivaatioiden organisaatioiden toimintamallien ja julkisen vallan tavoitteiden huolellista tasapainottamista instituutioiden avulla. Yhteistä hyvää valvovien instituutioiden rakenteistuminen on ollut julkisen vallan ohjaama evolutiivinen prosessi, jonka kuluessa tapahtuvan kollektiivisen oppimisen ja valikoitumisen avulla on rakennettu ainakin tyydyttävässä määrin toimivia institutionaalisia ratkaisuja. Ne siis hillitsevät ainakin tyydyttävästi laatuongelmista, tahdonheikkoudesta ja ulkoisvaikutuksista aiheutuvia haasteita. Instituutioiden avulla toimijoiden itsekkäät motiivit voidaan kääntää palvelemaan julkisten hyödykkeiden tuotantoa ja vastaavasti altruistiset motiivit voidaan kanavoida yksityisten hyödykkeiden tuotantoon.

Suomessa yhteisen hyvän vartioinnin institutionaalinen kehitys kytkeytyi ensin kansallisvaltion rakentumiseen sotien välisenä aikana ja sitten hyvinvointivaltion rakentumiseen toisen maailmansodan jälkeisenä, Euroopan unionin jäsenyyteen päättyneenä ajanjaksona. Se on ollut eräs suomalaisen hyvinvointimallin keskeisistä elementeistä, mikä ei viime vuosina ole ehkä

saanut sille kuuluvaa huomiota sosiaali- ja terveystieteissä tutkimuksessa. Siirryttäessä suunnittelutaloudesta kohti kilpailukyky-yhteiskuntaa markkinat ja elinkeinointressit ovat systemaattisesti tunkeutuneet yhteisen hyvän valvonnan perinteisille alueille. Euroopan integraatio on muuttanut kansallisia valtarakenteita, avannut uusia vaikutuskanavia ja luonut tilaa tavaroiden ja palvelujen vapaalle liikkuvuudelle sisämarkkinoilla. Samalla Internet on häivyttänyt maiden välisiä rajoja. Yhteisen hyvän instituutioita, joista tässä on tarkasteltu verenluovutusta, rahankeruuta, rahapelaamista ja alkoholia, voi joiltakin osin pitää kilpailukyky-yhteiskunnan peruslinjaan hankalasti yhteen sovitettavissa olevina, kansallisvaltion kytkeytyvinä institutionaalisina ratkaisuina. Ne edellyttävät toimijoiden välisen kilpailun ja markkinoiden systemaattista rajoittamista ja sääntelyä sekä kansallisesti että kansainvälisesti (Euroopan unionin jäsenyyden kautta) tilanteessa, jossa yhteiskuntapolitiikan perussuunta on kohti kilpailun lisäämistä.

Väistämättä nousee esiin kysymys, kestävätkö moraalitalouden ajalla perustetut ja suunnitelmatalouden aikana kukoistaneet institutionaaliset sääntelyjärjestelmät kilpailukyky-yhteiskunnan asettamia vaatimuksia 2010-luvun Suomessa. Toistaiseksi ne ovat osoittautuneet sopeutumiskykyisiksi. Perusratkaisut on voitu säilyttää lainsäädännön ja toimintamallien muutoksilla. Eduskunnassa keskeiset poliittiset puolueet tukevat niiden sääntelyä (ehkä alkoholimonopolia lukuun ottamatta), joten kansallisessa politiikassa ei ole niihin liittyvää ”politiikkariskiä”. Keskeisiä haasteita luovat kuluttajien käyttäytymisen muutos ja Euroopan unionin tuleva kehitys. Edelliseen ei kansallisella politiikalla voida juurikaan vaikuttaa, jälkimmäisessä tapauksessa suomalaisen yhteisen hyvän sääntelymallin tulevaisuus on riippuvainen komission aloitevallasta ja suurten eurooppalaisten maiden ratkaisuista.

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti 1996. Toinen tasavalta – Suomi 1946–1994. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti 2004. Suunnitteluloudesta kilpailulouuteen – Miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (1), 3-16
- Andre, Judith 1992. Blocked Exchanges – a Taxonomy. *Ethics* 103, 29–47.
- Arrow, Kenneth 1972. Gifts and Exchanges. *Philosophy and Public Affairs* 1 (4), 343–362.
- Arrow, Kenneth 1997. Invaluable Goods. *Journal of Economic Literature* 35, 757–765.
- Barr, Nicholas 1993. *The Economics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Coleman, James 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Elster, Jon 2000. *Ulysses Unbound – Studies in Rationality, Precommitment and Constraints*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erola, Jani ym. 1999. Suomi 1999 - Kulutus ja elämäntapa vuosituuhannen vaihteessa. Koodikirja FSD1241. Tampere: Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellinen tietokirjasto.
- Etzioni, Amitai 1988. *The Moral Dimension*. New York: Free Press.
- Frank, Robert H. 1987. If Homo Economicus Could Choose His Own Utility Function, Would He Want One with a Conscience? *American Economic Review* 77: 593–604.
- Goodin, Robert E. 1982. *Political Theory and Public Policy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Häikiö, Martti 2007. Alkon historia – Valtion alkoholiliike kieltolain kumoamisesta Euroopan unionin kilpailupolitiikkaan. Helsinki: Otava.
- Kollock, Peter 1998. Social Dilemmas – The Anatomy of Cooperation. *Annual Review of Sociology* 24: 183–214.
- Kortelainen, Jukka 1998. Pajatto ja kansanterveys – Raha-automaattiyhdistys 1938–1988. Porvoo: WSOY.
- Kuran, Timur 1995. *Private Truths, Public Lies – The Social Consequences of Preference Falsification*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lacher, Hannes 2008. The Slight Transformation – Contesting the Legacy of Karl Polanyi. Teoksessa Ayse Bugra & Agartan Kaan (toim.) *Reading Karl Polanyi for the Twenty-First Century – Market Economy as a Political Project*. London: Palgrave, 49–65.
- Leikola, Juhani 2004. Pieni vaiva, hyvä mieli – Suomen Punaisen Ristin Veripalvelun ja sen edeltäjien historiikki. Helsinki: Suomen Punainen Risti, Veripalvelu.
- Lutz, Mark A. 2002. Social Economics, Justice and the Common Good. *International Journal of Social Economics* 29 (1/2), 26–44.
- Olofsson, Gunnar 1999. Embeddedness and Integration. Teoksessa Ian Gough & Gunnar Olofsson (toim.) *Capitalism and Social Cohesion*. London: Macmillan, 38–61.
- Olson, Mancur 1965. *The Logic of Collective Action – Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ostrom, Elinor 1990. *Governing the Commons – The Evolution of Institutions for*

- Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, Elinor 2003. How Types of Goods and Property Rights Jointly Affect Collective Action. *Journal of Theoretical Politics* 25 (3), 239–270.
- Pessi, Anne Birgitta & Saari, Juho 2008. Hyvä tahto – Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Helsinki: STKL.
- Pettit, Philip 1996. Institutional Design and Rational Choice. Teoksessa Robert E. Goodin (toim.) *The Theory of Institutional Design*. Cambridge: Cambridge University Press, 54–89.
- Polanyi, Karl 1957. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.
- Postlewaite, A. 1989. Asymmetric Information. Teoksessa John Eatwell, Murray Milgate & Peter Newman (toim.) *Allocation, Information, and Markets*. [The New Palgrave]. New York: W.W. Norton, 35–38.
- Rawls, John 1971/1988. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Regh, William 2007. Solidarity and the Common Good – An Analytic Framework. *Journal of Social Philosophy* 38 (1), 7–21.
- Rothstein, Bo 2000. Trust, Social Dilemmas and Collective Memories. *Journal of Theoretical Politics* 12 (4), 477–501.
- Rothstein, Bo 2005. *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saari, Juho 2002. Sosiaalipolitiikka ja yhteiskunnalliset jaot. Teoksessa Timo Piirainen & Juho Saari (toim.) *Yhteiskunnalliset jaot – 1990-luvun perintö?* Helsinki: Gaudeamus, 222–240.
- Sandmo, Agnar 1989. Public Goods. Teoksessa John Eatwell, Murray Milgate & Peter Newman (toim.) *Allocation, Information, and Markets*. [The New Palgrave]. New York: W.W. Norton, 254–266.
- Sarvela, Mikko 2002. Suomalainen verenluovuttaja. Jyväskylän yliopisto: Sosiologian pro gradu-tutkielma
- Scott, W. Richard 2008. *Institutions and Organizations*. London: Sage.
- Titmuss, Richard M. 1970/1997. *The Gift Relationship – From Human Blood to Social Policy*. [Expanded and updated edition edited by Ann Oakley and John Ashton]. New York: Free Press.
- Udehn, Lars 1993. Twenty-five Years with The Logic of Collective Action. *Acta Sociologica* 36: 239–61.
- Varvio, Saaramia 2007. Katsaus Suomen rahapelijärjestelmään. Helsinki: Stakesin työpapereita 24/2007.
- Wilson, Charles 1989. Adverse Selection. Teoksessa John Eatwell & Murray Milgate & Peter Newman (toim.) *Allocation, Information, and Markets*. [The New Palgrave]. New York: W.W. Norton, 31–34.
- Wolfe, Alan 1988. *Whose Keeper – Social Science and Moral Obligation*. Berkeley: University of California Press.

Riitta Särkelä

12 SOSIAALI- JA TERVEYSJÄRJESTÖT KILPAILUKYKY-YHTEISKUNNASSA

Kansalaisyhteiskuntarakentuu ihmisten omaehtoisuuden, aktiivisuuden, vapaaehtoisuuden ja yhteisöllisyyden varaan. Se vahvistaa aktiivista kansalaisuutta, lisää sosiaalista pääomaa ja synnyttää yhteisöllisyyttä. Julkisen vallan käsityksen mukaan ne puolestaan ovat tärkeitä edellytyksiä inhimilliselle, sosiaaliselle ja taloudelliselle hyvinvoinnille sekä demokraattiselle yhteiskuntajärjestelmälle.

Keskeisin osa kansalaistoimintaa tehdään kansalaisjärjestöissä. Suomalaiset kansalaisjärjestöt ovat pääsääntöisesti yhdistyksiä, jotka edistävät jäsenistönsä yhteisiä tavoitteita tai arvoja. Suomalaiset ovat aktiivisia järjestöihmisiä. Yhdistysrekisterissä on yli 170 000 yhdistystä, joista aktiivisesti toimivia on arviolta noin 80 000–90 000. Rekisteröimättömiä yhdistyksiä on noin 30 000. Yhteensä järjestöissä on noin 15 miljoonaa henkilöjäsentä eli kolminkertaisesti Suomen väestömäärä. Noin 75 prosenttia suomalaisista on elämänsä aikana jonkin yhdistyksen jäsen, noin kolmannes kuuluu jatkuvasti vähintään yhteen yhdistykseen ja kahdeksan prosenttia useampaan kuin viiteen yhdistykseen. (Harju 2007; Siisiäinen & Kankainen 2009; Järjestöbarometri 2007; Arajärvi 2007.)

Näiden lukujen valossa kansalaisjärjestöt ovat merkittävä osallistumismahdollisuuksien ja yhteenkuuluvuuden rakentaja Suomessa. Julkinen valta on ollut 2000-luvulla laajasti huolissaan ihmisten osallistumisen muutoksista, ennen kaikkea äänestysaktiivisuuden laskusta. Yhdistysten perustamislukujen ja jäsenyyksien valossa ei voida puhua yleisestä yhdistystoiminnan kriisistä. Sen sijaan voidaan puhua tiettyjen yhdistysalueiden kriisistä, esimerkiksi poliittisen osallistumisen kriisistä ja tiettyjen ryhmien, kuten nuorten, työttömien ja syrjäytyneiden ”toimintakriisistä”. Suomalai-

silla on heidän mukaansa paljon silloittavaa sosiaalista pääomaa (*bridging*), jolla tarkoitetaan yhdistysten määrää, yhdistysjäsenyyksien runsautta ja yleistä luottamusta. Suomessa on sen sijaan vähän sitovaa sosiaalista pääomaa (*bonding*), joka tarkoittaa muun muassa vapaaehtoista työskentelyä yhdistyksissä ja poliittisen kansalaisuuden heikkoutta. Yhdistystoiminnalla on näin ollen poikkeuksellisen suuri merkitys Suomessa. Kun muita kiinnostumisen ja osallistumisen vaihtoehtoisia väyliä on vähän, tulee entistä tärkeämmäksi se, mitä yhdistyksille Suomessa tapahtuu. (Siisiäinen & Kankainen 2009.)

Suomalainen järjestökenttä, sen rooli ja tehtävät ovat muuttuneet Suomessa 1990-luvun loppupuolelta lähtien. Merkittäviä tekijöitä tässä muutoksessa ovat olleet Euroopan unionin sisämarkkinoiden vahvistaminen ja kilpailukyky-yhteiskunnan kehittäminen. Ne ovat muuttaneet järjestöjen, kuntien ja yritysten keskinäisiä suhteita ja työnjakoa. Samalla on muuttunut järjestöjen rooli ja niiden toiminnan painopisteet. Näin ollen niillä on ollut vaikutuksia myös siihen, miten järjestöt toimivat osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien tarjoajina suomalaisille. Kun yhteiskunnan rakenteet ja yhteisöt ovat muuttuneet, järjestöille on tullut entistä tärkeämpi tehtävä yhteisön ja sitä kautta kiinnostumisen mahdollisuuden tarjoamisessa erilaisissa elämäntilanteissa oleville ihmisille. (Arajärvi 2007; Särkelä & Vuorinen & Peltosalmi 2005; Palola & Särkelä 2006; Koskiaho 2008; Siisiäinen & Kankainen 2009.)

Tässä luvussa tarkastellaan aluksi osallisuutta, ihmisten osallistumista ja yhteenkuuluvuutta. Sen jälkeen tarkastellaan sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnan muutosta ja suomalaisten osallistumista sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan. Tarkastelua laajennetaan seuraavaksi siihen, onko ihmisillä halukkuutta ja mahdollisuutta osallistua sekä vaikuttaa päätöksentekoon. Konkreettisenä esimerkkinä on se, millaiset kuntalaisten mahdollisuudet ovat olleet osallistua kunta- ja palvelurakennetta muuttavaan PARAS-uudistukseen. Luvun lopuksi arvioidaan ihmisten osallisuutta ja sosiaali- ja terveysjärjestöjen asemaa ja tulevaisuutta kilpailukyky-yhteiskunnassa.

Ihmisten osallisuus, osallistuminen ja yhteenkuuluvuus

Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden käsite viittaa ensisijaisesti hyvinvointivaltion uudelleenjakavaan vaikutukseen. Käsitteellä voidaan viitata myös

laajemmin yhteiskuntaa koossa pitäviin ja ihmisten välisen yhteistoiminnan mahdollistaviin epävirallisiin ja virallisiin sopimuksiin. Sosiaaliset suhteet puolestaan liittyvät kansalaisyhteiskunnan sisäiseen yleistettyyn vastavuoraisuuteen, jonka keskeisiä elementtejä ovat vapaaehtoistyö, vertaistuki ja yhteisöllisyyden edistäminen. (Saari & Pessi 1. luku tässä kokoelmassa.)

Saari ja Pessi toteavat tämän julkaisun ensimmäisessä luvussa, että sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa on kysymys myös eri väestöryhmien välisistä sosiaalisista suhteista. Keskeistä on se, kuinka kansalaisyhteiskunnan sisäiset sosiaaliset suhteet ovat rakenteistuneet ja miten julkinen valta ja organisoitu kansalaisyhteiskunta tukevat tai murentavat toisiaan. Organisoitulla kansalaisyhteiskunnalla tarkoitetaan tällöin ihmisten välistä kollektiivista toimintaa, jonka tavoitteena on kerätä, kanavoida ja kohdentaa resursseja yhdessä sovittuihin tavoitteisiin. Toimiva sosiaalisen yhteenkuuluvuuden yhteiskunta edellyttää sekä kansalaisyhteiskunnan sisäistä yleistettyä vastavuoraisuutta että hyvinvointivaltion laajamittaisia uudelleenjakavia rakenteita. (Saari & Pessi 1. luku tässä kokoelmassa.)

Hyvinvointivaltion kansalaisyhteiskuntaperusta nojautuu arvoihin ja asenteisiin ja kansalaisyhteiskunnan toimintamallien institutionalisoitumiseen. Sosiaalinen yhteenkuuluvuus on kansalaisyhteiskunnassa jaettuun statukseen tukeutuva. Tavanomaisia jaettuja statuksia ovat muun muassa vamma, sairaus tai tietty elämäntilanne. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimialaluokitus perustuu tämänkaltaiseen ajatteluun. Yhteinen status mahdollistaa auttamisen ja vapaaehtoistoiminnan sekä yhteisten intressien pohjalta toimimisen. (Särkelä ym. 2005; Saari & Pessi 1. luku tässä kokoelmassa.)

Voidaan sanoa, että yhteiskuntaa koossa pitävä voima muodostuu julkisesta vallasta ja toimivasta kansalaisyhteiskunnasta. Hyvinvointivaltion instituutiot ja niiden luotettavuus ovat keskeisiä sosiaalisen yhteenkuuluvuuden kannalta. Luottamus julkisen vallan instituutioihin kulkee rinnan kansalaisyhteiskunnan sosiaalisista siteistä rakentuvan yhteiskunnallisen luottamuksen kanssa. Sosiaalisen pääoman tutkimuksessa on korostettu kansalaisyhteiskunnan sosiaalisia suhteita ja niissä syntyvää luottamusta tärkeänä ihmisten elämää jäsentävänä tekijänä. Näin syntyvät heikot sidokset luovat siltoja ihmisten välille. Se puolestaan mahdollistaa yhteenkuuluvuuden ja kollektiivisen toiminnan. (Woolcock 1998; Harju 2003; Siisiäinen & Kankainen 2009.)

Keskeinen osa kansalaisyhteiskunnan toiminnasta tapahtuu rekisteröityneiden yhdistysten kautta. Toiminnan organisoituminen ja rekisteröityminen merkitsee myös toiminnan jatkuvuutta ja suomalaisessa yhteiskunnassa myös mahdollisuutta julkisen vallan rahoituksen saamiseen. Myös eri ministeriöiden kautta järjestöjen saamat avustukset edellyttävät rekisteröitymistä. Raha-automaattiyhdistys voi myöntää avustusta vain yleishyödyllisille rekisteröidyille yhdistyksille tai säätiöille, jotka toimivat terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi (Laki raha-automaattivastuksista 23.11.2001/1056).

Yhteisyys ja kuuluminen erilaisiin yhteisöihin ovat toimintaresursseja, jotka tukevat ihmisen muiden tavoitteiden toteuttamista ja hyvinvointia. Jos ihminen ei pysty itse vaikuttamaan toimintaansa, elämäänsä ja kohtaloonsa, hän vieraantuu yhteiskunnasta ja sosiaalisista suhteista. (Kiili 1998.) Sosiaalisilla suhteilla ja sosiaalisilla prosesseilla on hyvin perustavanlaatuisen merkitys ihmisten kannalta. Yksilön identiteetti rakentuu sosiaalisissa prosesseissa, ja se muotoutuu sosiaalisten suhteiden avulla. Identiteetti siis muokkautuu ympäristön, kokemusten ja sosiaalisten suhteiden muuttuessa. Toiset ihmiset ovat aina yksilön minän ja identiteetin muodostumisessa mukana, koska identiteetti rakennetaan yhtäläisyyksien ja erojen kautta suhteessa ympäröivään maailmaan. Identiteetti voidaan määritellä yksilön antamaksi määreeksi niille tavoille, joilla menneisyyden tapahtumat asemoivat häntä suhteessa muihin ihmisiin ja itseensä (Hall 1999).

Identiteetin muodostumisen yhteisöllinen puoli on sidoksissa osallisuuteen. Osallistumismahdollisuudet ja osallisuuden kokemus luovat monipuolisen pohjan oman identiteetin rakentamiselle vuorovaikutustilanteiden kautta. Yksilön, jonka osallistumismahdollisuudet ovat heikentyneitä tai joka tuntee itsensä ulkopuoliseksi yhteisöstä ja yhteiskunnasta, on vaikea rakentaa omaa identiteettiään suhteessa muihin ja yhteisöön. Identiteetin kanssa läheisessä suhteessa on yksilön toimijuus. Se muodostuu sosiaalisissa suhteissa ja vuorovaikutuksessa osana yksilön identiteetin muodostumista. Yksilöllä voi olla monenlaisia toimijuuksia, kuten poliittinen toimijuus, oppijan toimijuus tai sosiaalinen toimijuus. Toimijuus edellyttää vaikuttamista oman elämän olosuhteisiin. Toimijuus on osa yksilön subjektiivista, ja siihen vaikuttavat sosiaalisten suhteiden lisäksi valtasuhteet. Se on toiminnan mahdollisuuksia erilaisissa tilanteissa ja näin yhteydessä osallisuuden ja aktiivisen kansalaisuuden käsitteisiin. (Virkki 2004.)

Osallisuus puolestaan liittyy yhteisöön ja yhteiskuntaan kuulumisen tunteeseen esimerkiksi työn, harrastusten, kansalaisjärjestöjen tai vaikuttamisen kautta. Osallisuus merkitsee omakohtaisesta sitoutumisesta nousevaa vaikuttamista asioiden kulkuun ja vastuun ottamista seurauksista. (Viirkorpi 1993.) Osallisuus voidaan nähdä syrjäytymisen vastavoimana: esimerkiksi vapaaehtoistoiminta lisää ihmisten osallisuuden kokemusta tarjotessaan mielekästä tekemistä ja tunteen siitä, että mukana olijat kuuluvat johonkin yhteisöön ja ovat tarpeellisia. Vapaaehtoistoiminnalla tarkoitetaan ihmisten omaehtoista ja vapaaehtoista osallistumista johonkin toimintaan esimerkiksi kansalaisjärjestössä, Osallistumalla ja vaikuttamalla ihminen kokee olevansa osallinen omassa yhteisössään ja yhteiskunnassa. (OM 2005.)

Osallistuminen on aktiivista toimintaa ja hyvin lähellä aktiivisen kansalaisuuden käsitettä. Siihen liittyvät omakohtainen kiinnostus ja sitoutuminen, halu vaikuttaa omaa elämää, yhteisöä ja yhteiskuntaa koskeviin päätöksiin sekä vastuun otto. Aktiivinen kansalaisuus korostaa ihmisten yhteiskunnallista osallistumista ja toimintaa. Siihen liittyy voimakkaasti ajatus kansalaisesta aktiivisena toimijana, joka haluaa ja voi vaikuttaa itselleen tärkeissä asioissa. Aktiivinen kansalaisuus on aktiivisuutta yksityiselämässä, työelämässä ja vapaaehtois- ja järjestötoiminnassa. Aktiivinen kansalaisuus voi olla vaikuttamista edustuksellisen demokratian tai järjestöjen kautta tai suoraa toimintaa asioiden muuttamiseksi (OM 2007a). Osallistuminen liittyy myös kansalaisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin päätöksenteossa ja muussa yhteiskunnallisessa toiminnassa. (Bäcklund ym. 2002; Sassi 2002.)

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen aseman ja toiminnan muutos kilpailukyky-yhteiskunnassa

Kansalaisjärjestöjen taustalla on perustuslain 13. §:ssä säädetty yhdistymisvapaus. Sen mukaan jokaiselle yksilölle kuuluu sekä positiivinen että negatiivinen yhdistymisvapaus, oikeus ilman lupaa perustaa yhdistyksiä ja oikeus osallistua yhdistyksen toimintaan. Yhdistymisvapaus on välttämätön edellytys demokraattiseen oikeusvaltioon kuuluville poliittisille oikeuksille. Yhdistymisvapaus turvaa yhteiskunnan jäsenten autonomiaa eli itsemääräämisoikeutta. (Arajärvi 2007.)

Sosiaali- ja terveysjärjestöillä tarkoitetaan järjestöjä, joiden tarkoituksena on joko jonkin erityisryhmän, oman jäsenistön tai hyvinkin laajan

väestönosan fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen hyvinvoinnin tukeminen tai edistäminen. Paikallistasolla toimittaessa käytetään käsitettä sosiaali- ja terveysyhdistykset. (Järjestöbarometri 2007.)

Toiminnan ydintä on se, että ihmiset liittyvät yhteen heille itselleen tärkeässä asiassa ja osallistuvat toimintaan. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnan neljä ydintä ovat

- vaikuttamistoiminta
- vertais- ja vapaaehtoistoiminta
- asiantuntijuus
- palvelujen ja tuen kehittäminen sekä tarjoaminen.

Sosiaali- ja terveysjärjestöt reagoivat jäsenistönsä vaikeuksiin saada tarvitsemiaan palveluja alkamalla kehittää erilaisia kuntoutus- ja muita palveluita erityisesti 1980-luvulla. Tämä kehittämistyö tapahtui pitkälti Raha-automaattiyhdistyksen tuella. Kunnat hankkivat tarvitsemansa erityispalvelut kuntalaisilleen ostopalveluina järjestöiltä. Kuntien ja järjestöjen välille rakentui vuosien saatossa vahva kumppanuussuhde. Yhteistyö oli usein pitkäjänteistä. Järjestöissä olevaa erityisasiantuntemusta ei kuntien omasta toiminnasta juurikaan löytynyt. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen rooli palveluiden tuottajana vahvistui siten, että niiden osuus sosiaalipalveluiden tuottamisessa oli vuonna 2007 yhteensä 18 prosenttia. Joillakin palvelualueilla järjestöjen rooli oli tätä huomattavasti suurempi. Esimerkiksi päihdepalveluissa järjestöjen osuus oli kyseisenä vuonna yli puolet ja ensi- ja turvakotitoiminnassa noin 80 prosenttia. (Yksityiset sosiaalipalvelut 2007.)

Tämän julkaisun ensimmäisessä luvussa Juho Saari ja Anne Birgitta Pessi analysoivat kilpailukyky-yhteiskunnan kehitystä ja kilpailuneutraliteetin vaatimuksen tuloa Suomeen. He toteavat, että viimeisten viidentoista vuoden aikana kilpailukykyyn lisääminen on ollut suomalaisen yhteiskuntapolitiikan johtotähtenä. Kilpailukykyvaatimus on muuttanut myös hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan toimintaperiaatteita. Myös näillä alueilla kilpailukykyvaatimus muokkaa politiikkaa yhä enemmän. Markkinamekanismeja sovelletaan yhä uusilla politiikka-alueilla. Mahdollistamalla tämän ja kyseenalaistamalla vakiintuneita toimintamalleja julkinen valta on luonut epävarmuutta aikaisemmin markkinoiden ulkopuolella olleiden organisaa-

tioiden, esimerkiksi järjestöjen, toimintaan ja ihmisten elämään. Suhteessa järjestöihin markkinoilla toimiva elinkeinoelämä on vahvistanut asemaansa neutraalisuusperiaatteen avulla. Tämän periaatteen mukaan yksityisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan välillä ei ole laadullista eroa, mitä tulee niiden rooliin yhteiskunnallisten palvelujen tuottajana. Neutraalisuusperiaate on korvannut aikaisemman periaatteen, joka korosti kansalaisyhteiskunnan erityisluonnetta palvelujen tuottajana. Käytännössä tästä on seurannut se, että kunnat kohtelevat yrityksiltä ja järjestöiltä tehtyjä hankintoja neutraalisti ja samalla tavalla. Se on heijastunut myös järjestöjen verotuskohteluun ja yleishyödyllisen toiminnan ja elinkeinotoiminnan rajankäyntiin.

Euroopan unionin hankintadirektiivit ja niiden pohjalta laadittu hankintalainsäädäntö velvoittavat kunnat ja muut julkisyhteisöt kilpailuttamaan palveluiden tuottajia silloin, kun ne hankkivat palveluita oman organisaationsa ulkopuolelta. Tämä koskee myös järjestöjä, ja järjestöillä ei ole erityisasemaa suhteessa muihin palveluntuottajiin, kuten edellä todettiin. Vuonna 2007 uudistettu hankintalaki velvoittaa julkisen sektorin kilpailuttamaan myös sosiaali- ja terveystalvet silloin, kun niiden arvo ylittää 50 000 euroa. Suomen hankintalainsäädännössä on joiltakin osin tunnistettu sosiaali- ja terveystalvet erityisluonne. Niitä hankittaessa voidaan käyttää myös ns. neuvottelumenettelyä, jolloin esimerkiksi kunta voi ennalta rajata tarjousmenettelyyn kutsuttavien ehdokkaiden määrää. Menettelyyn kutsuttavien ehdokkaiden vähimmäis- ja enimmäismäärät on ilmoitettava hankintailmoituksessa. Tarjoajiksi hyväksyttävät ehdokkaat on valittava noudattamalla hankintailmoituksessa esitettyjä ehdokkaiden soveltuvuutta koskevia vähimmäisvaatimuksia sekä objektiivisia ja syrjimättömiä perusteita. Lisäksi voidaan yksittäisissä tapauksissa sosiaali- ja terveystalvet hankinnoissa käyttää suorahankintaa, jos tarjouskilpailun järjestäminen, neuvottelumenettelyn käyttö tai palvelun tarjoajan vaihtaminen olisi ilmeisen kohtuutonta tai erityisen epätarkoituksenmukaista asiakkaalle merkitävän hoito- tai asiakassuhteen turvaamiseksi. (Laki julkisista hankinnoista 348/2007.)

Palveluiden kilpailuttamisen tulo myös sosiaali- ja terveystalvet alueelle muuttikuntien ja sosiaali- ja terveystalvet suhteita aikaisemmasta kumppanuudesta tarkemmin säädellyiksi palveluiden hankintasuhteiksi. Kilpailuttaminen on tuonut järjestöille monia ongelmia, vaikka järjestöt ovat menestyneetkin melko hyvin tarjouskilpailuissa. Järjestöt tuottavat

usein erilaisia palvelukokonaisuuksia, ja niiden tuotteistaminen on vaikeaa. Järjestöt ovat myös olleet huolissaan, että palvelujen kilpailuttaminen vaikuttaa niiden jäsenistön saamiin palveluihin niin, että palvelu- ja hoitosuhteet katkeavat ja että palvelujen laadusta tingitään (VN 2008). Näyttää jopa siltä, että kilpailukyky-yhteiskunnan ja palvelumarkkinoiden kehittämisessä kunnilta ja muilta julkisilta toimijoilta uhkaavat kokonaan unohtua järjestöjen toiminnan muut puolet, vertais- ja vapaaehtoistoiminta ja kansalaisjärjestötoiminta.

Kilpailuyhteiskunnan kehittäminen ja Euroopan unionin sisämarkkinasääntely ovat heijastuneet myös järjestöjen saamiin avustuksiin ja niiden ehtoihin. Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) avustustoimintaa määrittävässä laissa raha-automaattiavustuksista todetaan, että avustusta voidaan myöntää, jos ”avustuksen myöntämisen ei arvioida aiheuttavan muita kuin vähäisiä kilpailua ja markkinoiden toimintaa vääristäviä vaikutuksia” (Laki raha-automaattiavustuksista 2001/1056 4 §). Tämän lain voimaantulo merkitsi käytännössä sitä, että RAY joutui vetäytymään järjestöjen tuottamien palveluiden rahoituksesta ja rahoituksen painopiste siirtyi kansalaisjärjestötoimintaan, sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen ja syrjäytymisriskissä olevien ihmisten tukemiseen. Järjestöjen rooli sosiaalipalveluiden alueella muuttui, ja järjestöt joutuivat ahtaalle palveluiden tuottajina. Niiden toiminnan painopiste siirtyi entistä enemmän muille alueille, kuten kansalaisjärjestötoimintaan ja vaikuttamiseen. (Ks. tarkemmin Särkelä ym. 2005; Järjestöbarometrit 2006; 2007; 2008.) Palvelumarkkinoiden kehittäminen Suomessa näkyy myös sosiaalipalveluissa siten, että niitä tuottavien yritysten määrä on kasvanut nopeasti vuodesta 2004 lähtien. Esimerkiksi vanhusten palveluiden alueella yritysten palveluyksiköiden määrä ylitti vuonna 2007 järjestöjen palveluyksiköiden määrän. (Yksityiset sosiaalipalvelut 2007.)

Myös verottajan tulkinnat (VM 2005a; 2005b) yleishyödyllisen toiminnan ja elinkeinotoiminnan rajasta sekä toiminnan verollisuudesta ovat tehneet järjestöt varovaisiksi palvelujen tuottamisen alueella ja synnyttäneet epävarmuutta. Vanhasen I hallituksen (2003–2007) aikana osana Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa selvitettiin useissa eri työryhmissä järjestöjen merkitystä, asemaa ja siihen liittyviä uhkia (ks. OM 2006a). Lisäksi selvitysmies Pentti Arajärvi valmisti valtioneuvoston periaatepäätöksen oikeusministeriön (OM) toimeksiannosta järjestöjen

aseman turvaamiseksi. Periaatepäätöksen tavoitteena oli luoda julkisen vallan kansallista toimintalinjaa suhteessa kansalaisjärjestöjen toimintaan ja vahvistaa kansalaisjärjestöjen toimintoja. Valtioneuvosto teki periaatepäätöksen asiasta maaliskuussa 2007. Jatkotyötä varten oikeusministeriöön nimitettiin syksyllä 2007 kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta. (VN 2007.)

Valtionhallinnon edustajilla, elinkeinoelämällä ja järjestöillä on erilaisia näkemyksiä siitä, miten yleishyödyllisen ja elinkeinotoiminnan raja pitäisi määrittellä. Vuoden 2008 loppuun mennessä saatiin aikaan vasta vuoropuhelu eri intressitahojen välille. Järjestöjen ja eri ministeriöiden sekä muiden toimijoiden näkemykset poikkeavat edelleen merkittävästi toisistaan. Näkemuserot voidaan kärjistäen tiivistää siten, että järjestöjen näkemyksen mukaan järjestöjen toiminta on pääsääntöisesti yleishyödyllistä toimintaa, kun taas verottajan ja muiden tahojen tulkinta on, että järjestöjen toiminta on lähtökohtaisesti elinkeinotoimintaa silloin, kun toiminta on pitkäjänteistä, jatkuvaa, ammatillista ja luonteeltaan taloudellista. Järjestöjen keskuudessa tulkintojen väliset jännitteet ovat synnyttäneet epävarmuutta ja huolta. Kahdeksantoista järjestöä yhtiöitti toimintansa vuonna 2008 ja moni muu harkitsee samaa. Osa järjestöistä lähtee edelleen tiukasti siitä, että toiminta on yleishyödyllistä eikä oman palvelutoiminnan yhtiöittämiseen ole tarvetta. Osa järjestöistä on vähentänyt palvelujen tuottamista. (Järjestöbarometrit 2006; 2008.)

Järjestöjen rooli palveluntuottajina alkoi muuttua edellä kuvatun kehityksen seurauksena mutta myös siksi, että jäsenistön oikeuksien valvonnan tarve kasvoi. Järjestöt alkoivat arvioida omaa perustehtäväänsä sekä ”palata juurilleen”, kansalaisjärjestötoimintaan. Kun vuonna 2004 vielä lähes 70 prosentilla valtakunnallisista sosiaali- ja terveysalan järjestöistä palveluiden tuottamisen merkitys toiminnan painopisteenä oli suuri, vuonna 2007 näin oli enää noin 40 prosentilla. Vuosina 2004–2008 sosiaali- ja terveysalan järjestöjen toiminnan painopisteet siirtyivät palvelutoiminnan merkityksen korostamisesta selvästi kansalaisjärjestötoiminnan, asiantuntijuuden ja vaikuttamisen suuntaan. Vaikka osallistumismahdollisuuksien tarjoaminen ihmisille on ollut aina sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnan ydintä, sitä on alettu korostaa uudella tavalla. (Järjestöbarometrit 2007; 2008.)

Suomalaisten osallistuminen sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan

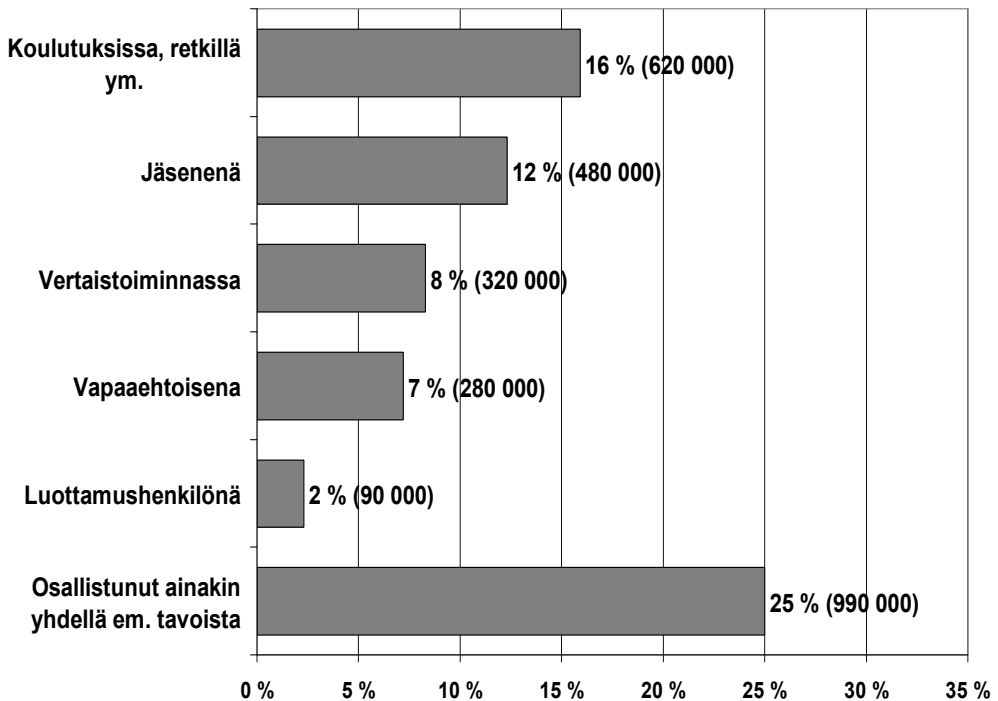
Julkinen valta ja kansalaisjärjestöt ovat korostaneet yhdistysten roolia demokraattisen kansalaisosallistumisen ja kansalaistaitojen pohjakouluina 2000-luvulla. Vain osallistumalla oppii osallistumaan. Rakentamalla verkostoja kansalaisten välille järjestöt sekä edistävät sosiaalista integraatiota että ehkäisevät yhteiskunnan äärimmäisiä vastakkaisuuksia ja hajoamispaineita. Yhdistykset ovat keskeisessä asemassa myös identiteettien luomisessa. Tämä rooli on tärkeä etenkin silloin, kun useat perinteiset samastumiskohteet ovat menettäneet merkitystään. Järjestökiinnittymisellä on havaittu olevan selkeä yhteys poliittiseen osallistumiseen. (Möttönen & Niemelä 2005; Niemelä 2004.)

Suomalaisten osallistumisesta sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan on kerätty tietoa erilaisin menetelmin ja kysymyksenasetteluin, ja tulokset vaihtelevat jonkin verran. Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimus 2002-aineiston mukaan seitsemän prosenttia väestöstä osallistui sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan haastattelua edeltäneen vuoden aikana. Naisten osallistuminen (9 %) oli jonkin verran miesten (4 %) osallistumista suurempaa. (Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimus 2002 -tutkimusaineistosta tekemä erityistarkastelu.)

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto (STKL) teetti viikolla 4 vuonna 2007 Taloustutkimuksella puhelinkyselyn, jossa oli vastaajina 1 039 iältään 15–79-vuotiasta suomalaista. Tulosten mukaan reilu kymmenesosa 15–79-vuotiaista suomalaisista osallistui viimeisen vuoden aikana sosiaali- ja terveysyhdistysten toimintaan vapaaehtoisena. Joka viides otti osaa yhdistysten järjestämiin koulutuksiin, retkiin tai muuhun toimintaan. Vertaistoimintaan osallistuneita oli kuusi prosenttia, ja luottamushenkilönä toimineita neljä prosenttia. (Järjestöbarometri 2007.) Tässä puhelinkyselyllä kootussa aineistossa osallistumisluvut ovat jonkin verran korkeammat kuin Tilastokeskuksen viisi vuotta vanhemmassa lomakehaastatteluin keräämässä aineistossa, jota kuvattiin edellä.

STKL keräsi touko-kesäkuussa 2008 valtakunnallisen kansalaiskyselyn aineiston, jonka koottiin tietoa muun muassa suomalaisten osallistumisesta sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan. Tutkimus tehtiin lomakekyselyinä, joka pohjautui 10 000 henkilön edustavaan tasaväliseen otokseen suomalaisista. Lopullisina vastaajina oli 2 857 vähintään 18-vuotiasta suomalaista. Tulosten mukaan vajaa kymmenesosa väestöstä osallistui viimeisen vuoden

kuluessa vertaistoimintaan ja lähes yhtä moni muuhun vapaaehtoistoimintaan (kuvio 12.1.). Yhdistysten jäsenenä oli reilu kymmenesosa suomalaisista, ja kaksi prosenttia toimi niissä luottamushenkilönä. Koulutuksiin, retkiin, ym. yhdistysten järjestämään toimintaan otti osaa vajaa viidennes suomalaisista. Joka neljäs täysi-ikäisistä suomalaisista eli lähes miljoona (990 000) osallistui ainakin yhdellä edellä mainituista tavoista sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan viimeisen vuoden aikana. Tämän lisäksi yli kolmasosa suomalaisista tuki rahallisesti järjestöjen toimintaa. Naiset osallistuivat toimintaan miehiä yleisemmin luottamushenkilönä toimimista lukuun ottamatta. Vanhemmilla ikäluokilla kaikki osallistumisen muodot olivat yleisempiä kuin nuoremmilla ikäluokilla.

KUVIO 12.1. Suomalaisen osallistuminen sosiaali- ja terveysyhdistysten toimintaan viimeisen vuoden aikana, osallistuneiden prosenttiosuudet (Järjestöbarometri 2008)

Sosiaali- ja terveysyhdistysten vapaaehtoistoimintaan osallistuneet käyttivät siihen aikaa keskimäärin lähes kymmenen tuntia kuukaudessa. Vertaistoiminnassa, saman elämäntilanteen, sairauden ja vamman kokoneiden tarjoamassa tuessa toinen toisilleen, mukana olleet kuluttivat siihen keskimäärin noin seitsemän tuntia kuukaudessa. Naisten vapaaehtoistoimintaan käyttämä aika oli keskimäärin miesten käyttämää aikaa suurempi. Merkille pantavaa on, että yksinasuvat, 65–74-vuotiaat, eläkeläiset sekä henkilöt, joilla sairaus tai vamma vaikeuttaa elämää jonkin verran, osallistuivat hieman muita yleisemmin vapaaehtoistoimintaan ja käyttivät siihen myös keskimäärin hieman muita enemmän aikaa. Vertaistoiminnassa olivat mukana muita yleisemmin yli 74-vuotiaat, yksinasuvat, työelämän ulkopuolella kotona tai perheen parissa olevat sekä henkilöt, joilla sairaus tai vamma vaikeuttaa elämää paljon.

Tulokset ovat mielenkiintoisia. Niiden pohjalta näyttää siltä, että ne ihmiset, joilla on itsellään vahva kokemus esimerkiksi jostakin sairaudesta tai vammasta sekä niiden tuomista vaikeuksista ja haitasta omaan elämään, ovat muita valmiimpia antamaan aikaansa toisten samankaltaisessa tilanteessa olevien tueksi. He saavat siitä vastavuoroisesti myös itse tukea jaksamiseensa. Samaa heijastelee ikääntyneimpien, työelämän ulkopuolella olevien tai perheen parissa olevien ja naisten muita suurempi osallistuminen. Tulokset kertovat selvästi auttamisen ja vapaaehtoistoiminnan vastavuoroisuudesta, jota Saari ja Pessi analysoivat tämän teoksen ensimmäisessä luvussa. Auttamalla toisia ja osallistumalla vertaistoimintaan ja vapaaehtoistoimintaan ihmiset saavat tukea ja myös mielekästä sisältöä omaan elämäänsä. Samalla se tarjoaa heille usein heiltä muuten puuttuvan yhteisön.

Joka viides toimintaan vuonna 2007 osallistumattomista oli kiinnostunut ottamaan osaa sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan jäsenenä tai vapaaehtoisena esimerkiksi vertaistoiminnassa. Se merkitsee 750 000 potentiaalista suomalaista järjestötoimijaa. Yleisimmin vastaajat olivat halukkaita osallistumaan erilaisiin vapaaehtois- ja vertaistoiminnan muotoihin, esimerkiksi auttamaan avun tarpeessa olevia tai toimimaan vertais- ja tukihenkilöinä. (Järjestöbarometri 2008.) Halukkuutta ja potentiaalia oli siis selvästi olemassa. Järjestöille on haaste saada se kanavoitua todelliseksi osallistumiseksi. Se merkitsee järjestöille tarvetta analysoida ja kehittää omaa toimintaa. Järjestöt joutuvat arvioimaan sitä, miten niiden toiminnan pii-

ristä hyvin erilaisissakin elämäntilanteissa ja erilaisin motiivein toimintaan mukaan tulevat ihmiset löytäisivät oman paikkansa (Pessi & Saari 2008).

Sosiaali- ja terveysyhdistysten vapaaehtoistoiminta on varsin suurelta osalta naisten toimintaa. Keskimäärin kolme neljäsosaa yhdistysten vapaaehtoisista oli vuonna 2007 naisia (Järjestöbarometri 2008). Tilanne on tältä osin pysynyt vakaana, sillä aivan sama tulos saatiin vuonna 2005 (Järjestöbarometri 2006). Noin 90 % sosiaali- ja terveysyhdistysten vapaaehtoisista oli yhdistysten jäseniä. Sosiaali- ja terveysyhdistysten vapaaehtoisina toimivat ihmiset, jotka itse olivat oman sairautensa, vammansa tai elämäntilanteensa, esimerkiksi työttömyyden, vuoksi yhdistyksen toiminnan kannalta ”asianosaisia”. Vain keskimäärin noin joka kahdeksas vapaaehtoinen ei ollut jäsen siinä yhdistyksessä, jossa hän toimi vapaaehtoisena. Suhteellisesti eniten yhdistykseen kuulumattomia vapaaehtoisia toimi vanhusten yleis-, asumis- ja palveluyhdistyksissä sekä sotainvalidiyhdistyksissä. Näissä yhdistyksissä toimi vapaaehtoisina myös alan nykyisiä tai entisiä ammattilaisia, opiskelijoita ja yleensä ihmisiä, joilla oli halu auttaa. (Järjestöbarometri 2008.)

Sosiaali- ja terveysyhdistykset tavoittavat toimijoikseen niitä ihmisiä, joilla on omaa kokemusta joko omalta tai läheisen osalta jostakin sairaudesta tai vammasta. Se luo selkeän yhteyden oman elämäntilanteen, oman osallistumisen ja kyseisen yhdistyksen toiminnan sisällön ja tarkoituksen välille. Yhdistysten toiminnalla, niiden tarjoamalla tuella ja tiedolla on siten erityinen ja suuri merkitys oman tai perheen elämän kannalta. Se kertoo myös pitkäjänteisestä sitoutumisesta yhdistyksen toimintaan. Esimerkiksi moni pitkäaikaissairaus tai vamma ei välttämättä poistu elämästä, vaan usein iän karttuessa tuottaa ennemminkin kasvavaa haittaa.

Kansalaisjärjestöjen toiminnan ja siihen osallistuvien määrän on todettu monissa maissa viime vuosien aikana vähentyneen. On jopa puhuttu perinteisen kansalaisjärjestötoiminnan merkityksen ja roolin muutoksesta ja siitä, että uudet osallistumisen muodot ovat korvanneet järjestöihin osallistumista. (Siisiäinen & Kankainen 2009.) Järjestöbarometri 2007:n tulosten mukaan sosiaali- ja terveysjärjestöjen paikallinen yhdistystoiminta onnistuu edelleen varsin hyvin kokoamaan osallistujia toimintaansa. Viimeisten viiden vuoden kuluessa 40 %:lla yhdistyksistä toimintaan osallistuvien määrä on pysynyt ennallaan ja kolmasosalla se on lisääntynyt. Erityisesti eläkeläis- ja potilasyhdistykset ovat lisänneet jäsenmääräänsä. (Järjestöba-

rometri 2007.) Eläkeläisyhdistysten toiminta ja osallistujien määrä voi jopa laajeta tulevaisuudessa. Suomalaisten yleinen terveydentila on kohentunut ja se koskee myös vanhempia ikäryhmiä. Tämä merkitsee sitä, että myös eläkkeelle siirtyvät ihmiset ovat aikaisempaa terveempiä ja hyväkuntoisempia. He ovat potentiaalisia yhdistystoimijoita vapaa-ajan lisääntyessä. Tämä edellyttää, että he myös käytännössä tulevat mukaan sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan ja että niillä on riittävästi vetovoimaa suhteessa kaikkiin muihin tarjolla oleviin mahdollisuuksiin.

Paikallisten sosiaali- ja terveysyhdistysten toimijajoukko on naisvaltaista, mikä erottaa nämä yhdistykset esimerkiksi miesvaltaisista liikunta- ja urheilujärjestöistä. Paikallisessa urheiluseuratoiminnassa valmentajina, erilaisten joukkueiden johtajina, huoltajina ja monenlaisissa talkootehtävissä, esimerkiksi erilaisten tapahtumien järjestämisessä, ovat mukana ennen kaikkea miehet. Liikunnan kansalaistoiminta vetoaa siis voimakkaammin miehiin kuin naisiin. Kansallinen liikuntatutkimus 2005–2006 vapaaehtoistyö -raportin mukaan miesten suhteellinen osuus kasvoi johdonmukaisesti viime vuosikymmenen puolesta välistä. Naisten keskuudessa osallistuminen vapaaehtoistoimintaan näyttää jääneen 13–14 prosentin vaiheille, kun miesten osuus oli vuosina 2005–2006 lähes viidennes suomalaisista. Tästä seuraa, että useimmilla tehtäväalueilla miehiä oli enemmän kuin naisia. Selvästi miesvaltaisia ovat muun muassa valmentaminen, tuomari- ja arviointitehtävät, ohjaajana, kouluttajana tai apuohjaajana toimiminen ja hallinnolliset tehtävät. Urheilu- ja liikuntaseuroissa eri ikäluokista innokkaimmin vapaaehtoistoimintaan osallistuivat keski-ikäiset. Ryhmään kuuluvien osallistumista selitti monesti omien lasten liikunnan harrastaminen urheiluseuroissa. Yli 50-vuotiaiden keskuudessa osallistuminen oli selvästi vähäisempää kuin 35–49-vuotiaiden parissa. Tulos kertoo epäsuorasti siitä, että lähes joka toinen aikuinen jättää vapaaehtoistoiminnan urheilu- ja liikuntaseuroissa omien lasten aikuistuessaa. (SLU 2006.)

Toinen sosiaali- ja terveysyhdistyksiä luonnehtiva asia on, että ne tavoittavat toimintaansa paljon erilaisissa vaikeissa elämäntilanteissa eläviä, sairaita, eri tavalla vammaisia, työttömiä, yksinäisiä ja sosiaalisista ongelmista kärsiviä ihmisiä. Kuten edellä todettiin, vain vajaa kymmenesosa sosiaali- ja terveysjärjestöissä on muita kuin ”asianosaisia”. Tämä merkitsee sitä, että suurimmassa osassa yhdistyksiä on onnistuttu saamaan vapaaehtoistoiminnan tai vertaistoiminnan piiriin potentiaalisesti syrjäytymisvaarassa olevia

ihmisiä, joilla ei muuten olisi mahdollisuuksia mielekkääseen toimintaan ja osallistumiseen. (Järjestöbarometrit 2007; 2008.) Tästä johtuen sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnassa ovat mukana myös vanhimmat ikäryhmät ja sitoutuminen on pitkäaikaista. Motiivi osallistua on henkilökohtainen, ja osallistumisella on suuri merkitys oman elämän ja hyvinvoinnin kannalta. Kyse on myös asiaan samaistumisesta. Osittain tästä voi johtua myös, että nuorten osallistuminen sosiaali- ja terveysyhdistysten toimintaan ei ole yleistä. Vaikka esimerkiksi jokin sairaus olisi todettukin, siihen ei kuitenkaan välttämättä samaistuta ja se ei välttämättä toimi yhdistykseen liittymisen ponttimena.

Kaiken edellä olevan pohjalta voidaan todeta, että kansalaisjärjestöt ovat merkittävä osallistumisen kanava ja yhteisöllisyyden tarjoaja. Jo pelkästään sosiaali- ja terveysjärjestöt tavoittavat noin miljoona suomalaista, vaikka ne ovat määrällisesti pienempi osa järjestökenttää kuin urheilu- ja liikuntajärjestöt.

Päätöksenteko, osallistumismahdollisuudet ja luottamus

Perustuslain (2 §) mukaan kansanvaltaan kuuluu kansalaisten oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristön kehittämiseen. Tämä tarkoittaa sitä, että ihmisille on sitä kautta taattu oikeus vaikuttaa niihin päätöksiin, joilla on vaikutuksia heidän omaan elämäänsä. Esimerkiksi rakennuslaissa on säädelty, että kaavoitusasioissa on kuultava kuntalaisten mielipidettä (Maankäyttö- ja rakennuslaki 1129/2008, 63§). Muussa lainsäädännössä näin selkeää veloitetta ei ole. Sen sijaan kansallisissa strategioissa, esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön strategiassa, korostetaan eri ihmisryhmien, muun muassa vanhusten, vammaisten, maahanmuuttajien ja etnisten ryhmien, osallistumismahdollisuuksia (STM 2006). Myös hallitusohjelmaa sosiaali- ja terveydenhuollon alueella konkretisoivassa sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisessa kehittämissuunnitelmassa yhdeksi tavoitteeksi on asetettu osallisuuden lisääminen ja syrjäytymisen vähentäminen (STM 2008).

Ihmisten osallistumismahdollisuudet käytännössä esimerkiksi kunnissa sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämisessä tai asuinympäristön kehittämisessä toteutuvat kuitenkin vielä huonosti (Kansalaisbarometri 2009). Sama koskee myös lainsäädännön valmistelua, eri ministeriöissä tai muu-

tenkin valtionhallinnossa tapahtuvaa päätösten valmistelua. Voidaan väittää, että kansalaisten oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristön kehittämiseen ei suomalaisessa hallintokulttuurissa ole itsestään selvä, vaan siihen liittyvät käytännöt ovat vielä kehittymättömiä. Suomessa elää edelleen hallintoalamaiskulttuuri, ja ihmisten osallistumismahdollisuuksien kehittyminen on siitä syystä ollut hidasta. Tätä käsitystä tukee se, että 2000-luvulla valtionhallinnossa on toteutettu useita ihmisten osallistumisesta vahvistavia hankkeita, muun muassa valtiovarainministeriön *Kuule kansalaista* -hanke, sekä kehitetty uusia sähköisen osallistumisen muotoja, esimerkiksi avattu *otakantaa.fi*- ja *teealoite.fi*-foorumit (Katju Holkeri, henkilökohtainen tiedonanto 17.11.2008).

Valtioneuvosto on ollut huolissaan edustuksellisen demokratian tilasta ja ihmisten vaikuttamismahdollisuuksien puutteesta. Matti Vanhasen I hallituksen aikana (2003–2007) käynnistettiin *Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma*. Sen avulla haettiin uusia ratkaisuja tilanteen parantamiseksi, osallistuvan demokratian muotojen kehittämiseksi ja kansalaisyhteiskunnan aseman vahvistamiseksi. Sen ponttimena oli huoli ihmisten äänestysaktiivisuuden laskusta ja yleensä demokratian tilasta. Tavoitteena oli arvioida niin osallistuvan kuin suorankin demokratian tilaa sekä niiden kehittämistarpeita ja mahdollisuuksia. (OM 2007a.)

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma sai aikaan monia myönteisiä tuloksia. Sen keskeisin tulos oli ohjelman aikana kiteytynyt kokonaiskuva toimista, joilla julkinen valta voi vahvistaa demokratiaa. Demokratian toteutuminen riippuu perimmiltään kansalaisten omasta aktiivisuudesta, mutta julkinen valta voi edistää osallistumista ja vaikuttamista. Kansalaisvaikuttamisen ja demokratiakasvatuksen osaaminen vahvistui opettajakoulutuksen tutkintojen uudistuksessa. Opetusministeriö käynnisti kouluissa *Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu* -hankkeita ja nuorten osallisuus-hankkeita politiikkaohjelman aikana. (OM 2007b.) Politiikkaohjelman työn tuloksena kansalaisjärjestöjen tärkeä merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ihmisten osallistumisen kannalta nousi esille. Kansalaisjärjestöjen kannalta tärkeä tulos oli tohtori Pentti Arajärven valmisteleva valtioneuvoston periaatepäätös kansalaisyhteiskunnan aseman vahvistamiseksi. Matti Vanhasen II hallituksen (2007–2011) aloitettua toimintansa 2007 oikeusministeriön yhteyteen perustettiin demokratiayksikkö ja sen osaksi kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta (KANE). Sen tehtävänä on

vahvistaa kansalaisjärjestöjen asemaa ja turvata julkisen vallan toiminnan johdonmukaisuutta sekä ennustettavuutta suhteessa kansalaisjärjestöjen toimintaan. (Valtioneuvoston asetus kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnasta 269/2007.)

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportissa todettiin, että Suomi on ensimmäisten joukossa voinut juhlia sadan vuoden koke-musta maana, jossa vaalikelpoisuus ja äänioikeus ovat yleiset ja yhtäläiset. Demokratia Suomessa on vakaa, ja sen perusteet ovat myös kansainvälisten demokratiavertailujen mukaan hyvässä kunnossa. Demokratian kannatus on korkea. Poliitikkoihin ja virkamiehiin pidetään yhteyttä enemmän kuin useissa maissa. Silti jotkut kehityspiirteet herättävät huolta. Kansalaisvai-kuttaminen heikkenee kaikissa teollisissa maissa, mutta Suomessa nopeam-min kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa. Valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa äänestävien prosenttiosuudet ovat laskeneet. Suomessa äänestys-aktiivisuus on vakiintuneiden demokratioiden alimmassa kolmannekses-sa; erityisesti vähäinen äänestäminen koskee alle 40-vuotiaita. Nuorimmis-ta äänioikeutetuista vain puolet äänestää. (OM 2007b.)

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportissa arvioitiin myös, että demokratian ongelmat liittyvät osallistumisen ja vaikuttamisen heikkenemiseen ja näissä tapahtuvaan eriarvoistumiseen. Suomi on jakau-tumassa aktiivisiin ja passivoituihin kansalaisiin. Kehitys yhtäältä kohti vir-kamiesvaltaista yhteiskuntaa ja toisaalta kilpailukyky-yhteiskuntaa johtaa siihen, ettei suuri osa ihmisistä koe itseään täysivaltaisiksi kansalaisiksi. Eri-tyisesti nuoret ja lyhyen koulutuksen saaneet tarvitsevat lisää kansalaistoim-intaan ja -vaikuttamiseen sosiaalistavia osallistumisen mahdollisuuksia. (OM 2007b) Esimerkiksi peruskoulun yhdeksättä luokkaa käyvät suoma-laisnuoret olivat kansainvälisessä vertailussa kaikkein vähiten kiinnostu-neita politiikasta ja ottivat vain vähän osaa yhteiskunnalliseen toimintaan. Suomessa tämänikäiset nuoret pitivät sekä kansalaisten tavanomaista että kansalaisten sosiaalista vastuuta korostavaa kansalaistoimintaa vähemmän tärkeänä kuin muiden maiden nuoret. (Suutarinen 2006.)

Kansalaiset ovat yhä vähemmän kiinnostuneita demokraattisen järjestel-män tarjoamista osallistumismahdollisuuksista. Erityisesti puoluejäsenyys näyttää olevan vähenemässä monissa läntisissä demokratioissa samoin kuin äänestysvilkkkaus. Myös luottamus demokraattisiin instituutioihin, parla-mentteihin ja poliitikkoihin näyttää olevan laskussa. Toisaalta uudet osallis-

tumisen muodot, kuten lisääntyvä toiminta yhden asian liikkeissä, voidaan nähdä osoituksena siitä, että kansalaiset eivät enää koe perinteisten edustuksellisen osallistumisen muotojen tarjoamia vaikutusmahdollisuuksia riittäviksi. Pelkät vaalit eivät siis takaa riittäviä osallistumismahdollisuuksia, vaan kansalaisille olisi vaalien lisäksi luotava ja tarjottava mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon esimerkiksi kansalaisaloitteissa ja kansanäänestyksissä sekä paikallisella että valtiollisella tasolla. Tärkeänä pidetään sitä, että kansalaiset saavat itse määritellä poliittisen päätöksenteon asiakysymykset eli poliittisen agendan. Eryityisesti paikallisella tasolla tapahtuvan osallistumisen katsotaan olevan keskeistä ja mahdollisuudet vaikuttaa itseä koskevaan päätöksentekoon omassa lähiympäristössä ovat nousseet yhä tärkeämmiksi. (Setälä 2003.)

Luottamuksen puute poliittiseen päätöksentekoon näkyi myös Kansalaisbarometri 2009:n tuloksissa, joiden mukaan suomalaisista reilu kolmannes koki epäluottamusta kunnallista politiikkaa kohtaan ja valtakunnallista politiikkaa kohtaan vielä suurempi osuus, 40 prosenttia. Epäluottamus politiikkaa kohtaan oli yleisintä niillä, jotka kokivat puutteita omissa osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksissaan. Äänestäminen on yksi tapa vaikuttaa. Erittäin tärkeänä tai tärkeänä äänestämistä piti neljä viidesosaa suomalaisista. Äänestämisen arvostus vahvistui selvästi iän myötä. Äänestämisasenteet näyttivät olevan myönteisimmät eläkeläistalouksilla ja yksin asuvilla eläkeläisillä ja kriittisimmät opiskelijoilla. Äänestämisen arvostukseen eivät juuri vaikuttaneet terveydentila, sosiaaliset suhteet ja taloudellinen tilanne. Arvostus kytkeytyi pikemminkin ihmisten ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin. Heikoiksi koetut vaikutusmahdollisuudet yhteiskunnallisiin asioihin sekä epäluottamus kunnallispolitiikkaa ja valtakunnallista politiikkaa kohtaan murensivat äänestämisen arvostusta. (Kansalaisbarometri 2009.)

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton alueellisten kansalaiskyselyjen mukaan ihmiset arvioivat, että heillä oli puutteellisesti mahdollisuuksia vaikuttaa omaan asuinympäristöönsä ja yhteiskunnallisiin asioihin. Samanlaisesti tulokset kertovat siitä, että ihmisillä oli halua osallistua ja vaikuttaa mutta heiltä puuttui mahdollisuuksia ja osallistumisen väyliä (Siltaniemi ym. 2005; 2007; Siltaniemi ym. 2008).

Alueellisten kansalaiskyselyjen antama kuva syventyi STKL:n valtakunnallisen kansalaiskyselyn tuloksissa, jotka julkistettiin helmikuussa 2009

ensimmäisenä Kansalaisbarometrina. Tutkimus tehtiin lomakekyselynä, joka oli suunnattu 10 000 henkilön muodostamalle edustavalle otokselle suomalaisia. Lopullisina vastaajina oli 2 857 vähintään 18-vuotiasta suomalaista. Kansalaisbarometrin tulos oli varsin yksiselitteinen: ihmiset kokivat puutteita omissa mahdollisuuksissaan vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin ja omaan asuinympäristöönsä. Kansalaisbarometri 2009:n mukaan lähes neljäsosa suomalaisista koki mahdollisuutensa vaikuttaa omaa asuinympäristöä koskeviin asioihin heikoiksi ja lähes puolet hyviksi. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuuksiin tyytymättömiä oli lähes yhtä paljon kuin niihin tyytyväisiä. Suomalaisista runsas kolmannes arvioi vaikutusmahdollisuutensa yhteiskunnallisiin asioihin huonoiksi. (Kansalaisbarometri 2009.) Tulokset merkitsevät sitä, että on erittäin suuri haaste kehittää ihmisille uudenlaisia osallistumisen mahdollisuuksia. Näyttää siltä, että osallistumismahdollisuuksia ei käytännössä vielä ole pidetty riittävän tärkeinä, koska toimivia osallistumisen muotoja ja kanavia ei ole kehitetty. Kansalaisjärjestöt voivat tässä toimia tärkeinä kanavina.

Suomalaisista valtaosa piti tärkeänä mahdollisuuksiaan vaikuttaa omaan asuinympäristöönsä, asuinkuntaansa sekä laajemmin koko yhteiskuntaan. Tärkeiksi tai melko tärkeiksi vaikuttamismahdollisuudet koki 70 prosenttia suomalaisista. Vain kymmenesosa ei pitänyt vaikuttamista lainkaan tärkeänä. Suomalaiset pitivät lähes yhtä tärkeinä mahdollisuuksiaan vaikuttaa asuinkuntaan kuin yhteiskuntaan liittyviin asioihin. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet koettiin heikkoina maaseudulla, mutta vastaavasti asuinympäristöön vaikuttamisen mahdollisuudet parempina kuin kaupungeissa. Suomalaisista selvästi yli puolella todelliset mahdollisuudet vaikuttaa asuinympäristöön ja yhteiskuntaan toteutuivat vaikuttamisen arvostukseen nähden heikommin. Hyvinä tai melko hyvinä osallistumismahdollisuuksiaan piti viidennes. Mahdollisuudet osallistua omaa asuinympäristöään koskevaan päätöksentekoon olivat hieman paremmat. Ihmisillä oli tulosten mukaan osallistumishalukkuutta mutta ei toimivia kanavia ja välineitä osallistua. Näyttää siltä, että ensisijaisesti ei olekaan tarve aktivoida ihmisiä vaan pikemminkin tarve luoda ihmisten osallistumiselle ja vaikuttamiselle uudenlaisia edellytyksiä. Maaseudulla kaupungeja parempina koetut mahdollisuudet vaikuttaa asuinympäristöön kertovat siitä, että pienissä yhteisöissä on helpompi löytää käytännössä mahdollisuuksia vaikuttaa. Myös päätöksentekijät on helpommin paikannettavissa ja kenties myös henkilöinä tuttuja.

Selvästi heikoimmiksi omat osallistumismahdollisuutensa ja vaikuttamismahdollisuutensa arvioivat ne ihmiset, joilla on puutteita sosiaalisissa suhteissa, psyykkisessä ja fyysisessä terveydentilassa sekä elämänhallinnassa. Vaikuttamisesta kokivat syrjäytyvänsä muita useammin alle 25- ja yli 75-vuotiaat, opiskelijat, eläkeläiset ja alueellisesti tarkasteltuna muita hie- man useammin itä- ja pohjoissuomalaiset. Tulokset kertovat siitä, että olisi tarpeen kiinnittää erityistä huomiota eri syistä vaikeissa elämäntilanteissa elävien ja huono-osaisten ihmisten osallistumismahdollisuuksiin. Heille ne olisivat erityisen tärkeitä ja voisivat luoda mahdollisuuksia oman identiteetin ja elämänhallinnan vahvistumiseen (vrt. Möttönen & Niemelä 2005).

Mielenkiintoista on myös se, että nuorimmat ja iäkkäimmät kokivat muita useammin syrjäytyvänsä osallistumisesta ja vaikuttamisesta. Tämä voi kertoa siitä, että nuorten tavat toimia ja osallistua ovat erilaisia ja heidän luontaisia toimintatapojaan esimerkiksi sähköisen osallistumisen mahdollisuuksia ei ole osattu ottaa huomioon osallistumisen mahdollisuuksia kehitettäessä. Mielenkiintoisen poikkeuksen tästä muodostaa esimerkiksi *Elämä on parasta huumetta* -järjestön kehittämät ehkäisevän päihdetyön muodot. Järjestö tekee ehkäisevää päihdetyötä siellä, missä nuoret ovat, esimerkiksi internetin Habbo-hotellissa ja IRC-galleriassa.¹

Kunta- ja palvelurakennemuutos ja kuntalaisten osallisuus

Kuntien väliset erot sosiaali- ja terveystalouden tuottamisessa ovat suuret ja kuntien taloudellisen tilanteen erot kasvoivat selvästi vuoden 1995 jälkeen. Kuntalaisten saamat palvelut alkoivat tulla entistä enemmän riippuvaisiksi siitä, missä kunnassa he asuvat. Kunnilla oli myös vaikeuksia turvata niiden vastuulle kuuluvia sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluita. Näin oli erityisesti pienten kuntien kohdalla. Suomessa kuntien määrä on suuri ja kunnilla on perustuslain suojaama laaja itsehallinto. Valtion kustannusvastuu on vähentynyt ja kuntien kustannusvastuu puolestaan kasvanut koko ajan sitten 1990-luvun lamavuosien. (Ks. tarkemmin Moisio ym. 2008.)

¹ Habbo Hotel on Sulake Corporation Oy:n luoma internetyhteisö ja peli yli 13-vuotiaille. Pelissä liikutaan omalla virtuaalihakemalla ympäri pelimaailmana toimivaa hotellia ja keskustellaan muiden käyttäjien kanssa. Peruskäyttö on ilmaista. (<http://fi.wikipedia.org/WIKI/Habbo-hotel/3.5.2009>.) IRC-galleria on puolestaan suomalainen verkkoyhteisöpalvelu, johon suomalaiset internetin käyttäjät voivat lisätä valokuvia ja tietoja itsestään. (http://fi.wikipedia.org/WIKI/IRC_Galleria/3.5.2009.) Elämä on parasta huumetta -järjestö tuottaa mobiilipelejä ja niitä tukevia verkkopalveluja sekä viihteellistä HUBU.fi-asiasivustoa. Keskeinen osa toimintaa on nuorten osallistuminen heille luontaisiin tavoihin ja sen kautta, mitkä asiat nuoret kokevat tärkeiksi. (Ks. tarkemmin www.eoph.fi.)

Suomessa käynnistettiin kunta- ja palvelurakennemuutos vuonna 2005, jota sääntelevä puitelaki (167/2007) tuli voimaan vuonna 2007. Kunta- ja palvelurakennemuutuksen tavoitteena on kunnallisen kansanvallan lähtökohdista vahvistaa kunta- ja palvelurakennetta, kehittää palvelujen tuotantotapoja ja organisointia, uudistaa kuntien rahoitus- ja valtionosuusjärjestelmiä sekä tarkistaa kuntien ja valtion välistä tehtäväjakoa siten, että kuntien vastuulla olevien palvelujen järjestämiseen ja tuottamiseen sekä kuntien kehittämiseen on vahva rakenteellinen ja taloudellinen perusta. Uudistusta ohjaava puitelaki korostaa, että tarkoituksena on parantaa tuottavuutta ja hillitä kuntien menojen kasvua. Tavoitteena on siis elinvoimainen, toimintakykyinen ja eheä kuntarakenne. Uudistuksen avulla halutaan varmistaa koko maassa laadukkaat ja asukkaiden saatavilla olevat sosiaali- ja terveyspalvelut. Kunta- ja palvelurakennemuutuksessa kuntarakennetta vahvistetaan yhdistämällä kuntia ja liittämällä osia kunnista toisiinsa, kokoamalla kuntaa laajempaa väestöpohjaa edellyttäviä palveluja ja lisäämällä kuntien yhteistoimintaa. Laki edellyttää, että terveyspalveluissa ja niihin läheisesti liittyvissä sosiaalipalveluissa tulee olla vähintään 20 000 asukkaan väestöpohja. Tästä velvoitteesta voidaan poiketa saaristolaisuuden, pitkien etäisyyksien, kielellisten tekijöiden tai kunnan vaikean taloudellisen tilanteen takia (Laki kunta- ja palvelurakennemuutuksesta 167/2007.)

Kunta- ja palvelurakennemuutos eli PARAS-hanke muuttaa suomalaista kuntarakennetta ja palvelujen tuottamisen rakenteita nopeammin ja enemmän kuin kenties mikään muu kuntia koskeva uudistus itsenäisen Suomen historian aikana. Kuntien määrä väheni vuoden 2009 alussa 415 kunnasta 348 kuntaan. Yhteensä 99 kuntaa toteutti kuntaliitoksia. Lainmukaisen 20 000 asukkaan väestöpohjan saavuttamiseksi kunnat muodostivat yhteistoiminta-alueita, jotka huolehtivat palveluista. Yhteistoiminta-alueiden kuntia oli 142, ja väestöllisesti ne koskettivat vuoden 2009 alussa jo 1,3 miljoonaa suomalaista. Yhteistoiminta-alueet olivat hallintomalliltaan joko isäntäkuntamallilla toimivia, jolloin yksi kunta vastaa muiden puolesta palveluiden tuottamisesta tai kunnat muodostivat kuntayhtymän, joka tuottaa palvelut. Yhteistoiminta-alueet poikkesivat toisistaan suuresti siinä, miten laajasti sosiaalipalveluita siirrettiin niiden hoidettavaksi. Vajaa kymmenesosa kunnista siirsi kaikki sosiaalipalvelut yhteistoiminta-alueen vastuulle, vajaa neljäsosa kaikki

sosiaalipalvelut päivähoitoa lukuun ottamatta ja kymmenesosa siirsi vain osan sosiaalipalveluista. Kolmasosassa kuntia tilanne oli vuoden 2009 alussa avoin. Kehitys merkitsi palvelurakenteen monimutkaistumista ja pirstaloitumista. (Stenvall ym. 2008; VM 2008; Sosiaalibarometri 2009.)

Kunta- ja palvelurakennemuutoksen toimeenpanon arvioinnissa (Stenvall ym. 2008; VM 2008) nostettiin esille monia kriittisiä arvioita. Arviointiraportti nosti esille, että uudistuksessa korostui sen suunnitteluvaiheessa kunnissa rakenteiden yhdistäminen ja muuttaminen. Väliarvioinnin mukaan rakenteet pirstoutuivat ja monimutkaistuivat. Oli epäselvää, miten niitä voitiin hyödyntää palvelujen kehittämisessä. Väliarvioinnissa myös todettiin, että uudistuksen puitelain edellyttämä sosiaalihuollon ja terveydenhuollon saumaton yhteys ei näyttänyt monissakaan kuntien suunnitelmassa palvelurakennemuutoksissa toteutuvan. Kun monia tehtäviä siirtyi yhteistoiminta-alueille, kuntien lähipalveluverkko supistui. Asiakaslähtöisyys ja kuntalaisten tarpeiden arviointi uudistuksen pohjaksi jäivät arviointiraportin analyysin mukaan usein toteutumatta. (Stenvall ym. 2008.)

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto tekee vuosittain Sosiaalibarometrin. Se on kyselytutkimus, jonka vastaajina ovat sosiaalijohto, terveyskeskusten johto, Kelan paikallistoimistojen johto, työvoimatoimistojen johto (vuoden 2009 alusta TE-toimistoja) ja valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen johto. Kyseessä on asiantuntija-arviointeihin pohjautuva ajankohdaiskatsaus hyvinvoinnista, palveluista ja niiden muutoksista. Koska kyse on asiantuntija-arvioinneista ja kyselytutkimuksesta, tutkimus voi sisältää subjektiivisten arviointien ja muihin vastaajaan sidonnaisten seikkojen tulkinta- ja virhemahdollisuuksia. Kun sosiaalibarometria on tehty vuodesta 1991 ja systemaattisen vertailun mahdollistaen vuodesta 1995 lähtien, on havaittu, että sosiaalibarometrien esiin nostamat ennakoinnit ovat pitäneet hyvin paikkansa ja näkyneet tutkimusten tuloksissa samansuuntaisina muutamina vuosia myöhemmin.

Sosiaalibarometrin 2008 tulokset nostivat PARAS-hankkeen etenemisestä esiin sekä myönteisiä havaintoja että hälytyssignaaleja. Ihmisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien kannalta erittäin tärkeä oli sosiaalijohtoon arvio, että asiakkaiden ja laajemminkin kuntalaisten osallistumismahdollisuudet palvelujen suunnitteluun heikkenivät selvästi useammassa kunnassa kuin paranivat. Kunta- ja palvelurakennemuutoksen keskeinen lähtökohta, kuntalainen uudistuksen keskiössä, ei arvioiden mu-

kaan toteutunut. (Sosiaalibarometri 2008.) Vuoden 2009 Sosiaalibarometrin tulokset kertoivat lisäksi sen, että vaikka palvelurakenteet osassa kuntia muuttuivat monimutkaiseksi ja uudistuivat, kuntalaisten tiedon saaminen sosiaali- ja terveystalvveluista arvioitiin viidenneksessä kuntia huonoksi tai melko huonoksi. Järjestöjen arviot palveluista saatavasta tiedosta olivat tätä vielä huomattavasti kriittisemmät. Lähes puolet järjestöistä arvioi tiedon saamisen sosiaalipalveluista puutteelliseksi ja terveystalvveluista viidennes järjestöistä. Merkille pantavaa oli myös se, että uusia palveluista tiedottamista ei juurikaan ollut suunniteltu tai toteutettu niissä kunnissa, joissa oli suurimmat muutokset palveluissa. (Sosiaalibarometri 2009.)

Kansalaisbarometrissa 2009 selvitettiin sitä, miten suomalaiset tunsivat kunta- ja palvelurakennenuudistuksen, olivatko he voineet osallistua omassa kunnassaan siihen liittyvään valmisteluun ja päätöksentekoon, sekä sitä, miten he arvioivat uudistusta. Tulosten mukaan kunta- ja palvelurakennenuudistus oli valtaosalle suomalaisista melko tuntematon. Suomalaisista neljäsosa oli täysin tietämätön PARAS-uudistukseen liittyvistä asioista. Puolet vastaajista tunsivat PARAS-uudistuksen sisältöjä vähän tai erittäin vähän. Tietotasoaan hyvänä tai erittäin hyvänä piti vain kymmenesosa suomalaisista. Mitä suurempi kunta, sitä heikommin kuntalaiset tunsivat käynnissä olevaa uudistusta. Parhaiten uudistuksesta tiesivät alle 5 000 asukkaan kuntien, maaseutumaisten kuntien sekä ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun asukkaat. Se on sikäli luonnollista, että näissä kunnissa väistämättä PARAS-hanke on edellyttänyt 20 000 väestöpohjavaatimuksen takia muutoksia. Parhaiten käynnissä olevasta uudistuksesta olivat perillä yli 44-vuotiaat, joista noin kolmasosa tiesi uudistuksesta kohtalaisesti tai hyvin. (Kansalaisbarometri 2009.)

Kaiken kaikkiaan suomalaiset kokivat uudistuksesta tiedottamisen riittämättömäksi. Noin kaksi kolmasosaa arvioi, ettei uudistuksesta ole joko tiedotettu lainkaan tai siitä on tiedotettu aivan liian vähän. Uudistuksesta saatiin tietoa selvästi eniten paikallisista ja alueellisista sanomalehdistä. Toiseksi yleisin tiedonsaannin kanava oli valtakunnalliset sanomalehdet. Tiedottamisessa kunnan ja valtion päättäjien ja virkamiesten sekä muiden asiantuntijoiden merkitys oli vastaajien mukaan erittäin pieni. Noin kaksi kolmesta ei ollut kuullut uudistuksesta lainkaan kunnan päättäjiltä tai virkamiehiltä. Kymmenesosa vastaajista kertoi saaneensa tietoa kunnan järjestämissä tiedotus- ja keskustelutilaisuuksissa. (Kansalaisbarometri 2009.)

Myös kuntalaisten mahdollisuudet vaikuttaa PARAS-uudistukseen koettiin valtaosin vähäisiksi. Valtaosa (90 %) arvioi, että palvelupisteiden uudelleenjärjestelyjä ja uudistuksen toteuttamista koskevissa asioissa vaikuttamismahdollisuuksia ei ollut lainkaan tai ne olivat vähäisiä. PARAS-hankkeen tiedottamiseen erilaisten väylien kehittäminen ja vaikuttamismahdollisuuksien parantaminen on suuri haaste kunnille. Hanketta käynnistettäessä valtakunnallisessa poliittisessa retoriikassa pääviesti oli, että kuntalaisen tulee olla uudistuksen keskiössä. Tämä ei selvästi edellä kuvattujen arviointien ja selvitysten mukaan ole toteutunut. Sillä ei ole myöskään edellytyksiä toteutua, jos ihmiset eivät ole edes tietoisia uudistuksesta.

Sosiaali- ja terveystyöjärjestöjen tulevaisuus kilpailuyhteiskunnassa

Julkisen vallan vastuu hyvinvoinnista on ohentunut asteittain viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana. Sen seurauksena vastuuta on siirtynyt yhä enemmän ihmisille itselleen ja toisaalta paikallisyhteisöille. Talouden logiikka on tunkeutunut läpikäyväksi periaatteeksi myös julkisen vallan tavassa järjestää toimintojaan. Julkiset toimijat, esimerkiksi kunnat, muotoilevat tavoitteensa yhä useammin kilpailukyvyyn ja markkinoiden ehdoin. (Ks. tarkemmin Julkunen 2006.) Konkreettisesti se näkyy esimerkiksi siinä, että kasvava määrä kuntia on ottanut tai ottamassa käyttöön tilaaja-tuottaja-mallia sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottamisessa. Näin on tapahtumassa Sosiaalibarometri 2009:n mukaan myös pienissä kunnissa, joissa ei ole palvelumarkkinoita, eikä myöskään monia palveluiden tuottajia. (Sosiaalibarometri 2009.)

Käynnissä oleva muutos vaikuttaa merkittävästi myös kuntien ja järjestöjen yhteistyösuhteisiin ja muuttaa perinteisen kumppanuuden palveluiden ostamiseen ja tuottamiseen perustuvaksi suhteeksi. Se näyttää myös kaipaavan kuntien tietoisuudesta järjestöjen toiminnan muut puolet kuin palveluiden tuottamisen ja vähentää sitä kautta kuntien kiinnostusta tukea perinteistä paikallisyhdistysten toimintaa. Tämä näkyy konkreettisesti esimerkiksi siten, että kuntien sosiaali- ja terveysyhdistyksille suuntaamat toiminta-avustukset kääntyivät laskuun 2007 (Järjestöbarometri 2008). Näyttää myös siltä, että kuntien avustuksia aletaan aikaisempaa enemmän myöntää tiettyyn tarkoitukseen, tietyn tehtävän hoitamiseen. Se merkitsee, että järjestöjen toimintaa halutaan tehdä vastikkeelliseksi. Kehityssuunta

voi vaikeuttaa ratkaisevasti paikallisyhdistysten mahdollisuuksia tarjota monipuolista ja pitkäjänteistä tukea vaikeuksissa oleville ihmisille ja ennen kaikkea paikallisia osallistumismahdollisuuksia. (Vuorinen ym. 2004.)

Järjestöjen edunvalvontatoiminnan ja vaikuttamisen, vertaistuen organisoimisen sekä vapaaehtoistoiminnan ja auttamistoiminnan organisoimisen rahoittaminen on juridisesti ongelmatonta. (Romppainen 2005). Haasteelliseksi tulevat palvelutoiminnan ja vapaaehtoistoiminnan välimaastoon sijoittuvat tuen ja auttamisen muodot, jotka ovat luonteeltaan järjestöläh- töistä auttamistyötä. Se on monessa mielessä järjestöjen tarjoaman tuen ydintä. Kyse on toiminnasta, jota on tarkasti vaikea määrittää ja joka jatku- vasti elää ja muokkautuu paikallisista tarpeista ja järjestöistä käsin.

Markkinoistamisuudistukset ovat edellyttäneet järjestöpohjaisilta pal- veluntuottajilta voittoa tavoittelevan yrityksen toimintaperiaatteita. Juuri kolmas sektori ja sen osana järjestöt ovat muuttuneet eniten markkinois- tamisen seurauksena (Lehto 2003; Koskiahho 2008.) Markkinoistaminen on julkisella sektorilla vahvasti strateginen kysymys. Kysymys ei ole vain siitä, kuka tuottaa ja maksaa palvelut, vaan myös siitä, millaisia seurauksia erilaisilla valinnoilla oletetaan olevan alueelliseen ja kansalaisten keskinäi- seen tasa-arvoon. Kyse on myös kunnallisen demokraattisen järjestelmän legitimitetistä ja kansalaisten mahdollisuudesta osallistua oman kuntansa asioiden suunnitteluun ja hoitamiseen. Näin ajatellen toteamus, että on yhdentekevää, kuka palvelut tuottaa, kunhan ne ovat kansalaisten saatavil- la, ei olekaan yksiselitteinen. (Niiranen 2003.)

Sosiaali- ja terveystalvueluiden kilpailuttamiskeskustelusta ja kilpailu- kyky-yhteiskunnan kehittämisestä on pitkälti puuttunut sekä järjestöjen merkityksen arviointi että myös apua tarvitsevan ihmisen näkökulma (vrt. Myllymäki 2003, 85). Kilpailu ei välttämättä synnytä alan uusia yrityksiä vaan keskittää toimintaa jo olemassa oleviin yrityksiin. Voittoa tavoitte- lemattomia riippumattomia palveluntuottajia ei synny itsestään. Paljon todennäköisempää on se, että markkinat valtaavat yksityiset ketjumaiset voittoa tavoittelevat konsernit, joilla on markkinavoimaa. (Lehto 2003; Koivusalo 2003.)

Toimintaympäristömuutokset ovat asettaneet sosiaali- ja terveysjärjestöt uuden tilanteen eteen. Paitsi että järjestöt pyrkivät omalla työllään vaikutta- maan yhteiskuntapoliittisiin linjauksiin sekä kansainvälisesti, valtakunnal- lisesti että paikallisesti, ne joutuvat myös suuntaamaan omia strategioitaan

uusin tavoin. Kun julkinen valta pakottaa kansalaisjärjestöt tuotteistamaan ja kilpailuttamaan yhä suuremman osan toiminnoistaan, niillä ei enää ole mahdollisuutta panostaa tavoittavaan työhön. Tällöin järjestöillä ei enää olekaan sitä roolia, että ne etsisivät uusia palvelun tarpeessa olevia ryhmiä ja pitkäjänteisesti kehittäisivät näille sopivaa apua.

Monet järjestöt tavoittavat niitä ihmisiä, jotka eivät hakeudu julkisen palvelujärjestelmän piiriin. Matalan kynnyksen auttamisella voidaan puuttua ihmisten hankaluuksiin ennen kuin heidän kohtaamansa ongelmat edellyttävät järeämpiä julkisen vallan toimenpiteitä. Kansalaistoiminnan lähtökohdista käsin myös spekulatiot siitä, että vapaaehtoisten panos järjestöjen tarjoamassa palvelussa muodostaa potentiaalisen kilpailuhaitan, on absurdi. Vapaaehtoistoimintaa on myös yritetty kunnissa kilpailuttaa, mikä on ristiriidassa kansalaistoiminnan autonomisuuden ja omaehtoisuuden kanssa. Järjestöllisen toiminnan motiivi on lähimmäisavun kohdistaminen ja osallistumismahdollisuuksien tarjoaminen myös syrjäytyneille ja vaikeuksissa oleville ihmisille. Suomessa kilpailukyky-yhteiskuntaa kehitettäessä voidaan tuhota osa järjestöjen toiminnasta ja ihmisten osallistumismahdollisuuksista.

Keskustelua sosiaali- ja terveyspalveluiden tulevaisuudesta ovat hallinneet viime vuosien ajan sosiaali- ja terveystoimintatavoitteiden sijaan elinkeino- ja kilpailupoliittiset lähtökohdat. Sen tasapainottamiseksi tarvitaan sosiaali- ja terveystoimintatavoitteista ja lähtökohdista nousevaa pitkän aikavälin tulevaisuuden poliittista linjausta. Sosiaali- ja terveyspalveluilla on erityisluonne, jota sisämarkkinasääntely ei riittävästi tunnista. Keskeiseksi nouseekin kysymys, miten pystytään löytämään toimiva tasapaino, etteivät sosiaali- ja terveystoimintatavoitteet jää täysin alisteisiksi kauppapolitiikalle ja sisämarkkinatavoitteille.

Tilannetta arvioitaessa ja linjauksia tehtäessä on myös huomioitava kansalaisten omien voimavarojen ja asiantuntemuksen käyttäminen sekä järjestöjen toimintamahdollisuus. Tähän mennessä toteutuneissa linjauksissa järjestöjen toiminnan erityispiirteet ja järjestöjen tuoma yhteiskunnallinen lisäarvo ovat jääneet vaille huomiota. Silloin kun sosiaali- ja terveystoimintatavoitteet ja kilpailupoliittiset tavoitteet ovat ristiriidassa keskenään, sosiaali- ja terveyspalveluiden alueella tulee voida noudattaa sosiaali- ja terveystoimintatavoitteita ja lähtökohtia. Kysymys kulminoituu siihen, millainen ymmärrys ja tulkinta on eri toimijoiden vastuista ja keskinäisestä työnjaosta.

Kysymys on myös siitä, mikä on kansalaisjärjestöjen toiminnan tulevaisuus ja mitkä ovat ihmisten osallistumisen mahdollisuudet.

Ihmisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksilla on edellä todettu sekä yhteys poliittiseen osallistumiseen ja äänestysaktiivisuuteen että edustuksellisen demokratian toimivuuteen. Toisaalta kyse on kansalaisyhteiskunnan kehittämistä ja vahvistamisesta. Uudet liikkeet ja monimuotoinen ihmisten liikehdintä itselleen tärkeissä asioissa ovat myönteinen mahdollisuus. Ne ja perinteinen kansalaisjärjestötoiminta eivät ole toisilleen vastakkaisia vaan toisiaan täydentäviä. Erityisen haasteen muodostaa se, miten turvata myös kaikkein huono-osaisimpien ihmisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet. Kuten edellä on todettu, sosiaali- ja terveysjärjestöillä on tässä tärkeä rooli, jonka vahvistaminen tulevaisuudessa on tärkeää: niille on viisasta luoda toimintaedellytykset ja toimintatila. Tavoitteena on, että mahdollisimman moni suomalainen löytäisi tulevaisuudessa itselleen sopivan osallistumisen ja vaikuttamisen väylän.

Kirjallisuus

- Arajärvi, Pentti 2007. Perustelumuiستio hallituksen periaatepäättökselle kansalaisjärjestötoiminnan toimintaedellytysten edistämiseksi. Helsinki: Oikeusministeriö. Julkaisuun liitetty muistio.
- Bäcklund, Pia & Jouni Häkli & Harry Schulman (toim.) 200). Osalliset ja osajat – Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Helsinki: Gaudeamus.
- Hall, Stuart 1999. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Harju, Aaro 2003. Yhteisellä asialla – Kansalaistoiminta ja sen haasteet. Vantaa: Kansanvalistusseura.
- Julkunen, Raija 2006. Kuka vastaa? – Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Järjestöbarometri 2006. Vuorinen, Marja & Riitta Särkelä & Juha Peltosalmi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Järjestöbarometri 2007. Vuorinen, Marja & Riitta Särkelä & Juha Peltosalmi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Järjestöbarometri 2008. Vuorinen, Marja & Riitta Särkelä & Juha Peltosalmi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Kansalaisbarometri 2009. Siltaniemi, Aki & Anne Eronen & Pia Londén & Anne Perälähti & Riitta Särkelä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Kiili, Johanna 1998. Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Raportti hyvinvointi-indikaattoreiden kehittämistä. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen yhteiskuntapolitiikan työpapereita no.105. Jyväskylä: Yliopistopaino.
- Koivusalo, Meri 2003. Terveyspalvelut ja kilpailuttamisen kansainväliset ulottuvuudet. Teoksessa Eeva Ollila, Minna Ilva & Meri Koivusalo (toim.): Kilpailuttaminen sosiaali- ja terveysturvan näkökulmasta. Stakesin raportteja 276. Helsinki: Stakes, 22–35.
- Koskiaho, Briitta 2008. Hyvinvointipalvelujen tavaratalossa. Tampere: Vastapaino.
- Lehto, Eero 2003. Hyvinvointipalveluiden kilpailuttaminen keinona – oletukset, tavoitteet ja käytäntö. Teoksessa Eeva Ollila, Minna Ilva & Meri Koivusalo (toim.): Kilpailuttaminen sosiaali- ja terveysturvan näkökulmasta. Stakesin raportteja 276. Helsinki: Stakes, 50–68.
- Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari; Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti: Suomalaisen hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes.
- Myllymäki, Arvo 2003. Kansalaisjärjestöt palvelujen tuottajina ja Raha- automaattiyhdistyksen tuki. Teoksessa Eeva Ollila, Minna Ilva & Meri Koivusalo (toim.): Kilpailuttaminen sosiaali- ja terveysturvan näkökulmasta. Stakesin raportteja 276. Helsinki: Stakes, 80–86.
- Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma 2005. Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Niemelä, Jorma 2004. Hyvinvointivaltio tarvitsee kansalaisyhteiskuntaa. Teoksessa Mali Soininen & Seppo Sulkko (toim.): Puheenvuoroja itäsuomalaisen päihdetyön tulevaisuudesta. Kuopio: Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 1/2004.
- Niemelä, Seppo 2007. Demokratia ja oppiminen. Teoksessa Aaro Harju (toim.): Kansalaistoimintaan kätketty aarre. Espoo: Sivistyслиitto Kansalaisfoorumi, 64–76.
- Niiranen, Vuokko 2003. Kunnallisten sosiaalipalvelujen kilpailuttamisen sosiaalipoliittinen näkökulma. Teoksessa Eeva Ollila, Minna Ilva & Meri Koivusalo (toim.) Kilpailuttaminen sosiaali- ja terveysturvan näkökulmasta. Stakesin raportteja 276.

- Helsinki: Stakes, 69–80.
- OM [Oikeusministeriö] 2005. Kansalaisyhteiskunta 2006 -toimikunta. Kohti aktiivista kansalaisuutta. Oikeusministeriön julkaisu 2005:14. Helsinki: Oikeusministeriö.
- OM [Oikeusministeriö] 2006a. Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:14. Helsinki: Oikeusministeriö.
- OM [Oikeusministeriö] 2006b. Kansalaisyhteiskunta 2006 toimikunta. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:16. Helsinki: Oikeusministeriö.
- OM [Oikeusministeriö] 2007a. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma. Helsinki: Oikeusministeriö.
- OM [Oikeusministeriö] 2007b. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportti. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:20. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Pessi, Anne Birgitta & Juho Saari 2008. Hyvä tahto – Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Palola, Elina & Riitta Särkelä (toim.) 2006. Hyvinvointi United – FC sisämarkkinat: Reilu peli. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Romppainen, Esko 2005. Kilpailu ja sosiaali- ja terveysturvan järjestöt – kaksi näkökulmaa. Alustus Sosiaali- ja terveysturvan päivillä 11.8.2005 Jyväskylässä.
- Sassi, Sinikka 2002. Kulttuurinen identiteetti ja osallisuus. Teoksessa Pia Bäcklund Pia, Jouni Häkli & Harry Schulman (toim.) Osalliset ja osaajat – Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Helsinki: Gaudeamus, 58–74.
- Setälä, Maija 2003. Demokratian arvo – Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet. Helsinki: Gaudeamus.
- Siisiäinen, Martti & Tomi Kankainen 2009. Järjestötoiminnan kehitys ja tulevaisuuden näkymät. Helsinki: Oikeusministeriö. Julkaisematon lähde.
- Siltaniemi, Aki; Eronen Anne; Perälähti Anne & Londén, Pia 2005. Hyvinvointi, palvelut ja elämänlaatu KUUMA-kunnissa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Siltaniemi, Aki; Perälähti, Anne; Eronen, Anne & Londén, Pia 2007. Hyvinvointi, palvelut ja elämänlaatu Keski-Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Siltaniemi, Aki; Perälähti, Anne; Eronen, Anne; Londén, Pia & Peltosalmi, Juha 2008. Hyvinvointi ja osallisuus Itä-Suomessa. Kansalaiskyselyn tuloksia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- SLU [Suomen Liikunta ja Urheilu] 2006. Kansallinen liikuntatutkimus 2005–2006 vapaaehtoistyö. Helsinki: SLU:n julkaisuja 6/2006.
- Sosiaalibarometri 2008. Eronen, Anne & Pia Londén & Anne Perälähti & Aki Siltaniemi & Riitta Särkelä. Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Sosiaalibarometri 2009. Eronen, Anne & Pia Londén & Anne Perälähti & Aki Siltaniemi & Riitta Särkelä. Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Stenvall, Jari & Hanna Vakkala & Antti Syväjärvi & Aaro Tiilikainen 2008. Paras alus. Kunta- ja palvelurakennemuutoksen toimeenpanon suunnitteluvaiheen arviointi. Valtiovarainministeriön julkaisuja 17/2008. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- STM [Sosiaali- ja terveysministeriö] 2003. Järjestöt sosiaali- ja terveysturvan politiikan toimijoina. Kansalaisjärjestötoiminnan strategia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2003:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

- STM [Sosiaali- ja terveysministeriö] 2006. Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiat 2015. sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM [Sosiaali- ja terveysministeriö] 2008. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2008:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Särkelä, Riitta & Marja Vuorinen & Juha Peltosalmi 2005 Sosiaali- ja terveysjärjestöjen mahdollisuudet palveluiden ja tuen tuottamisessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveys-turvan keskusliitto ry.
- Särkelä, Riitta 2007 Järjestöt vaikuttamisen foorumeina. Teoksessa Aaro Harju (toim.) Kansalaistoimintaan kätketty aarre. Espoo: Sivistysliitto kansalaisfoorumi, 128–141.
- Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimus 2002 -tutkimusaineistosta tekemä erityistarkastelu. Helsinki: Tilastokeskus.
- Vaarama, Marja & Kati Ollila 2008. Koettu hyvinvointi ja elämänlaatu kolmannessa iässä. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä: Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, 116–136.
- Viirkorpi, Paavo. 1993. Osallisuus, yhteistyö, valta ja muutos. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Virkki, Tuija 2004. Vihan voima – Toimijuus ja muutos vihakertomuksissa. Jyväskylä: Atena. Luettavissa myös: [www.naistutkimuksentohtorikoulu.fi /file_download /23/virkki_fi.pdf](http://www.naistutkimuksentohtorikoulu.fi/file_download/23/virkki_fi.pdf)
- VM [Valtiovarainministeriö] 2005a. Verotusohje yleishyödyllisille yhteisöille ja säätiöille 753/32/2005. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- VM [Valtiovarainministeriö] 2005b. Talkootyön verotus 508/43/2005. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- VM [Valtiovarainministeriö] 200). Valtioneuvoston palaute kunnille kunta- ja palvelurakenneuudistuksen etenemisestä 27.6.2008 VM007:02/2008.
- VN [Valtioneuvosto] 2007a. Valtioneuvoston periaatepäätös kansalaisjärjestöjen aseman ja toimintaedellytysten turvaamiseksi. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisuja 2007. Helsinki: Oikeusministeriö.
- VN [Valtioneuvosto] 2007b. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma. Helsinki: Oikeusministeriö.
- VN [Valtioneuvosto] 2008. Valtioneuvoston selonteko hankintalakiuudistuksesta VNS 7/2008. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- VNK [Valtioneuvoston kanslia] 2007. Matti Vanhasen II hallituksen hallitusohjelma. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Vuorinen, Marja, Riitta Särkelä, Juha Peltosalmi & Pia Londén 2004 Paikkansa pitävät. Sosiaali- ja terveysjärjestöt paikallisina toimijoina. Helsinki: Sosiaali- ja terveys-turvan keskusliitto ry.
- Woolcock, Michael 1998. Social Capital and Economic Development-Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society* 27:151–2008.
- Yksityiset sosiaalipalvelut 2007. SVT. Helsinki: Stakes.

Julkaisemattomat lähteet

Laki julkisista hankinnoista 348/2007.

Laki kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta 9.2.2007/169.

Laki raha-automaattiavustuksista 23.11.2001/1056.

Maankäyttö- ja rakennuslaki 1129/2008.

Valtioneuvoston asetus kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnasta 269/2007
www.eoph.fi.

<http://fi.wikipedia.org/WIKI/Habbo-hotel>/3.5.2009

[http://fi.wikipedia.org/WIKI/IRC Galleria](http://fi.wikipedia.org/WIKI/IRC_Galleria)/3.5.2009

13 HYVIEN KANSALAISTEN YHTEISKUNTA?

Hyvintivaltio ja kansalaisyhteiskunta eivät ole vastakkaisia asioita. Samaan kokonaisuuteen kuuluvat kansalaisten keskinäinen luottamus, perhevastuut, kansalaisvastuu ja keskinäisen auttamisen eetos.

Tarkastelen tässä johtopäätösluvussa tätä kokonaisuutta enemmänkin yhteiskuntapolitiikan kuin tutkimuksen kannalta – tosin tutkimuksiin nojautuen. Professori Martti Siisiäinen (2003, 26) on todennut, että laaja pyyteettömyys on mahdollista sellaisessa yhteiskunnassa, jonka ”kollektiivinen tajunta, arvomaailma ja vastavuoroisuusverkostot palkitsevat pyyteettömyyden”. Tarkastelun ajankohtaisuutta lisää Siisiäisen myös varoitukseksi tulkittavissa oleva johtopäätös, että yksilöllistyneessä ja markkinoiden hallitsemassa yhteiskunnassa on vaikea löytää altruismia ja myötäelämistä tukevia laajempia perustoja. Kilpailukyky-yhteiskuntaan siirtyminen ilmentää arvomaailman muutosta ja vaikuttaa arvomaailman muutokseen.

Yksityisen auttamisen, kansalaisyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion kokonaiskuvaan liittyvät myös toimiva poliittinen demokratia ja työmarkkinajärjestöt (Baer 2007), vaikkakin niitä vain sivutaan tässä kirjassa. Euroopan unioni (EU) on sekä päätöksenteko- että arvoyhteisö, joka vaikuttaa niin suomalaiseen hyvinvointivaltioon kuin kansalaisyhteiskuntaankin. Myös vapaan tiedonvälityksen merkitystä voisi tarkastella samassa kokonaisuudessa – niin oleellinen se on tämän päivän kansalaisyhteiskunnan muovaajana (Trägårdh 2007, 14).

Pohjoismaisen mallin taustalla on pitkä historiallinen kehitys, jossa eri prosessit vahvistavat toisiaan. Keskinäisen välittämisen kulttuuri, kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio nivoutuvat toisiinsa. Tämä sidos asettaa

kyseenalaiseksi sen väitteen, että hyvinvointivaltio välttämättä murentaisi ihmisten keskinäistä vastuuta ja yhteisöllisyyttä. Kansalaisyhteiskuntatutkija Lars Trägårdh (2009) hahmottaa tämän pohjoismaisen vyöhykkeen juuriksi valtion vahvan roolin, aktiivisen kansalaisuuden perinnön sukupolvelta toiselle, protestanttisten arvojen perinteen sekä pohjoismaisen perhekulttuurin.

Taustalla ei kuitenkaan ole pelkkä idyllinen historia. Yhtä lailla poliittiset ristiriidat ja kulttuuriset jännitteet ovat muovanneet yhteiskuntia. Tänä päivänä jännitteitä syntyy mm. markkinoiden haastaessa perinteiset tavat järjestää palveluita. Poliittinen kenttä näyttäisi olevan myös liikkeessä tätä kirjoitettaessa syksyllä 2010.

Kansalaiseksi kasvetaan – tarvitaan sivistys- ja sosiaalipolitiikan liitto

Tässä kirjassa riippuvuuksia keskinäisen avun, kansalaisyhteiskunnan ja valtion välillä tarkastellaan rakenteiden ja keskinäisvaikutusten kautta. Eräs mahdollisuus tarkasteluun on seuraava. Hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan rinnakkaisuus nousee *kansalaiseksi kasvamisen ja sosiaalistumisen* prosesseista. Sosiaalisia taitoja opitaan ja harjoitellaan yhteisöissä perheestä ja päiväkodista alkaen. Siitä syntyy aktiivinen kansalaisuus ja siitä demokraattinen kansalaisuus. Kansalaiseksi kasvamiseen ja kasvattamiseen tarvitaan ensinnäkin tietoa ja ymmärrystä yhteisöjen ja yhteiskunnan toiminnasta. Toiseksi täytyy syntyä osallistumista edistäviä arvoja. Kolmanneksi tulee kehittyä valmiuksia ja ikään kuin pätevyyttä toimia kansalaisena. (S. Niemelä 2008, 34–35; Wallén 2005, 16–17.) Kasvatus muuttuu omaehtoiseksi sivistykseksi.

Yhteisöjen lisäksi on tarkasteltava koulutuksen merkitystä kansalaiseksi kasvamisessa. Anne Birgitta Pessi ja Tomi Oravasaari (3. luku) tekivät havainnon, että koulutustason noustessa auttamismyönteisten ryhmään kuuluvien osuus nousee. Eräs selitys voi olla siinä, että koulutetut pitävät suotavana vastata myönteisesti. Koulutuksen kautta yksilöiden silmät saattavat aidosti avautua entistä enemmän ymmärtämään myös muiden hätää.

Antti Kouvon (9. luku) mukaan tulot ja koulutus ennustavat usein varsin hyvin myös *sosiaalisen pääoman* kasautumista. Siksi on perusteltua vahvistaa koulutuspolitiikan merkitystä hyvinvointipolitiikan osana. Suomalainen koulutuspolitiikka ei näennäisestä tasa-arvoisuudestaan huolimatta ole

sitä. Suomalaisessa koulutuspolitiikassa tulee edistää oikeudenmukaisuutta, tukea heikoimmassa asemassa olevien pääsyä koulutukseen ja ehkäistä työmarkkinoiden polarisoitumista Euroopan unionin (EU) linjausten mukaisesti. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön (OECD) ehdotusten mukaisesti tulee harjoittaa jopa ns. positiivista diskriminaatiota koulutuksessa aliedustettujen ryhmien kohdalla (KOM 2006; Ischinger 2009, Gurría 2010). Kysymys on yhtäältä koulutuksen määrästä, toisaalta sen sisällöstä mm. kansalaiskasvatuksen osalta. (Niemelä 2008a; Niemelä 2008b.)

Valtio – ja nyt myös Euroopan unioni – voi kuitenkin vaikuttaa muillakin järjestelmillään ja pelisäännöillään sosiaalistumisen ja altruismin muotoihin, kuten Antti Ainamo, Ilari Lindy ja Erkki Sutinen (5. luku) osoittavat kehitysyhteistyön ja Juho Saari (11. luku) vapaaehtoisuuteen ja vaihdantaan perustuvan vuorovaikutuksen osalta.

Hyvinvointivaltion eetos nousee yhteisvastuun kulttuurista

Toimiiko hyvinvointivaltio, onko kansalaisyhteiskunta elävä ja auttavatko ihmiset toisiaan? Yhteisvastuun edistäminen on vaikeaa, elleivät kansalaiset kasva aktiiviseen ja demokraattiseen kansalaisuuteen – kuten edellä oli jo esillä. Tämä alue on koululaitoksessa jäänyt vuosiksi takalalle. 1960- ja 1970-luvun kuohuvien vuosikymmenten jälkeen syntyi varovaisuuden kausi vastapainoksi koetuille ylilyönneille esimerkiksi teini- ja opiskelijapolitiikassa, osin koulutuspolitiikan kokeiluissa. Vasta viime vuosina on alettu uudestaan kiinnittää huomiota aktiivisen kansalaisuuden edistämiseen. Jopa tiede- ja ammattikorkeakouluissa kysymys on otettu vakavasti (Niemelä 2008a, 26–27).

Demokraattisen valtion vallan lähde on kansa. Kansalaisyhteiskunnan puolueet valitsevat valtiolliset päättäjät. Päättäjät puolestaan ovat velvoittaneet valtiovallan toimimaan demokraattisten oikeuksien toteutumisen puolesta: Suomessa on kirjattu perustuslakiin (14 §) julkisen vallan tehtävä ”edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon”.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio syntyi protestanttisen kristillisyyden lähimmäisvastuun, erityisesti maaseudulla vaikuttaneen suomalaisuusliikkeen aatteiden ja työväenliikkeen solidaarisuuden eetokselle. Kristillisyyden

opetti toisen huomioon ottamista, suomalaisuusliike ihmisten yhdenvertaisuutta ja työväenliike organisoitumista yhteisten yhteiskunnallisten päämäärien ajamiseksi. Kaikki nämä synnyttivät ja muovasivat suomalaista kansalaisyhteiskuntaa.

Ihmisten tasa-arvoa, kohtuullisen tasaista tulonjakoa ja universaaleja sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluja edustava hyvinvointivaltio edellyttää edelleen tuekseen vankan moraalisen, eettisen ja poliittisen pohjan vastapainoksi itsekkyydelle ja luokkaeduille. Tarvitaan kansalaisten omaehtoista toimintaa, spontaania yhteisöllisyyttä ja järjestäytyneitä kansalaisyhteiskuntaa sekä taloudellisen kasvun että erityisesti nollakasvun ja taantuman tilanteessa. Sosiaalisen eheyden yhteiskuntaa tarvitaan aivan erityisesti yhteiskunnallisten murrosten – kuten taantuman ja laman – aikana.

Kun Jyväskylän kaupungin kehitysjohtajan dosentti Sakari Möttösen kanssa tarkastelimme näitä skenaarioita *Kunta ja kolmas* -sektori kirjassamme, tiivistimme näkemyksemme seuraavasti:

Hyvinvointivaltio tarvitsee tuekseen – nyt ja sen tulevassa murroksessa – yhteisvastuuta, lähimmäisenrakkautta, sosiaalisuutta ja solidaarisuutta korostavan kansalaisyhteiskunnan. Kysymys – – [on] kaikessa kansassa ja elävässä elämässä toteutuvasta huolenpidon ja yhteisvastuun kulttuurista – siis arvoista ja asenteista. On luotava hyvinvointivaltion kansalaisyhteiskuntaperustaa. (Möttönen & Niemelä 2005, 202–203.)

Tuo ajatus oli yhtenä pontimina tämän kirjan syntyyn. Hyvinvointivaltio toimii parhaiten solidaarisuuden ja lähimmäisvastuun yhteiskunnassa. Ongelmia tulee, jos yritämme yhdistää itsekään kulttuurin ja yhteisesti rakennetun hyvinvointivaltiojärjestelmän. Hyvinvointivaltion puolustaminen ei ole vain sen palvelujärjestelmän turvaamista vaan myös sen arvopohjan ja eettisen perustan korostamista.

Kilpailukykyisten ihmisten maa – käärmeitä paratiisisissa

Tämä teos vahvistaa ainakin Euroopan osalta sen, että yhteiskunnissa hyvät asiat kasautuvat. Juho Saaren (2. luku) mukaan hyvä kilpailukyky kytkeytyy korkeaan työllisyyteen, toimivaan hyvinvointivaltioon, kansalaisten väliseen luottamukseen ja viime kädessä myös auttamiseen.

Auttamista yhteiskunnallisen huolenkannon perusteella näyttäisi olevan maissa, jotka ovat kilpailukykyisiä ja menestyneitä. Juho Saari (2. luku) pitää mahdollisena tulkintana sitä, että vasta riittävä ”menestys” elintasossa yms. antaa tilaa myös auttamisen kaltaisten kysymysten priorisoinnille. Vaihtoehtoinen tulkinta viittaisi hänen mukaansa siihen, että nämä ”menestyvät” yhteiskunnat ovat siten rakentuneita, että niissä on aikaisempaa enemmän ”auttamisvajausta”.

Viimeksi mainittua mahdollisuutta osaltaan vahvistaa se, että menestyneissä yhteiskunnissa – ilman vahvaa ja määrätietoista politiikkaa – tulo- ja muut yhteiskunnalliset erot kasvavat. Näin on käynyt tuloerojen kohdalla viimeisen 20 vuoden aikana kolmessa neljästä OECD-maassa ja joissakin maissa – kuten Suomessa – rikkaimman väestönsosan ja keskiluokan välillä (OECD 2008).

Erot näkyvät myös terveydentilassa. Kilpailukyky-yhteiskunnissa on varhain syrjäytyneiden lisäksi myös niitä, jotka putoavat kiivastahtisesta ja vaativasta työelämästä. Tähän saattaa liittyä myös masennusta ja päihteiden käyttöä. Synnyttävätkö nämä kehityssuunnat huolenkantoa ja välittämistä tilanteessa, jossa hyvinvointivaltio on jo luotu?

Vastaus siihen, kumpi tulkinnoista on oikea, edellyttäisi laajaa historiallista analyysiä. Individualismi ja sosiaalinen vastuunkanto näyttäisivät vaihtelevan myös aaltoliikkeinä. Sosiaalinen vastuunkantokin saa postmodernissa maailmassa yksilöllisiä ja individualistisia muotoja. Pitkäjänteinen sitoutuminen sosiaaliin tai poliittisiin liikkeisiin on löyhempää kuin aiemmin.

Lyhytkestoista sitoutumista on mm. rahankeräyksissä. Juho Saaren ja Anu Emilia Saukon (8. luku) mukaan rahankeräyksiä tuottavat kasvoivat varsin tasaisesti 2000-luvun alun Suomessa. ”Hyväntekeväisyysmarkkinoiden” sisäinen rakennemuutos viesti toki vakiintuneiden organisaatioiden kamppailusta nousevia kilpailijoita vastaan. Pinnalta katsoen keräystiedot kuitenkin kertovat siis vakaudesta ja jatkuvuudesta.

Verkostot eivät ole ratkaisu siellä missä niitä ei ole

Hyvinvointivaltiolla tulee olla taloudellinen perusta. Miten nykyiset hyvinvointivaltiot selviytyvät globaalissa taloudessa mahdollisesti pitkään jatkuvan matalan talouskasvun tai nollakasvunkaan tilanteessa, jos kilpailukykyä onkin vain Kiinan ja Intian kaltaisilla mailla mutta ei enää Yhdysvalloilla

ja Euroopalla? Matalan kasvun tilanteessa joudutaan koettelemaan julkisen vallan taloudellista kestävyyttä. Kestävyysvajeen, ristiriidan hyvinvointivaltion resurssien ja lupauksen välillä, arvioitiin jo ennen taantumaa olevan 1,9 prosenttia bruttokansantuotteesta. (VNK 2009.)

Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) kokoamissa skenaarioissa on hahmoteltu erilaisia tulevaisuusvaihtoehtoja. Huomionarvoista on se, että enää ei uskota siihen, että kaikissa vaihtoehtoissa talouskasvu ylipäättään lähtisi voimakkaana käyntiin tai että Yhdysvaltojen ja Euroopan muodostama länsi selviytyisi taantumasta voittajana. Eräänä ennakkoinnin ulottuvuutena on se, miten esimerkiksi yhteisöllisyyden arvostus muokkaa arvoja ja elintapoja. Raportissa kysytään uskontojen merkitystä ja monikulttuurisuuden vaikutusta.

Yhdessä neljästä EVAn skenaariorista, *Stimulus ja romahdus* -vaihtoehdossa, kuvataan maailmaa näin: ”Hyvinvointiyhteiskunnan osittaisen alasajon kääntöpuolena voidaan havaita yhä vahvempi yhteisöllisyyden kasvu. Perheet huolehtivat itse lapsistaan ja vanhuksistaan. Myös kansalaisyhteiskunta vahvistuu ja aktivoituu entisestään.” Samassa skenaariossa on myös toisenlainen kuva tulevasta maailmasta: ”Ääritilanteessa Suomi on muuttunut myös asennetasolla. Vapaakaupan, monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden edistäminen väistyy olosuhteiden sanelemana protektionismin ja kansallisen ’me-hengen’ nostatuksen tieltä. Tuloerojen kärjistyessä yhteiskunnallinen tyytymättömyys ja ääri liikkeet saavat lisää jalansijaa.” (EVAn globaalit skenaariot 2009, 53)

EVAn ajattelun ongelmana on se, että niillä jotka ovat eniten yhteiskunnan tuesta riippuvaisia, on vähiten perhe- ja muita sosiaalisia verkostoja sekä taloudellisia toimintaedellytyksiä (Siltaniemi ym. 2009, 106). Kilpailukykyisyyden ja menestyksen katoaminen testaa niin ihmisluontoa kuin kansalaisyhteiskuntaa: syntykö onnena vai verinen keskinäinen taistelu aina ääri liikkeitä myöten?

Kaikilla ei ole perheen antamaa turvaa, vaikka yleisesti ottaen perhe onkin – kuten Heikki Hiilamo ja Mikko Niemelä (6. luku) osoittavat – sosiaalisena instituutiona yllättävän vahva *taloudellisen avun* näkökulmasta. Suomalainen hyvinvointivaltio ei ole rapauttanut ihmisten – lasten ja vanhempien – luontaista vastuuta toisistaan. Perheiden avussa on jotain yleisinhimillistä – kotitalouksien tulonsiirrot eivät ole juuri sidoksissa hyvinvointiregiimeihin.

Marjaana Seppäsen ja Anne Birgitta Pessin (7. luku) havainnot puolestaan vahvistavat sen, että myös *hoivan* osalta perhe ja lähisuku ovat olleet ja ovat edelleen merkittäviä tuen lähteitä ikääntyville ihmisille. Auttaminen suuntautuu kirjoittajien mukaan selvästi ensi sijassa lähipiiriin; omaan perheeseen ja appivanhempiin.

Molempien edellä mainittujen näkökulmien käänköpuoli on se, että osa kansasta on näiden tukea antavien perhe- ja sukuverkostojen eli ”luontaisen vastuiden” ulkopuolella. Voiko mahdollisesti kaventuva hyvinvointivaltio olla niiden tukena, joilla ei ole muuta turvaa?

Valtion ja kansalaisyhteiskunnan vastuiden erilainen luonne

Poliittisessa keskustelussa on aika ajoin pohdittu yksilön, lähiyhteisöjen, kansalaisyhteiskunnan järjestöjen ja julkisen vallan vastuuta. Suomalaiset kannattavat eri tutkimusten mukaan vahvaa hyvinvointivaltiota, vaikkakin arvelevat vahvan julkisen sektorin vähentävän oma-aloitteisuutta ja vastuullisuutta. (VNK 2009, 197.)

Tässä kirjassa ja muussa pohjoismaisten valtioiden ja kansalaisyhteiskuntien tutkimuksessa esitetään kuitenkin perusteet sille, että yksilön, perheen, suvun, lähiyhteisön, kansalaisyhteiskunnan ja julkisen vastuun kasvattaminen on rinnakkainen, ei vastakkainen, prosessi.

Pohjoismaissa hyvinvointivaltion eetos haastaa kansalaisia toimimaan ja julkista valtaa kantamaan oman vastuunsa. Vastakkainasettelun sijasta tarvitaan analyysia vastuiden luonteesta. Hyvinvointivaltion vastuulla on pitää huolta universaalisti kansalaisten turvasta sekä tulonsiirtojen että palvelujen kautta. Päävastuu tulonsiirroista on *valtiolla*; palveluista päävastuun kantavat *kunnat* – päätöksentekovastuu toki on tässäkin tapauksessa valtiolla. *Kansalaisyhteiskunnalle* yleisesti ja sen organisoiduille muodoille, kuten järjestöille, ei voi antaa tätä universaalista vastuuta, vaikka vapaaehtoistyöllä voi olla jonkinlaista systematiikkaa hyvinvoinnin puutteisiin vastaamisessa. Järjestöjen tehtävä on pitää jäsenistönsä tai kohderyhmänsä puolta. (Niemelä 2003; Möttönen & Niemelä 2005, 67–78; Grönlund ja Hiilamo 2006, 50.)

Koska kansalaisyhteiskunta on nimensä mukaisesti kansalaisten yhteiskunta, on se täynnä toisistaan poikkeavia ja vastakkaisiakin intressejä. Tämä ei ole kansalaisyhteiskunnan heikkous tai voima. Se on sen olemus.

Sen rinnalla tarvitaan valtiota, joka tuo poliittisten ja hallinnollisten prosessien kautta rationaliteetin (ks. keskustelusta Trägårdh 2007, 13).

Oman kokonaisuutensa valtion ja kansalaisyhteiskunnan välille luovat kunnat, joilla Suomessa on ollut paljon kansalaisyhteiskunnan piirteitä. Kunnan palkkaamat kansankoulunopettajat, ”kansankynttilät”, olivat perustamassa monia järjestöjä. Nykyisin virkamiesten ja muiden kunnan työntekijöiden suorittamia töitä tehtiin vielä joitakin vuosikymmeniä sitten luottamusmiestoiminnan ja vapaaehtoisuuden pohjalta. Kunnallisessa sosiaalipolitiikassa korostetaan edelleenkin yhteisöllisyyden merkitystä (Kananoja ym. 2008).

Valtio valtaistaa – yksilöt ja ryhmät voimaantuvat

Julkisen ja yksityisen vastuun rajoja on pyritty selvittämään myös systemaattisesti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes) toimeenpani ennen vuoden 2007 eduskuntavaaleja *Hyvinvointivaltion rajat* -hankkeen. Tuon hankkeen keskeisen osan muodostaneessa *Oikeus ja kohtuus* -raportissa määritettiin, että ”mitä perustavammanlaatuiset inhimilliset tarpeet ovat uhattuina ja mitä heikoimmat ovat yksilön voimavarat selvitä, sitä vahvemmat ovat yksilön oikeudet ja sitä selkeämpi on julkisen vallan velvollisuus järjestää toimeentulo ja sosiaali- ja terveyspalvelut” (Stakes 2006, 26).

Määritelmä kuvastaa osuvasti sitä, että oma vastuu ja valtion vastuu eivät ole vaihtoehtoja. Voidaan ajatella, että universaali sosiaaliturva ja universaalit palvelut ovat perusta. Kaikille taataan samat perusoikeudet. Lapsilisä maksetaan kaikille lapsille, rikkaille ja köyhille, toimintakykyisille ja toimintakyvyttömille. Mutta se intensiteetti, miten sosiaaliturvaan ja -palveluihin turvaudutaan erilaisten riskitilanteiden realisoituessa, vaihtelee. Kyseessä on jatkumo, jossa yhteiskunnan velvollisuus järjestää tukea on sitä vahvempi, mitä heikommat ovat yksilön edellytykset selviytyä tilanteesta.

On moraalisesti väärin edellyttää vastuunkantoa henkilöltä, joka ei –tilapäisesti tai pysyvästi, syystä tai toisesta – kykene kantamaan vastuuta. Tämä ei tyhjennä yksilön moraalista subjektiutta vaan kunnioittaa ihmisten erilaisuutta ja erilaisia voimavaroja ja mahdollisuuksia – ja vieläpä eri elämänvaiheissa. Esimerkiksi lapsuudessa ja toimintakykyään menettävässä ikääntymisvaiheessa voimavarat selvitä yksin ovat heikommat kuin toimintakykyisessä työiässä.

Empiirisissä hyvinvointitutkimuksissa on osoitettu, että sosiaalisiin suhteisiin luottamuksensa menettäneet ovat hauraampia ja haavoittuvampia kuin muut. Sosiaalinen epäluottamus heikentää stressinsietokykyä ja lisää sairastuvuutta. Se indikoi myös sekä kasautuvia vaikeuksia että jäämistä tukien varaan. (Kortteinen & Elovainio 2006, 333–336.) Kansalaisten haastatteluissa on havaittu sama ilmiö. Läheisten antaman tuen merkitys vähenee niillä, joilla on kasautuvia ongelmia terveydessä, sosiaalisissa suhteissa ja taloudessa (Siltaniemi ym. 2009, 106)

Oikeus ja kohtuus -raportin määrittäminen ei ota tätä ulottuvuutta huomioon. Määrittäminen voi siis pitää oikeansuuntaisena mutta ei vielä riittävänä. Valtio ei voi määrätä tai edes tuottaa sosiaalisia suhteita eikä varsinkaan luottamusta niihin. Se voi kuitenkin luoda edellytyksiä sosiaalisten suhteiden ja luottamuksen syntymiselle esimerkiksi perheiden hyvinvoinnin edellytyksistä huolehtimalla ja terapiapalveluiden kautta sekä tukemalla yhteisöllisyyttä ja kansalaisyhteiskuntaa, jotka luovat edellytyksiä sosiaalisten suhteiden syntymiselle.

Eettistä määrittäystä voisi kehittää seuraavasti:

”Mitä perustavammanlaatuiset inhimilliset tarpeet ovat uhattuina ja mitä heikommat ovat yksilön voimavarat selvitä, sitä vahvemmat ovat yksilön oikeudet ja sitä selkeämpi on julkisen vallan velvollisuus valtaistaa järjestämällä toimeentulo ja sosiaali- ja terveyspalvelut sekä tukemalla työllistymistä ja sitä tärkeämpää on luoda perhe-, sivistys- ja kansalaisyhteiskuntapolitiikan keinoin edellytyksiä ihmisen voimaantumisen luomalla inhimillisen kasvun, osallisuuden, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja luottamuksen mahdollisuuksia.”

Kun valtio luo tulonsiirtojen, palveluiden ja koulutuksen kautta yksilöille, perheille ja koko väestölle hyvinvoinnin edellytyksiä, kyse on luomani käsitteellisen kehikon (Niemelä 2009) mukaan *empowermentista* eli *valtaistamisesta*. Resursseja uudelleen jakamalla tasataan riskejä ja edistetään sosiaalista yhteenkuuluvuutta, sosiaalista koheesiota.

Kun taas yksilö joko edellä mainitun valtaistamisen kautta ottaa omaa tai yhdessä muiden kanssa yhteisönsä elämää haltuun, kyse on *emansipaatiosta* eli *voimaantumisesta*. Kyse on sisäisen elämänhallinnan, osallisuuden, osallistumisen ja yhteiskunnallisen toimintakyvyn kasvamisesta, kuten professori Juha Hämäläinen (2006, 25) määrittää inhimillistä kasvuprosessia.

Kyseessä ovat sosiaaliset suhteet ja vielä hieman enemmän: sisäinen kasvu ihmisyyteen, vastuuseen, yhteyteen ja osallisuuteen. Kansalaisyhteiskunnassa on sekä valtaistavia että voimaannuttavia elementtejä. Niillä on välittäjän rooli ja ne perustuvat usein *vastavuoroisuuteen*. (Niemelä 2009, 10–11.)

Vastuun erilaiset toteuttamismuodot

Tämä kirja tarkastelee auttamisen taustalla olevaa ihmisen hyvyttä. Hyvien ihmisten maassa on kuitenkin tarkasteltava myös sitä, miten julkinen valta voi vastuuttaa kansalaista. Kansalaisella on oikeuksien lisäksi velvollisuuksia.

Ensinnäkin kyse voi olla *vastuun mahdollistamisesta*. Universaalit sivistys- ja sosiaaliturvajärjestelmät voivat valtaistaa kansalaista niin, että hän kykenee itse kantamaan vastuuta. Järjestöjen vertaistoiminta ja muut palvelut tähtäävät niin ikään tähän vastuunkannon mahdollistamiseen – työskentelemään oman ja toisten hyvinvoinnin lisäämiseksi.

Toiseksi julkinen valta voi käyttää *vastuuseen houkuttelemista* osana voimaannuttamista tai sen vaatimista. Sosiaaliturvaetuuksiin voidaan luoda oman vastuun kantamista suosivia kannustimia (Björklund 2008). Ongelmana on ollut se, että meillä on ollut kannustinloukkujen ohella on myös lannistusloukkuja. Lannistaminen tapahtuu tilanteissa, jossa taloudellinen ja sosiaalinen asema suorastaan vaikeutuu, jos yksilö yrittää tehdä työtä tai selvittää omatoimisesti. Lannistusloukkujen poistamisen jälkeen voi poistaa kannustinloukkuja. Jonkin verran työtä on jo tehtykin.

Vastuuseen pakottamisesta on kyse esimerkiksi silloin, kun sairaalle tai vammaiselle ei tarjota hänelle kuuluvia palveluita, ja omaishoitajat pakotetaan näin huolehtimaan läheisistään, vaikka heillä ei olisi siihen edellytyksiä. Aiemmin esillä ollut määräytyminen, jonka mukaan mitä perustavammanlaatuiset inhimilliset tarpeet ovat uhattuina ja mitä heikommat ovat yksilön voimavarat selvittää, sitä suurempi on julkinen vastuu, on sovellettavissa tähän tilanteeseen.

Julkinen valta voi myös *vapauttaa vastuusta* puuttamalla interventioilla tilanteisiin, joissa kansalaisella itsellään olisi halua ja mahdollisuuksia kantaa vastuuta. Toistuvasti poliittiseen keskusteluun nousee kysymys siitä, saavatko työttömät vanhemmat viedä lapsensa kunnalliseen päivähoittoon. Vastaus ei ole aivan yksiselitteinen, koska päivähoitomahdollisuudella tu-

etaan juuri niitä perheitä, joiden voimavarat vanhemmuuteen ovat heikot. Mikäli vastuuseen kykenevä henkilö vapautetaan vastuusta, häneltä riistetään ihmisenä olemisen mahdollisuus ja jatkuva kasvu vastuullisuuteen. E erityisen haastavia nämä kysymykset ovat elämäntavoista aiheutuvien sairauksien ja muiden ongelmien kohdalla. (Niemelä 1999.)

Vastuuseen kasvamisesta tai jopa *kasvattamisesta* voidaankin puhua silloin, kun kasvatusta ja kulttuuria tukevat sitä. Kuten tämä kirja todistaa, Suomessa, hyvien ihmisten maassa, on pyritty kansalaisille luomaan edellytyksiä kantaa vastuuta itsestään, toisistaan, kansalaisyhteiskunnasta, hyvinvointivaltiosta ja myös maapallosta. Kysymys on sekä perheissä ja kouluissa tapahtuvasta sosialisatiosta että laajemmin koko kulttuurista mediaa myöten.

Pahojen ja itsekkäiden ihmisten maa?

Hyvinvointivaltion kansalaisyhteiskuntaperusta nojautuu sekä sosiaalisiksi normeiksi määriteltäviin arvoihin ja asenteisiin että kansalaisyhteiskunnan toimintamallien institutionalisoitumiseen (Saari ja Pessi tässä kirjassa, 1. luku). Määrittystä tukee laajasti tämän kirjan aineisto.

On kuitenkin syytä muistaa, että kansalaisyhteiskunnan kautta ei synny vain *hyvien ihmisten maa*. Kansalaisyhteiskunta on myös *pahojen ihmisten maa*. Kansalaisyhteiskunnassa toimivat myös vihayhteisöt, terrorismi ja anarkistiset liikkeet. Kansalaisyhteiskuntaan kuuluvat myös rasistiset liikkeet. Niiden institutionalisoitumista rekisteröidyiksi yhdistyksiksi voidaan lainsäädännöllä rajoittaa, mutta kansalaisten yhteistoimintaan yhteiskunnan kannalta kielteisten päämäärien puolesta on toisinaan vaikea puuttua, jos rikoksen tunnusmerkistön täyttyminen on tulkinnanvaraista.

Eurooppalaiseen kehitykseen on kuulunut – valitettavasti – rasististen liikkeiden nousu. Kansalaisyhteiskunnassa ja puolueissa on kuitenkin aina myös monikulttuurisuuden puolustajia. Kirkon ja kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyö on Tapio Leskisen (4. luku) mukaan merkinnyt muokailisuuden kohtaamista ja rajojen purkamista, mutta se ei ole koskettanut kaikkia kansalaisia. Mikäli integraatiossa ja kotouttamisessa aiotaan onnistua, hyvien ihmisten tulisi olla nyt liikkeellä. Sosiaalinen yhteisöllisyys ja institutionaalinen yhdistystoiminta voi olla myös ulossulkevaa ja väärään vallankäyttöön perustuvaa. Hyvä ja paha voivat olla rinnakkain samassa liikkeessä.

Kansalaisyhteiskunta voi synnyttää *itsekkäiden ihmisten maan*. Kansalaisyhteiskunta on näet valtaa ja vallan kenttiä. Kansalaisyhteiskunnassa syntynyttä valtaa voidaan käyttää hyvän tai pahan, itsekkyyden tai epäitsekkyyden palveluksessa. Korruptio on yksi pahimmista uhkista poliittiselle demokratialle ja toimivalle hallinnolle. Korruptiosuhteet voivat syntyä kansalaisyhteiskunnan piirissä.

Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu määrittää sosiaalisen pääoman yksilön kautta niiden todellisten ja mahdollisten resurssien summaksi, joka yksilöllä tai ryhmällä on sen perusteella, että hänellä tai sillä on luja verkosto enemmän tai vähemmän institutionalisoituneita keskinäisiä tuttavuus- ja arvostussuhteita. Tuttavuudet, ystävyudet, ryhmät, verkostot ja yhteisöt tarjoavat resursseja, valtaa ja pääsyliippuja erilaisille kentille. (ks. Bourdieu & Wacquant 1995.)

Ihminen tavoittelee pääsyä tärkeiksi kokemilleen kentille. Yhteisöjä on – aivan oikein – käsitelty osallisuuden kokemuksen kautta, mutta valta- ja yhteiskunnallinen resurssitarkastelu ovat jääneet vähemmälle. Syrjäytyminen on osaltaan myös yhteisöjen ja laajimmillaan kenttien suomasta vallasta ja resursseista paitsi jäämistä – tai kiinnittymistä tuttavuuksiin ja yhteisöihin, jotka edustavat negatiivista sosiaalista pääomaa.

Onko järjestömuotoisella osallistumisella sitten vaikutuksia, jotka nousevat niiden olemassaolosta muuallekin kuin jäsenistöön? Sateentekijävaiikutukset jäivät Antti Kouvon mukaan (9. luku) suomalaisessa aineistossa varmuudella toteen näyttämättä paitsi aluetasolla. Kouvon mukaan sellaiset järjestöihin kuulumattomat, jotka asuivat korkean järjestöaktiivisuuden alueilla, kokivat huomattavasti korkeampaa luottamusta sekä tuntemattomiin ihmisiin että instituutioihin kuin ne, jotka asuivat vähäisen järjestöaktiivisuuden alueilla.

Kansalaisyhteiskunnan toimijoiden edut ovat usein myös ristiriidassa keskenään. Etujärjestöjen legitiimi intressi on ajaa jäsenistönsä etuja, mutta tämä voi johtaa ristiriitaan esimerkiksi köyhien parissa työtään tekevien järjestöjen intressien kanssa. Tämä on näkynyt kirjoitushetkellä ajankohtaisessa perusturvan parantamistavoitteessa (Hiilamo & Mattila-Wiro 2009).

Edustuksellisen demokratian tehtävänä olisi toimia näiden ristiriitojen ratkaisijana, mutta poliittisilla päättäjillä voi olla henkisiä sidoksia voimakkaisiin eturyhmiin. Oletettavaa on, että talousvaikeuksien lisääntyessä esimerkiksi keskiluokan järjestöt vahvistavat edunvalvontaansa.

Uskovaisten ihmisten maa

Teoksen luvut tuovat esiin *uskonnollisen motivaation* auttamisen eräänä keskeisenä juurena. Aihe on herkkä, koska teema muuttuu toisinaan keskusteluksi siitä, onko jokin ihmisryhmä tai sen etiikka toisia parempi. Tällaiseen keskusteluun ei ole syytä lähteä, vaan tulisi tarkastella tutkimusten perusteella auttamisen motivaatiopohjaa.

Kansalaisyhteiskunnan ympäristön voisi määrittää tavanomaista laajemmin. Joensuulainen teologi ja yhteiskuntatieteilijä Martti Muukkonen (2009) hahmottaa kansalaisyhteiskunnan tilana, joka on tetran välissä. Tetra muodostuu yhteiskunnan perusinstituutioiden – perheen (verisiteet), valtion (pakkovalta), markkinoiden (talous) ja uskonnon (pyhä) – ulkopintojen välisestä alueesta.

Kansainvälisessä keskustelussa sosiaalista pääomaa ja kansalaisyhteiskuntaa tarkasteltaessa uskonnolliset motiivit ja uskonnolliset toimijat on otettu enemmän huomioon kuin suomalaisessa keskustelussa (Putnam 2000, Baer 2007), mutta viime aikoina myös Suomessa uskonnollisuuden merkitys on otettu paremmin huomioon – niin myös tässä kirjassa. Tapio Leskinen (4. luku) näkee kansainvälisen avun historiallisina juurina kirkkojen ja lähetysjärjestöjen työn. Hyvinvointivaltiotutkimukseen on tullut lisänäkökulmaa tutkittaessa 1800-luvun kristillis-sosiaalisia liikkeitä. Voidaankin puhua ”hyvinvointivaltion jumalisista juurista” (Hyvinvointivaltion jumalaiset juuret 2003).

Sekularisaation myötä perheen, valtion, markkinoiden ja uskonnon tetra saattaa litistyä kolmioksi, jolloin pyhän ulottuvuus muuttuu tai heikkenee. Tällöin on kysyttävä, muuttaako kehitys auttamisen luonnetta. Anne Birgitta Pessin ja Toni Oravasaaren (3. luku) mukaan ihmisen uskonnollisuus on sidoksissa auttamiseen liittyviin asenteisiin. Erot näkyvät erityisesti Pessin ja Oravasaaren iloisiksi auttajiksi ja varauksellisiksi auttajiksi nimeämien ryhmien välillä. Itsensä hyvin uskonnollisiksi kokevista ihmisistä lähes puolet sijoittuu iloisein auttajiin. Vastaavasti itsensä vähiten uskonnollisiksi kokevista iloisein auttajiin sijoittuu vain vajaa viidennes.

Kirkon tutkimuskeskuksen johtajan Kimmo Kääriäisen (2003) mukaan uskontososiologien teoria maallistumisesta ja siirtymisestä uskonnottomaan yhteiskuntaan on alkanut muuttua näkemykseksi uskonnollisuuden muutoksesta. Uskonnollisen ja historiallisen tiedon ohuus kadottaa hyvinvointivaltion uskonnolliset juuret. Lähimmäisvastuun, solidaarisuuden ja

auttamisen tutkimisessa uskonnollinen motivaatio on kuitenkin syytä pitää esillä. Heikko yhteisöllisyys yhteiskunnassa on selvästi yhteydessä vähäiseen uskonnollisuuteen.

Anne Birgitta Pessin ja Tomi Oravasaaren (3. luku) tuloksia selittää osin sekin, että ne ihmisryhmät, joiden yhteisölliset arvot ovat heikoimpia, ovat myös vähiten uskonnollisia. Näitä ovat muiden tutkimusten mukaan muun muassa nuoret miehet ja kaupunkilaiset (Kääriäinen ym. 2003, 254). ”Urbaani konteksti on vähemmän yhteydessä vahvimpaan auttamisen tyyppiin eli iloiseen auttajiin” (Pessi ja Oravasaari, 3. luku). Uskonnollisuus on siis edelleenkin osa keskinäisen avun motivaatioperustaa, vaikka tämän päivän yhteiskunnassa uskonnon ottaminen kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen keskiöön voi tuntua oudolta.

Seksuaalietiikasta syksyllä 2010 käyty keskustelu ja siitä seurannut kirkosta eroamisen aalto herättävät kysymyksen siitä, onko auttamishalulla yhteyksiä moraalikonservatismiin vai moraaliliberalismiin – vai onko yhteyttä lainkaan. Voiko olla niin, että moraalikonservatiivisuus onkin yhteydessä sosiaaliseen vastuunkantoon yksilötasolla ja moraaliliberaalisuudessa painotetaan enemmän yhteiskunnallisia ratkaisuja? Käyty keskustelu osoittaa, että valtion ja uskonnon sekä politiikan ja uskonnon suhdetta on avattava ja että on kysyttävä, mitä annettavaa uskonnolla on tämän päivän yhteiskunnalle (Kallunki 2010).

Henrietta Grönlundin ja Anne Birgitta Pessin mukaan (10. luku) kirkko on muuttumassa *valtio-orientoituneesta yhteiskuntaorientoituneeksi* – ja osin myös *kansalaisyhteiskuntaorientoituneeksi* (ks. Kääriäinen 2003). Grönlundin ja Pessin tulevaisuusvisiossa kirkko on entistä enemmän keskeinen suomalainen altruismi-instituutio, jonka erityisluonne on sen uskonnollinen motivaatio ja arvopohja. Grönlundin ja Pessin mukaan erityisesti diakonia-työ ylläpitää kansan luottamusta kirkkoon – ja lähimmäisyyteen ylipäättään. Juuri se voi olla kirkolle ratkaisevaa tulevaisuudessa, vaikka kirkon haasteina ovat erityisesti kirkosta eroaminen ja nuorten aikuisten heikko kirkkoon sitoutuminen.

Yksilöllisten – ja samallako yhteisöllisten – ihmisten maa?

Tämän teoksen ensimmäisessä luvussa Saari ja Pessi pohtivat *Uusi jako* -teoksen tuloksia, jotka ovat hämmäntäviä, mitä tulee auttamisen

asemaa kilpailukyky-yhteiskunnassa käsittelevään tutkimukseen. Yhtäältä kilpailukyky-yhteiskunnassa individualisoituneet ja suorituskeskeiset ihmiset käyttävät aikansa yhä useammin joko työhön tai perheensä hyväksi. Tällöin auttamisen ja yhteisöllisyyden pitäisi olennaisesti vähentyä. Toisaalta ja toisaalla samat ihmiset – kuten Juho Saari ja Anne Birgitta Pessi (1. luku) kirjoittavat – nousevat vastarintaan ja korostavat arvoissaan ja toiminnassaan auttamisen ja yhteisöllisyyden merkitystä.

Poliittinen ja muukin kansalaisyhteiskuntaosallistuminen on muutoksessa. Robert Putnamin (2000, ks. myös Putnam 2002) väittämää kansalaisaktiivisuuden laskua ei ole välttämättä tapahtunut, vaan se muuttaa muotoaan. Baerin (2007) mukaan tällaista laskua ei ole tapahtunut. Sen sijaan osallistuminen muuttuu.

Tutkimuksessa tulee siis tarkastella kaikkia: kansalaista, perhettä, lähiyhteisöllisyyttä, uusia sosiaalisia liikkeitä, kevytaktivismia, perinteistä järjestötoimintaa ja uskonnollisia liikkeitä. Samalla on tarkasteltava osallistumisen muotoja: kiinteää osallistumista vapaaehtoistoimintaan, rahallista tukea, tilapäisiä osallistumisia, verkkoyhteisöjä jne. Tutkimuksen ja yhteiskuntapolitiikan kannalta tilanne tulee haastavammaksi. Jäsentynyt kansalaisyhteiskunta osin säilyy, mutta samalla se myös muuttuu moniulotteisemmaksi, vaikeammin tavoitettavaksi ja jäsennettäväksi. Asteittain se muuttuu myös *diginatiivien* kansalaisyhteiskunnaksi.

Suuri kysymys on se, siirrymmekö postmodernin ajan lisäksi postmaterialistiseen aikaan. Silloin – kuten kansalaisyhteiskunta-asiantuntija Aaro Harju (2010) ennakoi – elämänlaatu, merkitykset, hyvät ihmissuhteet ja toisista välittäminen nousevat elämän ykkösasioiksi.

Markkinaihmissen maa

Tässä kirjassa on tarkasteltu useita uhkia, joita pohjoismainen malli kohtaa. Aiemmin talouselämä, julkinen valta ja kansalaisyhteiskunta (tai joissakin jaotteluissa kulttuuri) nähtiin kaikki rinnakkaisina mutta erilaisina ja jossain määrin itsenäisinä elämäalueina. Elinkeinoelämän roolin vahvistumista on tukenut *neutraalisuusperiaate*, jonka mukaan yksityisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan välillä ei ole erilaisuutta – tai paremminkin niin, että molemmat pakotetaan suhteessa julkiseen samaan muotoon.

Kärjistäen voisi ottaa seuraavan esimerkin. Vielä pari vuosikymmentä sitten elinkeinoelämän lobbareiden suurena huolenaiheena saattoi olla se mahdollisuus, että kuntien ja järjestöjen ostopalvelusopimuksesta muutama tuhat silloista markkaa valuisi yleishyödyllisen järjestön yleiseen hallintoon tai toiminnan kehittämiseen – siitä huolimatta, että kaksinkertainen kirjanpito on keksitty. Nyt nämä lobbarit eivät murehdi sitä, että miljoonia euroja sosiaali- ja terveydenhuollon varoja voi siirtyä kansainvälisille pääomasijoittajille. Yritys saa tehdä siis palveluilla voittoa, joka jaetaan osakkeenomistajille. Kansalaisjärjestö ”ei saisi” tuottaa ylijäämää, jolla kehitetään tai laajennetaan toimintaa.

Markkinoiden ja elinkeinointressien tunkeutuminen yhteisen hyvän alueelle on selvästi voimistunut siirryttäessä suunnittelu-yhteiskunnasta kohti kilpailukyky-yhteiskuntaa (Särkelä tässä teoksessa, 12. luku). Tavaratuotannon käsitteistö, ajattelutapa ja toimintaperiaatteet eivät välttämättä sovelu kaikkiin sosiaalipalveluihin ja kaikkien sosiaalisten ilmiöiden hoitoon. Neutraalisuusperiaate johtaa herkästi puheiden ja tekojen ristiriitaan. Julkisuudessa korostetaan kansalaisyhteiskunnan ja sen toimijoiden merkitystä, mutta samalla pakotetaan ne toimimaan yritysmäisesti ainakin palvelutoiminnan osalta. (Hokkanen ym. 2005; Kananen ym. 2008, 70.)

Perheen, valtion, markkinoiden, uskonnon ja niiden välissä olevan kansalaisyhteiskunnan määrittäminen on jatkuva haaste koko Euroopassa. Niillä kaikilla on paikkansa hyvinvoinnin kokonaisuudessa, mutta ne saattavat taistella määräysvallasta ja hegemoniasta.

Hyvien kansalaisten maa

Tämän kirjan tavoitteena oli analysoida *suomalaista kilpailukyky-yhteiskuntaa auttamisen, sosiaalisten suhteiden ja yhteisöllisyyden näkökulmista*. Vaikka kilpailukyky-yhteiskunta-termi on enemmänkin metafora ajan hengestä ja varsinkin eliitin ajattelusta, rakenteissa ja sosiaalisissa suhteissa tapahtuneet muutokset eivät ole olleet (vielä) kovin suuria. Tavoitteena oli analysoida, miten suomalaiset suhteutuvat toisiinsa tilanteessa, jossa kilpailun merkitys yhteiskuntaa organisoivana periaatteena on korostunut.

Kirjan suunnittelun ja kirjoittamisen aikana vuonna 2009 sen teema tuli yhä ajankohtaisemmaksi. Suomen talous kääntyi nopeasti talouskasvusta taantumaan. Suomen BKT supistui historialliset kahdeksan prosenttia,

työllisyys heikkeni ja työttömyys kasvoi. Valtionvelka alkoi kasvaa.

Kirjan viimeistelyvaiheessa syksyllä 2010 kansantalous oli jo kasvusuunnassa, työllisyystilanteen heikkeneminen alkoi laantua ja työllisyyden ennakoitiin paranevan niin teollisuudessa kuin palveluissakin. Silti valtion velka kasvoi ja julkinen talous kiristyi. (Valtiovarainministeriö 2010.)

Näiden vaiheiden välissä oli monien eurooppalaisten maiden, erityisesti Kreikan ja Irlannin, uhkaava talouskriisi, jolla arveltiin olevan hoitamattomana vaikutusta myös muiden EU-maiden, mukaan lukien Suomen, talouteen. Epätietoisuutta kehityksen suunnasta oli edelleen syksyllä 2010: onko paluu kasvu-uralle pysyvää, seuraako taloudellinen stagnaatio vai siirtääkö jokin kriisi Euroopan pitkäkestoiseen taantumaa?

Vaikka talouselämä lähtisikin pitkäkestoiseen nousuun, julkinen talous on vaikeuksissa vuosia, pahimmillaan vuosikymmeniä. Kuten Juho Saari ja Anne Birgitta Pessi (1. luku) toteavat, 90-luvun lama sekä avasi uusia mahdollisuuksia että loi uusia haasteita, jotka molemmat kytkeytyvät yhteiskunnallisen muutoksen hallintaan. Mahdollisuuksien hallinta kytkeytyi Suomen mallissa julkisen vallan kykyyn edistää talouskasvua ja työllisyyttä yhteiskunnan sopeutumistehokkuutta lisäämällä.

Olipa tuleva taloudellinen kehitys millainen tahansa, toimiva sosiaalisen yhteenkuuluvuuden yhteiskunta edellyttää – kuten Saari ja Pessi (1. luku) toteavat – sekä kansalaisyhteiskunnan sisäistä yleistettyä vastavuoroisuutta että hyvinvointivaltion laajamittaisia uudelleenjakavia rakenteita.

Auttamisen eetos syntyy vastuullisesta ja aktiivisesta kansalaisuudesta. Vastuu kanavoituu poliittisesti hyvinvointivaltion rakentamiseen ja yhteisöllisesti toimimiseen yhteisöissä ja kansalaisyhteiskunnassa. Henkilökohtaisella tasolla se on vastuunottoa itsestä ja lähimmäisistä.

Kun ilmastonmuutos pakottaa yhteiskuntia etsimään entistä painokkaammin ekologisesti kestävästä kehityksestä, taloudellisen kriisin soisi vahvistavan keskustelua sosiaalisesti kestävästä kehityksestä. Kilpailukyky-yhteiskunnan yksipuolisista näkemyksistä tulisi siirtyä sellaisen innovaatiotoiminnan tavoittelemiseen, joka perustuu eettisesti, sosiaalisesti, taloudellisesti ja ympäristöllisesti kestäväan kehitykseen (Hautamäki 2008).

Suomalaisen yhteiskunnan suuri haaste on siinä, että köyhät äänestävät rikkaita passiivisemmin, osallistuvat kansalais- ja järjestötoimintaan muita vähemmän, ovat vähemmän koulutettuja ja että heillä on pienempi ystäväpiiri. Taloudellinen, poliittinen, sivistyksellinen

ja sosiaalinen pääoma kertyvät samoille ihmisille, joilla on kaiken lisäksi parempi terveys ja pidempi elinikä. (Ks. esim. Siltaniemi ym. 2009, 82.) Köyhyys ja osattomuus vahvistuvat ja kertautuvat.

Hyvien ihmisten maassa hyvät kansalaiset pyrkivät näiden erojen tasaamiseen niin oman elämänsä ratkaisuisissa, järjestötoiminnassa kuin politiikassakin. Juhlallista, mutta totta.

Yhteenvedon 12 teesiä

Oheisen yhteenvetoluvun voi tiivistää 12 teesiin ja näkemykseen. Vastuu niistä on yksistään artikkelin kirjoittajalla.

1. Hyvinvoinnin rakentamisessa tarvitaan sivistys- ja sosiaalipolitiikan liittoa.
2. Hyvinvointivaltio tarvitsee kansalaisyhteiskuntaperustan.
3. Kilpailukyky-yhteiskunnissakaan tuloeroja ei saa päästää kasvamaan.
4. Verkostojen varaan ei tule jättää niitä, joilla verkostoja ei ole.
5. Kansalaisyhteiskunta ei kannata universaalia, julkista hyvinvointivastuuta – se tehtävä on valtiolla.
6. Julkinen valta valtaistaa (empowerment) jakamalla resursseja, mutta sen on myös luotava edellytyksiä yksilöiden ja ryhmien voimaantumiselle (empansipaatio).
7. Julkinen valta mahdollistaa, houkuttaa, pakottaa, vapauttaa tai kasvattaa vastuunkantoon.
8. Kansalaisyhteiskunta pahimmillaan edistä vihaa ja itsekkyyttä; parhaimmillaan se antaa pääsylippuja kentille ja myös sateentekijänä synnyttää laajaa luottamusta ja sosiaalista pääomaa.
9. Uskonnollisuus on edelleen merkittävä osa auttamisen motivaatiopohjaa eikä sitä tule sivuuttaa tutkimuksessa.
10. Kansalaisyhteiskunta on muutoksessa, ja se uudistuu diginatiivien myötä.
11. Markkinoiden logiikalla ei saa murtaa kansalaisyhteiskunnan olemusta.
12. Hyvien ihmisten maassa hyvät kansalaiset pyrkivät yhteiskunnallisten erojen tasaamiseen niin oman elämänsä ratkaisuihin, järjestötoiminnassa kuin politiikassakin.

Kirjallisuus

- Baer, Douglas 2007. Voluntary Association Involvement in Comparative Perspective. Teoksessa Lars Trägårdh (toim.): State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered. Oxford: Berghahn Books, 67–125.
- Björklund, Liisa 2008. Kannustaminen ja moraali: Kannustamisen idea suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa 1990-luvulta alkaen. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic 1995. Refleksiiviseen sosiologiaan. Joensuu: Joensuu University Press.
- EVA:n globaalit skenaariot. Tulevaisuuden pelikentät. http://www.eva.fi/files/2442_Tulevaisuuden_pelikentat.pdf
- Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki 2006. Diakoniatyö hyvinvointivaltion mittarina. Teoksessa Elina Juntunen, Henrietta Grönlund & Heikki Hiilamo (toim.): Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvanaukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Helsinki: Kirkkohallitus, 29–50.
- Gurría, Angel 2010. Remarks by Angel Gurría, OECD Secretary-General, for the launch of Education at a Glance 2010. (http://www.oecd.org/document/52/0,3343,en_2649_37455_45925620_1_1_1_1,00.html.)
- Hämäläinen, Juha 2006. Hyvinvoinnin kaksi strategiaa: poliittinen ja pedagoginen. Teoksessa Pauli Niemelä & Terho Pursiainen (toim.): Hyvinvointi yhteiskuntapolitiittisena tavoitteena. Kuopio: Sosiaalipoliittinen yhdistys, Kuopion yliopisto, 16–29.
- Harju, Aaro 2010. Puheenvuoro kansalaisyhteiskunnan tulevaisuudesta. Helsinki: Siivestysliitto Kansalaisfoorumi. Satakunnan Painotuote.
- Hautamäki, Antti 2008. Kestävä innovointi. Innovaatiopolitiikka uusien haasteiden edessä. Helsinki. Sitran raportteja 76.
- Hiilamo, Heikki & Mattila-Wirola, Päivi 2009. Taantuma ajaa Titanicin tavoin köyhimmät syvyyskseen. Helsingin Sanomat 14.2.2009.
- Hokkanen Joni, Kettunen Aija & Piirainen Keijo 2005. Järjestöjen toiminnan yhtiöittäminen – syitä ja seurauksia. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu ja Oikeusministeriö. Oikeusministeriön julkaisu 2005:13.
- Hyvinvointivaltion jumaliset juuret 2003. ”Siveydensipuleiden” seksuaalipoliittinen propaganda oli 1800-luvun maailmassa todella radikaalia ja muureja murtavaa. Helsingin Sanomat 22.3.2003.
- Ischinger, Barbara 2009. Valuing diversity, promoting equity and evaluating quality – how can the OECD help? OECD Directorate for Education. European Access Network. Esitelmä Yorkissa 23 heinäkuuta 2009.
- KOM 2006 481. Euroopan yhteisöjen komissio Bryssel 8.9.2006. Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille. Eurooppalaisten koulutusjärjestelmien tehokkuus ja tasapuolisuus.
- Kääriäinen, Kimmo 2003. Teorioita uskonnon ja yhteiskunnan muutoksesta. Teoksessa Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Kimmo Ketola: Moderni kirkkokansa. Suomalaisen uskonnollisuus uudella vuosituhanella. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82, 87–121
- Kallunki, Valdemar 2010. Poliitiikka ja uskontoa ei voi eristää toisistaan. Vieraskynä. Helsingin Sanomat 28.10.2010.
- Kananoja, Aulikki; Niiranen, Vuokko & Jokiranta, Harri 2008. Kunnallinen sosiaalipoliitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta. Jyväskylä: PS-kustannus Oy.
- Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko 2006. Miten auttaa huono-osaisia? Teoksessa

- Mikko Kautto (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2006*. Helsinki: Stakes, 329–344.
- Möttönen Sakari & Niemelä Jorma 2005. *Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot*. Jyväskylä: PS-Kustannus Oy.
- Muukkonen, Martti 2009. *Framing the Field: Civil Society and Related Concepts. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. <http://nvs.sagepub.com/pap.dtl>
- Niemelä, Jorma 1999. *Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus kääntymyksestä ja kristillisestä päihdehoidosta*. Stakesin tutkimuksia 96. Helsinki: Stakes.
- Niemelä, Jorma 2003. *Järjestöt ajan hengen uudistajina*. Teoksessa Jorma Niemelä & Virpi Dufva (toim.) *Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhanhannella*. Jyväskylä: PS-kustannus Oy, 108–131.
- Niemelä, Jorma 2008a. *Kansalaistoiminnan vahvistaminen kansallisena haasteena*. Teoksessa Anne Holopainen & Kimmo Lind & Jorma Niemelä (toim.) *Ammattikorkeakoulut kansalaistoiminnassa*. Helsinki: Humak, Diak. Oikeusministeriön julkaisu 2008:7, 21–31.
- Niemelä, Jorma 2008b. *Koulutuksen tavoitteeksi tasapainoinen yhteiskuntakehitys*. Osaaja.net-verkkolehti nro 2/2008.
- Niemelä, Jorma 2009. *Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikat ja niihin liittyvän osaamisen kehittäminen*. Teoksessa Leena Viinamäki (toim.: Sosionomilta eivät hommat loppu. *Ammattikäytäntöjen kehittäminen haasteena sosionomi AMK -tutkinnoissa*. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisu: Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 1/2009, 10–21.
- Niemelä, Seppo 2008. *Sivistystyö*. Helsinki: Maaseudun Sivistysliitto ym.
- OECD. *Growing Unequal? 2008. Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing.
- Putnam, Robert D. 2000. *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D. (ed.) 2002. *Democracies in Flux – The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Siisiäinen, Martti 2003. *Vuoden 1997 yhdistykset*. Teoksessa Sakari Hänninen, Anita Kangas & Martti Siisiäinen: *Mitä yhdistykset välittävät*. Tutkimuskohteena kolmas sektori. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Siltaniemi, Aki; Perälähti, Anne; Eronen, Anne; Särkelä, Riitta & Londén, Pia 2009. *Kansalaisbarometri 2009. Suomalaisten arvioita hyvinvoinnista, palveluista ja Parashankkeesta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Stakes 2006. *Oikeus ja kohtuus. Arvioita ja ehdotuksia yksityisestä ja julkisesta hyvinvointivastuusta*. Helsinki: Stakes. Edita Prima Oy.
- Trägårdh, Lars 2007. *The "Civil Society" Debate in Sweden: The Welfare State Challenged*. Teoksessa Lars Trägårdh (toim.) *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York, Oxford; Berghahn Books, 9–36.
- Trägårdh, Lars 2009. *Is there a Distinct Nordic Civil Society? Exploring Variation and Commonality from an International Perspective*. Luento Valtakunnallisessa kansalaisyhteiskunnan tutkimus- ja kehittämisseminaarissa. Jyväskylä 5.2.2009.
- Valtiovarainministeriö 2010: *Taloudellinen katsaus. Syyskuu 2010*. Valtiovarainministeriön julkaisu 37 a/2010.
- VNK 2009. *Ikääntymisraportti. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009.
- Wallén, Björn 2005. *Kyllä kansalaisuudelle – Aloitteita ja esimerkkejä Pohjoismaista*. Helsinki: Kansanvalistusseura.

KIRJOITTAJAT

Antti Ainamo, professori (ma.), IASM [Institutions and Social Mechanism-tutkijakoulu], Turun yliopisto.

Henrietta Grönlund, TM, tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto, koulutuspäällikkö, Kirkkopalvelut ry.

Heikki Hiilamo, VTT, dosentti, tutkimusprofessori, Kelan tutkimusosasto, Helsinki

Antti Kouvo, VTM, assistentti, sosiologian laitos, Turun yliopisto.

Tapio Leskinen, TT, ulkomaantyön apulaisjohtaja, Suomen Lähetysseura.

Ilari Lindy, neuvonantaja, tietoyhteiskunta- ja innovaatiopolitiikka, ulkoasiainministerio.

Jorma Niemelä, YTT, dosentti, rehtori, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Mikko Niemelä, VTT, dosentti, erikoistutkija, Kelan tutkimusosasto, Helsinki.

Tomi Oravasaari, TM, tutkija, Helsingin yliopisto.

Anne Birgitta Pessi, dosentti, akatemiatutkija, Helsingin yliopiston tutkijakollegium.

Juho Saari, johtaja, Kuopion hyvinvointitutkimuskeskus (KWRC), professori, yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, Kuopion kampus.

Anu Emilia Saukko, YM, tohtorikoulutettava, yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, Kuopion kampus.

Marjaana Seppänen, dosentti, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto.

Erkki Sutinen, professori, tietojenkäsittelytieteen ja tilastotieteen laitos, Itä-Suomen yliopisto, Joensuun kampus.

Riitta Särkelä, YTM, toiminnanjohtaja, Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia

Sarjassa julkaistaan merkittäviä tutkimuksia. Julkaisun on tuotettava uutta ja innovatiivista tutkimustietoa Diakonia-ammattikorkeakoulun opetus-, tutkimus- ja kehittämistoiminnan alueilta. Sarjaan voivat tarjota julkaisuja niin Diakonia-ammattikorkeakoulun omat työntekijät kuin ulkopuoliset.

1 Kainulainen, Sakari (toim.) 2002:

Ammattikorkeakoulu - tehdas vai akatemia?

2 Rask, Katja & Pasanen, Sina 2003:

Perhekuntoutuksesta valmiuksia päihitteettömyyteen, vanhemmuuteen ja elämänhallintaan. Perheen yhdistetty hoito (PYY) -kuntoutusprosessin arviointi.

3 Rask, Katja & Kainulainen, Sakari & Pasanen, Sina 2003:

Diakoniatyön ja kirkon nuorisotyön arki vuonna 2002. Tutkimus diakoniatyöntekijöiden ja kirkon nuorisotyönohjaajien kokemuksista seurakuntatyöstä ja työtaidoistaan.

4 Rask, Katja, Kainulainen, Sakari & Pasanen, Sina 2003:

Koulutuksen antamat valmiudet seurakuntatyöhön. Vuosina 1998-2002 valmistuneiden diakoniatyöntekijöiden ja kirkon nuorisotyönohjaajien sekä heidän esimiestensä käsityksiä kirkollisista valmiuksista.

5 Hynynen, Heidi & Pyörre, Susanna & Roslöf, Raija 2003:

Elämä käsillä - viittomakielentulkin ammattikuva.

6 Gothóni, Raili & Jantunen, Eila 2003:

Seniorien seurakunta - 75-vuotiaiden helsinkiläisten ajatuksia elämästään ja seurakunnastaan

7 Karjalainen, Anna Liisa 2004:

Kokemuksesta kirjoittaminen ja kirjoittamisen kokemus. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen sosionomikoulutuksessa ja narratiivinen menetelmä sosiaalialan työssä

8 Launonen, Pekka 2004:

Nuorisonohjaajasta nuorisotyönohjaajaksi. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nuorisotyönohjaajien koulutus ja ammattitaidon muuttuvat tulkin-
nat 1949-1996.

9 Rautio, Maria 2004:

Muuttuva työelämä haastaa työterveyshuollon kehittämään menetelmiään ja osaamistaan. Työterveyshuollon menetelmien kehittäminen moniamma-
tillisena oppimisprosessina.

10 Leskinen, Riitta 2005:

Itseohjautuva ammattikorkeakoulun jatkotutkinto-opiskelija. Tapaus Diak
ja Hamk.

11 Hyväri, Susanna & Latvus, Kari 2005:

Paikallisia teologioita Espoossa

12 Lampi, Hannu 2005:

Miehen sydäninfarktikokemus: Fenomenologinen tutkimus sairastumises-
ta ja potilaana olosta.

13 Semi, Eija 2006:

Sosiaalialan työn ja sosiaalipedagogiikan yhtymäkohtia historiallisen tulkin-
nan ja opetussuunnitelmien valossa

14 Ryökäs, Esko 2006:

Kokonaisdiakonia

15 Pesonen, Arja 2006:

Asiakkaiden kokemuksia mielenterveyspalveluista

16 Karppinen, Leena 2007:

”Vain paras on tarpeeksi hyvää lapsille”. Ruusu Heininen Sortavalan Kas-
vattajaopiston perustajana ja kehittäjänä

- 17 Hyväri, Susanna 2008:
Paikkasidos elämäntavassa ja elämäntavassa - maaseutu ja kaupunki yhden ikäryhmän kokemana
- 18 Jantunen, Eila 2008:
Osalliseksi tuleminen – masentuneiden vertaistukea jäsentävä substantiivinen teoria
- 19 Rautasalo, Eija 2008:
Hoitotyön ammattilaisten näkemyksiä ikääntyvien ihmisten seksuaalisuudesta
- 20 Korhonen, Saira 2008:
Ohjaus siinä sivussa - työelämässä toimivien ohjaajien kokemuksia sosionomi (AMK) –opiskelijoiden harjoittelun ohjauksesta
- 21 Mikkola Tuula 2009:
Sinusta kiinni – Tutkimus puoliso- ja arjen toimijuuksista
- 22 Launonen Pekka 2009:
Kasvu kirkon työntekijäksi
- 23 Valtonen Minna 2009:
Kertomuksia kirkon työntekijäksi kasvamisesta
- 24 Rättyä Lea 2010:
Diakoniatyöntekijöiden kuvauksia työstään ja siinä jaksamisestaan
- 25 Gothóni Raili ja Jantunen Eila 2010:
Käsitteitä ja käsityksiä diakoniatyöstä ja diakonisesta työstä
- 26 Koivumäki Risto 2010:
Isyyttä alihankintana. Narratiivinen analyysi sijaisisänä toimivien miesten identiteetin rakentumisesta

27 Hiilamo Heikki ja Saari Juho 2010:
Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin

28 Ritokoski Sami 2010:
Työ, jolla on tulevaisuus

29 Pietilä-Hella 2010:
Tuntemattomista vertaistuttaviksi. Esikoisäitien ja -isien perhevalmennus-
kurssi Espoon uudentyyppisessä perhevalmennuskokeilussa

30 Vuokila-Oikkonen:
Psykoosiriskissä olevan nuoren tunnistaminen ja tarpeenmukaiset inter-
ventiot